

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ЛІСЦЬКИЙ АНДРІЙ ВАЛЕРІЙОВИЧ

УДК 343.985:343.982: 343.76:340.69

**ДИСЕРТАЦІЯ
ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ
ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ,
ВЧИНЕНИХ ШЛЯХОМ ПІДПАЛУ**

08 – Право

081 – Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **А. В. Лісцький**

Науковий керівник: **Чорноус Юлія Миколаївна,**
доктор юридичних наук, професор

Київ–2023

АНОТАЦІЯ

Лісіцький А. В. Використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2023.

У дисертаційному дослідженні на монографічному рівні розглянуто концептуальні засади використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, сформовано теоретичні положення та надано практичні рекомендації. У процесі дослідження виконано такі завдання: з'ясовано стан наукового дослідження проблематики; визначено правові засади розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, і використання спеціальних знань під час кримінального провадження; сформульовано визначення поняття, окреслено зміст і форми використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу; висвітлено особливості використання спеціальних знань для встановлення елементів криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу; розглянуто засади використання спеціальних знань у процесі організації розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу; проаналізовано використання спеціальних знань під час проведення огляду місця події, інших слідчих (розшукових) дій; визначено засади та виокремлено особливості проведення судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу.

На підставі ґрунтовного вивчення праць учених обґрунтовано необхідність здійснення наукового дослідження, виокремивши актуальні питання для першочергового опрацювання.

Систематизовано нормативно-правові акти, які регламентують розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, і

використання спеціальних знань у кримінальному провадженні відповідно до чотирьох груп залежно від рівня та сфери регулювання правовідносин.

Запропоновано класифікацію форм спеціальних знань залежно від використання їх результатів у доказуванні під час кримінального провадження щодо кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу. Виокремлено: процесуальну форму; змішану форму, яка має довідково-консультаційний характер; непроцесуальну форму використання спеціальних знань. Розглянуто особливості їх використання за сучасних умов.

Висвітлено специфіку застосування консультації спеціаліста в письмовій формі, з огляду на те, що посадова особа територіального органу Державної служби України з надзвичайних ситуацій як спеціаліст з дослідження пожеж у результаті виконання поставлених завдань і використання спеціальних знань складає такий документ, як «акт про пожежу», «звіт про причину виникнення пожежі та інші матеріали стосовно пожежі (фототаблиці тощо)», що долучаються до матеріалів кримінального провадження, містять криміналістично значущу інформацію, їх використовують під час проведення подальших експертних досліджень, а також вони є предметом оцінки під час досудового розслідування та судового розгляду. За умови відповідності «акта про пожежу», «звіту про причину виникнення пожежі та інших матеріалів стосовно пожежі (фототаблиці тощо)» вимогам, які ставлять до джерел доказів, їх визнають документами та джерелами доказів.

Сформовано основи криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, обґрунтовано важливість використання спеціальних знань для встановлення її елементів.

Аргументовано, що використання спеціальних знань у різних формах і з різних галузей знань дає змогу виконати низку завдань під час формування криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу. Зокрема, їх використовують як спеціальні: 1) під час з'ясування характеру предмета посягання: товарознавчі, економічні, екологічні знання; 2) з метою характеристики обстановки вчинення кримінального правопорушення:

пожежно-технічні, електротехнічні, будівельно-технічні знання; 3) для з'ясування способу вчинення кримінального правопорушення: вибухотехнічні знання, знання з криміналістичного дослідження зброї та слідів її використання; 4) з метою формування слідової картини події: трасологічні знання, знання з криміналістичного дослідження матеріалів, речовин і виробів; 5) з метою встановлення та вивчення особи потерпілого та правопорушника: судово-медичні, психологічні та психіатричні знання.

Встановлено, що організація розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, крім низки завдань, пов'язаних із реагуванням і своєчасним виїздом на місце події, документуванням кримінального правопорушення, забезпечення ефективної роботи слідчо-оперативною групою, налагодження систематичного обміну інформацією, контролю за діяльністю та аналізу її результатів, матеріального, науково-технічного, кадрового й іншого ресурсного забезпечення, об'єктивно включає під час реалізації перелічених та інших завдань і використання спеціальних знань з різних галузей у різних формах.

Висвітлено порядок використання спеціальних знань під час організації розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, із залученням таких суб'єктів: спеціаліста-криміналіста Національної поліції; працівника Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України; спеціаліста територіального органу Державної служби України з надзвичайних ситуацій; кінолога зі службовим собакою; спеціаліста-вибухотехніка; інших осіб, які володіють спеціальними знаннями, їх залучають як спеціалістів (спеціалістів газового господарства, енергонагляду й технічного нагляду, з контролю за устаткуванням та інших) відповідно до повноважень, визначених нормативно-правовими актами.

Окреслено загальні засади й особливості проведення огляду місця події за фактом пожежі/підпалу. Обґрунтовано підхід, згідно з яким проведення огляду місця події за таких умов є стандартизованим, адже на нормативно-правовому рівні визначено обставини, які повинні бути зафіксовані під час огляду місця

події; проаналізовано особливості досліджуваних об'єктів; аргументовано, що фіксацію слід здійснювати з дотриманням форми типового бланка протоколу огляду місця події. Водночас слід враховувати індивідуальні ознаки об'єктів.

Надано криміналістичні рекомендації щодо забезпечення невідкладності проведення огляду місця події, фіксації та вилучення слідової інформації. Доведено, що ефективно та результативно проведення огляду місця події під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, залежить від дотримання відповідних криміналістичних рекомендацій: (невідкладне дослідження об'єкта пожежі, визначення його меж; ознайомлення з технічною документацією об'єкта, отримання довідкової інформації від власника чи користувача житла або іншого приміщення, стосовно якого було здійснено підпал, тощо). Акцентовано на важливості встановлення ознак, що засвідчують таку причину пожежі, як підпал. Наведено приклади, що доводять: якщо на об'єкті пожежі є зачинені виходи з приміщень, їх необхідно ретельно оглянути. Такий огляд дає змогу встановити дії осіб під час пожежі: сліди зломів замків дверей та ґрат на вікнах, сліди вибивання дверей та розбиття вікон. Огляд підлоги надасть можливість виявити сліди присутності людей у певному місці під час пожежі та перевірити версію про підпал. Усі дії під час огляду місця події ретельно фіксують у протоколі й у додатках до нього (фототаблиці, відеозапис). Увагу під час фіксації зосереджують на слідах пожежі на об'єктах, а також електричних приладах й обладнанні, технічному устаткуванні, характерних змінах конструкцій, виявлених у зоні осередку пожежі. Аргументовано, що належне графічне відображення місця події за результатами його огляду сприяє виявленню причиново-наслідкових зв'язків і підвищенню ефективності досудового розслідування. Розглянуто особливості підготовки та використання оглядових, вузлових і детальних графічних матеріалів.

Зауважено, що типовими слідчими (розшуковими) діями, які проводять під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, з використанням спеціальних знань, є: огляд, зокрема огляд місця події, допит, обшук, залучення експерта й проведення експертизи.

Проаналізовано особливості використання спеціальних знань під час проведення допиту. Акцентовано на залученні спеціаліста з пожежної безпеки під час проведення допиту таких суб'єктів: 1) свідків: осіб, які виявили та повідомили про пожежу; осіб, які перебували на об'єкті до виникнення пожежі; очевидців пожежі (її виникнення, гасіння та наслідків); 2) свідків-очевидців, які мають відомості, що засвідчують вчинення умисного підпалу; 3) осіб, відповідальних за пожежну безпеку об'єкта, представників адміністрації, власника житла; 4) керівників й учасників гасіння пожежі зі складу Державної служби України з надзвичайних ситуацій; 5) потерпілих; 6) підозрюваних.

Окреслено особливості залучення спеціалістів з таких галузей для підвищення ефективності проведення допиту: пожежної безпеки – з метою отримання необхідної та повної інформації для призначення відповідних експертних досліджень, встановлення причини пожежі та виявлення ознак умисного підпалу; психології – для надання допомоги особам, які перебувають у стані сильного емоційного хвилювання та у зв'язку з цим не здатні надати адекватну оцінку подіям, що відбулися; медицини – з метою надання медичної допомоги постраждалим від пожежі, а також безпосередньо – під час отримання показань (свідків, підозрюваних, потерпілих) та ін.

Надано криміналістичні рекомендації щодо проведення обшуку із залученням спеціаліста, який може допомогти виявити знаряддя та засоби підпалу та ін. Відшуковують усі речі та предмети, які пов'язані з імовірним підозрюваним і можуть надати необхідну інформацію (одяг та його частини, ганчірки зі слідами паливно-мастильних речовин, документи, зокрема зі слідами горіння, тощо). Увагу зосереджено на тактичних прийомах виявлення та фіксації тайників щодо обшукуваних об'єктів.

Як окрему форму використання спеціальних знань та слідчу (розшукову) дію розглянуто залучення стороною кримінального провадження експерта і проведення експертизи. Проаналізовано загальні засади й особливості проведення таких типових видів судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу: 1) серед групи

криміналістичних експертиз: трасологічної, експертизи зброї та слідів й обставин її використання, фототехнічної, вибухотехнічної, матеріалів, речовин та виробів (лакофарбових матеріалів і покриттів, полімерних матеріалів, нафтопродуктів і паливно-мастильних матеріалів, спиртовмісних сумішей) тощо; 2) серед групи інженерно-технічних експертиз: пожежно-технічної, безпеки життєдіяльності, електротехнічної, інженерно-транспортної тощо; 3) серед групи товарознавчих експертиз: машин, обладнання, сировини, транспортно-товарознавчої, військового майна, техніки та озброєння; 4) судово-медичної експертизи (за умови наявності потерпілих). Перелічені експертизи переважно призначали та проводили як комплексні. Зокрема, дані аналізу практики засвідчили призначення судово-медичної (за наявності потерпілих) і пожежно-технічної експертиз: перша встановлює причину та час настання смерті чи ступінь ушкоджень здоров'я, друга – причину й осередок виникнення вогню, його розповсюдження. У разі виявлення типових слідів, що вказують на підпал чи інсценування самозаймання, призначали судову електротехнічну, хімічну експертизи й експертизу матеріалів, речовин і виробів.

Виокремлено перспективні напрями розвитку судової експертизи в кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу: вивчення закономірностей формування та розвитку наявних видів судових експертиз, розширення їх можливостей; зміцнення підґрунтя теорії судової експертизи; напрацювання та вдосконалення засобів, методів і методик експертної діяльності; розроблення програмного забезпечення судових експертиз; прогнозування процесів, що відбуваються в експертній практичній діяльності, і завдань наукових досліджень у галузі судової експертизи.

Ключові слова: кримінальне провадження, розслідування, кримінальне правопорушення, підпал, пожежа, пожежна безпека, спеціальні знання, спеціаліст, сліди, судова експертиза, криміналістична характеристика, слідчі (розшукові) дії.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Лісіцький А. В. Тактика огляду місця події під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу. *Юридична психологія*. 2021. № 1 (28). С. 88–94. DOI: <https://doi.org/10.33270/03212801.88>.

2. Лісіцький А. В. Особливості проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування злочинів, вчинених шляхом підпалу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2021 № 50. С. 109–112. (Серія «Юриспруденція»). DOI: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2021.50.23>.

3. Лісіцький А. В. Використання спеціальних знань для побудови криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, учинених шляхом підпалу. *Юридична психологія*. 2022. № 2 (31). С. 85–93. DOI: <https://doi.org/10.33270/03223102.85>

4. Черноус Ю. М., Лісіцький А. В. Особливості організації розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2022. № 59. С. 74–79. (Серія «Юриспруденція»). DOI: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2022.59.14>

5. Черноус Ю. М., Лісіцький А. В. Спеціальні знання у кримінальному провадженні: поняття, зміст, форми реалізації під час розслідування кримінальних правопорушень. *Електронний юридичний журнал*. 2023. № 1. С. 477–480. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-1/112>.

6. Лісіцький А. В. Особливості проведення судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2022. № 1 (45). С. 182–187. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2022.1.27> (Республіка Польща).

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Лісіцький А. В. Використання спеціальних знань у кримінальних провадженнях щодо злочинів, вчинених шляхом підпалу. *Правове життя: сучасний стан та перспективи розвитку* : тези наук.-практ. конф. (Ірпінь, 30 жовт. 2020 р.). Ірпінь : Ун-т ДФС України, 2020. С. 30–34.

8. Лісіцький А. В. Поняття спеціальних знань у кримінальному провадженні. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи* : тези Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 19 листоп. 2020 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. С. 251–254. http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/17669/1/zbirnyk_19112020.pdf.

9. Лісіцький А. В. Особливості використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу. *Особливості розслідування злочинів, пов'язаних з використанням вибухонебезпечних матеріалів: криміналістичні аспекти* : матеріали Міжнар. кругл. столу (Київ, 18 лют. 2021 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 83–87.

10. Лісіцький А. В. Правова регламентація використання спеціальних знань за умови розслідування злочинів, вчинених шляхом підпалу. *Правовий дискурс* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. здобувачів та викладачів закладів вищої освіти (Черкаси, 12 жовт. 2021 р.). Черкаси : Третяков О. М., 2021. С. 145–147.

11. Лісіцький А. В. Проведення судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу. *Інновації в криміналістиці та судовій експертизі* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 25 листоп. 2021 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 347–351.

12. Лісіцький А. В. Щодо необхідності нормативно-правової регламентації графічного відображення обстановки місця події за фактами вибухів і пожеж. *Реформування кримінального провадження в Україні: кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. В. П. Бахіна, В. К. Лисиченка, І. Я. Фрідмана (Ірпінь, 20 травн. 2022 р.). Ірпінь : Ун-т ДФС України, 2022. С. 172-177.

13. Лісіцький А. В. Особливості розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, в умовах воєнного стану. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 25 листоп. 2022 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 171–174.

SUMMARY

A. Lisitskyi. Use of special knowledge in the course of investigating criminal offences committed via incendiarism. – Qualifying research paper, manuscript.

Thesis for the degree of the Doctor of Philosophy in Law, specialty 081 – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2023.

Thesis presents analysis of conceptual background for use of special knowledge in the course of investigating criminal offences committed via incendiarism at the monographic level, formulation of theoretical basis and practical recommendations.

The following tasks were completed in the process of research: the state of problem study was identified; legal framework of investigating criminal offenses committed via incendiarism and use of special knowledge in the criminal proceedings were outlined; the definition of the concept was formulated, the content and forms of using special knowledge during the investigation of criminal offenses committed via incendiarism were presented; the peculiarities of special knowledge use with aim to determine the elements of forensic characteristics regarding criminal offenses committed via incendiarism were highlighted; the basic principles of special knowledge use in the process of organizing the investigation of criminal offenses committed via incendiarism were considered; the use of special knowledge during crime scene examination and other investigative (search) actions was analyzed; the basic principles are defined with the specificity of forensic examination performance during the investigation of criminal offenses committed via incendiarism.

Based on a detailed analysis of scholars' papers, the need to carry out the research had been substantiated by selecting issues relevant for priority processing.

Legislative acts, regulating the investigation of criminal offenses committed via incendiarism, and use of special knowledge in criminal proceedings (according to four groups depending on the level and scope of legal relations regulation) were systematized.

A classification of special knowledge forms was proposed depending on the use of its results to prove certain facts during criminal proceedings for criminal offenses

committed via incendiarism. Procedural form; mixed form (of reference nature); non-procedural form of special knowledge use were separated. The peculiarities of its use under modern conditions are considered.

The peculiarities of specialist's written consultation use were highlighted, given that official of the SESU territorial body, as a specialist in incendiarism incidents study, having performed the assigned tasks and using special knowledge, drafts a document called "fire act", "report on the fire cause and other materials on the fire incident (photographs, etc.)", incorporated into the materials of the criminal proceedings, containing significant forensic information; these are used in further expert study, being also the subject of evaluation during the pre-trial investigation and judicial consideration.

If "fire act", "report on the fire cause and other materials on the fire incident (photographs, etc.)" comply with the requirements for evidence sources, these are recognized as documents and sources of evidence.

The background of the forensic characteristics of criminal offenses committed via incendiarism was formulated, the significance of special knowledge use to determine its elements was substantiated.

It had been justified that use of special knowledge in different forms and from various fields enables to perform a number of tasks during the establishment of a forensic characteristics of criminal offenses committed via incendiarism. In particular, these are applied as special: 1) to determine the nature of the subject of encroachment: commodity, economic, environmental knowledge; with aim to characterize the circumstances of criminal offense commission: various types of technical knowledge (fire dissemination process, electric grids, construction and engineering); 3) to reveal the method of committing a criminal offense: knowledge on explosives, forensic examination of weapons and relevant traces; 4) in order to create a trace picture of the incident: traceological knowledge, forensic examination of materials, substances and items; 5) for the purpose of identifying and studying the identities of victim and offender: forensic medical, psychological and psychiatric knowledge.

It had been determined that organization of the investigation of criminal offences committed via incendiarism, in addition to number of tasks related to response and timely departure to the crime scene, documentation of criminal offence, ensuring the effective work of investigative-operative team, establishing a systematic exchange of information, control over activities and analysis of its results, material, scientific and technical, personnel and other resource support, objectively includes use of special knowledge from various fields in various formats during performance of the abovementioned and other tasks.

The procedure of special knowledge use during the organization of the investigation of criminal offences committed via incendiarism, with the involvement of the following entities, was highlighted: NPU forensic specialist; employee of the Expert Service of the Ministry of Interior of Ukraine; specialist of the SESU territorial body; K-9 officer with a service dog; EOD tech; other persons with special knowledge are involved as specialists (gas supply, energy control and technical monitoring, equipment control etc) according to powers envisaged by the legislation.

The general principles and features of examining the fire/arson scene were outlined. Justification was provided for the approach, according to which the scene examination under such conditions is standardized as legislation regulates the circumstances subject to documentation during the scene examination; the peculiarities of the studied objects were analyzed; it had been grounded that recording should be carried out in compliance with the standard template of the scene examination report. At the same time it is required to take into account the individual features of the objects.

Forensic recommendations had been provided to ensure the urgency of scene examination performance, recording and extracting the trace information. It was proved that effective and efficient examination of the scene during the investigation of criminal offences committed via incendiarism relies on compliance with relevant forensic recommendations: (immediate investigation of the fire object, identifying its boundaries; familiarization with the object technical documents, obtaining reference information from the owner or user of a dwelling or other premises, impacted by the fire, etc.). Emphasis was placed on the importance of establishing features that prove

the cause of the fire, such as arson. Examples were given to justify: if there are closed exits from the premises on fire, these must be thoroughly checked to determine the actions of people taken during the fire: traces of broken door locks and bars on windows, traces of doors being smashed and windows broken. Floor examination will provide an opportunity to detect traces of people being present in a certain location during the fire and to check the version about arson. All actions taken during the incident scene examination shall be accurately recorded in the protocol and relevant appendices (photographs, video recordings). Attention was focused on fire traces left on objects, as well as electrical devices and equipment, technical equipment, typical structural changes found in the location impacted by the fire. It was justified that a proper graphic display of the incident scene, based on the results of its examination, helps to identify cause-and-effect relations and increase the effectiveness of pre-trial investigation. Peculiarities of preparation and use of panoramic, nodal and detailed graphic materials were considered.

It was noted that typical investigative (search) actions carried out during the investigation of criminal offences committed via incendiarism, with the use of special knowledge, include: examination (in particular, the incident scene examination), interrogation, search, expert involvement and examination conducting.

Peculiarities of special knowledge use during the interrogation were analyzed. Emphasis was placed on fire safety specialist involvement during the interrogation of the following subjects: 1) witnesses: persons discovering and reporting the fire; persons present at the facility before the fire broke out; eyewitnesses of the fire (its occurrence, extinguishing and consequences); 2) eyewitnesses with information confirming the commission of intentional arson; 3) persons responsible for the object fire safety, and relevant authority (representatives of the administration), the owner of dwelling or other individual property; 4) managers and persons involved in firefighting from the State Emergency Service of Ukraine; 5) victims; 6) suspects.

The specificity of involving specialists from the following sectors to increase the interrogation efficiency were outlined: fire safety - in order to obtain the required and complete information for the appointment of relevant expert study, determining the

cause of the fire and identifying signs of intentional arson; psychology - to provide assistance to persons in the state of high emotional turbulence and are therefore unable to adequately assess the events; of medicine - for the purpose of providing medical aid to fire victims, as well as directly - during collection of statements (witnesses, suspects, victims), etc.

Forensic recommendations had been provided to conduct a search with the involvement of a specialist who can assist in identification of arson tools and means, footwear worn by the perpetrator at the scene. All items and objects, related to the alleged suspect and able to provide the necessary information (clothing and its parts, rags with traces of fuel and lubricants, documents, in particular with traces of burning, etc.) are subject to search. Attention was focused on tactical methods to detect and record hideouts in relation to searched objects.

Involvement of an expert by a party to criminal proceeding and examination performance was considered as a separate form of special knowledge use and investigative (search) action. Basic principles and features of conducting the following standard types of forensic examinations during the investigation of criminal offences committed via incendiarism were analyzed: 1) in forensic examinations group: traceological, examination of weapons, traces, and conditions of its use, phototechnical, EOD, materials, substances and items (paints and varnishes, polymers, petroleum products, fuel and lubricants, alcohol-containing mixtures), etc.; 2) engineering and technical examination group: fire safety, life safety, electrical, engineering and transport, etc.; 3) commodity examination group: machines, equipment, raw materials, transport, military property, equipment and weapons; 4) forensic medical examination (in cases with victims). The listed examinations had been mostly appointed and carried out in comprehensive format. In particular, the data of the practice analysis validated the appointment of forensic medical (with victims) and technical examination: the former identified the cause and time of death or the degree of injury, the latter - cause and source of fire, its direction and dissemination. In the case if typical traces indicating arson or staged self-ignition were detected, forensic

electrical and chemical examinations and examination of materials, substances and items were also appointed.

Perspective areas for the development of forensic examination in criminal proceedings on criminal offenses committed via incendiarism were highlighted: studying the patterns of formation and development of existing forensic examination types, expanding its capacity; strengthening the framework of forensic examination theory; development and improvement of means, methods and techniques of expert activity; development of forensic examination software; forecasting processes occurring in expert practice and tasks of scientific research in the area of forensic examination.

Key words: criminal proceeding, investigation, incendiarism, fire, fire safety, special knowledge, specialist, traces, forensic examination, forensic characteristics, investigative (search) actions.

ЗМІСТ

ВСТУП	18
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ВЧИНЕНИХ ШЛЯХОМ ПІДПАЛУ	
1.1. Стан наукового дослідження питань використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу.....	32
1.2. Правові засади розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, та використання спеціальних знань у кримінальному провадженні.....	43
1.3. Поняття, зміст і форми використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу.....	57
Висновки до розділу 1.....	90
РОЗДІЛ 2. ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ДЛЯ ВИРІШЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНИХ ЗАВДАНЬ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ВЧИНЕНИХ ШЛЯХОМ ПІДПАЛУ	
2.1. Використання спеціальних знань для встановлення елементів криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу	94
2.2. Використання спеціальних знань у процесі організації розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу.....	120
Висновки до розділу 2.....	144

РОЗДІЛ 3. ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ У ПРОЦЕСІ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ВЧИНЕНИХ ШЛЯХОМ ПІДПАЛУ

3.1. Використання спеціальних знань під час проведення огляду місця події в процесі розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу.....147

3.2. Використання спеціальних знань під час проведення інших слідчих (розшукових) дій у процесі розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу173

3.3. Проведення судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу185

Висновки до розділу 3.....202

ВИСНОВКИ.....206

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ222

ДОДАТКИ244

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Кримінальні правопорушення, вчинені шляхом підпалу, вирізняються підвищеною суспільною небезпечністю, викликають занепокоєння громадськості, привертають посилену увагу правоохоронних органів. Пожежі є найбільш руйнівними стихійними лихами, що не лише завдають матеріальних збитків, а й призводять до людських жертв. Вони можуть виникати через різні причини, однією з яких є навмисний підпал. Ефективне розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, є запорукою досягнення завдань кримінального провадження та однією з важливих умов їх запобігання.

У нормах Кримінального кодексу (КК) України визначено близько тридцяти складів кримінальних правопорушень, де підпал є способом їх вчинення, складовою механізмом протиправної діяльності, що позначається на кваліфікації кримінального правопорушення.

Аналіз статистичних даних за 2021/2022 роки про вчинені шляхом підпалу кримінальні правопорушення, кримінальне провадження щодо яких здійснювали органи досудового розслідування Національної поліції України [31], засвідчує проблемність ситуації. Наприклад:

– умисне вбивство, вчинене способом, небезпечним для життя багатьох осіб, зокрема підпалу (п. 5 ч. 2 ст. 115 КК України), – зареєстровано 10/73 кримінальних правопорушень. Вручено 8/18 повідомлень про підозру, до суду з обвинувальним актом направлено 5/11 кримінальних проваджень;

– умисне знищення або пошкодження майна, вчинене шляхом підпалу (ч. 2 ст. 194 КК України), – зареєстровано 733/388 кримінальних правопорушень. Вручено 192/119 повідомлень про підозру, до суду з обвинувальним актом направлено 141/79 кримінальних проваджень;

– умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, й об'єктів природно-заповідного фонду (ч. 2 ст. 252 КК України) – зареєстровано 36/22 кримінальних правопорушень. Вручено 3/2 повідомлення

про підозру, до суду з обвинувальним актом направлено 3/2 кримінальні провадження;

– порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки (ст. 270 КК України) – зареєстровано 367/408 кримінальних правопорушень. Вручено 8/3 повідомлення про підозру, до суду з обвинувальним актом направлено 3/1 кримінальне провадження;

– масові заворушення (ст. 294 КК України) – зареєстровано 5/4 кримінальні правопорушення. Вручено 0/2 повідомлення про підозру, до суду з обвинувальним актом направлено 0/1 кримінальне провадження тощо.

Наведені статистичні дані дають підстави констатувати загрозливий рівень поширення кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу. Попри значну кількість протиправних діянь, посягання на різні групи суспільних відносин, ці кримінальні правопорушення може бути об'єднано за такою ознакою, як «спосіб вчинення», що реалізується шляхом підпалу. Ця ознака визначає зміст криміналістичної характеристики, позначається на методиці розслідування та особливостях використання спеціальних знань, без використання яких неможливо виконати завдання кримінального провадження.

Такі статистичні показники засвідчують недостатню ефективність засобів і методів, які використовують правоохоронні органи під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу. Водночас, згідно з результатами анкетування працівників правоохоронних органів, більшість респондентів зауважили про проблеми розслідування цих кримінальних правопорушень, які полягають у: браку актуальної інформації щодо розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, за умов воєнного стану (77,7 % слідчих, 62,2 % спеціалістів-криміналістів); складнощях організації розслідування цієї групи кримінальних правопорушень (недоліки взаємодії слідчих і спеціалістів, надмірне навантаження) (60,2 %, 62,2 % опитаних); складнощі в пошуку й опрацюванні наукової, навчально-методичної літератури (55,7 %, 42,2 % опитаних); прогалини та колізії законодавства, підзаконних нормативно-правових актів, що ускладнюють правозастосування

(50,5 %, 40,0 % опитаних). Практики акцентували на необхідності вдосконалення залучення спеціальних знань у різних формах з метою розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу (78,6 %, 64,4 % опитаних). Отже, ефективність розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, безпосередньо залежить від умілої організації та безпосереднього використання спеціальних знань.

За сучасних умов життя нашої держави, відсічі збройної агресії РФ, запровадженням з 24 лютого 2022 року в Україні воєнного стану [115], розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, набуло особливої актуальності. За даними Офісу Генерального прокурора, станом на березень 2023 року зареєстровано 72 189 злочинів агресії та воєнних злочинів за період повномасштабного вторгнення Росії на території України [99]. Значну частину воєнних злочинів вчинено шляхом підпалу. За цих умов необхідні нові, удосконалені підходи до виконання поставлених завдань згідно з міжнародними та європейськими стандартами правоохоронної діяльності.

Використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, сприяє пізнанню події кримінального правопорушення та дій правопорушника, має різні форми й особливості реалізації залежно від слідчих ситуацій на різних етапах розслідування. Окреслене коло питань потребує детального вивчення.

Отже, з огляду на зазначені й інші обставини, констатуємо таке. Кримінальні правопорушення, вчинені шляхом підпалу, завжди викликали особливий суспільний резонанс, привертали увагу теоретиків у наукових дослідженнях, а протидія цим кримінальним правопорушенням була пріоритетом для практиків. З початком повномасштабної війни РФ, вчиненням злочинів агресії та воєнних злочинів шляхом підпалу проблематика набула гостроти. Перед правоохоронними органами України постало важливе завдання щодо виявлення, фіксації кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, вилучення криміналістично значущої інформації, проведення досудового розслідування для досягнення завдань кримінального судочинства.

Саме використання спеціальних знань за різними галузями і формами реалізації має сприяти швидкому, повному й ефективному виконанню поставлених завдань і розслідуванню кримінальних правопорушень.

Теоретичне підґрунтя дослідження становлять фундаментальні праці, у яких висвітлено концептуальні засади використання спеціальних знань у кримінальному провадженні, зокрема наукові доробки: Г. С. Бідняк, В. Г. Гончаренка, І. В. Гори, А. В. Іщенко, Н. І. Клименко, В. А. Колесника, В. К. Лисиченка, А. В. Мировської, О. І. Мотляха, І. В. Пирога, М. В. Салтевського, В. В. Семенова, Е. Б. Сімакової-Єфремян, М. Г. Щербаковського, В. В. Юсупова.

З огляду на комплексний характер дослідження, його теоретичне підґрунтя становили фундаментальні напрацювання з проблем криміналістичної методики, а саме праці: В. П. Бахіна, В. І. Галагана, В. А. Журавля, В. О. Коновалової, В. С. Кузьмічова, В. Г. Лукашевича, Є. Д. Лук'янчикова, М. А. Погорецького, Д.Б. Сергєєвої, В. В. Тіщенко, О. В. Таран, Л. Д. Удалової, П.В. Цимбала, С. С. Чернявського, Ю. М. Чорноус, В. М. Шевчука, В. Ю. Шепітька, Б.В. Щура.

Аспекти проблематики розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, висвітлено в дисертаційних дослідженнях В. В. Колеснікова «Розслідування злочинів, пов'язаних з пожежами» (2005), М. Ю. Бузинарського «Методика розслідування умисного знищення або пошкодження майна шляхом підпалу» (2011), В. М. Кіцелюка «Розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної безпеки» (2017). На проведенні окремих слідчих (розшукових) дій акцентував увагу М. Л. Цимбал у дисертаційному дослідженні «Тактика огляду місця події при розслідуванні пожеж» (Харків, 1999). З позицій кримінального процесу проблематику аналізувала Г. М. Степанова в роботі «Особливості предмету доказування у справах про підпали з метою приховування злочинів» (Київ, 2004).

Однак використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, не було предметом окремого наукового дослідження. Нині нагальною є потреба в комплексному висвітленні

цієї тематики в контексті сучасних суспільних і правових реалій, наявних особливостей розслідування кримінальних правопорушень, що враховуватиме різноманіття галузей знань та форм їх реалізації, використання яких як спеціальних є необхідним під час кримінального провадження. Окреслені обставини засвідчують актуальність дослідження обраної теми.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами.

Дисертаційне дослідження виконано відповідно до наукових програм, планів, тем, зокрема: Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року, затверджених Указом Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019; Переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2021 року, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 7 вересня 2011 року № 942; Стратегії комунікації у сфері європейської інтеграції на 2018–2021 роки, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 25 жовтня 2017 року № 779-р, і Плану заходів на 2021 рік з реалізації Стратегії комунікації у сфері європейської інтеграції на 2018–2021 роки, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 квітня 2021 року № 331-р. Дослідження здійснено відповідно до Стратегії розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020 року, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2017 року № 1023-р; Тематики наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки, затвердженої наказом МВС України від 11 червня 2020 року № 454; Основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2018–2020 роки (рішення Вченої ради від 26 грудня 2017 року, протокол № 28).

Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 12 листопада 2020 року (протокол № 22), уточнено на засіданні Вченої ради Національної академії внутрішніх справ від 25 жовтня 2022 року (протокол № 14), зареєстровано Координаційним бюро Національної академії правових наук України (№ 707, 2021 рік).

Мета і завдання дослідження. *Мета* роботи полягає у формуванні теоретичних положень і практичних рекомендацій щодо використання спеціальних знань під час проведення розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу.

Для досягнення поставленої мети необхідно було виконати такі *завдання*:

– розглянути стан наукового дослідження проблем використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу;

– визначити правові засади розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, і використання спеціальних знань під час кримінального провадження;

– сформулювати визначення поняття, проаналізувати зміст і форми використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу;

– окреслити особливості використання спеціальних знань для встановлення елементів криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу;

– з'ясувати засади використання спеціальних знань у процесі організації розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу;

– висвітлити специфіку використання спеціальних знань під час проведення огляду місця події в процесі розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу;

– охарактеризувати особливості використання спеціальних знань під час проведення інших слідчих (розшукових) дій у процесі розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу;

– встановити засади й виокремити особливості проведення судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини, що виникають у процесі розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, і

використання спеціальних знань з метою досягнення завдань кримінального провадження.

Предмет дослідження – використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети в роботі використано систему загальнонаукових та спеціальних методів, які дозволили оптимально врахувати особливості об'єкта і предмета дослідження, зокрема: *методи формальної логіки* (аналіз, синтез, дедукція, індукція, аналогія, абстрагування) – для з'ясування змісту розглядуваних питань (у всіх розділах дисертації); *спеціально-правові методи*, передусім *порівняльно-правовий* – під час вивчення норм матеріального та процесуального права, наукових категорій, визначень і підходів (у всіх розділах дисертації); *історико-правовий* – у процесі тлумачення крізь призму наукових поглядів і положень чинного законодавства основних термінів, що використані в дисертації («спеціальні знання», «кримінальні правопорушення, вчинені шляхом підпалу», «розслідування» (підрозділи 1.2, 1.3)); *системно-структурний* – для формулювання організаційно-тактичних завдань слідчого в процесі використання спеціальних знань під час досудового розслідування (розділ 2); *метод системного аналізу* – у контексті визначення напрямів діяльності з удосконалення процесу використання спеціальних знань з окремих галузей під час проведення слідчих (розшукових) дій (розділ 3); *статистичний* – з метою підтвердження теоретичних висновків даними державної та відомчої статистики, узагальнення результатів вивчення емпіричних джерел (у всіх розділах дисертації); *соціологічний* – для підтвердження наукових висновків даними анкетування слідчих, спеціалістів-криміналістів Національної поліції України (у всіх розділах дисертації).

Емпіричну базу дослідження становлять статистичні й аналітичні матеріали МВС України, Національної поліції України, Експертної служби МВС України, Київського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій (ДСНС),

Офісу Генеральної прокуратури, Державної судової адміністрації України за 2018–2022 роки; дані, отримані внаслідок вивчення 90 кримінальних проваджень, досудове розслідування в яких здійснювалося підрозділами Національної поліції України протягом 2018–2022 років (п. 5 ч. 2 ст. 115 КК України, ч. 2 ст. 194 КК України, ч. 2 ст. 252 КК України, ст. 270 КК України, ст. 294 КК України); 42 акти про пожежу, складені працівниками ДСНС протягом 2018–2022 років; 30 висновків експертів Експертної служби МВС України, 23 висновки експертів Київського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України за результатами проведення пожежно-технічної та інших видів експертиз; результати анкетувань 103 слідчих, 45 спеціалістів-криміналістів Національної поліції України. Емпіричні дослідження проводили в усіх регіонах України. Використано власний практичний досвід автора на різних посадах наглядово-профілактичної діяльності й оперативного реагування ДСНС та захисника в кримінальних провадженнях досліджуваної категорії.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є першим монографічним дослідженням, у якому комплексно висвітлено теоретичні положення та розроблено практичні рекомендації щодо використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, сформульовано низку положень, висновків і рекомендацій, що мають наукову новизну, зокрема:

вперше:

– обґрунтовано необхідність і висвітлено особливості використання спеціальних знань для встановлення елементів криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу: пожежно-технічних, вибухотехнічних знань, знань з криміналістичного дослідження зброї та слідів її використання (з метою встановлення способу вчинення кримінального правопорушення); пожежно-технічних, електротехнічних, будівельно-технічних знань (під час з'ясування обстановки вчинення кримінального правопорушення); товарознавчих, економічних, екологічних знань (щодо такого елементу криміналістичної характеристики, як предмет посягання); трасологічних знань,

знань із криміналістичного дослідження матеріалів, речовин і виробів (для висвітлення слідової картини події); судово-медичних, психологічних та психіатричних знань (з метою дослідження особи правопорушника й особи потерпілого);

– сформовано організаційно-тактичні засади взаємодії слідчого й інших компетентних суб'єктів (інспектора з пожежної безпеки, пожежних, працівників дослідно-випробувальних лабораторій ДСНС, спеціаліста-криміналіста, спеціаліста вибухотехнічного підрозділу, інспектора-кінолога Національної поліції України, експерта Експертної служби МВС України та ін.) у процесі проведення слідчих (розшукових) дій, виконання завдань розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, і використання спеціальних знань у різних формах реалізації;

– обґрунтовано необхідність стандартизації проведення огляду місця події під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, що відповідає сучасним вимогам науки і практики, з огляду на те, що на нормативно-правовому рівні визначено обставини, які має бути зафіксовано під час огляду місця події, особливості досліджуваних об'єктів, а процес фіксації повинен відбуватися відповідно до типового бланка протоколу огляду місця події (наведеного за змістом Порядку спільних дій Національної поліції України, ДСНС та Експертної служби МВС України під час проведення огляду місця пожежі, виявлення, припинення, попередження та розслідування кримінальних правопорушень та інших подій, пов'язаних з пожежами, затвердженого наказом МВС України від 24 липня 2017 року № 621, а також згідно ДСТУ ISO 21043-2:2021 Криміналістика. Частина 2. Виявлення, фіксування, вилучання, транспортування та зберігання об'єктів), ураховуючи індивідуальні особливості об'єкта огляду;

– сформульовано наукові положення та практичні рекомендації щодо використання спеціальних знань під час організації розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу: охоплюючи діяльність із реагування на подію; прийняття рішення про залучення спеціальних знань; визначення

завдань застосування спеціальних знань; координації діяльності суб'єктів, які володіють спеціальними знаннями; використання отриманих даних; організації залучення експерта та призначення судової експертизи тощо. Використання спеціальних знань під час організації розслідування є її обов'язковою складовою, сприяє пізнанню події кримінального правопорушення, є підґрунтям подальшого ефективного досудового розслідування та судового розгляду;

удосконалено:

– вимоги, яким повинні відповідати спеціальні знання, що залучають до кримінального провадження під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу (наукова обґрунтованість; практична цінність; відповідність сучасному стану розвитку науки й техніки; становлять систему знань, умінь, навичок і досвіду, набутого внаслідок їх застосування; спрямованість на забезпечення процесу доказування; використання з метою досягнення завдань кримінального провадження тощо);

– криміналістичну характеристику кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, відповідно до таких елементів: предмет посягання (людина, її життя та здоров'я, будь-які речі матеріального світу); обстановка вчинення (місце, час, інші умови); спосіб підготовки, вчинення, приховування; слідова картина; особа правопорушника й особа потерпілого, з огляду на їх взаємозв'язок;

– класифікацію форм використання спеціальних знань у кримінальному провадженні щодо кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, залежно від залучення їх результатів до доказування: процесуальна форма (залучення спеціаліста до проведення слідчих (розшукових) дій; надання письмового пояснення спеціаліста як додатка до протоколу слідчої (розшукової) дії; надання висновку спеціаліста в кримінальних провадженнях про кримінальні проступки; залучення експерта та проведення судових експертиз; допит експерта під час судового розгляду); змішана форма, яка має довідково-консультаційний характер, результати її відображають у документах, вони підлягають додатковому оцінюванню за критеріями належності й допустимості щодо

можливості визнання отриманих документів як джерела доказів (висновки ревізій, акти перевірок; акти про пожежу, звіти про причини виникнення пожежі, складені спеціалістом з дослідження пожеж); непроцесуальна форма (експрес-дослідження слідової інформації; перевірка за криміналістичними обліками й інформаційно-довідковими базами; усні консультації спеціаліста; використання власних спеціальних знань слідчим, дізнавачем, прокурором, суддею, захисником);

– організаційно-тактичні завдання, які має бути виконано під час огляду місця події в процесі розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, а саме які полягають у: пошуку осередкового конуса за слідами, залишеними вогнем на вертикальних і горизонтальних поверхнях; зіставленні ознак осередку з особливостями конструкції та роботи устаткування, якостями речовин і матеріалів, які застосовують у технологічному процесі; перевірці стану засобів автоматичного виявлення та гасіння пожежі; застосуванні всіх наявних можливостей щодо виявлення та вилучення предметів-носіїв доказової інформації тощо;

– криміналістичні рекомендації щодо проведення типових судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, зокрема криміналістичних (трасологічна; вибухотехнічна; технічна експертиза документів; матеріалів, речовин і виробів (лакофарбових матеріалів і покриттів, полімерних матеріалів, нафтопродуктів і паливно-мастильних матеріалів, спиртовмісних сумішей); експертиза зброї та слідів її обставин її використання тощо); інженерно-технічних (пожежно-технічна; безпеки життєдіяльності; інженерно-транспортна; оцінно-будівельна; електротехнічна; комп'ютерно-технічна; інженерно-механічна); товарознавчих (машин, обладнання, сировини; транспортно-товарознавча; військового майна, техніки та озброєння); судово-медичної експертизи;

дістало подальший розвиток:

– наукові положення щодо стану дослідження засад використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень,

вчинених шляхом підпалу, у яких визначено актуальні питання для першочергового опрацювання, зокрема необхідність дослідження воєнних злочинів, вчинених шляхом підпалу, як результату збройної агресії РФ на території України;

– правові засади розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, і використання спеціальних знань під час кримінального провадження, які мають комплексний характер і представлені у вигляді таких груп законів України й підзаконних нормативно-правових актів: мають загальний характер і стосуються безпеки життєдіяльності всіх громадян; регламентують діяльність суб'єктів, які формують засади безпеки життєдіяльності й пожежної безпеки держави та її громадян; регулюють діяльність компетентних суб'єктів досудового розслідування, які залучені до кримінального провадження за фактами розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу; регламентують діяльність суб'єктів, які використовують спеціальні знання в кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу;

– криміналістичні рекомендації щодо формування протоколу огляду місця події та додатків до нього в процесі розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу. Акцентовано на необхідності вирішення проблемного питання, яке полягає в тому, що власне форму й вимоги до планів, схем, графічних зображень у Кримінальному процесуальному кодексі (КПК) України не визначено. Обґрунтовано доцільність унормувати ці питання, окреслити в кримінальному процесуальному законодавстві загальні вимоги до додатків протоколу слідчої (розшукової) дії;

– криміналістичні рекомендації щодо використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, шляхом залучення спеціаліста до проведення таких слідчих (розшукових) дій, як допит, обшук, і формуванням переліку виконуваних завдань;

– напрями розвитку теоретико-методологічних і правових засад типових судових експертиз у кримінальних провадженнях щодо кримінальних

правопорушень, вчинених шляхом підпалу, зокрема: вивчення закономірностей формування та розвитку зареєстрованих видів судових експертиз, розширення їх можливостей; зміцнення основи теорії судової експертизи; напрацювання та вдосконалення засобів, методів і методик експертної діяльності; розроблення програмного забезпечення судових експертиз; прогнозування процесів, що відбуваються в експертній практичній діяльності, і завдань наукових досліджень у галузі судової експертизи.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що викладені й аргументовані в дисертації теоретичні положення, висновки, пропозиції та рекомендації впроваджено та може бути використано в:

– *правозастосовній діяльності* – задля вдосконалення досудового розслідування шляхом використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, підвищення ефективності судово-експертного забезпечення (акт впровадження Головного слідчого управління Національної поліції України від 13 грудня 2022 року; акт впровадження Експертної служби МВС України від 10 лютого 2023 року);

– *освітньому процесі* – під час викладання навчальних дисциплін «Криміналістика», «Розслідування кримінальних правопорушень», підвищення кваліфікації слідчих Національної поліції, судових експертів Експертної служби МВС України та інших категорій практичних співробітників, підготовки навчально-методичних праць (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 06 лютого 2023 року).

Особистий внесок здобувача. Дисертація виконана автором самостійно. Усі сформульовані положення та висновки є результатом особистих досліджень автора. Окремі положення дисертації викладено в статтях «Спеціальні знання у кримінальному провадженні: поняття, зміст, форми реалізації під час розслідування кримінальних правопорушень», «Особливості організації розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу», підготовлених у співавторстві (особистий внесок автора – 50 %, 0,5 друк. арк.).

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дослідження оприлюднено в доповідях і виступах на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, засіданнях круглих столів: «Правове життя: сучасний стан та перспективи розвитку» (м. Ірпінь, 30 жовтня 2020 року), «Актуальні питання криміналістики та судової експертизи» (м. Київ, 19 листопада 2020 року), «Особливості розслідування злочинів, пов'язаних з використанням вибухонебезпечних матеріалів: криміналістичні аспекти» (м. Київ, 18 лютого 2021 року), «Правовий дискурс» (м. Черкаси, 12 жовтня 2021 року), «Інновації в криміналістиці та судовій експертизі» (м. Київ, 25 листопада 2021 року), «Реформування кримінального провадження в Україні: кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти» (м. Ірпінь, 20 травня 2022 року), «Актуальні питання криміналістики та судової експертизи» (м. Київ, 25 листопада 2022 року).

Структура та обсяг дисертації. Робота містить вступ, три розділи, що мають вісім підрозділів, висновки, список використаних джерел (186 найменувань на 22 сторінках) і шість додатків на 55 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 298 сторінок, із них основний текст – 204 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВOPOPУШЕНЬ, ВЧИНЕНИХ ШЛЯХОМ ПІДПАЛУ

1.1. Стан наукового дослідження питань використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу

Проблематика використання спеціальних знань у процесі розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, час від часу привертає увагу вчених і практиків. Укладено масив наукових і навчально-методичних праць, які висвітлюють аспекти зазначеної проблематики, однак комплексного дослідження, присвяченого використанню спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, досі здійснено не було.

Будь-яке наукове дослідження ґрунтується на наявних напрацюваннях, здобутках, тому акцентуємо на тих із них, які є підґрунтям нашої роботи.

Передусім слід зосередити увагу на інституті спеціальних знань, який традиційно досліджували в контексті виконання завдань розслідування кримінальних правопорушень, оскільки цей науковий вектор не втратив своєї актуальності.

Аналіз практики протидії злочинності засвідчує, що її ефективність залежить від використовуваних засобів і методів, тому під час розслідування кримінальних правопорушень, окрім традиційних засобів і методів криміналістики, важливе значення має застосування знань із різних галузей. Розвиток науки пов'язаний з науково-технічним прогресом, виникненням нових знань, використання яких під час розслідування допомагає реалізувати завдання

кримінального провадження. Застосування під час кримінального провадження знань із різних галузей науки і техніки спрямовано на забезпечення складного процесу пізнання об'єктивної дійсності, пов'язаної з подією кримінального правопорушення та її розслідуванням.

Пізнання події кримінального правопорушення та дій правопорушника, який його вчинив, зобов'язує слідчого, який здійснює розслідування, здійснити всебічне, об'єктивне й повне дослідження всіх його обставин. Для досягнення такого результату до кримінального провадження залучають спеціалістів, використовують інші форми спеціальних знань.

Відповідно до ст. 2 Кримінального процесуального кодексу (КПК) України [70], одним з основних завдань кримінального провадження є забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування кримінальних правопорушень. Реалізувати його неможливо без застосування певних знань, умінь, навичок і компетентностей, здобутих під час професійної підготовки та практичної діяльності за різними галузями знань.

Спеціальні знання під час розслідування та судового розгляду використовують з давніх часів. Перші спеціальні знання мали здебільшого прикладний зміст, а людей, які ними володіли, називали «обізнаними». Такі факти описано в історичній та науковій літературі [20, с. 243–254; 139].

Підгрунття інституту спеціальних знань у кримінальному провадженні сформовано завдяки напрацюванням В. Г. Гончаренка [14], І. В. Гори [15], Н. І. Клименко [47], В. К. Лисиченка [76], В.Ю. Шепітька [183], В. В. Юсупова [174] та інших учених, що доводять самостійну гносеологічну природу, процесуальний зміст, організаційно-тактичні особливості інституту спеціальних знань.

Теоретичну основу дослідження для з'ясування поняття, завдань і форм використання спеціальних знань у кримінальному провадженні становлять такі монографічні дослідження:

– Бідняк Г. С. «Теорія і практика використання спеціальних знань при розслідуванні шахрайств» (Дніпро, 2019) [3];

- Кравченко О. А. «Застосування спеціальних знань під час збирання, дослідження та використання речових доказів» (Запоріжжя, 2012) [64];
- Пиріг І. В. «Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування» (Дніпро, 2015) [103];
- Романюк Б.В. «Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві» (Київ, 2002) [133];
- Ревака В. М. «Форми використання спеціальних пізнань в досудовому провадженні» (Харків, 2006) [131];
- Семенов В. В. «Спеціальні знання в розслідуванні злочинів (зміст, організація використання)» (Київ, 2006) [140];
- Сімакова-Єфремян Е. Б. Теоретико-правові та методологічні засади комплексних судово-експертних досліджень (Харків, 2017) [142];
- Щербаковський М. Г. «Теоретико-методологічні та праксеологічні засади судових експертиз у кримінальному процесі» (Харків, 2016) [172].

За змістом перелічених праць сформовано генезу використання інституту спеціальних знань, правові та фактичні підстави їх залучення до діяльності з розслідування кримінальних правопорушень, охарактеризовано форми їх реалізації. Однак окреслену проблематику не слід вважати вичерпаною. Адже інститут спеціальних знань у кримінальному провадженні стрімко розвивається відповідно до вимог науково-технічного прогресу, з огляду на зміни в законодавстві, потреби діяльності з протидії злочинності в сучасних умовах.

По-друге, необхідно спрямувати увагу на роботи вчених, присвячені використанню спеціальних знань під час розслідування окремих видів кримінальних правопорушень, зокрема:

- Таран О. В. «Розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням вимог законодавства про охорону праці» (Київ, 2012) [148]. У дисертаційному дослідженні на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук авторка порушує широке коло питань щодо виявлення, розслідування, попередження злочинів, пов'язаних із порушенням вимог законодавства про охорону праці. Один з аспектів стосується порушення правил пожежної безпеки, випадків

підпалу на виробництві, територіях підприємств, установ, організацій, розслідування та попередження таких кримінально протиправних діянь;

– Пиріг І. В. «Теорія і практика використання спеціальних знань при розслідуванні розкрадань вантажів на залізничному транспорті» (Київ, 2006) [100];

– Бондар В. С. «Проблеми теорії і практики використання спеціальних криміналістичних знань в розслідуванні крадіжок з проникненням у житло» (Луганськ, 2008) [7];

– Дячук В. І. «Використання спеціальних знань при розслідуванні дорожньо-транспортних пригод» (Київ, 2010) [29];

– Дондик Н. Я. «Використання спеціальних бухгалтерських знань при розслідуванні економічних злочинів» (Харків, 2006) [26];

– Дондик Г. П. «Використання спеціальних бухгалтерських знань при розслідуванні злочинів у сфері сільськогосподарського виробництва» (Дніпропетровськ, 2011) [27];

– Косміна Н. М. «Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків» (Харків, 2011) [62];

– Кофанова О. С. «Теоретичні та практичні аспекти використання спеціальних знань при розслідуванні злочинних посягань на культурні цінності» (Київ, 2011) [63];

– Мировська А. В. «Використання спеціальних знань при розслідуванні фальшивомонетництва» (Ірпінь, 2012) [93];

– Чернявський С. С. «Фінансове шахрайство: методологічні засади розслідування» (Київ, 2010) [156] та ін.

Питання залучення спеціаліста до проведення слідчих дій (організації і тактики) детально висвітлено в дисертаціях В. О. Яремчук «Залучення спеціаліста до проведення слідчих дій (організація і тактика)» (Харків, 2014) [177] та Є. О. Даніч «Використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту» (Київ, 2019) [21, с. 40-41].

З огляду на вагомий внесок зазначених учених у розроблення проблематики формування інституту спеціальних знань, зокрема й під час розслідування окремих видів кримінальних правопорушень і проведення слідчих (розшукових) дій, питання щодо використання спеціальних знань за таких умов є недостатньо дослідженими.

Власне проблематику розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, частково висвітлено в дисертаційних дослідженнях М. Ю. Бузинарського «Методика розслідування умисного знищення або пошкодження майна шляхом підпалу» (Київ, 2011) [9]. За змістом наукового дослідження вчений окреслив здобутки в розвитку наукових досліджень щодо розслідування умисного знищення або пошкодження майна шляхом підпалу; визначив поняття та значення криміналістичної характеристики умисного знищення або пошкодження майна шляхом підпалу; з'ясував елементи криміналістичної характеристики умисного знищення або пошкодження майна шляхом підпалу. Також дослідив питання організації розслідування умисного знищення або пошкодження майна шляхом підпалу і тактику проведення окремих слідчих (розшукових) дій за цих умов [9].

З позицій науки кримінального процесу проблематику вивчала Г. М. Степанова в роботі «Особливості предмету доказування у справах про підпали з метою приховування злочинів» (Київ, 2004) [146]. У дисертаційному дослідженні авторка визначила предмет доказування у справах про підпали з метою приховування злочинів, здійснила криміналістичну характеристику його елементів; розглянула обставини об'єктивного й суб'єктивного характеру, що підлягають доказуванню у справах про підпали з метою приховування злочинів; проаналізувала наслідки підпалу й обставин, що сприяли його вчиненню [146].

Науковий інтерес становить дисертація В. В. Колеснікова «Розслідування злочинів, пов'язаних з пожежами» (Харків, 2005) [56]. У роботі міститься низка теоретичних положень і практичних рекомендацій, які сформульовано з огляду на особливості законодавства України того часу, механізм злочинів, пов'язаних із пожежами, практику їх розслідування. На підставі проведеного аналізу автор

виокремлює категорію «злочини, пов'язані з пожежами», до яких належать різноманітні злочини, у механізмі яких є пожежа. Для цього наведено низку аргументів, зокрема: сліди, що характеризують пожежу як явище, мають спільне походження і притаманні всім злочинам цієї категорії; розслідування злочинів, пов'язаних із пожежами, в усіх випадках спрямоване на встановлення причини пожежі й особи, яка винна в її виникненні. Зазначене дає підстави для загального висновку, згідно з яким щодо злочинів, пов'язаних з пожежами, доцільним є розроблення єдиної методики розслідування (основ методики). Водночас можливим і практично обумовленим є розроблення методик розслідування залежно від класифікаційних груп злочинів й особливостей об'єкта пожежі [56, с. 11]. Ми поділяємо висновки вченого та вважаємо за доцільне розробити таку методику.

У дослідженні В. М. Кіцелюка «Розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної безпеки» (Київ, 2017) [44] увагу акцентовано на тому, що нині постала потреба в розробленні сучасних криміналістичних рекомендацій розслідування цих злочинів, а саме: визначенні й аналізі елементів криміналістичної характеристики; обставин, що підлягають встановленню; типових слідчих ситуацій початкового етапу розслідування, а також особливостей проведення слідчих (розшукових) дій та призначення експертиз [45, с. 7]. За змістом монографічного дослідження поставлені завдання виконано.

Безпосередньо на проведенні слідчих (розшукових) дій за таких умов зосереджує увагу М. Л. Цимбал у дисертаційному дослідженні «Тактика огляду місця події при розслідуванні пожеж» (Харків, 1999) [153]. У дисертації здійснено характеристику пожежі як події злочину. У контексті нашого дослідження слід зазначити, що автор приділяє увагу формуванню криміналістичної характеристики підпалів і злочинних порушень протипожежних правил. Акцентовано на особливостях огляду місця події під час розслідування пожеж, а також застосовуваних тактичних прийомів [153].

Слід зауважити і про роботу Д. П. Гуріної «Експертна профілактика: становлення та перспективи розвитку» (Донецьк, 2009) [18]. Авторка висвітлює

питання сутності та форм експертної профілактики, а також експертної профілактики в окремих видах досліджень, зокрема – у пожежно-технічних дослідженнях (за змістом підрозділу 2.4 дисертації) [18].

Проте використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, не було предметом окремого наукового дослідження. Нині нагальною є потреба комплексного вивчення цієї тематики.

Отже, ураховуючи ґрунтовність наявних напрацювань, на підставі здійсненого аналізу можна констатувати брак монографічних досліджень, які висвітлювали б засади розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу.

Також доводиться констатувати недостатнє забезпечення навчально-методичними працями, оскільки є лише окремі напрацювання (наприклад, методичні рекомендації «Розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної безпеки» (Київ, 2017) [132]. Про необхідність розроблення навчально-методичного забезпечення із цієї проблематики зазначили й практичні працівники. Згідно з результатами опитування, вони висловили такі пропозиції з удосконалення навчально-методичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу: підготовка навчальних підручників і посібників з проблематики (54,4 % слідчих, 44,4 % спеціалістів-криміналістів); розроблення методичних рекомендацій (58,3 % слідчих, 55,6 % спеціалістів-криміналістів); проведення додаткових занять у системі службової підготовки (30,1 % слідчих, 26,7 % спеціалістів-криміналістів); залучення до науково-практичних конференцій, тренінгів з проблематики (39,8 % слідчих, 46,7 % спеціалістів-криміналістів) (додаток А).

Певні кроки да даним напрямом вже здійснюються, наприклад, авторським колективом Національної академії внутрішніх справ підготовлено «Методику розслідування злочинів, вчинених шляхом підпалу та пов'язаних з порушенням вимог пожежної безпеки» [138], що вже застосовується на практиці й отримує

схвальні відгуки. Однак, таких досліджень недостатньо і роботу за даним напрямом слід продовжувати.

Для того щоб наукові та навчально-методичні напрацювання відповідали вимогам часу, відображали характеристику реального рівня злочинності, пропонували ефективний інструментарій протидії їй, такі дослідження мають ґрунтуватися на вивченні сучасних практичних джерел. Зокрема, до основних із них належать: дані, отримані правоохоронними органами під час виявлення, розкриття, розслідування та попередження кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу або які пов'язані з виникненням пожеж; відомості, отримані оперативним шляхом і які мають орієнтуєчий характер; статистичні дані й матеріали аналізу кримінальних проваджень щодо кримінальних правопорушень, які розслідують або щодо яких є рішення суду; результати експертних досліджень; результати судового розгляду кримінальних справ; матеріали, отримані під час проведення наукових досліджень, відомості, отримані із засобів масової інформації, тощо. Ці матеріали вирізняються інформаційною насиченістю про злочинний досвід, важливі для обґрунтування та конкретизації тематики дослідження. Крім того, зміст і результати наукових досліджень відображено в програмах і робочих планах, звітах, довідках, доповідних, пропозиціях, рекомендаціях, зібраних фактичних даних, дисертаціях та публікаціях, які готують на базі державних органів, громадських організацій, науково-дослідних установ, закладів вищої освіти. Пріоритети дослідження містять постановку й обґрунтування запланованого вивчення практики, тобто процедуру та аргументацію актуальності певного дослідження, його мету і прогнозовані результати, а також можливості практичної їх реалізації. Порівняння та узагальнення різних програм досліджень різноманітних наукових установ і колективів надають можливість оцінити обґрунтованість постановки питання, визначити відмінності в підходах до їх осмислення та вирішення. Додатком до програми та плану дослідження можуть бути документи: інструментарій, анкети, схеми, таблиці тощо, які висвітлюють та ілюструють методику дослідження. Зазначене уможливує наочне уявлення

конкретно виявленої практики щодо розслідування досліджуваної групи кримінальних правопорушень, рівня його пізнання. Це стосується й досягнення мети нашого дослідження – формування наукових положень і практичних рекомендацій щодо розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу та використання спеціальних знань.

Звісно, окреслений перелік основних напрямів криміналістичного вивчення використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, по-перше, є неповним, по-друге, не деталізований щодо кожної позиції, проте він виявляє, які нові аспекти діяльності правопорушників необхідно вивчати, а також урахувувати як слідчому, так і спеціалісту, іншим носіям спеціальних знань, акцентує на тому, що саме варто виявляти й досліджувати в процесі безпосередньої роботи з криміналістично значущою інформацією в кримінальному провадженні.

Окремим аспектом проблематики є дослідження такої кримінальної частини правопорушень, вчинених шляхом підпалу, як воєнні злочини, вчинені за умов воєнного стану в Україні та подолання збройної агресії РФ.

З 2014 року вченими України досліджувалася проблематика протидії збройної агресії РФ, розслідування кримінальних правопорушень, вчинених у зоні ведення Антитерористичної операції на сході України (АТО) чи Операції Об'єднаних сил (ООС) та особливих правових режимів правозастосування [186]. Опрацьовуються питання діяльності Міжнародного кримінального суду, який застосовує механізми розслідування міжнародних злочинів і захищає права людини на міжнародному та національному рівні. Діяльність Міжнародного кримінального суду, як влучно відзначають В.Ю. Шепітько та М.В. Шепітько, має базуватися на криміналістичних та інших спеціальних знаннях, а також безпосередньо стосується подій в Україні (окупація окремих районів в Донецькій та Луганській області, а також Автономній Республіці Крим) [184, с. 184].

В умовах відсічі повномасштабної збройної агресії РФ, запровадження з 24 лютого 2022 року в Україні воєнного стану [115], розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, набуло особливої актуальності.

Згідно з даними Офісу Генерального прокурора, на початок листопада 2022 року зареєстровано 44 389 злочинів агресії та воєнних злочинів за період повномасштабного вторгнення Росії на територію України [99]. Значна частина злочинів, вчинених під час дії воєнного стану, пов'язана із застосуванням такого способу злочинної діяльності, як підпал.

Зокрема, починаючи з 24 лютого в Україні пожежами було охоплено понад 40 тис. га територій лісового фонду. Половина цієї площі припадає на Чорнобильський біосферний заповідник [87]. Російські військові спровокували масштабні пожежі на зернових полях у Запорізькій, Дніпропетровській, Херсонській та інших областях України, знищивши врожай [135].

Значні збитки шляхом застосування підпалу завдають житлу й іншому майну громадян України. Станом на липень 2022 року через війну втратили житло 800 тис. українців. Унаслідок російської агресії в Україні зруйновано або пошкоджено 116 тис. житлових будинків [176]. Щодо кожного кримінального правопорушення, вчиненого шляхом підпалу, і передусім щодо воєнного злочину має бути реалізовано завдання кримінального судочинства, покарано винних і відшкодовано збитки.

Важливе значення за цих умов має виважений підхід щодо використовуваних спеціальних знань за різними галузями знань і формами реалізації, а також належне криміналістичне забезпечення діяльності з досудового розслідування.

Окреслену проблематику вже висвітлено в наукових публікаціях українських й іноземних учених. Слід зауважити про монографічне дослідження авторського колективу Національної академії правових наук України «Правова система України в умовах воєнного стану» (2022) [114], а також низку інших досліджень, які висвітлюють злободенну проблематику: Коваль Д. О., Авраменко Р. А. «Воєнні злочини. Особливості розслідування міжнародних злочинів, скоєних в контексті збройного конфлікту на Донбасі» (2019) [52]; Черноус Ю. М. «Актуальні питання розслідування та судового розгляду Міжнародним кримінальним судом справ про міжнародні злочини» (2020) [160,

с. 93-101], «Вплив міжнародних договорів та практики Європейського суду з прав людини на розвиток криміналістики в Україні» (2021) [161, с. 77-90]; Дуфенюк О. М. «Розслідування воєнних злочинів: логістичні, криміналістичні та судово-медичні питання» (2022) [28, с.369-374].

Зокрема, у сучасних наукових працях обґрунтовано значущість використання криміналістичних та інших спеціальних знань під час розслідування воєнних злочинів. Вважаємо, що такі висновки узгоджуються із завданнями розслідування воєнних злочинів, які вчинені шляхом підпалу. Із цього приводу О. М. Дуфенюк зауважує, що в таких провадженнях криміналістичні знання може бути використано за такими напрямками:

- для планування розслідування воєнних злочинів, висунення версій, оцінки слідчих ситуацій та відповідного прийняття рішень щодо методики розслідування, застосування сил, засобів, ресурсів, забезпечення залучення фахівців певних галузей та діяльності слідчих груп;

- для ефективного проведення окремих слідчих (розшукових) дій (оглядів, ексгумації трупів, пред'явлення для впізнання, допитів свідків і потерпілих);

- для ефективного застосування техніко-криміналістичних засобів збирання доказової інформації, слідів злочину (вогнепальних ушкоджень, дії вибухових пристроїв, трас, нашарувань, речовин тощо), речових доказів; отримання порівняльних зразків; підготовки додатків до протоколів слідчих (розшукових) дій, проведення фото-, відеофіксації, упакування вилучених об'єктів тощо;

- для отримання «наукових доказів» в межах проведення судових експертиз (балістичних, матеріалознавчих, трасологічних, біологічних, хімічних, вибухотехнічних, пожежно-технічних, експертиз відеозаписів, комплексних тощо);

- для аналітичної роботи із формування, узагальнення, дослідження та використання великих баз даних, у тому числі з відкритих джерел цифрової інформації [28, с. 371] .

Така проблематика, а саме якомога ширше залучення криміналістичних та інших видів спеціальних знань, за їх відповідності найкращим європейським і

світовим стандартам, до реалізації завдань розслідування воєнних злочинів, які вчиняють шляхом підпалу, повинна знайти розвиток у подальших наукових публікаціях, однак безпосередньо не охоплюється предметом нашого наукового дослідження.

Отже, формування наукових засад розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, слід здійснювати відповідно до кримінального процесуального законодавства України в контексті галузі наукового знання, залучення якої є необхідним у кримінальному провадженні, з огляду на сучасні реалії суспільного життя.

1.2. Правові засади розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, та використання спеціальних знань у кримінальному провадженні

Висвітлення питання щодо правових засад використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, слід розпочати з окреслення предмета дослідження, а саме шляхом вивчення норм кримінального права, визначення переліку кримінальних правопорушень, які охоплені теоретико-емпіричним дослідженням.

У нормах Кримінального кодексу (КК) України [68] закріплено низку статей, у яких підпал є способом вчинення кримінальних правопорушень, що визначено в диспозиції статті чи є кваліфікуючими ознаками [82].

Зокрема, ідеться про такі склади кримінальних правопорушень:

– ст. 113 «Диверсія» – вчинення з метою ослаблення держави вибухів, *підпалів* або інших дій, спрямованих на масове знищення людей (розділ I «Злочини проти основ національної безпеки України»);

– ст. 194 «Умисне знищення або пошкодження майна» (ч. 2 – вчинене шляхом *підпалу*, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом) (розділ VI «Кримінальні правопорушення проти власності»);

– ст. 195 «Погроза знищення майна» (ч. 1 – шляхом *підпалу*, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом) (розділ VI «Кримінальні правопорушення проти власності»);

– ст. 239-1 «Незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель» (ч. 3 – шляхом *підпалу*, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом) (розділ VI «Кримінальні правопорушення проти довкілля»);

– ст. 240 «Порушення правил охорони або використання надр» (ч. 4 – шляхом *підпалу*, вибуху чи іншим загальнонебезпечним способом) (розділ VI «Кримінальні правопорушення проти довкілля»);

– ст. 252 «Умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду» (ч. 2 – шляхом *підпалу* або іншим загальнонебезпечним способом) (розділ VI «Кримінальні правопорушення проти довкілля»);

– ст. 258 «Терористичний акт», тобто застосування зброї, вчинення вибуху, *підпалу* чи інших дій, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини (розділ IX «Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки»);

– ст. 259 «Завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності», а саме завідомо неправдиве повідомлення про підготовку вибуху, *підпалу* або інших дій, які загрожують загибеллю людей чи іншими тяжкими наслідками (розділ IX «Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки»);

– ст. 294 «Масові заворушення», тобто організація масових заворушень, що супроводжувалися насильством щодо особи, погромами, *підпалами*, знищенням майна, захопленням будівель або споруд (розділ XII «Кримінальні правопорушення проти громадського порядку та моральності»);

– ст. 295 «Заклики до вчинення дій, що загрожують громадському порядку», а саме публічні заклики до погромів, *підпалів*, знищення майна, захоплення

будівель чи споруд, насильницького виселення громадян, що загрожують громадському порядку, а також розповсюдження, виготовлення чи зберігання з метою розповсюдження матеріалів такого змісту (розділ XII «Кримінальні правопорушення проти громадського порядку та моральності»);

– ст. 347 «Умисне знищення або пошкодження майна працівника правоохоронного органу, працівника органу державної виконавчої служби чи приватного виконавця» (ч. 2 – шляхом *підпалу*, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом) (розділ XV «Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів»);

– ст. 378 «Умисне знищення або пошкодження майна судді, народного засідателя чи присяжного» (ч. 2 – шляхом *підпалу*, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом) (розділ XVIII «Кримінальні правопорушення проти правосуддя»);

– ст. 399 «Умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи» (ч. 2 – вчинене шляхом *підпалу*, вибуху або іншим загальнонебезпечним способом) (розділ XVIII «Кримінальні правопорушення проти правосуддя»);

– ст. 411 «Умисне знищення або пошкодження військового майна» (ч. 2 – дії, вчинені шляхом *підпалу* або іншим загальнонебезпечним способом, або якщо вони спричинили загибель людей чи інші тяжкі наслідки) (розділ XIX «Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення)») [77, с. 30-34].

Крім того, підпал є способом вчинення та складовою механізму таких кримінальних правопорушень як: порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки (ст. 270 КК України); умисне вбивство, вчинене способом, небезпечним для життя багатьох осіб (п. 5 ч. 2 ст. 115 КК України), що реалізується і шляхом такого суспільно небезпечного способу, як підпал, тощо. Слід зауважити, що умисне вбивство, вчинене способом, небезпечним для життя багатьох осіб (п. 5 ч. 2 ст. 115 КК України), кваліфікується за умови, що

винний, здійснюючи умисел на позбавлення життя певної особи, усвідомлював, що застосовує такий спосіб убивства, який є небезпечним для життя не тільки цієї особи, а й інших людей. Водночас небезпека для життя інших людей має бути реальною (п. 9 постанови Пленуму Верховного Суду України від 7 лютого 2003 року № 2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя і здоров'я особи» [127]). Наприклад, небезпечним для життя багатьох осіб способом буде визнано передачу посилки з вибуховим пристроєм з метою вбивства певної людини, яка знаходиться в багатолюдній квартирі [58, с. 33]. До такого способу вчинення вбивства, що є небезпечним для життя багатьох осіб, належить і підпал. Співавтори науково-практичного коментаря до Кримінального кодексу України зазначають, що прикладами вчинення такого злочину може бути вбивство шляхом пострілу в натовп, підпал приміщення, де, крім потерпілого, перебували інші особи, організація аварії автомашини, у якій їхали кілька осіб, тощо. Вказівку закону на небезпеку для життя багатьох осіб слід тлумачити як небезпеку спричинення смерті не тільки потерпілому, а ще принаймні одній людині. Пункт 5 ч. 2 ст. 115 КК України застосовують і тоді, коли, з огляду на використані знаряддя вбивства (наприклад, кидання ножа в людину, що стоїть у натовпі, використання вибухових пристроїв), небезпека загрожувала життю однієї особи, але міг постраждати будь-хто, хто перебував у цьому місці [69, с. 32]. У контексті таких міркувань предмет дослідження охоплює вивчення кримінальних проваджень щодо кримінальних правопорушень, досудове розслідування в яких здійснювали за п. 5 ч. 2 ст. 115 КК України, коли умисне вбивство особи було вчинено способом, небезпечним для життя багатьох осіб і було реалізовано шляхом підпалу.

Аналіз даних статистичної звітності, оприлюднений на офіційному сайті Офісу Генерального прокурора, виявляє невтішну ситуацію. Для прикладу наведемо дані про кримінальні правопорушення, що вчиняють шляхом підпалу, за 2021/2022 роки. Кримінальні провадження щодо таких кримінальних правопорушень здійснювали органи досудового розслідування Національної

поліції України, що й становило емпіричну основу нашого дослідження (додаток Б) [31]. Наприклад:

– умисне вбивство, вчинене способом, небезпечним для життя багатьох осіб, зокрема підпалу (п. 5 ч. 2 ст. 115 КК України), – зареєстровано 10/73 кримінальних правопорушень. Вручено 8/18 повідомлень про підозру, до суду з обвинувальним актом направлено 5/11 кримінальних проваджень;

– умисне знищення або пошкодження майна, вчинене шляхом підпалу (ч. 2 ст. 194 КК України), – зареєстровано 733/388 кримінальних правопорушень. Вручено 192/119 повідомлень про підозру, до суду з обвинувальним актом направлено 141/79 кримінальних проваджень;

– умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду (ч. 2 ст. 252 КК України) – зареєстровано 36/22 кримінальних правопорушень. Вручено 3/2 повідомлень про підозру, до суду з обвинувальним актом направлено 3/2 кримінальних проваджень;

– порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки (ст. 270 КК України) – зареєстровано 367/408 кримінальних правопорушень. Вручено 8/3 повідомлень про підозру, до суду з обвинувальним актом направлено 3/1 кримінальних проваджень;

– масові заворушення (ст. 294 КК України) – зареєстровано 5/4 кримінальних правопорушень. Вручено 0/2 повідомлень про підозру, до суду з обвинувальним актом направлено 0/1 кримінальних проваджень тощо.

Отже, з огляду на широке коло кримінально-протиправних діянь, теоретичним дослідженням охоплено максимальний спектр кримінальних правопорушень, які вчинені шляхом підпалу, а такий вид емпіричного дослідження, як вивчення кримінальних проваджень (додаток Б), стосувався тих із них, які належать до підслідності Національної поліції України, а саме: 1) умисне вбивство, вчинене способом, небезпечним для життя багатьох осіб (п. 5 ч. 2 ст. 115 КК України); 2) умисне знищення або пошкодження майна, вчинене шляхом підпалу (ч. 2 ст. 194); 3) умисне знищення або пошкодження

територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду (ч. 2 ст. 252); 4) порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки (ст. 270); 5) масові заворушення (ст. 294 КК України).

Слід зауважити, що специфіка правозастосовної діяльності полягає в тому, що питання забезпечення пожежної безпеки, що є передумовою запобігання, поширення та попередження негативних наслідків підпалів, а також діяльності з виявлення, припинення та усунення їх наслідків покладаються як на кожного громадянина, так і на підрозділи Національної поліції України, компетентних суб'єктів досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із підпалами, відповідно до підслідності, визначеної КПК України, а й передбачають залучення зусиль державних і правоохоронних органів, органів місцевого самоврядування, для виконання різних завдань відповідно до їх компетенції. У цьому контексті доцільно зауважити про діяльність Державної служби України з надзвичайних ситуацій.

Використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, використання отриманих результатів з метою досягнення завдань кримінального провадження, слід оцінювати комплексно, з огляду на низку нормативно-правових актів, що потребують аналізу.

Розгляд нормативно-правових актів, які регламентують розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, і використання спеціальних знань у кримінальному провадженні з метою формування цілісного погляду на правові основи цього інституту слід здійснювати в межах таких груп:

1) закони України й підзаконні нормативно-правові акти, які стосуються безпеки життєдіяльності держави та її громадян. Це Конституція України від 26 червня 1996 року [59], Кодекс цивільного захисту України від 2 жовтня 2012 року [54], «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 року № 1264-XII [125] тощо;

2) закони України й підзаконні нормативно-правові акти, які стосуються діяльності суб'єктів, що формують засади безпеки життєдіяльності та пожежної

безпеки України. Такі нормативно-правові акти передусім регулюють діяльність Державної служби України з надзвичайних ситуацій [23], Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України (у структурі ДСНС) [108], а також центральних органів виконавчої влади, інших державних органів, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання, громадських організацій та інших суб'єктів, повноваження, завдання та обов'язки яких визначені Кодексом цивільного захисту України від 2 жовтня 2012 року [54]. Ідеться власне про Кодекс цивільного захисту України від 2 жовтня 2012 року [54]; закони України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» від 5 квітня 2007 року [124], «Про об'єкти підвищеної небезпеки» від 18 січня 2001 року [122], Положення про Державну службу України з надзвичайних ситуацій, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2015 року № 1052 [106]; Методику розроблення критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності та визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду (контролю), затверджену постановою Кабінету Міністрів України від 10 травня 2018 року № 342 [92].

Слід детальніше розглянути положення Кодексу цивільного захисту України від 2 жовтня 2012 року [54]. Цей Кодекс регулює відносини, пов'язані із захистом населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій, реагуванням на них, функціонуванням єдиної державної системи цивільного захисту, визначає повноваження органів державної влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, права й обов'язки громадян України, іноземців та осіб без громадянства, підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності (ст. 1) [54]. Важливими є визначення понять, що містяться в ньому: «пожежа» – неконтрольований процес знищення або пошкодження вогнем майна, під час якого виникають чинники, небезпечні для істот та навколишнього природного середовища (п. 32 ч.1 ст. 2); «пожежна безпека» – відсутність неприпустимого ризику виникнення і розвитку пожеж та пов'язаної з ними

можливості завдання шкоди живим істотам, матеріальним цінностям і довкіллю (п. 33 ч. 1 ст. 2 Кодексу); «пожежна охорона» – вид діяльності, який полягає в запобіганні виникненню пожеж і захисті життя та здоров'я населення, матеріальних цінностей, навколишнього природного середовища від впливу небезпечних чинників пожежі (п. 34 ч.1 ст. 2 Кодексу);

3) закони України та підзаконні нормативно-правові акти, які стосуються діяльності підрозділів Національної поліції України, компетентних суб'єктів досудового розслідування, що залучені до кримінального провадження щодо розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із підпалами, відповідно до підслідності, визначеної КПК України. Передусім це КК України від 5 квітня 2001 року [68], КПК України від 13 квітня 2012 року [70], закони України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 року [121], «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18 лютого 1992 року [123], Інструкція з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України, затверджена наказом МВС України від 27 квітня 2020 року № 357 [35]; Інструкція про поведження з вибуховими матеріалами в органах і підрозділах Національної поліції України та підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України, затверджена наказом МВС України від 19 серпня 2019 року № 691 [38], Інструкція з організації функціонування криміналістичних обліків Експертної служби МВС України, затверджена наказом МВС України від 10 жовтня 2009 року № 390 [36], Інструкція про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події, затверджена наказом МВС України від 3 листопада 2015 року № 1339 [39], Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затверджена наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року № 53/5 [40], Інструкція про участь співробітників та працівників Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки

України як спеціалістів в кримінальному провадженні, затверджена наказом Центрального управління Служби безпеки України від 19 березня 2016 року № 138 [41], Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, затверджена наказом МВС України від 7 липня 2017 року № 575 [119], Порядок спільних дій Національної поліції України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України під час проведення огляду місця пожежі, виявлення, припинення, попередження та розслідування кримінальних правопорушень та інших подій, пов'язаних з пожежами, затверджений наказом МВС України від 24 липня 2017 року № 621 [111] тощо;

4) закони України та підзаконні нормативно-правові акти, які регулюють діяльність суб'єктів, що використовують спеціальні знання під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу й використання отриманих результатів з метою досягнення завдань кримінального провадження. Це КПК України від 13 квітня 2012 року [70], Закон України «Про судову експертизу» від 25 лютого 1994 року [126], Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України, затверджене наказом МВС України від 3 листопада 2015 року № 1343 [107], Інструкція з організації функціонування криміналістичних обліків Експертної служби МВС України, затверджена наказом МВС України від 10 жовтня 2009 року № 390 [36], Інструкція про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події, затверджена наказом МВС України від 3 листопада 2015 року № 1339 [39], Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затверджена наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року № 53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26 грудня 2012 року № 1950/5) [40], Інструкція про участь співробітників та працівників Українського науково-дослідного інституту

спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України як спеціалістів в кримінальному провадженні, затверджена наказом Центрального управління Служби безпеки України від 19 березня 2016 року № 138 [41], тощо.

Власне правові засади розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, визначено в нормах КПК України від 13 квітня 2012 року зі змінами й доповненнями [70], а особливості правозастосування за таких умов конкретизовано в законах України та підзаконних нормативно-правових актах, які зазначені вище, їх буде розглянуто далі за змістом дисертації.

Увагу має бути спрямовано на положення КПК України [70], які регламентують використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. У кримінальному провадженні визначено учасників, які володіють спеціальними знаннями та виконують завдання, що полягають у застосуванні спеціальних знань з метою досягнення завдань кримінального судочинства, – це спеціаліст (ст. 71 КПК України) й експерт (ст. 69 КПК України) [70].

Відповідно до ст. 71 КПК України, спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками й може надавати консультації, пояснення, довідки та висновки під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок. Спеціаліст може бути залучений для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування та судом під час судового розгляду. Сторони кримінального провадження мають право під час судового розгляду заявляти клопотання про залучення спеціаліста або використання його пояснень і допомоги [70].

Експерт також є учасником кримінального провадження. Згідно зі ст. 69 КПК України, експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи та якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що

містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження та стосуються сфери її знань [70].

Правові інститути «спеціальні знання» та «спеціаліст», зауважує Є. О. Даніч, мають низку відмінностей правового регулювання. Поняття «спеціальні знання» є ширшим і частково регламентованим законодавчо, охоплює рівні форми використання спеціальних знань з будь-якої галузі науки, техніки, мистецтва або ремесла, водночас, поняття «спеціаліст», його процесуальний статус, права й обов'язки чітко визначено законодавчо (ст. 71, 72, 75, 77, 79, 105, 228, 236, 237, 240, 242 КПК України) і стосується насамперед надання допомоги з техніко-криміналістичного забезпечення проведення слідчих (розшукових) дій [21, с. 40-41].

Порівнюючи регламентацію процесуального статусу експерта та спеціаліста, слід акцентувати на певних відмінностях. Зокрема, експертом є особа, «яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями...». Спеціалістом є особа, яка «володіє спеціальними знаннями та навичками...». Поряд з іншими відмінностями, які об'єктивно обумовлені компетентністю та виконуваними завданнями, вважаємо не цілком точним підхід законодавця до визначення спеціальних знань, якими володіють ці учасники кримінального провадження. Стосовно експерта йдеться про «наукові, технічні або інші спеціальні знання», а щодо спеціаліста – «спеціальні знання та навички». За такого формулювання складається враження, що спеціаліст – це лише технічний помічник слідчого. Однак спеціальні знання, про що зазначали В. К. Лисиченко та В. В. Циркаль, – це не загальновідомі в судочинстві наукові, технічні та практичні знання, отримані внаслідок професійного навчання або роботи за певною спеціальністю особою, залученою як спеціаліст з метою сприяння слідчому чи прокурору в з'ясуванні обставин справи або дачі висновку з питань, для вирішення яких потрібне їх використання [75, с. 22].

На практиці під час проведення слідчих (розшукових) дій, зокрема розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, у низці

випадків необхідними є спеціальні знання з пожежної безпеки, безпеки праці, криміналістики, медицини, психології тощо. З огляду на це, визначення спеціальних знань, якими повинен володіти спеціаліст, у контексті ст. 71 КПК України є вужчим за реальний зміст і потребує доповнення, узгодження з характеристикою спеціальних знань експерта як спільних за сутністю, а також гармонізації з іншими статтями КПК України (ст. 101 КПК України).

Для однозначного тлумачення сутності спеціальних знань доцільно, на нашу думку, розширити компетенцію спеціаліста, доповнивши ч. 1 ст. 71 КПК України, у якій визначити, що «спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями та навичками...». Такі пропозиції вчених (зокрема Є. О. Даніч) пропонувалися до врахування в законотворчій діяльності [21], і ми цілком поділяємо їхній зміст та обґрунтування.

Проводячи розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, використовуючи спеціальні знання, слід керуватися не лише нормами КПК України, а й положеннями законів України. Зокрема, це закони України «Про Національну поліцію» 2014 року [121], «Про оперативно-розшукову діяльність» 1992 року [123], «Про судову експертизу» 1994 року [126].

Специфіка досліджуваних кримінальних правопорушень передбачає виокремлення особливого нормативно-правового акта, який визначає алгоритм реагування на кримінальні правопорушення, пов'язані з пожежами й може бути використаний під час формування організаційних засад розслідування. Це Порядок спільних дій Національної поліції України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України під час проведення огляду місця пожежі, виявлення, припинення, попередження та розслідування кримінальних правопорушень та інших подій, пов'язаних з пожежами, затверджений наказом МВС України від 24 липня 2017 року № 621 [111].

Цей Порядок [111] визначає завдання, функції, права й обов'язки посадових осіб Національної поліції України, ДСНС, Експертної служби МВС під час

проведення огляду місця пожежі, виявлення, припинення, попередження та розслідування кримінальних правопорушень й інших подій, пов'язаних із пожежами.

Відповідно до вимог законодавства для розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із пожежами:

- органи (підрозділи) поліції проводять слідчі (розшукові) дії, зокрема негласні, спрямовані на виявлення, фіксацію та збирання доказів, установлення обставин виникнення пожеж, а також умов, що призвели до їх виникнення, установлення осіб, причетних до вчинення правопорушень, та притягнення їх до відповідальності згідно з вимогами законодавства, забезпечення відшкодування збитків, завданих потерпілим;

- територіальні органи ДСНС залучають для встановлення причин виникнення пожеж, а також обставин й умов, що сприяли їх виникненню [111].

Важливо, що Порядок спільних дій Національної поліції України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій та Експертної служби МВС України під час проведення огляду місця пожежі, виявлення, припинення, попередження та розслідування кримінальних правопорушень та інших подій, пов'язаних з пожежами, 2017 року регламентує повноваження, завдання та обов'язки;

- структурних підрозділів Національної поліції України та її територіальних підрозділів (зокрема вибухотехнічних підрозділів);

- ДСНС та її територіальних органів;

- Експертної служби МВС України (ДНДЕКЦ та її територіальних підрозділів).

Отже, ідеться про комплексне нормативно-правове регулювання діяльності з виявлення фактів кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалів, реагування на дані факти, припинення пожеж і ліквідації наслідків, документування події кримінального правопорушення, її подальшого розслідування і досягнення завдань кримінального судочинства. Важливими в

системі цієї діяльності є також реалізація профілактичної функції та запобігання виникненню пожеж і недопущення злочинних підпалів.

Серед нормативно-правових актів, положення яких безпосередньо чи опосередковано регламентують окремі правовідносини під час залучення спеціалістів до проведення розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалів, можна назвати значну кількість нормативно-правових актів.

Правові засади розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, мають комплексний характер, не обмежуються власне кримінальним процесуальним законодавством, є ширшими за змістом. Нормативно-правові акти, що регламентують розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, і використання спеціальних знань у кримінальному провадженні можуть бути умовно об'єднані в такі групи залежно від регулювання правовідносин:

1) закони України й підзаконні нормативно-правові акти, які мають загальний характер і стосуються безпеки життєдіяльності держави та її громадян;

2) закони України й підзаконні нормативно-правові акти, які стосуються діяльності суб'єктів, що формують засади безпеки життєдіяльності та пожежної безпеки України. Такі нормативно-правові акти передусім регулюють діяльність ДСНС, Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту України (у структурі ДСНС), а також центральних органів виконавчої влади, інших державних органів, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання, громадських організацій та інших суб'єктів, повноваження, завдання та обов'язки яких визначені Кодексом цивільного захисту України від 2 жовтня 2012 року;

3) закони України й підзаконні нормативно-правові акти, які стосуються діяльності підрозділів Національної поліції України, компетентних суб'єктів досудового розслідування, що залучені до кримінального провадження щодо розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із підпалами, відповідно до підслідності, визначеної КПК України;

4) закони України й підзаконні нормативно-правові акти, які регулюють діяльність суб'єктів застосування спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, використання отриманих результатів з метою досягнення завдань кримінального провадження.

1.3. Поняття, зміст і форми використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу

Стосовно тлумачення терміна «спеціальні знання», форм їх застосування в кримінальному провадженні вчені та практики обстоюють різні позиції. Неврегульованість у законі низки питань щодо змісту й особливостей використання спеціальних знань ускладнює процес їх залучення до кримінального провадження. Тож слід розглянути це питання детальніше.

Деякі дослідники акцентують увагу на професійному спрямуванні спеціальних знань, їх відмежуванні від загальновідомих. На думку В. Г. Гончаренка, спеціальні знання – це знання про науку, техніку, мистецтво чи ремесло, що застосовують для одержання доказової інформації [14].

На переконання В. К. Лисиченка, В. В. Циркаля, спеціальними знаннями є не загальновідомі в судочинстві наукові, технічні та практичні знання, отримані внаслідок професійного навчання або роботи за певною спеціальністю особою, залученою як спеціаліст з метою сприяння слідчому чи прокурору в з'ясуванні обставин справи або дачі висновку з питань, для вирішення яких потрібно їх використання [75, с. 22].

Науковці вважають, що спеціальними є такі знання, якими не володіє суб'єкт доказування. Зокрема, М. В. Салтевський зазначав, що знання, отримані особою в процесі навчання та практики, є професійними. Для слідчого професійними є всі юридичні знання, зокрема в галузі криміналістики. Спеціальними знаннями для нього є такі знання, що відрізняються від одержаних у процесі професійної підготовки [137, с. 134–135].

Крім того, спеціальні знання як вид знань тлумачать з наукового та практичного аспектів.

На думку Б. В. Романюка, наукові знання – це система глибокого пізнання процесів і явищ об'єктивної дійсності, їх зв'язків, яка за допомогою понять, суджень і теорій відображає закони розвитку природи й суспільства [134, с. 6]. Практичні знання, зазначала Н. І. Клименко, – це багатопрофільна галузь, яка сформувалася на підставі вікового досвіду повсякденно-практичної діяльності людей [48, с. 5].

Практичні й наукові знання взаємозалежні та взаємозумовлені. З одного боку, практичні знання становлять емпіричну базу для застосування наукових знань, з іншого – деякі практичні знання за результатами наукових досліджень одержують наукове обґрунтування, їх включають до наукових знань. Тобто результати наукового пізнання внаслідок упровадження в практику стають практичними знаннями. Слід зауважити про таку важливу ознаку спеціальних знань, як їх наукова обґрунтованість і практична цінність. Ці ознаки є обов'язковими, формують гносеологічну сутність інституту спеціальних знань. Важливою ознакою спеціальних знань у кримінальному провадженні є мета їх використання. Їх використовують для забезпечення процесу доказування, здійснюваному у встановленому законом порядку.

Проаналізувавши дослідження щодо вивчення інституту спеціальних знань у теоретичних та емпіричних джерелах, можна виокремити ще низку їхніх ознак [81, с. 251-254]. Тобто спеціальними є знання, які відповідають таким ознакам:

- науково обґрунтовані (на думку 93,2 % опитаних слідчих, 91,1 % спеціалістів-криміналістів, додаток А);
- мають практичну цінність (94,2 % та 93,3 % опитаних);
- не є загальнодоступними та загальновідомими (64,1 % та 66,7 % опитаних);
- їх застосовує обізнана особа в певній галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла (76,7 % та 73,3 % опитаних);

– отримані внаслідок спеціального навчання та практичної діяльності (87,4 % та 88,8 % опитаних);

– відповідають сучасному стану розвитку науки й техніки (84,5 % та 86,7 % опитаних);

– становлять систему знань, умінь, навичок, набутого внаслідок їх застосування досвіду (79,6 % та 84,4 % опитаних);

– їх використовують відповідно до кримінального процесуального законодавства, правових підстав і форм реалізації (81,6 % та 80,0 % опитаних);

– спрямовані на забезпечення процесу доказування, що здійснюється у встановленому законом порядку (74,7 % та 77,8 % опитаних);

– їх використовують з метою реалізації завдань кримінального провадження (85,4 % слідчих, 91,1 % спеціалістів-криміналістів).

Отже, метою застосування спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, є сприяння збиранню, дослідженню, використанню доказової та орієнтуючої інформації для розкриття, розслідування та запобігання кримінальних правопорушень, а також розроблення організаційних, тактичних, технічних методів, засобів, прийомів для роботи з криміналістично значущою інформацією.

Застосовувати спеціальні знання, стверджують учені, можуть не тільки обізнані особи (експерти, спеціалісти), а й особи, що провадять дізнання, слідство, здійснюють оперативно-розшукову роботу, хоча результати їх застосування будуть мати різне процесуальне значення [72, с. 247].

Вимогами до спеціальних знань, які використовують у кримінальному провадженні, є законність, науковість, ефективність, етичність, безпечність.

Питання щодо форм використання спеціальних знань є достатньо дискусійним.

На думку І. І. Когутича, під час розслідування спеціальні знання використовують у процесуальних і непроцесуальних формах. Основними процесуальними формами застосування спеціальних знань і технічних засобів є: 1) безпосереднє використання їх слідчим, прокурором (зокрема криміналістом) і

складом суду під час виконання процесуальних функцій збирання, дослідження й оцінки доказів; 2) участь спеціалістів у провадженні слідчих (розшукових) дій; 3) призначення та провадження судових експертиз. Форма реалізації спеціальних знань залежить насамперед від суб'єкта, виду діяльності й мети їх застосування. Серед непроцесуальних виправдано розглядати консультаційну й довідкову діяльність суб'єктів спеціальних знань (усну чи у вигляді довідок); проведення ревізійних чи аудиторських дій; участь суб'єктів спеціальних знань в оперативно-розшукових заходах; попередні дослідження матеріальних об'єктів спеціалістами й експертами в усній чи письмовій формах); результати перевірок за криміналістичними обліками (у вигляді довідок) тощо [53, с. 114].

На підставі Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України “Про електронні комунікації” щодо підвищення ефективності досудового розслідування “за гарячими слідами” та протидії кібератакам» від 15 березня 2022 року доповнено ст. 71 КПК України, а саме результати діяльності спеціаліста можуть відображатися і в інших документах, адже він «може надавати консультації, пояснення, довідки та висновки під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок» [117].

Згідно з доповненнями до пп. 8 п. 4 ст. 71 КПК України, спеціаліст може «надавати довідки з питань, що належать до сфери його знань, у випадках, передбачених частиною третьою статті 245-1 цього Кодексу».

Водночас ст. 245-1 КПК України регламентує зняття показань технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису.

Зняття показань технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису полягає в одержанні слідчим, прокурором від особи, яка є власником або володільцем відповідних приладів або засобів, необхідних для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, копій фото- або

кінозйомки, відеозапису, здійснених у публічно доступних місцях, зокрема в автоматичному режимі, за винятком місць, що належать до приватних помешкань осіб. Цю дію здійснюють на підставі постанови слідчого, прокурора та, за необхідності, за участю спеціаліста. Для здійснення зняття показань технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису особі, яка є власником або володільцем відповідних приладів або засобів, пред'являють постанову слідчого, прокурора. Зняття показань технічних приладів і технічних засобів здійснюють у присутності слідчого, прокурора шляхом самостійного копіювання особою, яка є власником або володільцем відповідних приладів і засобів, або копіювання такою особою за участю спеціаліста відповідних записів на носії, які надає слідчий, прокурор. Надання таких копій на носіях особи, яка є власником або володільцем відповідних приладів і засобів, здійснюється за бажанням такої особи. Про здійснення зняття показань технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису складають протокол згідно з вимогами КПК України [70]. Такі зміни до кримінального процесуального законодавства є важливими в контексті нашого дослідження, адже саме інформація, отримана з технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото-, кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото-, кінозйомки, відеозапису, може містити відомості й обставини підпалу та осіб, причетних до його вчинення, і може бути використана під час розслідування.

Вчені додатково виокремлюють й інші форми використання спеціальних знань у кримінальному провадженні.

Г.С. Бідняк висвітлює застосування спеціальних знань поліцейськими під час перевірки документів, адже науково-технічний прогрес сприяє застосуванню більш досконалих способів фальсифікації документів. Документи паперового типу поступово замінюються пластиковими, в яких складніше виявити ознаки змін початкового змісту. Комплексне вивчення ознак дозволяє поліцейським

професійно провести перевірку документів та повністю використати інформацію, що в них міститься [5, с. 133].

Г. Л. Чигирин [157, с. 251-257] розглядає такі форми використання спеціальних знань у процесі збирання документів на стадії досудового розслідування: консультації щодо визначення переліку (достатності) та змісту документів, необхідних для проведення відповідної процесуальної дії та/чи обґрунтування законності прийняття процесуального рішення; технічної допомоги в систематизації документів залежно від їх виду, змісту й іншої інформації, яку містять наявні в кримінальному провадженні документи; підготовки переліку документів і змісту питань щодо їх експертного дослідження; систематизації, описування та упакування виявлених та вилучених документів під час проведення процесуальних дій тощо [157, с. 255].

Залежно від етапу досудового розслідування метою залучення спеціаліста (експерта) та застосування спеціальних знань у роботі з документами може бути:

1) консультативна допомога перед внесенням відомостей про вчинення злочину до Єдиного реєстру досудових розслідувань (ЄРДР) (спеціальні знання та консультації спеціаліста (експерта) під час ознайомлення з документами (матеріалами), які надійшли до слідчого (прокурора), дають змогу вирішити питання про достатність фактичних даних (інформації), які містять ці документи (матеріали), для попередньої правової кваліфікації злочину та внесення відомостей про його вчинення до ЄРДР;

2) на початковому етапі досудового розслідування (участь спеціаліста (експерта) і застосування спеціальних знань під час підготовки до проведення процесуальних дій, метою яких є збирання (виявлення, вилучення) документів про вчинений злочин та осіб (особу), які його вчинили, дає змогу правильно визначити вид процесуальної дії, коло її учасників, види документів, які планується зібрати (віднайти, вилучити), і технічні засоби, які доцільно для цього застосувати);

3) на подальшому етапі досудового розслідування (метою застосування спеціальних знань і залучення спеціаліста під час систематизації зібраних

(вилучених) документів є не тільки технічна допомога (підшивання, описування тощо), а й вирішення питань стосовно доцільності призначення та проведення певних видів експертиз, використання окремих документів під час допитів й обґрунтування необхідності проведення інших процесуальних дій з метою виявлення та вилучення додаткових документів, необхідних для використання як доказів (джерел доказів) факту чи обставин, які встановлюють (доказують) під час кримінального провадження);

4) на заключному етапі (спеціальні знання може використовувати як слідчий (прокурор) особисто, так і залучати спеціаліста (експерта) для аналізу змісту зібраних документів, визначення переліку документів, достатніх для повідомлення особі про підозру, обрання міри запобіжного заходу (за необхідності), обґрунтування обвинувачення тощо [157, с. 251-257].

Можна сформулювати проміжні висновки розгляду цього питання. Традиційно вчені та практики виокремлюють такі форми використання спеціальних знань під час кримінального провадження, як процесуальну та непроцесуальну [171, с. 65]. Цю думку доводять і в навчально-методичній літературі [61, с. 211].

До процесуальних форм, які не є дискусійними, належить використання спеціальних знань у формі проведення експертизи в кримінальному провадженні, участі спеціаліста в слідчих (розшукових) діях.

Розглядаючи ці питання в контексті проблематики розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, слід зауважити, що залучення спеціаліста до проведення слідчих (розшукових) дій допомагає реалізувати завдання щодо:

- надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи);
- викладення в додатках до протоколів письмових пояснень, підготовки стенограм, аудіо-, відеозаписів процесуальних дій;
- використання пояснень спеціаліста і його допомоги під час судового розгляду кримінальних проваджень тощо.

Спеціальні знання в кримінальному провадженні може бути класифіковано за такою підставою, як наука, знання якої використовують. Зорієнтуватися щодо цього допоможе постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» від 29 квітня 2015 року № 266 [22, с. 8–9; 118]. Отже, слід акцентувати на необхідності уточнення галузі знань і спеціальності, якими володіє спеціаліст, залучений до проведення слідчих (розшукових) дій. За відсутності в спеціаліста, якого залучали до проведення слідчих (розшукових) дій, відповідних спеціальних знань, що підтверджують документи про здобуття освіти, може поставати питання про допустимість доказів, отриманих у кримінальному провадженні.

Кримінальний процесуальний кодекс України зобов'язує враховувати ці дані під час залучення експерта і проведення експертизи. Згідно з ч. 2 ст. 101 КПК України, кожна сторона кримінального провадження має право надати суду висновок експерта, який ґрунтується на його наукових, технічних або інших спеціальних знаннях. Відповідно до ч. 4 ст. 101 КПК України, запитання, які ставлять експертіві, і його висновок щодо них не можуть виходити за межі спеціальних знань експерта. У ст. 102 КПК України «Зміст висновку експерта» визначено, що у висновку експерта має бути зазначено, поряд з іншими важливими відомостями, дані про особу експерта, що проводив дослідження, а саме його ім'я, освіту, спеціальність, свідоцтво про присвоєння кваліфікації судового експерта, стаж експертної роботи, науковий ступінь, учене звання, посаду експерта [70].

Тож слід з'ясувати певні відомості, а саме освіту і спеціальність, дані про досвід роботи спеціаліста, спеціальні знання якого використовують у кримінальному провадженні.

Вивчення норм КПК України [70] дає підстави для висновку, що в Кодексі регламентовано такі форми використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу:

- 1) залучення спеціаліста до проведення слідчих (розшукових) дій (ст. 224, 226, 227, 228, 236, 237, 240, 245 КПК України);
- 2) залучення спеціаліста до проведення негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 262, 266 КПК України);
- 3) залучення експерта і проведення експертизи (ст. 242, 243 КПК України);
- 4) надання консультацій, пояснень, довідок та висновків спеціалістом (ст. 71 КПК України), зокрема надання письмових пояснень спеціалістом, який брав участь у проведенні відповідної процесуальної дії (згідно з п. 2 ч. 2 ст. 105 КПК України), надання висновку спеціаліста в кримінальних провадженнях про кримінальні проступки (ч. 1 ст. 298-1 КПК України), довідок з питань, що належать до сфери його знань, у випадках, передбачених частиною третьою ст. 245-1 КПК України.

На підставі результатів емпіричних досліджень, вивчення правозастосовної практики увагу слід спрямувати на непроцесуальну форму використання спеціальних знань під час кримінального провадження.

Зокрема, С. Д. Лук'янчиков і В. П. Цільвік стверджують, що непроцесуальна участь полягає в запрошенні спеціаліста слідчим, прокурором чи судом для отримання консультацій під час збирання, виявлення та оцінювання доказової інформації [90, с. 46].

Однак «консультація» – поняття достатньо широке, що може мати різні форми втілення. Слово «консультаційна» походить від слова «консультаційний», тобто який дає поради з певних питань; призначений для консультації [60]. Наприклад, у науковій літературі висловлено пропозиції щодо залучення до процесу розслідування нової процесуальної фігури – консультанта.

Цікавим у зазначеному контексті є досвід Італії. Законодавець цієї країни запровадив такого учасника кримінального провадження, як «технічний консультант» («tecnicien»), пов'язуючи діяльність таких фахівців у певній сфері з наданням допомоги сторонам шляхом застосування спеціальних знань під час здійснення досудового розслідування (ст. 225, 230, 233 КПК Італії) [170, с. 126–127]. Цю проблематику слід розглянути ґрунтовніше, адже зазначені питання є

важливими в контексті забезпечення євроінтеграційного напрямку розвитку нашої держави, запозичення досвіду європейських країн щодо реалізації кримінального провадження та його окремих інститутів.

У контексті подальшого дослідження проблематики дослідники розглядають питання залучення до кримінального провадження обізнаних осіб. Обізнані особи – це будь-які не зацікавлені в кримінальному судочинстві компетентні особи, які володіють спеціальними знаннями й досвідом їх використання, залучені сторонами кримінального провадження, слідчим суддею, судом до участі в кримінальному процесі задля сприяння їм у вирішенні питань, що потребують застосування спеціальних знань [8, с. 88-92].

Отже, слід констатувати, що така форма використання спеціальних знань, як консультація, є важливою під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу. Для консультацій у різних формах залучають обізнаних осіб. Консультавання може мати як усну, так і письмову форму втілення. Однак така форма, як використання спеціальних знань, є водночас важливою і дискусійною.

Учені В. В. Копча та Н. В. Копча зазначають, що непроцесуальною формою використання спеціальних знань під час розслідування є допомога спеціалістів поза межами процесуальних дій. Таку допомогу надають в усній або письмовій формі. Письмову консультацію можуть надавати як фізичні, так і юридичні особи за письмовим зверненням суб'єкта розслідування. Консультація поза межами слідчих (розшукових) дій є думкою спеціаліста, яка має тільки орієнтує значення в кримінальному провадженні. Навіть викладену письмово, її не можна розглядати як джерело доказу, оскільки немає процесуальних гарантій достовірності викладених відомостей [61, с. 212].

Дослідники зауважують, що під час розслідування кримінальних правопорушень використання спеціальних знань здійснюють шляхом: залучення спеціалістів для участі в проведенні слідчих (розшукових) дій; проведення судових експертиз; проведення різних перевірок, обстежень; одержання довідок і консультацій в обізнаних осіб; витребування та використання документів, які

складають такі особи, у процесі їхньої службової діяльності; допиту спеціалістів як свідків або судових експертів, якщо вони брали участь у проведенні судових експертиз [66, с. 542]. Непроцесуальні форми використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень залучають тоді, коли результати їх застосування не відображають у процесуальних документах. Поширеною непроцесуальною формою використання спеціальних знань є відомчі ревізії та розслідування, а також консультативна допомога спеціалістів. З цією метою використовують уже накопичений досвід спеціаліста з огляду на особливості конкретних обставин. Таку допомогу надають в усній або письмовій формі [66, с. 542–543].

На наше переконання, така форма використання спеціальних знань, як консультація, яку надають обізнані особи в усній чи письмовій формі, – об'єктивно притаманна діяльності з розслідування кримінальних правопорушень.

Однак, зазначає Є. М. Компанець, обговорення з проблематики реалізації прав спеціаліста не вирішили дискусійні питання та проблеми щодо правового значення результатів діяльності спеціаліста (пояснення/висновки спеціаліста як додаток до протоколу слідчої (розшукової) дії, висновок як документ – письмовий доказ, показання) та неоднозначної оцінки документів спеціаліста судом. Аналіз цих питань допоможе законодавцеві вдосконалити окреслений інститут, а практикам – у правозастосуванні [57, с. 320]. У КПК України визначено такі форми фіксації консультаційної діяльності спеціаліста: письмові пояснення як додаток до протоколу слідчої дії (п. 2 ч. 2 ст. 105); заяви, які заносять до протоколу (ч. 4 ст. 237); зауваження до протоколу (п. 4 ч. 4 ст. 71); усні консультації/письмові роз'яснення спеціаліста в суді (ч. 1 ст. 360) [57, с. 320].

Розпочнемо з того, що письмову консультацію спеціаліста регламентовано в КПК України. Згідно з КПК України (п. 2 ч. 2 ст. 105), письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні відповідної процесуальної дії, долучають як додатки до протоколу слідчої (розшукової) дії. Належно

оформлена, вона в такому випадку має статус додатка до протоколу слідчої (розшукової) дії. Разом з протоколом слідчої (розшукової) дії «письмове пояснення спеціаліста» може бути оцінене суб'єктами правозастосування в процесі доказування в кримінальному провадженні.

Результати діяльності фахівця, зокрема у формі консультацій, доводить А. В. Боднар, слід фіксувати в процесуальних документах, інакше надана ними допомога втрачає сенс. Обстоюючи таку позицію, деякі вчені пропонують запровадити спеціальний додаток до протоколів слідчих (розшукових) дій, проведених за участю спеціалістів, назвавши його «Діяльність спеціаліста(ів)». Такий документ належатиме до матеріалів, що додають до протоколу та пояснюють його зміст. Аналіз ст. 71 КПК України дає підстави стверджувати, що пропозиції щодо консультацій, рекомендацій та результатів застосування науково-технічних засобів не суперечать вимогам закону. Адже ч. 4 цієї статті надає фахівцеві право ставити запитання учасникам процесуальної дії з дозволу слідчого чи суду, акцентувати увагу слідчого або суду на характерних обставинах чи особливостях речей і документів, що пов'язано з виявленням, закріпленням та вилученням доказів. З огляду на це, усні заяви слід фіксувати в протоколі, а письмові – долучати до протоколу [6, с. 52].

Аналіз поглядів науковців засвідчує значущість письмових консультацій, а також пояснень, довідок і висновків під час досудового розслідування та судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок (відповідно до Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України “Про електронні комунікації” щодо підвищення ефективності досудового розслідування “за гарячими слідами” та протидії кібератакам» від 15 березня 2022 року), наданих спеціалістом під час досудового розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу.

Розглянемо це питання з позицій правових і фактичних підстав щодо набуття письмовою консультацією спеціаліста доказового значення в кримінальному провадженні.

Відповідно до результатів вивчення правозастосовної практики, нині сторони кримінального провадження активно й ефективно застосовують консультативну форму використання спеціальних знань під час збирання доказів. Наприклад, спеціаліст може вказати слідчому на об'єкти, які мають криміналістичне значення та згодом можуть набути статусу речових доказів. Спеціаліст може надати допомогу слідчому у складенні відповідних документів у кримінальному провадженні, правильному описі обстановки події, слідової картини, а також у висуненні версій та плануванні проведення процесуальних дій, організаційно-тактичних заходів.

Консультативну допомогу спеціаліста слідчий може отримати в ситуації, коли слід з'ясувати: який саме вид судової експертизи слід призначити; чи достатньо для проведення конкретного експертного дослідження знань експерта однієї спеціальності; є необхідність призначення комплексної експертизи (унаслідок необхідності застосування різних галузей знань щодо дослідження об'єктів експертного дослідження) чи комісійної експертизи (у зв'язку зі значною кількістю об'єктів, які потребують експертного дослідження). Спеціаліст може надати суттєву допомогу стосовно правильного формулювання питань, які ставлять для вирішення перед експертом.

Ще одним з видів консультативної допомоги спеціаліста є визначення повного переліку документів, які необхідно надати в розпорядження експерту. Це дасть змогу своєчасно проінформувати сторони за кримінальним провадженням про такі матеріали, яких бракує, проте які вкрай необхідні для проведення дослідження. Своєчасне консультування сприятиме виконанню дій, необхідних для забезпечення повноти документальної доказової бази [16].

У КПК України (ч. 2 ст. 71) передбачено можливість залучення спеціаліста для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) сторонами кримінального провадження та судом під час судового розгляду.

Допомога спеціаліста під час досудового розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень за фактами кримінальних правопорушень,

вчинених шляхом підпалу, забезпечує його об'єктивність, ефективність і повноту. Саме правовий аналіз ситуації в сукупності з висновком обізнаної особи з прикладної проблематики в питаннях пожежно-технічних, вибухотехнічних досліджень, пожежної безпеки забезпечують результат, який дає змогу прийняти своєчасні рішення та застосувати ефективні заходи для забезпечення безпеки громадян, дослідження криміналістично значущої інформації та реалізації завдань кримінального провадження.

На підставі вивчення теоретико-правових джерел і проведення емпіричних досліджень можна сформувати такі завдання, які реалізує спеціаліст-консультант у кримінальному провадженні щодо кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу:

а) консультації щодо обстановки на місці події, що передувала підпалу, з метою визначення ступеня дотримання вимог пожежної безпеки на об'єкті:

– пожежно-технічна характеристика об'єкта, на якому відбувся підпал (опис технічних характеристик об'єкта: площа, ступінь вогнестійкості, кількість і взаємне розміщення приміщень, розміщення освітлювальної та силової електромережі, розташування газо- та водопроводів, систем вентиляції та кондиціонування повітря);

– інформація про легкозаймисті речовини й матеріали, які знаходилися на об'єкті та безпосередньо в зоні горіння, адже їх наявність позначається на виникненні, швидкості та напрямку розповсюдження горіння;

– особливості технологічного процесу на об'єкті – ці дані мають характеризувати розміщення, характер й умови експлуатації різного технологічного обладнання, пристроїв та їх систем, а також їх взаємозв'язок із виникненням пожежі або їх використання для здійснення підпалу;

– обстановка, яка була перед виникненням події кримінального правопорушення (відключення електроенергії, несприятливі погодні умови (блискавка, гроза), проведення масових заходів, аварійно-відновлювальних, ремонтних робіт, наявність джерел підвищеної небезпеки на підприємстві,

установі, організації), адже такі обставини могли сприяти поширенню пожежі або використанні зловмисниками з метою приховання підпалу;

– наявність відповідної технічної та нормативно-технічної документації: наказів про призначення осіб, відповідальних за пожежну безпеку в підрозділах; переліків категорій за вибухонебезпечністю і пожежонебезпечністю всіх виробничих та складських приміщень, а також класи вибухонебезпечних і пожежонебезпечних зон, зокрема для відкритих технологічних установок та споруд; планів ліквідації пожеж, аварій для кожного технологічного об'єкта, пов'язаного зі зливом, наливом, перекачуванням та зберіганням нафтопродуктів [55, с. 48-52];

– інформація про створення на підприємстві пожежно-технічної комісії та добровільної пожежної дружини; забезпеченість підприємства пожежною технікою, вогнегасними засобами, їх збереження та підтримання у справному стані, доступ до них у будь-який час доби;

– дані про проведення необхідних інструктажів осіб, які працюють із джерелами підвищеної небезпеки, підписи в журналах обліку проведення інструктажів, виконання робіт відповідно до наряду-допуску на проведення вогневих робіт на вибухонебезпечних і пожежонебезпечних об'єктах тощо [132, с. 14-15].

Основними джерелами інформації про обстановку на об'єкті напередодні пожежі можуть бути насамперед різноманітні документи:

1) які закріплюють відповідність стану пожежної безпеки на об'єкті встановленим вимогам;

2) про призначення осіб, відповідальних за дотримання вимог пожежної безпеки на об'єкті, та їхній правовий статус;

3) пов'язані з проведенням інструктажів і перевірок знань з питань пожежної безпеки;

4) пов'язані із забезпеченням належного функціонування установок пожежної автоматики й іншого приладдя;

5) плани (схеми) евакуації на випадок пожежі;

б) що регулюють діяльність пожежно-технічної комісії та добровільної пожежної дружини (команди) на об'єкті (за їх наявності);

7) отримані за результатами перевірок органами, на які покладено функції державного контролю із забезпечення пожежної безпеки [132, с. 16].

Акцент на дотриманні вимог пожежної безпеки є важливою обставиною, яка підлягає встановленню під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу. Ця обставина підлягає перевірці саме із залученням спеціалістів: працівників дослідно-випробувальних лабораторій ДСНС, інспекторів з пожежної безпеки, безпеки виробництва, спеціалістів-вибухотехніків тощо. До виконання таких завдань може бути залучено, згідно з Національним класифікатором України «Класифікатор професій ДК 003:2010», затвердженим наказом Держспоживстандарту України від 28 липня 2010 року № 327 [95], представників таких професій: інспекторів з будівництва та пожежної безпеки, пожежних. Зокрема, це особи, які професійно виконують такі роботи: інженер з пожежно-рятувальних робіт, інженер з пожежної безпеки, інструктор з протипожежної профілактики, інструктор парашутної та десантно-пожежної служби, інспектор державний з пожежного нагляду, фахівець із протипожежної безпеки, пожежний-рятувальник та ін. [95].

На підставі отриманих відомостей, аналізу інформації про можливі причини й наслідки пожежі слідчий має підґрунтя для висунення та перевірки таких версій:

– пожежа є способом приховування умисного підпалу;

– недотримання вимог пожежної безпеки спровокувало поширення умисного підпалу, що спричинило збільшення площі загоряння, обсягів заподіяної шкоди, ускладнило гасіння пожежі;

б) *консультації щодо з'ясування характеру події, що відбулася, збирання слідової інформації, вивчення обстановки на місці події, застосування науково-технічних засобів.* До цього виду консультаційної діяльності залучають і спеціалістів-криміналістів, спеціалістів-вибухотехніків, спеціалістів-кінологів та ін.;

в) консультації щодо можливості призначення експертиз із конкретних питань тощо.

Продовжуючи наукову дискусію, слід з'ясувати правові й організаційно-тактичні засади надання консультацій спеціалістом під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу. Усне консультування не є дискусійним, це власне непроцесуальна форма використання спеціальних знань, яку можуть надавати в довільній формі. Значно складнішим є питання щодо використання письмового пояснення спеціаліста під час доказування в кримінальному провадженні.

На думку П. Є. Антонюк і В. В. Пясковського, загальноприйнятою є практика відображення в протоколі відповідної процесуальної дії лише факту залучення спеціаліста та власне результатів застосування ним спеціальних знань і технічних засобів у вигляді матеріальних об'єктів, долучених до протоколу як додатків. Форма протоколу процесуальної дії, який складають від імені суб'єкта розслідування, і стиль викладання фактичних даних у ньому не передбачають тлумачення спеціальних методів пізнання та технології діяльності спеціаліста із застосування ним певних знань під час цілеспрямованої діяльності зі збирання чи перевірки доказів. Отже, поза можливістю об'єктивного пізнання всіх учасників не лише певної процесуальної дії, а й кримінального провадження загалом залишається значний обсяг фактичних даних (доказів), що мають значення для кримінального провадження. До таких фактичних даних, що не знаходять свого відображення в протоколі процесуальної дії, належать:

– закономірності існування певних об'єктів, явищ і процесів об'єктивної дійсності, пов'язаних із подією кримінального правопорушення, які обумовили вибір спеціаліста щодо застосування конкретних методів і технічних засобів;

– умовиводи спеціаліста про механізм події загалом або окремі її елементи, що ґрунтуються на його компетентних знаннях;

– результати застосування технічних засобів щодо виявлення матеріальних слідів, їх якості, зокрема негативні, з поясненням причини;

– стан, властивості та морфологія певних об'єктів матеріального світу, пов'язаних із подією кримінального правопорушення;

– пояснення наявності ситуаційно обумовлених слідів тощо [1, с. 337-339].

Нерідко в процесі розслідування саме ці «втрачені» відомості стають необхідною незамінною ланкою в причиново-наслідковому ланцюгу встановлення істини, отримати які в процесуальному порядку, а отже, і використати їх у процесі доказування, не є можливим для суб'єкта розслідування. Тому слід звертатися до ч. 2 ст. 105 КПК України, у якій визначено, що додатками до протоколу можуть бути, зокрема, письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні відповідної процесуальної дії. Протоколи процесуальних дій та додатки до них, складені в порядку, передбаченому кримінальним процесуальним кодексом, належать до документів – процесуальних джерел доказів (ч. 2 ст. 84 КПК України).

Саме внаслідок безпосередніх дій спеціаліста із застосування ним спеціальних знань і навичок щодо методів та можливостей науково-технічних засобів докази, не доступні для сприйняття спеціаліста, стають доступними для загального сприйняття іншими учасниками кримінального провадження. Письмове пояснення спеціаліста, оформлене в належний спосіб, відповідно до вимог, що висувають до оформлення додатків до протоколів (ч. 3 ст. 105 КПК України), за своєю формою та змістом (спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, що можуть бути використані як доказ факту чи обставини, встановлюваних під час кримінального провадження), є документом – процесуальним джерелом доказів у кримінальному провадженні (п. 3 ч. 2 ст. 99 КПК України) [1, с. 337-339].

Ураховуючи аргументи вчених, слід підсумувати, що письмове пояснення спеціаліста як додаток до протоколу, передбачений ст. 105 КПК України, є єдиною процесуальною формою викладення пояснень спеціаліста, якого залучають до проведення процесуальної дії як обов'язкового учасника, щодо технології застосування ним: його професійних знань і навичок для виявлення та

вилучення криміналістично значущої (доказової) інформації; обрання наукових методів пізнання об'єктивної дійсності, послідовності й результатів їх застосування; властивостей та характеристик виявленої слідової інформації тощо. Той факт, що законодавцем не встановлена форма й вимоги до змісту письмового пояснення спеціаліста, лише розширює можливості суб'єкта розслідування щодо об'єктивного відображення фактичних даних, які мають значення для кримінального провадження, можуть бути пояснені спеціалістом на підставі застосування ним відповідних спеціальних знань і навичок [1, с. 337–339].

Ми поділяємо таке твердження, однак вважаємо за доцільне додати, що з огляду на зміни до кримінального процесуального законодавства, правозастосовної практики, інші письмові документи, складені за результатами залучення спеціаліста до проведення слідчих (розшукових) дій, залучення до виконання окремих завдань розслідування кримінальних правопорушень, можуть використовуватися в доказуванні в кримінальному провадженні. Передусім це письмове пояснення спеціаліста як додаток до протоколу слідчої (розшукової) дії. Але це є не єдиний випадок. Наприклад, учені цілком слушно зазначають про «висновок спеціаліста». Адже, попри те, що такий документ надають компетентні суб'єкти під час досудового розслідування та судового розгляду, судова практика щодо його використання є неоднозначною. Стосовно оцінки висновку спеціаліста слід розглянути практику ЄСПЛ, який у справі «Пічугін проти Росії» [179] висловив таку позицію: «Відмова національних судів визнавати висновки, підготовлені спеціалістами як докази, порушує принцип рівності сторін (п. 1 і пп. (d) п. 3 ст. 6 Конвенції)». Це дає підстави для висновку, що сукупність нечітких, неповних норм або їх відсутність у КПК, різні погляди законодавця, науковців, практиків, суперечлива судова практика оцінки висновку спеціаліста засвідчують необхідність удосконалення цього інституту та внесення змін до КПК [57, с. 321]. Використання висновку спеціаліста як документа і письмового доказу є необхідною умовою для підвищення ефективності кримінального судочинства [57, с. 321].

Тенденції щодо змін за окресленим напрямом уже є. Згідно з ч. 1 ст. 298-1 КПК України, процесуальними джерелами доказів у кримінальному провадженні про кримінальні проступки, крім визначених ст. 84 КПК України, також є «...висновок спеціаліста...» [70].

Поділяючи аргументи дослідників (Є. М. Компанець [70]), убачаємо необхідність у подальших напрацюваннях щодо цього питання, адже висновок спеціаліста як важливе джерело криміналістично значущої інформації повинен мати належну правову регламентацію в КПК України.

Використання консультативної діяльності спеціаліста може бути продемонстровано на прикладі розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із пожежами (підпалами). Зокрема, згідно з Порядком спільних дій Національної поліції України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій та Експертної служби МВС України, під час проведення огляду місця пожежі, виявлення, припинення, попередження та розслідування кримінальних правопорушень та інших подій, пов'язаних з пожежами, 2017 року [111], регламентовано використання спеціальних знань у письмовій формі. Посадова особа територіального органу ДСНС як спеціаліст із дослідження пожеж, якого залучають до кримінального провадження як спеціаліста, унаслідок виконання поставлених завдань і використання спеціальних знань складає такий документ, як «акт про пожежу», «звіт про причину виникнення пожежі та інші матеріали стосовно пожежі (фототаблиці тощо)», які долучають до матеріалів кримінального провадження. «Акт про пожежу», «звіт про причину виникнення пожежі та інші матеріали стосовно пожежі (фототаблиці тощо)», складені компетентним суб'єктом, містять криміналістично значущу інформацію, їх буде використано в процесі проведення подальших експертних досліджень, вони є предметом оцінки під час досудового розслідування та судового розгляду. За умови відповідності «акта про пожежу», «звіту про причину виникнення пожежі та інших матеріалів стосовно пожежі (фототаблиці тощо)» вимогам, які ставлять до джерел доказів, їх визнають документами (ст. 99 КПК України) та джерелами доказів (ч. 2 ст. 84 КПК України) [164].

Розглянемо це питання детальніше. Участь спеціалістів регламентована підзаконними нормативно-правовими актами, що визначають порядок дій на місці пожежі та розслідування таких фактів. Зокрема, згідно з п. 3 Порядку спільних дій 2017 року [111]:

1) посадова особа територіального органу ДСНС:

– після прибуття на місце пожежі інформує старшого слідчо-оперативної групи про це й бере участь в огляді місця події як *спеціаліст із дослідження пожеж*;

– у взаємодії зі слідчим і спеціалістами інших залучених служб планує роботу на місці пожежі;

– як член слідчо-оперативної групи з'ясовує обставини виникнення та розвитку пожежі;

– як спеціаліст надає допомогу в огляді місця пожежі з метою виявлення осередку та причин виникнення і розповсюдження пожежі, виявлення, фіксації та вилучення зразків, проб, технічної та іншої документації, предметів, що надалі можуть бути використані як речові докази. Надає слідчому допомогу у фіксації в протоколі огляду місця події інформації щодо виявлених зразків, об'єктів, речовин тощо;

– встановлює стан й ефективність спрацювання засобів і систем протипожежного захисту, що є на об'єкті, виконання вимог пожежної безпеки, приписів та постанов посадових осіб ДСНС, якщо такі виносили;

– у разі встановлення факту неспрацювання або невиконання своїх функцій системами протипожежного захисту повідомляє про це ДСНС;

– у взаємодії зі слідчим і спеціалістами інших залучених служб планує роботу на місці пожежі;

– вносить пропозиції слідчому щодо вжиття конкретних заходів для виявлення та усунення причин й умов, що призводять до вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із пожежами;

– у разі необхідності залучення для встановлення причин виникнення пожежі дослідно-випробувальних лабораторій (ДВЛ) та Українського науково-

дослідного інституту цивільного захисту (УкрНДШЦЗ) повідомляє слідчого, оперативно-координаційний центр територіального органу ДСНС (ОКЦ ДСНС) та керівництво відповідного територіального органу ДСНС про необхідність організації їх виїзду на місце події (пожежі) для участі в складі слідчо-оперативної групи;

- про результати перевірки стану та справності засобів протипожежного захисту, що є на об'єкті, надає інформацію керівнику слідчо-оперативної групи;

- як член слідчо-оперативної групи виконує доручення слідчого в межах своїх повноважень. За результатами роботи для здійснення слідчим попередньої правової кваліфікації кримінального правопорушення на місці події оформляє та надає слідчому *акт про пожежу*. Протягом трьох діб надсилає до слідчого підрозділу разом із супровідним листом, який реєструють у канцелярії відповідного підрозділу, *звіт про причину виникнення пожежі та інші матеріали стосовно пожежі (фототаблиці тощо)*;

- включає до звіту про причину виникнення пожежі інформацію про виконання доручень слідчого щодо отриманих свідчень від очевидців пожежі для встановлення причин й обставин її виникнення, осіб, причетних до пожежі (інформацію від очевидців відбирають в усній формі), з відповідними роз'ясненнями;

- у разі встановлення особи, яка володіє інформацією про пожежу та події, пов'язані з нею, повідомляє керівника;

- під час виїзду на місце пожежі в разі ненаправлення територіальним органом поліції на місце події слідчо-оперативної групи у зв'язку з відсутністю в події ознак кримінального правопорушення здійснює заходи щодо збирання інформації з метою повного та якісного обліку пожежі відповідно до Порядку обліку пожеж та їх наслідків, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 26 грудня 2003 року № 2030 [110];

2) експерт Експертної служби МВС:

- залучається слідчим як спеціаліст для участі в проведенні огляду місця події (пожежі);

– під час проведення судової пожежно-технічної експертизи діє відповідно до КПК України та Закону України «Про судову експертизу»;

3) інспектор-кінолог на місці пожежі як спеціаліст:

– веде пошук різних предметів і слідів (вихідних точок), від яких можна застосувати службового собаку;

– доводить до відома членів слідчо-оперативної групи інформацію про виявлення слідів з чітко виявленими особливостями взуття, а також будь-яких предметів, що можуть мати значення для розслідування кримінального правопорушення;

– бере участь (зі службовим собакою) в обстеженні місць можливого перебування підозрюваних (підвали, горища, сховища, лісопосадки тощо);

– здійснює пошук підозрюваних за виявленими на місці події речами, об'єктами та предметами з одорологічними (запаховими) ознаками із застосуванням службового собаки;

– складає акт про застосування службово-розшукового собаки.

Отже, до діяльності з огляду місця події, розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, регламентовано залучення таких спеціалістів: посадової особи територіального органу ДСНС; експерта Експертної служби МВС; інспектора-кінолога. Однак цей перелік визначає «мінімальний» обсяг щодо забезпечення спеціальними знаннями пізнання події кримінального правопорушення, який доцільно застосовувати.

За результатами участі в огляді місця події посадової особи територіального органу ДСНС як спеціаліста з дослідження пожеж складають «акт про пожежу», «звіт про причину виникнення пожежі та інші матеріали стосовно пожежі (фототаблиці тощо)». Такі документи містять криміналістично значущу інформацію, їх використовують у процесі проведення подальших експертних досліджень, вони є предметом оцінки під час досудового розслідування та судового розгляду. За умови відповідності таких документів вимогам, які ставлять до джерел доказів (належність, допустимість), акт про пожежу та звіт

про пожежу можна вважати документами, що можуть бути визнані джерелами доказів.

Також на практиці залучають можливості дослідно-випробувальних лабораторій ДСНС. Основними напрямками таких лабораторій є: проведення комплексу робіт, пов'язаних із дослідженням пожеж і надзвичайних ситуацій, пов'язаних з ними, встановлення технічних причин їх виникнення; визначення показників пожежної небезпеки речовин та матеріалів; перевірка якості вогнегасних речовин; перевірка якості вогнезахисної обробки дерев'яних і металевих конструкцій, тканин, кабельно-провідникової продукції та ін. [112]. Слід зазначити, що результати діяльності дослідно-випробувальних лабораторій також можуть використовувати для комплексного аналізу події, що відбулася.

Такі висновки засвідчує ст. 99 «Документи» КПК України, згідно з ч. 1 якої документом є спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо відомості, що можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюють під час кримінального провадження.

2. До документів, за умови наявності в них відомостей, передбачених ч. 1 ст. 99 КПК України, можуть належати:

1) матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису й інші носії інформації (зокрема комп'ютерні дані);

2) матеріали, отримані внаслідок здійснення під час кримінального провадження заходів, передбачених чинними міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України;

3) складені в порядку, передбаченому цим Кодексом, протоколи процесуальних дій та додатки до них, а також носії інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовано процесуальні дії;

4) висновки ревізій та акти перевірок [70].

Із цього приводу Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк, О. М. Дуфенюк та інші вчені зазначають, що відомості, які містяться в документах – джерелах доказів, можна класифікувати на: а) інформацію, яка має доказове значення, що зафіксована на

матеріальних носіях інформації, про обставини, які підлягають доказуванню; б) інформацію, яка має орієнтувальне значення для організації і тактики проведення інших процесуальних дій (слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій тощо). Інформацією, яка має доказове значення, слід вважати фактичні дані, які містяться в протоколах процесуальних дій, оперативно-розшукових заходів з відповідними додатками до них, складених уповноваженими особами у встановленій Законом процесуальній формі, висновках ревізій та актах перевірок, у яких зафіксовані відомості про обставини, що підлягають доказуванню, про факт, місце, умови, зміст і хід, а також предмети, речовини, документи, отримані під час їх проведення [25].

Згідно зі ст. 93 КПК України, збирання доказів здійснюють сторони кримінального провадження, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюють провадження, у порядку, передбаченому КПК України.

Сторона обвинувачення здійснює збирання доказів шляхом проведення «...витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових і фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій та актів перевірок...» [70].

Сторона захисту, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюють провадження, проводить збирання доказів шляхом «витребування та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, копій документів, відомостей, висновків експертів, висновків ревізій, актів перевірок...» [70].

Отже, висновки ревізій, акти перевірок, інші документи, зокрема які відображають результати обстеження всіх обставин, пов'язаних із пожежами («акт про пожежу», «звіт про причину виникнення пожежі та інші матеріали стосовно пожежі (фототаблиці тощо)»), за умови складення компетентним суб'єктом, належного оформлення, можуть бути визнані, згідно зі встановленим

порядком, джерелом доказів – документом – у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу.

Судова практика в адміністративному та цивільному судочинстві підтверджує такі умовиводи. Наприклад, [відповідно до постанови Верховного Суду України від 10 грудня 2019 року № 559/1094/17](#), Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду у своєму рішенні зазначив: «Доказом обставин непереборної сили має бути належно оформлений акт про пожежу, а не довідка про такий факт, надана позивачем» [129]. У кримінальному судочинстві, поряд із розглядом акта про пожежу, увагу під час судового розгляду справи суду спрямовує на висновок судово-пожежної експертизи та доказування причиново-наслідкового зв'язку між діями підсудного та подією кримінального правопорушення. Окреслену проблематику буде проаналізовано далі за змістом дисертації.

Ще одне важливе питання, яке постає під час кримінального провадження щодо розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, є проведення попередніх (експрес) досліджень спеціалістами.

Участь спеціаліста під час проведення попередніх (експрес) досліджень, вважає В. М. Ревака, є однією із форм використання спеціальних знань у кримінальному процесі. Кваліфіковане проведення попереднього дослідження спеціалістом-криміналістом надає можливість одержати об'єктивнішу інформацію про розслідувану подію, її механізм й учасників, допомагає визначити напрям подальшого пошуку доказів, засобів і методів цієї роботи, встановити приналежність виявлених слідів, предметів до досліджуваної події та їх придатність для одержання діагностичної інформації. Крім того, результати попереднього дослідження створюють об'єктивне підґрунтя для всебічного ситуаційного аналізу місця події [130, с. 183]. Такі дослідження науковець поділяє на два види: процесуальні, здійснювані в межах слідчих дій поза експертизою, і непроцесуальні, тобто здійснювані поза кримінальним процесом, наприклад, до початку кримінально-процесуальної діяльності з метою виявлення

злочину. Вчений обґрунтовує, що за результатами таких досліджень складають довідку або висновок спеціаліста [130, с. 185–186].

Проведення попередніх (експрес) досліджень переважно відбувається під час проведення огляду місця події – слідчої (розшукової) дії, яка вирізняється інформаційною невизначеністю, потребою дослідження речових доказів в умовах дефіциту часу, швидких і невідворотних змін обстановки та слідової картини події.

Об'єктами попереднього дослідження є майже всі можливі джерела криміналістично значущої інформації. У кримінальних провадженнях про кримінальні правопорушення, вчинені шляхом підпалу, це сліди горіння (попіл), паливно-мастильні матеріали та їх залишки, сліди рук, ніг, знарядь злочину, транспортних засобів, труп людини, тварини чи його частини. З метою ефективного проведення експрес-досліджень, застосовують засоби криміналістичної техніки та їх комплекси, а також можливості пересувних криміналістичних лабораторій.

Відповідно до Інструкції про організацію діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України, затвердженої наказом МВС України від 6 липня 2017 року № 570 (п. 4 розділу IX), інспектор-криміналіст (технік-криміналіст) проводить експрес-аналіз за зовнішніми характеристиками вилучених об'єктів (без надання письмового висновку), акцентує увагу слідчого на фактичних даних, що мають значення для розслідування обставин кримінального правопорушення [33]. Проте «заборона» надання письмового висновку спеціалістом, за результатами проведених експрес-досліджень, є дискусійною. На нашу думку, така форма використання спеціальних знань є важливою, її активно застосовують на практиці, тому вона має розвиватися в аспектах удосконалення правого регулювання, розроблення теоретичних засад і практичних рекомендацій.

Однак на цьому етапі, за умови проведення попередніх (експрес) досліджень під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, зокрема – проведення огляду місця події, таку діяльність спеціаліста-

криміналіста слід фіксувати в протоколі слідчої (розшукової) дії та додатках до нього, а саме в письмовому поясненні спеціаліста.

Звернення слідчого до криміналістичних та інших видів обліків теж є важливою та практичною затребуваною формою використання спеціальних знань.

Криміналістичні обліки й інформаційні бази даних, які допомагають виконати завдання розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, функціонують на різних рівнях.

Аналіз чинного законодавства засвідчив, що Національна поліція реалізує ряд функцій щодо ведення криміналістичних обліків, а саме:

- орган досудового розслідування зобов'язаний застосовувати всі передбачені законом заходи для забезпечення ефективності досудового розслідування (ч. 4 ст. 38 КПК України [70]);

- з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення слідчий або за його дорученням залучений спеціаліст має право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани та схеми, виготовляти графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати й вилучати речі, документи, які мають значення для кримінального провадження (ст. 237 КПК України [70]);

- поліція формує інформаційний ресурс щодо зареєстрованих в органах внутрішніх справ кримінальних або адміністративних правопорушень, подій, які загрожують особистій чи публічній безпеці, надзвичайних ситуацій (п. 6 ч. 1 ст. 26 Закону України «Про Національну поліцію» [121]).

Вивчення Закону України «Про Національну поліцію» [121] свідчить, що поліція здійснює інформаційно-пошукову та інформаційно-аналітичну роботу.

Серед новацій слід зазначити, що в структурі Національної поліції запроваджена та функціонує інформаційна підсистема «Слід». Правовою основою є Інструкція з формування та ведення інформаційної підсистеми «СЛІД» інформаційно-телекомунікаційної системи «Інформаційний портал

Національної поліції України», затверджена наказом МВС України від 16 березня 2020 року № 257 [37].

Облік внесеної до інформаційної підсистеми «СЛІД» інформації здійснюють за такими категоріями: фотозображення слідів рук; фотозображення слідів підшов взуття; фотозображення слідів знарядь злому; фотозображення слідів структури матеріалу (рукавичок); фотозображення слідів протекторів шин транспортних засобів; мультимедійна інформація (фото-, відео-, звукозапис) щодо осіб, які причетні до вчинення кримінального правопорушення; мультимедійна інформація (фото-, відеозапис) обстановки події, що сталася; інформація про кулі, гільзи й патрони зі слідами зброї; інформація про об'єкти біологічного походження; інформація про інші вилучені матеріальні об'єкти, які були знаряддям вчинення кримінального правопорушення та зберегли на собі його сліди або містять інші відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження [37].

Саме остання група об'єктів, які підлягають обліку, може охоплювати широке коло слідової інформації, що утворюється внаслідок пожежі (сліди сажі, паливно-мастильних матеріалів, предмети і документи зі слідами горіння), допускає можливість їх обліку. Однак невирішеним є питання щодо можливості обробки такої інформації та долучення до інформаційно-пошукової системи, з цього приводу доцільними є методичні роз'яснення для практичних працівників.

Система криміналістичних обліків функціонує і на базі Експертної служби МВС України. Засади накопичення інформації та функціонування криміналістичних обліків регламентовані за змістом Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків Експертної служби МВС України, затвердженої наказом МВС України від 10 жовтня 2009 року № 390 [36].

Джерелами формування криміналістичних обліків є об'єкти (їхні копії, зображення) та (або) відомості про них, що надходять з органів дізнання, досудового слідства, прокуратури, судів, підрозділів, які, відповідно до чинного законодавства, мають право здійснювати оперативно-розшукову діяльність, а

також з Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства юстиції України, інших органів виконавчої влади, Національного банку України.

Криміналістичні обліки передбачають на такі види: 1) трасологічний; 2) дактилоскопічний; 3) балістичний; 4) облік холодної зброї; 5) облік грошових знаків, бланків документів, цінних паперів і пластикових платіжних карток; 6) облік осіб за ознаками зовнішності; 7) вибухотехнічний облік; 8) пожежно-технічний облік; 9) облік наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів; 10) облік генетичних ознак людини; 11) облік записів голосів та мовлення осіб; 12) облік ідентифікаційних позначень транспортних засобів і реквізитів документів (підписів, печаток, штампів); 13) облік матеріалів, речовин та виробів. Обліки містять оперативно-пошукові та (або) інформаційно-довідкові колекції [36].

Під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, використовують такі види обліків, як пожежно-технічний та вибухотехнічний.

Пожежно-технічний облік функціонує на центральному й обласних рівнях, він містить інформаційно-довідкові колекції, до складу яких належать саморобні запалювальні пристрої та їх залишки, вилучені під час проведення слідчих дій та оперативно-розшукових заходів, а також реконструйовані під час проведення експертиз. До колекцій мають вміщувати саморобні запалювальні пристрої, у яких запалювальний склад заміщується інертною (не здатною до горіння) речовиною (п. 2.10 Інструкції) [36].

Вибухотехнічний облік функціонує на центральному та обласному рівнях, його формують: оперативно-пошукова колекція вибухових пристроїв та їх залишків; інформаційно-довідкова колекція вибухових пристроїв.

Оперативно-пошукова колекція містить: саморобні й промислові вибухові пристрої та їх залишки, вилучені під час проведення слідчих дій та оперативно-розшукових заходів; саморобні вибухові пристрої, реконструйовані під час проведення експертиз; картки обліку вибухових пристроїв і зарядів вибухових

речовин, піротехнічних засобів (вилучених, розряджених або застосованих для вчинення вибухів), складених за висновками експертиз.

Інформаційно-довідкова колекція формується з: боєприпасів і зарядів вибухових речовин промислового виготовлення та їх комплектуючих; продукції народногосподарського призначення, що може бути використана для виготовлення саморобних вибухових пристроїв.

До оперативно-пошукової колекції вміщують саморобні та промислові вибухові пристрої, у яких заряди вибухової речовини та засоби підризу заміщуються інертними, не здатними до вибуху речовинами.

Центральні оперативно-пошукова й інформаційно-довідкова колекції можуть формуватися з об'єктів, які надходили для проведення експертних досліджень до науково-дослідних експертно-криміналістичних центрів (НДЕКЦ). Перевірку за вибухотехнічним обліком на центральному й обласних рівнях здійснюють за такими позиціями: за місцем і способом учинення злочину, конструкцією вибухових пристроїв чи їх окремих складових і механізмів, маркувальними позначеннями (п. 2.9 Інструкції) [36].

Слушною є думка Ю. Пілюкова, згідно з якою призначення судової експертизи вважають найбільш ефективною та кваліфікованою процесуальною формою використання спеціальних знань під час розслідування. Сутність проведення експертизи полягає в тому, що органи досудового розслідування й суду встановлюють фактичні дані, які неможливо встановити іншим шляхом і які мають суттєве значення для кримінального провадження. 17 жовтня 2019 року набув чинності Закон України від 4 жовтня 2019 року № 187-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих положень кримінального процесуального законодавства» [116], який запровадив певні зміни в порядку призначення судових експертиз. Тепер, згідно зі ст. 242, 243 КПК України, експертизу проводять експертна установа, експерт або експерти, яких залучають сторони кримінального провадження, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання, а експерта залучають за наявності підстав для

проведення експертизи за дорученням сторони кримінального провадження, а не за дорученням слідчого судді та суду. Сторона захисту має право самостійно залучати експертів для проведення експертизи на договірних умовах, зокрема обов'язкової, а також слідчий суддя за клопотанням сторони захисту у випадках та порядку, передбачених ст. 244 КПК України. Отже, під час судового розгляду як доказ може бути надано одночасно два висновки, виконані різними експертами з одних і тих самих питань, за дорученням як сторони обвинувачення, так і сторони захисту. Цим самим Законом скасовано монополію державних експертних установ на проведення експертиз. Згідно з поправками до ст. 7 Закону України «Про судову експертизу», судово-експертну діяльність відтепер здійснюють державні спеціалізовані установи, а також судові експерти, які не є працівниками зазначених установ, й інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань у порядку та на умовах, визначених цим Законом [116; 104, с. 242–243]. До питання проведення судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, ми повернемося далі за текстом дисертації.

Отже, з огляду на аналіз теоретичних й емпіричних джерел, можна констатувати, що нині межа між такими формами використання спеціальних знань, як процесуальна та непроцесуальна [2, с. 190], у низці випадків може бути «умовною».

З цього приводу цікавою є думка О. М. Шрамка, який запропонував такі форми використання спеціальних знань під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень: процесуальні (залучення та участь спеціаліста в проведенні слідчих (розшукових) дій; залучення експерта та призначення судових експертиз; допит експерта); непроцесуальні (ревізії та перевірки; попередні дослідження слідів, речових доказів і перевірка за криміналістичними обліками); змішана форма (довідково-консультаційна діяльність) [169, с. 218].

Висловимо таку думку щодо класифікації форм спеціальних знань залежно від використання в доказуванні їх результатів під час кримінального провадження [164]:

1) процесуальна форма використання спеціальних знань: залучення спеціаліста до проведення слідчих (розшукових) дій (вважають 98,1 % слідчих, 97,8 % спеціалістів-криміналістів (додаток А)); надання письмового пояснення спеціаліста як додатка до протоколу слідчої (розшукової) дії (22,3 % слідчих, 15,6 % спеціалістів-криміналістів); надання висновку спеціаліста в кримінальних провадженнях про кримінальні проступки (22,3 % слідчих, 15,6 % спеціалістів-криміналістів); залучення експерта та проведення судових експертиз (99,0 % слідчих, 97,8 % спеціалістів-криміналістів); допит експерта під час судового розгляду (64,1 % слідчих, 35,6 % спеціалістів-криміналістів);

2) змішана форма, яка має довідково-консультаційний характер, відображається в документах, а результати її підлягають додатковій оцінці за критеріями належності й допустимості щодо можливості визнання наданих документів як джерела доказів (ст. 93, 99 КПК України): висновки ревізій, акти перевірок (66,0 % слідчих, 48,9 % спеціалістів-криміналістів); акти про пожежу, звіти про причини виникнення пожежі, складені спеціалістом з дослідження пожеж (91,3 % слідчих; 93,3 % спеціалістів-криміналістів);

3) непроцесуальна форма використання спеціальних знань: попередні експрес-дослідження слідів кримінального правопорушення (48,5 % слідчих, 64,4 % спеціалістів-криміналістів); перевірка за криміналістичними обліками й інформаційно-довідковими базами (86,4 % слідчих, 82,2 % спеціалістів-криміналістів); усні консультації спеціаліста (97,1 % слідчих, 97,8 % спеціалістів-криміналістів); використання власних спеціальних знань слідчим, дізнавачем, прокурором, суддею, захисником (67,9 % слідчих, 73,3 % спеціалістів-криміналістів).

Висновки до розділу 1

1. Передумовою успішної наукової роботи є виокремлення теоретичного підґрунтя, що охоплюватиме всі складові предмета дослідження. Опрацьовано наукові й навчально-методичні праці, на підставі чого сформульовано висновок, що комплексного дослідження, присвяченого проблематиці використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, здійснено не було.

Інститут спеціальних знань, його гносеологічну сутність, процесуальні основи, організаційно-тактичні особливості реалізації в кримінальному провадженні висвітлено в працях Г. С. Бідняк, В. Г. Гончаренка, І. В. Гори, Н. І. Клименко, О. А. Кравченка, В. К. Лисиченка, І. В. Пирога, Б. В. Романюка, В. М. Реваки, Е. Б. Сімакової-Єфремян, В. В. Семенова, М. Г. Щербаковського та ін. Однак цю проблематику не слід вважати вичерпаною, адже інститут спеціальних знань стрімко розвивається відповідно до вимог науково-технічного прогресу, змін у законодавстві, потреб протидії злочинності в сучасних умовах.

Проблематику розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, висвітлено в дисертаційних дослідженнях В. В. Колеснікова «Розслідування злочинів, пов'язаних з пожежами» (2005), М. Ю. Бузинарського «Методика розслідування умисного знищення або пошкодження майна шляхом підпалу» (2011), В. М. Кіцелюка «Розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної безпеки» (2017). Безпосередньо на проведенні слідчих (розшукових) дій за цих умов акцентував увагу М. Л. Цимбал у дисертаційному дослідженні «Тактика огляду місця події при розслідуванні пожеж» (Харків, 1999). З позицій науки кримінального процесу проблематику вивчала Г. М. Степанова в роботі «Особливості предмету доказування у справах про підпали з метою приховування злочинів» (Київ, 2004), а з позицій судової експертології частково проаналізувала проблематику проведення пожежно-технічної експертизи Д. П. Гуріна в дисертації «Експертна профілактика: становлення та перспективи розвитку» (2009).

Проте використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, не було предметом окремого монографічного дослідження. Нині нагальною є потреба в комплексному висвітленні цієї тематики.

Констатовано недостатність навчально-методичного забезпечення за цим напрямом, наявні лише окремі напрацювання (наприклад, методичні рекомендації колективу Національної академії внутрішніх справ «Розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної безпеки» (2017)).

2. Під час аналізу питання щодо правових засад використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, окреслено предмет дослідження, визначено перелік кримінальних правопорушень, які охоплено теоретико-емпіричним дослідженням. З'ясовано, що в нормах КК України закріплено низку статей (близько тридцяти складів кримінальних правопорушень), де підпал є способом вчинення чи приховання кримінальних правопорушень, що визначено в диспозиції статті, є кваліфікуючими ознаками або складовою механізму протиправної діяльності. З огляду на достатньо широке коло кримінальних правопорушень, посягання на різні групи суспільних відносин, дослідники зосереджували увагу переважно на окремих кримінальних правопорушеннях, вчинених шляхом підпалу, провадження щодо яких належить до підслідності Національної поліції України. Це умисне вбивство, вчинене способом, небезпечним для життя багатьох осіб (п. 5 ч. 2 ст. 115 КК України); умисне знищення або пошкодження майна, вчинене шляхом підпалу (ч. 2 ст. 194 КК України); умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду (ч. 2 ст. 252 КК України); порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки (ст. 270 КК України); масові заворушення (ст. 294 КК України) тощо.

Власне правові засади розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, визначено в нормах КПК України від 13 квітня 2012 року зі змінами й доповненнями, а особливості правозастосування за таких

умов конкретизовано в законах України та підзаконних нормативно-правових актах.

З'ясовуючи особливості процесуальної регламентації використання спеціальних знань під час кримінального провадження, розглянуто положення КПК України. Висвітлено правові засади діяльності учасників кримінального провадження, що володіють спеціальними знаннями й виконують завдання щодо застосування спеціальних знань, – спеціаліста (ст. 71 КПК України) та експерта (ст. 69 КПК України).

3. Виокремлено ознаки, яким повинні відповідати спеціальні знання, використовувані в кримінальному провадженні під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу. Зокрема, це: наукова обґрунтованість (на думку 93,2 % опитаних слідчих, 91,1 % спеціалістів-криміналістів); практична цінність (94,2 %, 93,3 % опитаних); не є загальнодоступними та загальновідомими (64,1 %, 66,7 %); отримані внаслідок спеціального навчання (87,4 %, 88,8 %); наявність в особи, яка їх використовує, процесуального статусу (76,7 %, 73,3 %); відповідають сучасному стану розвитку науки й техніки (84,5 %, 86,7 %); є системою знань, умінь, навичок і набутого внаслідок їх застосування досвіду (79,6 %, 84,4 %); використовуються згідно з кримінальним процесуальним законодавством, відповідно до правових підстав і форм реалізації (81,6 %, 80,0 %); спрямовані на забезпечення процесу доказування (74,7 %, 77,8 %); використовуються з метою досягнення завдань кримінального провадження (85,4 %, 91,1 %).

Метою застосування спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, є сприяння збиранню, дослідженню, використанню доказової та орієнтуючої інформації для розкриття, розслідування та запобігання кримінальним правопорушенням, а також розроблення організаційних, тактичних, технічних методів, засобів, прийомів для роботи з криміналістично значущою інформацією.

На підставі проведених досліджень обґрунтовано, що висновки ревізій, акти перевірок, інші документи, зокрема які відображають результати обстеження

всіх обставин, пов'язаних із пожежами («акт про пожежу», «звіт про причину виникнення пожежі та інші матеріали стосовно пожежі (фототаблиці тощо)»), за умови складення компетентним суб'єктом і належного оформлення, можуть бути визнані, згідно зі встановленим порядком, джерелом доказів – документом – у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу.

РОЗДІЛ 2

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ ДЛЯ ВИРІШЕННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНИХ ЗАВДАНЬ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ВЧИНЕНИХ ШЛЯХОМ ПІДПАЛУ

2.1. Використання спеціальних знань для встановлення елементів криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу

У науковій літературі та практичній діяльності важливе значення має виважений підхід щодо використовуваних спеціальних знань за різними галузями знань і формами реалізації, а також належне криміналістичне забезпечення діяльності з досудового розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу.

Використання спеціальних знань під час формування та встановлення елементів криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, сприяє пізнанню події кримінального правопорушення та дій правопорушника, має різні форми й особливості реалізації залежно від слідчих ситуацій на різних етапах розслідування.

Криміналістична характеристика кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, а також використання спеціальних знань для її формування не була предметом окремого наукового дослідження. Нагальною є потреба в комплексному висвітленні цієї тематики.

Щодо визначення криміналістичної характеристики як наукової категорії та її структурних елементів триває наукова дискусія. На вагомому значенні криміналістичної характеристики для методики розслідування акцентує Ю. М. Чорноус, оскільки це інформаційна модель злочину, що відображає його

криміналістично значущі ознаки, має важливе значення для наукових досліджень і практичної діяльності [158, с. 405]. Елементами криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень є: 1) предмет посягання; 2) спосіб вчинення; 3) обстановка вчинення; 4) «слідова картина»; 5) характеристика особи злочинця та особи потерпілого в контексті їх взаємозв'язку [165, с. 35].

Розглянемо послідовно елементи криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу.

Предметом посягання є власне людина, її життя та здоров'я, а також будь-які речі матеріального світу (житло, транспортні засоби, техніка, продукція, тварини, зелені насадження тощо).

Інформація про предмет посягання – це інформація, що характеризує індивідуальні особливості якісного стану та зовнішньої будови якогось об'єкта як матеріального предмета (чи речового утворення), що має причиново-наслідкові зв'язки з подією кримінального правопорушення. Його з'ясування, характеристика та вивчення потребують залучення спеціальних знань у різних формах для виконання численних завдань.

Обстановка вчинення кримінального правопорушення. Передусім ідеться про місце та час.

Можна виокремити такі види посягань залежно від місця їх реалізації, зокрема кримінальні правопорушення, вчинені шляхом підпалу: у житлових приміщеннях (25,5 % вивчених кримінальних проваджень); на виробництві (13,3 %); на складах і в торговельних приміщеннях (25,5 %); на культурно-масових заходах (3,3 %); на об'єктах транспорту (14,4 %); на об'єктах сільського господарства (7,8 %); у лісових насадженнях (8,9 %). За місцем вчинення кримінальні правопорушення можна класифікувати як такі, що вчинені на території України, де тривають бойові дії як результат збройної агресії РФ, та території, де безпосередньо бойові дії не проводять. За часом виникнення події кримінального правопорушення йдеться про нічний час (з 22-ї до 6-ї год (66,7 % вивчених кримінальних правопорушень) і денний час (33,3 %).

Ретельне вивчення обстановки події дає змогу з'ясувати характер події, зокрема, може бути використано під час обґрунтування версії – що відбулося: вчинено умисний підпал чи трапилася пожежа.

Наведемо приклад зі слідчої практики, коли причина пожежі була встановлена на підставі аналізу чинника часу. Зокрема, приблизно через три хвилини після виходу комісії з обліку матеріальних цінностей з магазину та його закриття в ньому виявлено пожежу. У зв'язку із цим було проведено ретельний аналіз чинника часу стосовно події та всіх причетних до неї осіб. Комісія та працівники залишили магазин о 19.42, а о 19.45 надійшло повідомлення про пожежу, гасіння пожежі почалося о 19.52. Після ліквідації пожежі встановили, що вона почалася з кута торговельного залу, де лежав одяг, шовкові хустки, абажури. Електротехнічних й опалювальних пристроїв у цьому місці не було. Потрапляння непогашеного недопалка спричинило б підготовчий процес, що супроводжується поступовим збільшенням обсягу диму. Якби недопалок потрапив за 10–15 хв до того часу, як працівники залишили магазин, то виникнення диму привернуло б увагу. Якби недопалок кинули безпосередньо перед виходом, пожежу помітили б значно пізніше. Висновок: причина пожежі – підпал [73, с. 315–316]. У процесі досудового розслідування таку версію підтвердили.

Для з'ясування всіх обставин події принципово важливо з'ясувати точний час її виникнення. Під час розслідування пожежі, що призвела до значних матеріальних збитків, для перевірки причетності особи, яку підозрювали у вчиненні цього кримінального правопорушення, необхідно було встановити точний час появи видимого полум'я пожежі. Дані про час надходження сигналу про пожежу в журналі чергової частини та час відключення електромережі бази за журналом електростанції мали суттєві розбіжності зі встановленими обставинами. Під час допиту осіб, які здійснювали записи в журналі, було встановлено, що їх зробили пізніше й орієнтовно. У зв'язку з цим провели опитування мешканців селища, що надало можливість уточнити час початку

пожежі та відключення електроенергії. Зіставлення отриманих даних допомогло встановити істину [73, с. 315].

Важливо з'ясувати не лише час, а й послідовність утворення слідової інформації. Установлення послідовності утворення відбитків сприяє розкриттю кримінального правопорушення. Наприклад, на місці пожежі в магазині було знайдено сліди прогорілої підлоги в торговельному залі та сліди короткого замикання електромережі. Для встановлення причин пожежі потрібно було з'ясувати послідовність цих подій. Слідчий установив, що електрозапобіжники мережі магазину на електрощиті підстанції перегоріли вже після фіксації факту пожежі в магазині [73, с. 333].

Спосіб вчинення кримінального правопорушення. Підпал – один з найпоширеніших способів вчинення пожеж. Типовими способами підпалу є: використання легкозаймистих предметів (бензин, газ, спирт) (32,2 % кримінальних проваджень); використання спеціально підготовлених пристосувань як дистанційної, так і контактної дії (23,3 %); застосування спеціальних пристроїв для запалення від сонячної енергії (2,2 %); створення умов для самозаймання предметів (неправильне складування вугілля тощо) (4,4 %); використання вибухонебезпечних предметів або речовин (22,2 %); інший варіант (11,1 %).

Пожежа може виникнути внаслідок порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки. Пожежа може виникнути внаслідок порушення правил монтажу й експлуатації електромережі та/чи електроприладів; порушення технології виготовлення, зберігання, транспортування та використання легкозаймистих і вибухонебезпечних речовин та матеріалів; порушення правил виконання вибухо- й пожежонебезпечних робіт; необережного поводження з вогнем; використання на виробництві обладнання без надійного протипожежного захисту; пожежа може виникнути внаслідок обстрілів, результату ведення бойових дій внаслідок збройної агресії РФ на території України.

У більшості випадків особи, які вчинюють підпал, застосовують комплекс заходів щодо приховування слідів кримінального правопорушення. До основних способів приховування підпалів належать: знищення слідів кримінального правопорушення, знарядь і засобів підпалу; інсценування обстановки, що вказує на випадкове виникнення пожежі.

Дотримання вимог пожежної безпеки є важливою обставиною, яка підлягає встановленню під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу. Ця обставина підлягає перевірці саме із залученням спеціалістів: інспектора з пожежної безпеки, пожежних, працівників дослідно-випробувальних лабораторій ДСНС, спеціалістів-вибухотехніків та ін. Інформація про пожежу надає підстави для висунення та перевірки таких версій:

- пожежа є способом приховування умисного підпалу;
- недотримання вимог пожежної безпеки спровокувало поширення підпалу, що спричинило розширення площі загоряння, збільшення обсягів завданої шкоди.

Саме ретельне вивчення способу, включно зі способом підготовки, безпосереднього вчинення та приховування надає підстави підтвердити або спростувати версію про умисний підпал або виявити ознаки інсценування злочинної діяльності. Це засвідчує і приклад зі слідчої практики: пізно вночі виникла пожежа надвірних приміщень в особи, яка працювала на посаді касира в радгоспі. Одночасне загорання всіх будівель, швидкість розповсюдження вогню дали підстави для припущення про навмисне підпалювання. Під час огляду місця події надійшло повідомлення про викрадення грошей з каси радгоспу. Злочинець проник у приміщення каси через вікно другого поверху за допомогою приставної драбини, вимкнув сигналізацію металеву «кішкою», накинутою на електричні дроти. Сейф, у якому знаходилися гроші, було відчинено ключем. Біля дверей каси знайдено чохол від ключів, який належав касиру. Останній заявив, що коли він удома роздягався, ключі знаходилися в кишені піджака. Під час обшуку в помешканні, де мешкав підозрюваний, слідчий помітив журнал з оповіданням «Крадіжка із сейфа» з описом того, як злочинець

з метою викрадення грошей з каси попередньо вчинив підпал і, скориставшись тим, що касир брав участь у гасінні пожежі, викрав з його квартири ключі від сейфа. Згодом з'ясувалося, що підозрюваний достеменно повторив описаний спосіб вчинення злочину [73, с. 322–323].

Слід додати, що спосіб вчинення кримінальних правопорушень шляхом застосування підпалу є повноструктурним, що передбачає підготовку та приховування. Приховування заслуговує посиленої уваги, адже дії зловмисника є системою дій, спрямованих на введення в оману правоохоронних органів щодо обставин, які мають значення для розслідуваної події. Ідеться про власне приховування (застосування дій та прийомів, які унеможливають або ускладнюють виявлення слідів кримінального правопорушення та зловмисника); інсценування (створення демаскувальних слідів й ознак, властивих реальним об'єктам, предметам, процесам і явищам); фальсифікацію (навмисне створення (повне або часткове) матеріальних об'єктів, які не відповідають певним вимогам); демонстративні дії (ті, що відвертають увагу від подій, які потрібно приховати).

Підпал може бути структурним елементом у системі злочинної діяльності, складовою злочинного механізму. Наприклад, у грудні 2022 року правоохоронці Чернігівської області розкрили резонансні кримінальні правопорушення, де з метою реалізації злочинного наміру шляхом «управлінням» поведінкою майбутньої жертви зловмисники як складову способу вчинення злочинної діяльності використали *підпал*. За результатами розслідування встановлено, що чоловік віком 40 років організував угруповання, аби «покращити матеріальне становище» та погасити боргові зобов'язання. Організатор і двоє його спільників підшукували осіб та магазини з високими фінансовими прибутками й ретельно планували кожен злочин. У процесі планування злочинів фігуранти використовували засоби для відстежування руху транспортних засобів та інші пристрої. Також вивчали графік роботи й особистого життя потерпілих. Аби вчинити крадіжку з помешкання одного з потерпілих, затримані *підпалили* дачний будинок чоловіка. Тож господар був змушений поїхати на дачу, що

надало можливість фігурантам безперешкодно потрапити до помешкання, де він зберігав цінні речі. Також планували викрасти з помешкання жінки кошти, отримані як матеріальну допомогу за загибель родича-військовослужбовця. Однак завдяки запланованій оперативно-тактичній операції правоохоронці затримали фігурантів одразу після викрадення 130 тис. грн і коштовностей з квартири. За результатами проведення 20 обшуків за місцями їх мешкання вилучили автомобілі, засоби, які могли бути використані під час крадіжок, пістолети з набоями, антикварні монети й інші коштовні речі. Під час слідства поліцейські зібрали докази причетності фігурантів до вчинення 10 крадіжок на території області, унаслідок яких заволоділи майном на 1,4 млн грн [10].

Слідова картина як елемент криміналістичної характеристики є інформативною, представлена матеріальними, ідеальними й електронними слідами.

Матеріальними слідами є будь-які зміни матеріального середовища (трасологічні сліди-відображення, сліди-предмети, сліди-речовини тощо). Однак у цій групі кримінальних правопорушень наявний такий особливий вид матеріальних слідів, як сліди горіння. Сліди горіння – це безпосередні зміни, що виникають унаслідок хімічного впливу вогню, процес якого передбачає нагрівання, окопчування, обпалення, обвуглювання, спопеління. Матеріальні сліди підлягають дослідженню на місці події та є об'єктом наступних експертних досліджень. Цікавим є випадок із слідчої практики. У металевому ящику згорілого магазину знайшли попіл і фрагмент грошової купюри. Під час розслідування пожежі висунули версію про підпал з метою викрадення грошей із сейфа. Продавець магазину заявила, що разом з товарами згоріли й гроші. Слідство встановило відсутність ознак грошових купюр у попелі згорілих речей [73, с. 344].

Ідеальні сліди, які в криміналістичній літературі називають інтелектуальними, пам'ятними, психічними слідами, відображаються в письмових поясненнях, відібраних в осіб – носіїв уявного образу в їх свідомості, а також у протоколах допиту цих осіб. Ідеальні сліди формуються в пам'яті

очевидців безпосереднього вчинення кримінального правопорушення, а також осіб, які можуть охарактеризувати особу злочинця, його діяльність тощо [128, с. 345–346].

До цифрових (на думку В. В. Коваленка) чи електронних слідів (згідно з використовуваною нами термінологією) належать застосунки та програми, що використовували злочинці, електронні документи; збережені на носіях електронної інформації фото- та відеозображення жертв тощо [50, с. 184].

Вважаємо слушною думку О. М. Дуфенюк щодо визначення чотирьох основних груп джерел значущої інформації:

– особистісні джерела (показання свідків, потерпілих, підозрюваних (полонених) про обставини події);

– речові джерела (матеріальна обстановка, місця руйнувань, залишена техніка, речі, зброя, боєприпаси, вибухонебезпечні об'єкти, які не детонували, фрагменти боєприпасів, трупи з ознаками насильницької смерті; сліди біологічного походження у випадках катувань, згвалтувань; матеріали та речовини (грунти, вода тощо), що засвідчують факти застосування забороненої зброї, факти забруднення екосистеми небезпечними речовинами тощо);

– цифрові джерела (матеріали фото-, відеофіксації подій, дані електронних, комп'ютерних і телекомунікаційних мереж, дані геолокації засобів, оснащених GPS-маяками, дані з відкритих джерел цифрової інформації);

– документальні джерела (протоколи, розпорядження, накази, розпорядження, плани проведення військових операцій, замовлення на постачання, особисті документи комбатантів, фінансові документи тощо) [28, с. 372]. Ця класифікація надає уявлення про основні групи криміналістично значущої, а згодом – у більшості випадків доказової інформації, що стосується кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу. Слід зауважити, що дослідження цих джерел здійснюються за умови залучення спеціальних знань.

Значення використання спеціальних знань для вивчення такого елементу криміналістичної характеристики, як слідова картина, необхідно пояснити. Результатом протиправної діяльності є певні зміни в довколишньому

середовищі. Власне зміни середовища як результат відображення не містять ознак події, адже вони мають лише потенційну інформацію про ознаки об'єктів, які є об'єктивною мірою зв'язку цих об'єктів і кримінальних правопорушень. Саме виявлення та пізнання (актуалізація) інформації, що відображена в змінах середовища, цікавить слідчого. Однак для того, щоб зрозуміти та правильно тлумачити цю інформацію, необхідно застосувати спеціальні знання, залучити їх кваліфікованих носіїв. Один суб'єкт може виявити перетворення середовища, що виникли, сприйняти, «прочитати» правильно їхній зміст. Інший суб'єкт через свою некомпетентність, брак, неповноту знань у відповідній галузі чи з інших причин не лише не розтлумачить цю інформацію, а навіть може не помітити ті зміни середовища, які відбулися.

Наприклад, слід пальця руки, залишений імовірним підозрюваним на певному об'єкті, – це нашарування потожирової чи забарвленої речовини з пальця руки, відділення поверхневого шару слідосприймального об'єкта, рельєфного візерунка, що утворений папілярними лініями на поверхні пальця. Для особи, що має знання в галузі дактилоскопії, ознайомена з механізмом слідоутворення, виявлення такого сліду пальця не становитиме складнощів. На підставі виявленого сліду вона зможе надати інформацію про ознаки слідоутворювального об'єкта. Наприклад, особа, яка залишила цей слід, має на одній руці палець з певним типом і видом візерунка; на ділянці зони пальця є шрам; слід утворено внаслідок захоплення (чи торкання) слідосприймального об'єкта. Якщо виявлено декілька слідів, то за їх розміром, формою, розташуванням на об'єкті та взаємним розташуванням можна буде відповісти на такі запитання: якою рукою (лівою чи правою) залишено слід; яким конкретно пальцем залишено слід (великим, вказівним, середнім, безіменним чи мізинцем). Це ще не повна інформація про ознаки слідоутворювального об'єкта, яку можна отримати за допомогою виявленого сліду (слідів) пальця руки.

Зовсім інша ситуація складеться, якщо особа зовсім не має знань у галузі криміналістики, зокрема в такій її галузі, як трасологія. Для цієї особи, по-перше, взагалі буде складно виявити слід пальця руки, залишений на деяких об'єктах.

По-друге, ця особа побачить не слід пальця руки, а просто сукупність ліній, що утворюють візерунок і більше не містять будь-якої інформації. Така особа не отримає цінної інформації про ознаки слідоутворювального об'єкта. Аналогічно ми можемо проаналізувати ситуацію з іншими матеріальними слідами: ніг, взуття, транспортних засобів, знарядь злому, підроблення документів і значної кількості інших слідів. «Красномовними» в цьому контексті є сліди пожежі й умисного підпалу, проте для тих суб'єктів, які мають спеціальні знання у визначеній сфері, тобто є обізнаними.

На нашу думку, розглянута закономірність стосується й ідеальних слідів. Зміни середовища, спричинені протиправною діяльністю, сприймає особа, яка здійснює розслідування, не тільки через вивчення матеріальних слідів, а й на підставі показань потерпілого та свідків-очевидців, їхніх уявних образів. Якщо проаналізувати показання свідків-очевидців, потерпілих, то можна також виокремити певну інформацію про ознаки об'єктів, які цікавлять слідство й стосуються події кримінального правопорушення. Проте показання зазначених осіб містять, окрім інформації, що цікавить слідчого, ще й значну кількість другорядної, подеколи непотрібної інформації, що ускладнює сприйняття та аналіз слідчим реальної обстановки кримінального правопорушення. Саме тому з усієї сукупності відомостей, наданих потерпілими та свідками-очевидцями, необхідно виокремити потрібну частину та зрозуміти її. Слід сконцентрувати увагу на практичному матеріалі, а не на суб'єктивних оцінках дій та подій, тобто «прочитати» те суттєве, що говорив співрозмовник – свідок, потерпілий, підозрюваний у кримінальному провадженні.

Для того щоб отримати потрібну й важливу інформацію з усіх запропонованих відомостей, суб'єкту необхідно активізувати розумову працю, використати свій досвід, професійні навички й уміння, знання в галузі психіки людини, урахувати особливості сприйняття певних ситуацій (передусім за несприятливих умов: стресу, тривоги, конфлікту), низку інших, як професійних, так і власне побутових знань.

Особа, що не розуміється на питаннях розслідування кримінальних правопорушень, не має знань щодо такої категорії, як «криміналістична характеристика», є недостатньо компетентною у визначеній сфері або не залучає допомогу обізнаних осіб, стане сприймати показання потерпілого, свідків-очевидців з погляду пересічної людини, на побутовому рівні, тому, найімовірніше, з усіх повідомлених їй відомостей не зможе виокремити бодай якоїсь цінної інформації для її подальшого використання для розслідування кримінального правопорушення.

Отже, зі змін обстановки, слідової картини й інших елементів криміналістичної характеристики лише ті суб'єкти зможуть здобути цінну інформацію, які мають певні знання в цій галузі, що дадуть їм змогу декодувати та правильно оцінити виявлені перетворення. Систематизація та практичне застосування таких знань є важливою функцією криміналістичної науки. Частиною з таких знань володіє слідчий, а також інші суб'єкти, компетентні проводити досудове розслідування. Вони стосуються питань правозастосування, за своїм змістом є знаннями юридичними. Така юридична наука, як криміналістика, що є юридичною за змістом, має тісні зв'язки з природничо-технічними науками: фізіологією, психологією, фізикою, хімією тощо. Завдяки інтеграції наукових знань відбувається в межах вивчення юридичних наук, опанування суб'єктом певною системою знань з наук інших галузей. Такі знання є необхідними та корисними. Однак для ефективного здійснення розслідування таких знань недостатньо. Необхідні ґрунтовні знання з інших галузей науки й техніки, для ретельного вивчення слідової та іншої криміналістично значущої інформації, ефективного отримання показань учасників кримінального провадження, правильної організації та планування розслідування. Саме для виконання цих та інших важливих завдань у процесі розслідування різних видів кримінальних правопорушень, зокрема вчинених шляхом підпалу, залучають спеціалістів з різних галузей знань.

Зміни, що стосуються неживої природи, за своєю суттю є формами відображення та реалізуються в матеріально фіксованих слідах-відбитках або

позначаються на особливостях об'єктів, з якими взаємодіють. Зміни у сфері живої природи, що формуються у свідомості людини (свідка, потерпілого, підозрюваного), є вищою формою відображення та реалізації у формі уявних образів відображуваних об'єктів, явищ і дій.

Як за механізмом формування, так і за іншими параметрами види відображень суттєво різняться між собою. Та, незалежно від цього, у сфері діяльності з розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, вони можуть виконувати одну й ту саму гносеологічну функцію – бути засобом пізнання події кримінального правопорушення, адже містять дані, що її характеризують. Виявлення таких даних і є виявленням інформації, що характеризує подію кримінального правопорушення та її елементи, а виявлення об'єктів, які її містять, є виявленням безпосередніх, первинних носіїв і джерел криміналістично значущої інформації.

Потрібно акцентувати на важливому аспекті. По-перше, одне й те саме джерело може містити інформацію, що характеризує як різні аспекти, так і різні структурні елементи події кримінального правопорушення. По-друге, одна й та сама інформація, що характеризує конкретний аспект події кримінального правопорушення чи певний її елемент, може міститися в різних джерелах. Це означає, що, прагнучи пізнати подію кримінального правопорушення, слід використовувати як різну інформацію, що її характеризує, так і різні її джерела.

Відомо, що для криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, зокрема вчинених шляхом підпалу, з'ясування даних про особу правопорушника й особу потерпілого є вкрай важливим, адже як особа правопорушника, так й особа потерпілого, є слідоутворювальними компонентами в структурі протиправної діяльності, пов'язані між собою різними за характером, але значущими для розслідування кореляційними зв'язками.

Особа правопорушника. Згідно з результатами вивчення емпіричних даних, найчастіше до досліджуваної кримінально протиправної діяльності причетні особи, раніше засуджені за підпал й інші кримінальні правопорушення (23,3 % вивчених кримінальних проваджень, додаток Б); особи, які ведуть аморальний

спосіб життя, вживають алкоголь і наркотики, схильні до хуліганських дій (28,9 %); особи без певного місця проживання та роботи, волоцюги (8,9 %); виконавці підпалів на замовлення за винагороду (17,8 %); працівники підприємств, установ, організацій, які мають справу з різними джерелами підвищеної небезпеки (13,3 %); громадяни, які недбало поведуться з вогнем (діти, хворі люди (5,6 %); інші категорії (2,2 %).

Значний відсоток (23,3 % кримінальних проваджень) стосується випадків, коли особи вчинюють кримінальні правопорушення неодноразово, їхня діяльність має систематичний характер. Тому слід керуватися даними криміналістичних обліків, перевіряти наявну інформацію щодо способу, слідової картини кримінального правопорушення, щоб правильно зрозуміти характер розслідуваної події та встановити особу зловмисника й усі епізоди кримінально протиправних дій. Наприклад, до правоохоронних органів надійшла інформація, що впродовж тижня в грудні 2022 року в селищі Рокитне чоловік на підґрунті ревнощів спалив два автомобілі знайомих своєї дружини. Напередодні Нового року 30 грудня о 5-й год ранку до поліції надійшло повідомлення про те, що в селищі Рокитне поблизу багатоповерхівки палає автомобіль «Mercedes». На місце події негайно виїхали працівники групи реагування патрульної поліції та слідчо-оперативна група. Того самого дня працівники кримінальної поліції розпочали комплекс оперативно-розшукових заходів щодо встановлення правопорушника та згодом встановили його особу. Ним виявився місцевий житель віком 38 років, який працював на будівництві. Слідчі повідомили чоловіку про підозру за умисне пошкодження автомобіля шляхом підпалу, після чого звернулися до суду для обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Однак у суді йому обрали інший запобіжний захід, після чого правопорушник повернувся додому. Згодом 4 січня до поліції надійшло повідомлення про загорання автомобіля «Daimler-Benz 209» в тому самому селищі на подвір'ї одного з приватних будинків. Поліцейські встановили, що до підпалу автомобіля причетний той самий фігурант. Виявилося, що через ревнощі чоловік вчиняв підпали автомобілів осіб, з якими товаришувала його дружина.

Чоловік визнав свою провину та розповів, що з дружиною вони не проживають упродовж тривалого часу, а такі дії він вчиняв, щоб привернути її увагу до себе. У першому випадку він кинув ганчірку в автомобіль, обливши її пальним, а в іншому обрав розчинник. Чоловіка затримали в порядку ст. 208 КПК України. За процесуальним керівництвом Білоцерківської окружної прокуратури палію повідомили про підозру за ч. 2 ст. 194 (Умисне знищення або пошкодження майна) КК України [144].

З'ясування характеристики особи правопорушника має важливе значення для розслідування, адже слід з'ясувати не лише соціально-біографічні, анатомічні дані, а й суб'єктивне ставлення до вчиненого (мету, мотив). Виконання цього завдання має важливе значення для правильної кваліфікації кримінального правопорушення. Наприклад, уночі 24 червня 2022 року в Києві на території, прилеглої до одного з багатоквартирних будинків, невідомий чоловік підпалив припарковані автівки. Унаслідок дій зловмисника згоріла машина старшого слідчого Головного слідчого управління Нацполіції. За фактом події слідчі Солом'янського управління поліції під процесуальним керівництвом Київської міської прокуратури розпочали кримінальне провадження за ч. 2 ст. 194 (Умисне знищення або пошкодження майна) КК України. Оперативники Київського міського управління Департаменту внутрішньої безпеки Нацполіції спільно з працівниками Солом'янського управління поліції Києва швидко встановили особу правопорушника та місцезнаходження. Зловмисником виявився мешканець будинку віком 35 років, який, перебуваючи в стані сильного алкогольного сп'яніння, вирішив спалити автомобілі у дворі. Слідчі поліції оголосили йому про підозру [151]. У цій ситуації принципово з'ясувати, чи був умисел у зловмисника пошкодити шляхом підпалу майно саме правоохоронця, чи такого умислу не було, дії були спрямовані на пошкодження майна громадян із хуліганських спонукань.

Вивчення особи правопорушника з використанням спеціальних знань дає змогу розглянути проблематику, охоплену дослідженням, ширше. Зокрема, до інформації про суб'єкта, яка підлягає дослідженню, на нашу думку, належить:

інформація, що характеризує психічні й анатомічні особливості суб'єкта кримінального правопорушення, а саме його інтелектуальні здібності, зовнішність та індивідуальні особливості будови деяких частин тіла (обличчя, рук, ніг, зубного апарату тощо), а також біологічні особливості організму та його виділень.

Особа потерпілого. Потерпілим, згідно зі ст. 55 КПК України, у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди, а також адміністратор за випуском облігацій, який відповідно до положень Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» діє в інтересах власників облігацій, яким кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди [70]. З погляду криміналістики, важливим є встановлення взаємозв'язку між особою потерпілого й особою правопорушника, і в цьому контексті – дослідження проблеми віктимності.

Нерідко професійна діяльність, пов'язана з реалізацією правоохоронних, правозахисних функцій, а також роботою в засобах масової інформації, є чинником, який посилює віктимність особи. Наприклад, у серпні 2020 року зловмисники кинули на передню частину автомобіля предмет, від якого авто згоріло вщент. Зловмисники намагалися перешкоджати виконанню журналістських обов'язків. Напередодні вчинення злочину чоловіки віком 31 і 36 років приїжджали на місце події з метою візуального спостереження за автівкою журналіста, а також визначали розміщення камер відеонагляду задля маскування. Слідчі за процесуальним керівництвом прокуратури скерували до суду обвинувальний акт про вчинення групою осіб умисного знищення чужого майна шляхом підпалу та впливу на журналіста з метою перешкоджання виконанню ним професійних обов'язків (ч. 2. ст. 28, ч. 3 ст. 171, ч. 2 ст. 194 КК України). Зловмисникам загрожує до 10 років позбавлення волі [105].

Вивчення особи потерпілого є особливо значущим, коли особа загинула внаслідок пожежі. З метою встановлення всіх обставин події комплексно

аналізують слідову й іншу криміналістично значущу інформацію. Увагу спрямовують на сліди кримінального правопорушення. Це засвідчують і приклади зі слідчої практики. Зокрема, використання мікрослідів одягу сприяло викриттю вбивці. У підпаленій копиці сіна знайшли обгорілий труп жінки. Слідство встановило, у який одяг вона була вдягнута на момент убивства. У квартирі потерпілої знайшли та вилучили зразки тканини, з якої він був виготовлений. У підозрюваного також вилучили одяг, у якому він був у день вчинення злочину. Експерт, дослідивши вилучене, знайшов на піджаку, светрі й штанах злочинця мікрочастинки волокон, однорідних з волокнами зразків тканини, з якої було виготовлено одяг загиблої [73, с. 337].

Слід зосередити увагу на роз'ясненні питання важливості використання спеціальних знань під час встановлення елементів криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, з'ясуванні взаємозв'язку структурних елементів. Інформація про спосіб вчинення кримінального правопорушення та ситуацію, у якій його було вчинено, характеризує особливості способу дій суб'єкта щодо підготовки, вчинення чи приховування кримінального правопорушення, а також ту обстановку, в умовах якої було вчинено кримінальне правопорушення.

Зазначені види інформації може бути отримано з різних джерел, різнитися за своєю фізичною природою та формою подання, процесуальним значенням, мати різну структуру, використовуватися для різних завдань. Слід зауважити, що зміст інформації можна визначити майже завжди, натомість її прагматичний аспект (цінність інформації) чіткому визначенню не підлягає. Цінність інформації визначають лише після використання її на практиці. Саме для правильного тлумачення, оцінювання інформації слідчий залучає допомогу спеціаліста чи застосовує інші форми використання спеціальних знань у кримінальному провадженні.

Значущість знань і відомостей про предмет, спосіб, інші елементи криміналістичної характеристики можуть бути встановлені суб'єктом тільки в

процесі реалізації конкретної мети, виконання окремих завдань на шляху її досягнення.

Необхідно зазначити про такий аспект інформації, як її доказове значення. Адже інформація є ключовою під час формування криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу. І хоча метою діяльності слідчого є отримання та передання суду доказової інформації, він опрацьовує значні обсяги інформації, як доказової, так і такої, що надходить з непроцесуальних джерел. Інформація, яку отримують, наприклад, з оперативних матеріалів працівників поліції, допомагає в одержанні процесуальної інформації та має тактичну цінність, тому що надає можливість більш цілеспрямовано й чітко організувати процес розслідування, раціонально використати засоби, сили та час.

Водночас вона дає змогу повніше й детальніше розібратися в певних обставинах розслідуваного кримінального правопорушення. На нашу думку, інформація, що не є доказовою, але полегшує отримання останньої, є надзвичайно важливою. Використовуючи її, слідчий може цілеспрямовано скласти план розслідування кримінального правопорушення, проведення певних слідчих (розшукових) дій, інших заходів, запланувати застосування конкретних тактичних прийомів і засобів, шляхів реалізації певних завдань.

Подія кримінального правопорушення в пізнавальній діяльності суб'єкта є завжди подією минулого. У цьому полягає одна з найважливіших особливостей процесу пізнання, що відбувається під час розслідування кримінальних правопорушень. Однак подія кримінального правопорушення, згідно із загальним законом відображення, неодмінно відображається в зовнішньому середовищі чи у формі матеріально фіксованих слідів, чи як уявні образи у свідомості людини. Зазначене містить інформацію про подію кримінального правопорушення та правопорушника, виявлення, аналіз і оцінювання якої становить сутність пізнавального аспекту діяльності з розслідування кримінальних правопорушень.

Тобто пізнання події кримінального правопорушення і діяльність з його розслідування ґрунтується на інформаційних процесах. Водночас перший акт пізнання – це чуттєве сприйняття об’єкта, який пізнають, виявлення та сприйняття інформації, що його характеризує. Звідси випливає, що логічні операції на цьому рівні пізнання події кримінального правопорушення здійснюють не з доказами в процесуальному значенні цього поняття, а з інформацією. А отже, до її перевірки, дослідження й оцінки можна лише з певним ступенем імовірності вважати такою, що стосується події кримінального правопорушення та правопорушника.

Оскільки власне подія кримінального правопорушення, вчинена шляхом підпалу, – складна система, компонентами якої є люди, відносини, матеріальні об’єкти, дії тощо, а результати дій можуть відображатися в достатньо складному та різноаспектному середовищі, то суб’єкт, який здійснює пізнання події, може використовувати значний обсяг фактичних даних про об’єкти пізнання. У реальній дійсності під час розслідування кримінальних правопорушень не використовують весь обсяг наявної інформації. Зазначене обумовлено щонайменше двома причинами. По-перше, за сучасного рівня розвитку криміналістичної техніки й науково-технічного потенціалу, наявного в суб’єкта пізнання, не завжди є можливість виявити всі ознаки й особливості, притаманні об’єктові пізнання, виявити й закріпити весь обсяг криміналістично значущої інформації про нього. По-друге, прагнення отримати максимум інформації подеколи може призвести до надмірного ускладнення та збільшення тривалості процедури роботи з криміналістично значущою інформацією.

Тобто, розв’язуючи проблему оптимізації діяльності з розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, щодо її інформаційно-пізнавального аспекту необхідно застосовувати засоби й методи, що забезпечують отримання різнобічної та максимально значущої інформації, яка згодом буде необхідною і достатньою для побудови на її підставі системи доказів.

Щоб встановити, пізнати й доказати всі елементи події кримінального правопорушення, вчиненої шляхом підпалу, необхідно володіти інформацією, що має максимально повно характеризувати кожний елемент події, яку пізнають. Ось чому проблема оптимізації діяльності з виявлення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, – це передусім проблема оптимізації процесів збирання, зберігання, дослідження, використання й оцінювання інформації про подію кримінального правопорушення та правопорушника. Така інформація може міститися в найрізноманітніших джерелах, мати різну сутність, бути доступною для безпосереднього сприйняття чи потребувати для свого виявлення та пізнання спеціальних засобів і методів. Це визначає необхідність використання різноманітних способів і джерел її отримання. Найважливішими з-поміж них є: проведення слідчих (розшукових) дій, зокрема негласних, оперативно-розшукових заходів, судово-експертних досліджень, а також затребування інформації від системи криміналістичних обліків й інформаційно-довідкових баз. Однак слід зауважити, що всі ці заходи здійснюються після побудови криміналістичної характеристики будь-якого кримінального правопорушення. У процесі досудового розслідування та навіть судового розгляду відбуваються уточнення, конкретизація елементів криміналістичної характеристики, вчиненої шляхом підпалу. На цій підставі формується цілісна криміналістична характеристика кримінального правопорушення, вчиненого шляхом підпалу.

Слід одразу розмежувати:

- 1) криміналістичну характеристику кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу;
- 2) криміналістичну характеристику кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, саме як воєнних злочинів, що є результатом збройної агресії РФ.

Розглянувши загальну криміналістичну характеристику кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, акцентуємо на деяких особливостях кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу як воєнних злочинів,

що є результатом збройної агресії РФ. Відмінності є суттєвими та полягають в обстановці вчинення воєнних злочинів, що є результатом збройної агресії РФ, адже вона обумовлена веденням бойових дій та реалізується за умов особливого правового режиму в Україні – воєнного стану. Обстановка визначає відмінності й усіх інших елементів криміналістичної характеристики – способу вчинення злочину, особи злочинця та особи потерпілого тощо.

У період відсічі збройної агресії РФ, запровадження з 24 лютого 2022 року в Україні воєнного стану, в умовах нових викликів вітчизняній правоохоронній системі нагальною є потреба формування криміналістичної методики розслідування воєнних злочинів, зокрема тих, які вчинені шляхом підпалу.

Часто саме підпал як особливо суспільно небезпечний спосіб використовують для реалізації злочинних діянь у процесі війни. Такі факти трапляються систематично. За даними Офісу Генерального прокурора, на початок березня 2023 року зареєстровано 72 189 злочинів агресії та воєнних злочинів за період повномасштабного вторгнення РФ на територію України [99]. Значна частина злочинів, вчинених у період воєнного стану, пов'язана із застосуванням такого способу злочинної діяльності, як підпал. Зокрема, починаючи з 24 лютого 2022 року в Україні було охоплено пожежами понад 40 тис. га територій лісового фонду. Половина цієї площі припадає на Чорнобильський біосферний заповідник [87]. Російські військові спровокували масштабні пожежі на зернових полях у Запорізькій, Дніпропетровській, Херсонській та інших областях України, знищивши врожай [135].

Значні збитки шляхом застосування підпалу завдають житлу й іншому майну громадян України. Зокрема, у липні 2022 року віцепрем'єрка з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій Ірина Верещук повідомила, що через війну втратили житло 800 тис. українців. За даними Міністерства розвитку громад та територій України, унаслідок російської агресії в Україні зруйновано або пошкоджено 116 тис. житлових будинків [176]. Щодо кожного кримінального правопорушення, вчиненого шляхом підпалу, і передусім щодо

воєнного злочину має бути досягнуто завдань кримінального судочинства, покарано винних і відшкодовано збитки.

Щоправда, з огляду на межі предмета нашого дослідження, особливості побудови криміналістичної характеристики та розслідування воєнних злочинів, вчинених шляхом підпалу, буде досліджено у наступних наукових публікаціях. Хоча спільним для обох зазначених вище груп – кримінальних правопорушень і воєнних злочинів – є те, що для побудови їх криміналістичної характеристики необхідно використовувати спеціальні знання. Однак форми, методи та пособи їх реалізації будуть різнитися.

Отже, повертаючись до безпосереднього завдання нашого дослідження, виокремимо особливості використання спеціальних знань для побудови криміналістичної характеристики та формування ефективного алгоритму розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу. Зокрема, застосування спеціальних знань під час проведення слідчих (розшукових) дій сприяє пізнанню події кримінального правопорушення та побудові його криміналістичної характеристики.

Зокрема, під час огляду місця події, з метою встановлення характеристики пожежі, визначення ознак, які засвідчують підпал, слідчий залучає спеціалістів, які вивчають характерні ознаки. До основних характеристик, які вказують на те, що відбувся підпал, а не випадковий збіг обставин чи стихійне лихо, належать такі: ідентифікація більше ніж одного вогнища загоряння або задимлення; наявність деталей та конструкційних елементів пристроїв і механізмів для підпалу; наявність частинок легкозаймистих і горючих рідин та речовин, запальних елементів або слідів їх дії в осередку спалаху; характерні особливості й динаміка початкової стадії розвитку пожежі; дуже низька ймовірність або неможливість утворення вогнища загоряння без додаткового джерела енергії; характерне місце розташування вогнища загоряння тощо [43].

Для участі в огляді місця пожежі обов'язково залучають спеціалістів із гасіння, ліквідації та дослідження пожежі, за потреби можуть залучати відповідних спеціалістів газового господарства, енергонагляду й технічного

нагляду, з ремонту побутової техніки, контролю за устаткуванням, ремонтом та експлуатацією систем пічного опалення тощо. Керівництво територіальних органів поліції та ДСНС узгоджує з керівниками відповідних підприємств, установ та організацій, де працюють такі спеціалісти, порядок їх виклику та прибуття на місце пожежі.

Специфічним учасником огляду місця події під час розслідування пожеж є працівник ДСНС. Він набуває статусу спеціаліста, що фіксують у протоколі слідчої (розшукової) дії. Під час проведення огляду місця події його завдання полягають у допомозі слідчому щодо планування проведення слідчої (розшукової) дії, висуненні версій та їх перевірки, передусім щодо причин виникнення пожежі. Спеціаліст із дослідження пожеж встановлює осередок пожежі, механізм її розвитку, виявляє, попередньо досліджує, фіксує, вилучає зразки, технічну й іншу документацію та предмети, що стосуються події кримінального правопорушення і надалі будуть визнані речовими доказами.

Також спеціаліст із дослідження пожеж надає допомогу в складанні протоколу й додатків до нього, адже володіє необхідною термінологією, надає слідчому допомогу у фіксації в протоколі огляду місця події інформації щодо виявлених зразків, об'єктів, речовин тощо. Увагу зосереджує на дослідженні системи протипожежного захисту. Оцінює її наявність, справність, відповідність встановленим вимогам.

Спеціаліст із дослідження пожеж також реалізує профілактичну функцію, адже повідомляє слідчому, керівництву ДСНС інформацію про недоліки в системі протипожежного захисту, зазначає (письмово й усно) про заходи, які необхідно вжити.

Цей спеціаліст проводить попереднє дослідження щодо стану справності систем протипожежного захисту чи їх окремих елементів. За результатами проведених досліджень спеціаліст із дослідження пожеж готує і надає слідчому «акт про пожежу». Цей документ має важливе значення для кваліфікації кримінального правопорушення, надалі може бути використаний під час проведення експертних досліджень.

Доходимо висновку про важливість використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу. Нормативно-правові акти регламентують залучення: спеціаліста-криміналіста – працівника Національної поліції; експерта – працівника Експертної служби МВС України; спеціаліста територіального органу ДСНС. Залежно від слідчої ситуації, до проведення огляду місця події з метою виконання поставлених завдань можуть залучати спеціаліста вибухотехнічного підрозділу, кінолога зі службовим собакою тощо. До розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, можуть залучати спеціальні знання з різних галузей.

Під час розслідування кримінальних правопорушень і формування їх криміналістичної характеристики найчастіше використовують криміналістичні знання. Сьогодні вчені цілком влучно відзначають, що криміналістичні знання, які є спеціальними, використовують різні сторони кримінального судочинства як під час досудового розслідування, так і в процесі судового розгляду. Як підкреслює В.Ю. Шепітько, суб'єктами застосування криміналістичних знань має бути не тільки слідчий, а й прокурор, слідчий суддя, дільничний детектив, суддя, адвокат [182, с. 17].

Розглядаючи криміналістику в системі наук, Г. А. Матусовський зазначає, що систему наукових знань становлять суспільні знання (філософія, логіка, етика, психологія, статистика, юриспруденція тощо), природознавчі (біологія, зоологія, ботаніка, фізика, хімія, медицина, антропологія, анатомія, фізіологія людини, тощо), технічні (машинобудування, приладобудування тощо) й математичні знання (математика, кібернетика, інформатика, теорія програмування тощо) [91, с. 68]. Знання в криміналістиці, зокрема в її розділі «Криміналістична техніка», можна поділити на окремі види, до яких належать спеціальні знання в галузях: криміналістичної фотографії та відеозйомки; криміналістичного слідознавства і трасології; техніко-криміналістичного дослідження документів і почеркознавства; криміналістичного зброєзнавства та судової балістики; габітології; криміналістичної реєстрації та обліків тощо. Водночас габітологія, дактилоскопія ґрунтуються на знаннях анатомії та

фізіології людини, балістика – на знаннях фізики й механіки, вибухотехніка – фізики та хімії, фоноскопія та акустика – фізики, криміналістична реєстрація – на сукупності галузей знань, що визначають ознаки об'єктів обліку, математики, системотехніки, кібернетики [91, с. 69]. Крім криміналістичних знань, використовують й інші спеціальні знання, наприклад, у таких сферах, як: матеріалів, речовин і виробів; вибухотехніки; економіки; автотехніки; товарознавства, автотоварознавства; інформаційних та комп'ютерних технологій; психології, судової медицини, психіатрії, мистецтва, будівництва, землеустрою тощо [104, с. 242].

Під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із підпалами, типовим є залучення спеціальних знань з таких галузей: криміналістичних знань (балістичних, вибухотехнічних, трасологічних, матеріалів, речовин і виробів); інженерно-технічних, пожежно-технічних; безпеки життєдіяльності; економічних і товарознавчих; психологічних тощо. Їх використання сприяє пізнанню події кримінального правопорушення, її криміналістичної характеристики.

Вважаємо логічним і цілком обґрунтованим висновок, згідно з яким побудова криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, передбачає використання спеціальних знань у різних формах та із залученням численних галузей знань [78, с. 85-93].

Залучення спеціальних знань у різних формах і з різних галузей знань [40; 132, с. 27–29] дає змогу виконати низку завдань під час формування елементів криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу. Зокрема:

1) під час з'ясування характеру предмета посягання – використовують як спеціальні:

а) товарознавчі знання (з метою встановлення розміру матеріальної шкоди, заподіяної власнику шляхом пошкодження його майна внаслідок пожежі);

б) економічні знання (зادля документального підтвердження нестачі товарно-матеріальних цінностей, основних засобів на виробництві після факту пожежі);

в) екологічні знання (з метою визначення впливу пожежі на навколишнє природне середовище, наслідків і заподіяних збитків; визначення екологічних наслідків, заподіяних навколишньому природному середовищу внаслідок ведення бойових дій та/або застосування військової техніки й озброєння; визначення розміру збитків від забруднення навколишнього природного середовища, пошкодження або знищення об'єктів тваринного та рослинного світу за таких умов);

2) з метою характеристики обстановки вчинення кримінального правопорушення – використовують як спеціальні:

а) пожежно-технічні знання (для установлення механізму й осередку пожежі; діагностування: горючого середовища та динаміки горіння, взаємодії джерел запалювання з горючим середовищем, причинового зв'язку між вибухом і пожежею; причин виникнення пожеж з ознаками підпалу; причинового зв'язку виникнення пожежі з протипожежним станом об'єкта; діагностування механізму виникнення та розвитку пожеж, установлення їх технічних причин; оцінювання результатів пожежогасіння);

б) електротехнічні знання (задля з'ясування стану електромережі й електрообладнання, причини виникнення аварійних режимів унаслідок перетворення електричної енергії у теплову тощо);

в) будівельно-технічні знання (з метою встановлення технічного стану будівлі до й після пожежі та відповідності нормативним вимогам конструктивних елементів споруди; відповідності нормативним вимогам будівельних матеріалів);

3) для з'ясування способу вчинення кримінального правопорушення – використовують як спеціальні:

а) вибухотехнічні знання (під час дослідження вибухових пристроїв (факту вибуху вибухового пристрою на місці події; визначення виду вибуху; визначення

належності об'єкта до вибухових пристроїв (боєприпасів) та його потужності; установлення здатності пристрою викликати вибух і можливості вибуху пристрою в конкретних умовах (струс, нагрівання тощо); установлення наявності в обставинах справи даних, що стосуються особи, яка виготовила саморобний вибуховий пристрій і привела його в дію);

б) знання з криміналістичного дослідження зброї та слідів її використання. Використання спеціальних знань із цієї галузі стало вкрай актуальним в умовах воєнного стану, ведення бойових дій на території України з відсічі збройної агресії РФ. Зокрема, це використання спеціальних знань під час дослідження гранатометів і ствольної артилерійської зброї, установлення їх належності до вогнепальної або реактивної зброї, визначення їх типу, виду, моделі або зразка (для виробів промислового виробництва), способу виготовлення і придатності для використання за призначенням. Ідеться про гранатомети реактивні та нереактивні, міномети, артилерійські гармати, а також протитанкові ракетні комплекси, реактивні системи залпового вогню, зенітно-ракетні комплекси тощо;

4) з метою визначення слідової картини події – використовують як спеціальні:

– трасологічні знання (з метою дослідження слідів рук і ніг людини, її взуття; слідів рукавичок, одягу людини, слідів пошкоджень на об'єктах, слідів нашарувань на об'єктах; дослідження знарядь, агрегатів, інструментів, холодної зброї та залишених ними слідів, ідентифікація цілого за частинами, дослідження слідів знаряддя та інструментів; дослідження слідів транспортних засобів; дослідження замикальних і контрольних засобів тощо);

– знання з криміналістичного дослідження матеріалів, речовин і виробів (дає змогу встановити в складі речовини, які зазнавали впливу високих температур (вивчають лакофарбові матеріали, пластмасу, гуму, метали та сплави);

5) з метою встановлення та вивчення особи потерпілого і правопорушника – використовують як спеціальні:

а) судово-медичні знання (за наявності потерпілих): встановлюють причину й час настання смерті чи ступінь ушкоджень здоров'я, причини таких наслідків;

б) психологічні знання (з метою дослідження індивідуально-психологічних особливостей, рис характеру, провідних рис особистості підозрюваного; мотивотворчих чинників психічного життя і поведінки; емоційних реакцій та станів; закономірностей перебігу психічних процесів, рівня їхнього розвитку й індивідуальних її властивостей. Для з'ясування, чи могли індивідуально-психологічні особливості підекспертної особи суттєво позначитися на її поведінці під час вчинення нею підпалу);

в) психіатричні знання (за наявності сумнівів щодо осудності підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення, можливості, з огляду на стан психічного здоров'я, брати участь у слідчих (розшукових) діях або судовому засіданні).

Спеціальні знання застосовують комплексно й системно, не обмежуючись наведеним вище типовим переліком, у процесуальних і непроцесуальних формах. Під час формування криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, використання спеціальних знань є обов'язковим, адже сприяє пізнанню події кримінального правопорушення та є підґрунтям подальшого ефективного досудового розслідування та судового розгляду.

2.2. Використання спеціальних знань у процесі організації розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу

У науковій літературі поняття «організація розслідування» тлумачать по-різному. У підручнику «Криміналістика» за редакцією В. Ю. Шепітька організацію розслідування запропоновано розглядати як комплекс необхідних заходів на різних етапах розслідування, що забезпечують діяльність органів з

розкриття, розслідування та профілактики злочинів [65, с. 32–33]. Поняття «організація», зазначає Г. А. Хань, описує динамічну складову системи, спрямовану на виконання функцій координації та субординації [152, с. 98].

За результатами проведених досліджень О. В. Олішевський доходить висновку про необхідність виокремлення таких підходів до визначення місця організації розслідування злочинів у структурі криміналістики: 1) елемент криміналістичної тактики; 2) елемент криміналістичної методики; 3) окрема теорія, що належить до загальних положень криміналістики; 4) окремий, самостійний розділ криміналістики; 5) головна частина криміналістики, що має охоплювати криміналістичну методику; 6) частини розділів криміналістики, де вона діє; 7) частина нового розділу криміналістики – криміналістичної стратегії; 8) елемент криміналістичної теорії управління розслідуванням [98, с. 161–162]. Не вдаючись до наукової дискусії щодо місця та значення організації розслідування в структурі науки криміналістики, зосередимо увагу на практичному змісті організації, зокрема – щодо організації розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, і значення, місця в цій системі інституту спеціальних знань.

Слушною видається думка, згідно з якою організація як наукова категорія означає «внутрішню впорядкованість, узгодженість взаємодії... частин цілого». Організувати – «внести у що-небудь певний порядок, планомірність, узгодити». Запропоновані в словниках значення терміна «організація» логічно належать до криміналістичного визначення поняття організації, але не вичерпують його змісту [66, с. 396].

Відомо, що центральною фігурою в діяльності з розслідування кримінальних правопорушень є слідчий. Саме на нього закон покладає обов'язок і надає право розпочати кримінальне провадження, організувати його розслідування. Для забезпечення цього він може: провести огляд місця події; залучати спеціалістів; викликати й допитувати свідків; призначати експертизи; давати оперативним працівникам доручення про проведення слідчих (розшукових) дій, оперативно-розшукових заходів, здійснювати низку дій та

заходів, спрямованих на виявлення криміналістично значущої та доказової інформації.

Якщо така інформація є наочною та зрозумілою, її без додаткового опрацювання використовує слідчий під час побудови інформаційної моделі події, яку розслідують. Якщо вона потребує виявлення, дослідження та наукового обґрунтування, слідчий звертається за допомогою до відповідних фахівців, які мають спеціальні знання. З огляду на характер кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, таке звернення до спеціальних знань у слідчого є обов'язковим. Це засвідчили й дані проведених емпіричних досліджень. Згідно з результатами анкетування слідчих і спеціалістів-криміналістів, ідеться про 100 % випадків використання спеціальних знань у різних формах під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу (додаток А).

На початковому етапі в діяльності слідчого переважає інформаційно-пізнавальний аспект. У цей період слідчий отримує елементи різних видів криміналістично значущої інформації, які згодом у загальному ланцюгу доказів у кримінальному провадженні можуть набути доказового значення.

Слід зауважити, що в структурі рішень, які приймає слідчий, можна виокремити дві стадії. Перша – це інформаційне забезпечення прийняття рішення. Друга – логічна обробка інформації слідчим, визначення її належності й допустимості в кримінальному провадженні, а також значущості та достатності для прийняття рішень.

Діяльність з розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, – це складна, організована система, кожний елемент якої має чітко визначену інформаційну функцію. Водночас ці елементи об'єднує мета – бути засобом отримання криміналістично значущої інформації, на підставі якої слідчий будує інформаційну модель розслідуваної події. Однак побудувати таку модель без залучення та використання спеціальних знань неможливо.

Слід зосередити увагу також і на деяких особливостях виявлення криміналістично значущої інформації. Унаслідок накопичення професійного

досвіду в слідчого формується своєрідна вибірковість спостереження, спрямована на пошук доказів, виявлення ознак розслідуваної події, встановлення певних зв'язків між явищами. Кожний об'єкт він сприймає крізь призму його криміналістичного значення, спрямовує увагу на ознаки, які дають змогу зрозуміти, що відбулося в певному місці, якою була роль конкретного об'єкта в події, які наслідки події залишилися тощо.

Нерідко слідчий інтуїтивно акцентує увагу на відомостях, що не мають, на перший погляд, жодного значення і безпосередньо не стосуються питань, які цікавлять слідство, однак фактично є такими, що містять важливу інформацію. За цих умов слідчий може не надати спеціалісту, який залучений до проведення слідчих (розшукових) дій, вказівку – дослідити певні об'єкти, залучити спеціальні знання в інших формах. За таких умов ідеться про ініціативу спеціаліста або іншого носія спеціальних знань щодо виявлення та дослідження криміналістично значущої інформації.

Отже, у процесі отримання криміналістично значущої інформації важливе значення мають індивідуальні ознаки як слідчого, так і спеціаліста, що визначають особливості їхньої діяльності під час розслідування. Здатність бачити, сприймати в отриманих відомостях наявність криміналістично значущої інформації та своєчасно оцінювати її залежить не тільки від досвіду слідчого чи спеціаліста, а й від обізнаності суб'єктів як в окремих галузях права (кримінального права, кримінального процесу, криміналістики, судової медицини, юридичної психології тощо), так і в галузі природничих, технічних і гуманітарних наук. Обмеженість знань слідчого та спеціаліста з низки питань спеціального характеру зменшить також обсяг інформації, яку він може отримати з відомостей про подію кримінального правопорушення, а з часом взагалі позбавить такої можливості.

Розглядувані здібності також залежать і від психологічних характеристик слідчого чи спеціаліста. Наприклад, негативно позначатимуться на процесі виявлення такої інформації неуважність суб'єкта, уповільнені мисленнєві процеси, нездатність швидко порівняти зміст повідомлення зі знаннями, що

зберігаються в його пам'яті, ґрунтуючись на них, дійти висновку про зміст і важливість отриманих даних.

Поряд із суб'єктивними чинниками, на процесі отримання криміналістично значущої інформації позначаються також об'єктивні чинники, тобто зовнішні обставини. Серед різних об'єктивних умов значущими є обставини місця та часу, наявність у слідчого чи спеціаліста технічних або інших допоміжних засобів. Нерідко його можливості обмежені нетривалим проміжком часу, протягом якого він може практично отримати й оцінити певні відомості.

Щоб швидко й повно виявити необхідну криміналістично значущу інформацію, слідчий і спеціаліст має чітко уявляти: про що потрібна інформація; у якій формі та в якому обсязі; де й коли її шукати, з яких джерел її можна отримати; що потрібно здійснити для того, щоб отримати інформацію, які технічні методи й засоби, що є в його розпорядженні, застосувати; яким способом якнайповніше зафіксувати отриману інформацію, зробити її доступною для подальшого сприйняття іншими, надати їй значення доказової.

Отримання та накопичення інформації щодо певного питання починається з моменту отримання відомостей про який-небудь факт (події, дії осіб, наслідки дій тощо). Значна частина відомостей, які отримує слідчий, не має власне юридичного змісту, належить до буденної інформації, а значення цих відомостей для розслідування може бути встановлено тільки в процесі подальшого дослідження. Проте ці відомості можуть допомогти виявити факти, здобути інші відомості, що будуть мати юридичне значення. Зокрема, власне відомості про прізвища знайомих або родичів підозрюваного, що переховується від слідства, і про їхнє місце мешкання юридичного значення не мають. Однак наявність таких відомостей надає слідчому можливість встановити цих осіб, викликати їх на допит, отримати від них інформацію про особу підозрюваного, його дії та зв'язки, його місцеперебування, а ця інформація важлива для слідчого. Залучення спеціаліста до проведення допиту також допоможе з'ясувати низку важливих обставин у кримінальному провадженні: психолога (емоційний стан допитуваного, правдивість його показань; психолог може надати допомогу в

пригадуванні обставин події, знизити або запобігти виникненню стресового стану в допитуваного); інспектора з пожежної безпеки (може допомогти з'ясувати рівень знань допитуваного з правил пожежної безпеки, припущених помилок експлуатації певної техніки чи пристроїв, що своєю чергою надасть інформацію слідчому для висунення версій про умисний підпал чи пожежу внаслідок недотримання правил пожежної безпеки) тощо. Під час проведення обшуку спеціаліст допоможе виявити різні об'єкти-носії криміналістично значущої інформації, документи, предмети, засоби і знаряддя вчинення кримінального правопорушення, які можуть бути приховані в тайниках.

З огляду на те, що ключовим завданням розслідування є встановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, характеру її дій та пов'язаних з діями різноманітних обставин, вагомою є інформація, що дає можливість ідентифікувати людину та інші об'єкти. Її може бути одержано з різноманітних джерел, вона надає можливість ідентифікувати людину (підозрюваного, інших осіб), предмети (знаряддя та засоби посягання, об'єкти-носії криміналістично значущої інформації, які згодом набудуть статусу речових доказів), будівлі й ділянки місцевості, різноманітні речовини та явища. Більша її частина є матеріально фіксованою: предмети зі слідами горіння, сажа, відбитки пальців рук людини, її ніг і взуття, відображення одних об'єктів на поверхні інших, фотознімки, графічні зображення. Таку інформацію слідчий отримує безпосередньо та за допомогою залучення спеціаліста до проведення слідчих (розшукових) дій, складення акта про пожежу, проведення попередніх (експрес) досліджень, судової експертизи.

Інформацію про ідентифікаційні ознаки об'єктів можуть фіксувати в пам'яті різних осіб. Її отримує слідчий за допомогою посередництва цих осіб у словесній формі (усного чи письмового опису), графічній (малюнки, креслення, плани), а також посилення на аналогії (під час перебирання зразків фонограм голосу різних осіб, фотографій та відеозображень).

Інформацію про запах і його належність конкретним носіям частково може бути одержано на підставі вивчення поведінки службово-розшукових собак, які закарбували в своїй пам'яті зразки пред'явленого їм запаху.

Інформацію про матеріали та різні речовини, їхні хімічні й інші властивості може бути отримано за допомогою результатів їхньої дії на інші речовини та матеріали. Водночас вони можуть зникнути чи змінитися, зумовивши утворення нових речовин, зміну інших речовин і матеріалів. Використання спеціальних знань у формі проведення судової експертизи зможе встановити ці обставини.

Отже, пошук джерел криміналістично значущої інформації найчастіше потребує від слідчого, спеціаліста, експерта значних зусиль і цілеспрямованої роботи.

Унаслідок вивчення вихідних даних під час пошуку джерел криміналістично значущої інформації виникає уявна модель способу вчинення та приховування кримінального правопорушення, вчиненого шляхом підпалу, у якій сконцентовано уявлення про подію, взаємодію об'єктів й осіб під час підготовки, вчинення кримінального правопорушення та приховування його наслідків. За допомогою такої імовірної моделі можна припустити необхідність або можливість виникнення в певних місцях джерел криміналістично значущої інформації чи неможливість існування деяких джерел, які суперечать створеній ідеальній моделі. Виявлення зазначених джерел підтверджує чи спростовує гіпотезу, надає можливість спрогнозувати, де можуть знаходитися інші джерела криміналістично значущої інформації.

Істотне значення для обрання технічних засобів й організаційно-тактичних прийомів пошуку джерел криміналістично значущої інформації має вивчення закономірностей процесів формування та перетворення інформації. Зокрема, це: психологічні закономірності формування показань, закономірності слідоутворення й інших змін, які відображають важливі для розслідування обставини.

Підсумовуючи викладене, доходимо висновку, що цілеспрямований пошук джерел криміналістично значущої інформації дає змогу виявити максимальну

кількість інформації про наслідки протиправної діяльності, яку використовують для розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу.

Слід зауважити, що успіх окресленої діяльності, яку ми висвітлили з позицій пізнавальних процесів як слідчого, так і спеціаліста, експерта й інших носіїв спеціальних знань, а також діяльнісного підходу під час виконання поставлених завдань, залежить від належної організації окресленої діяльності. Саме цей аспект – використання спеціальних знань під час організації розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, – попри проведені дослідження, потребує подальшої дослідницької уваги [163, с. 74-79].

Розглянемо досліджувану проблематику крізь призму діяльнісного підходу – передусім у контексті організації діяльності щодо розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, і використання спеціальних знань. Таку діяльність регламентують нормативно-правові акти, її здійснюють під час практичної діяльності на різних рівнях організації.

Розслідування є складною соціальною діяльністю, якій притаманний організаційний характер. Організацією вважають процес або систему дій, що зумовлюють утворення і вдосконалення взаємозв'язків між частинами цілого. Організація та управління – це процес створення структури діяльності, її якісного вдосконалення та підтримання в певному (заданому) стані.

Розслідування є процесуальною діяльністю, що становить систему функцій її учасників. Кожен з учасників розслідування має певний правовий статус, що реалізується в певних функціях. Функції всіх учасників розслідування розмежовані законом, але не відокремлені, а взаємопов'язані. Функціональна структура розслідування вирізняється складністю, взаємозв'язком, взаємозалежністю різних процесуальних дій. Слідчі (розшукові) дії є засобом збирання доказів. Вони є «центром» забезпечення доказування в кримінальному провадженні, а застосування спеціальних знань підвищує їх ефективність. Інші процесуальні дії слугують переважно для управління процесом розслідування, процесуального вираження (оформлення) прийнятих рішень у кримінальному провадженні. Крім процесуальних, слідчий та інші учасники розслідування

здійснюють дії, кримінальним процесуальним законом не регламентовані, але передбачені або ґрунтовані на законі. Це організаційно-підготовчі (складання планів, перевірки, інструктажі тощо), оперативно-розшукові заходи, дії з перевірки службової діяльності.

На початкових етапах розслідування, в умовах дефіциту часу, невідкладного характеру дій, які проводять, відбувається інтенсивний процес пошуку, виявлення та закріплення доказів. У наступному етапі здійснюють цілеспрямоване, розгорнуте, послідовне, методичне доказування, а на заключній стадії розслідування – переважно процесуальні дії щодо завершення розслідування.

Розслідування як діяльність відбувається в складних умовах. Попри певну специфіку, воно зберігає цілісність, стійкість, стабільність, тобто має певну структуру. Структура розслідування охоплює такі основні елементи: завдання, дії, які необхідно здійснити для досягнення мети, суб'єкти проведення цих дій. Дії виконують у певній логічній послідовності, установленій кримінальним процесуальним законом, починаючи від перевірки повідомлення про подію про кримінальне правопорушення, початку кримінального провадження і закінчуючи направленням матеріалів кримінального провадження до суду. Визначення та конкретизація обставин, які підлягають встановленню в кримінальному провадженні, вибір засобів збирання доказів, поєднання слідчих (розшукових) та інших дій, застосування спеціальних знань у різних формах – це творчий процес, який передбачає створення структури окремого розслідування і є його організацією.

Крім структури (основних елементів), розслідування як діяльність має інфраструктуру – систему елементів, які відіграють забезпечувальну, допоміжну роль. Це насамперед умови розслідування: інформаційне та науково-методичне забезпечення слідчого, матеріально-технічне оснащення, а також дієвість учасників розслідування, формування готовності до активного функціонування. Невід'ємною складовою такої «інфраструктури» організації розслідування є криміналістичне забезпечення.

Отже, організаційний процес у розслідуванні обумовлений об'єктивно. Починається він з конкретизації завдань цього розслідування, обставин, які підлягають встановленню. Конкретизація їх за браку інформації має варіаційний характер, її здійснюють шляхом побудови слідчих версій. Майже одночасно з формулюванням завдань слідчий визначає характер, кількість, послідовність, терміни проведення слідчих (розшукових) та інших дій, тобто планує розслідування. Планування як функцію управління реалізують у складанні планів, які передбачають систематизацію майбутньої діяльності. Масштаби, вихідні дані й тимчасові параметри розроблених планів відрізняються один від одного, проте суть планування залишається незмінною. Планування розглядають переважно як початковий етап процесу управління. Основний зміст планування як елементу організації розслідування полягає у визначенні шляхів, засобів і, в загальних рисах, способів досягнення сформованих завдань. Чіткого розмежування між плануванням та організацією здебільшого немає, навіть навпаки, вони тісно переплітаються, однак організація логічно впливає з планування.

Організаційно-управлінський аспект розслідування полягає в процесуальному керівництві, координації, взаємодії, контролі, обліку всіх дій у розслідуванні, забезпечує здійснення слідчих (розшукових) та інших дій відповідно до кримінального процесуального закону й науково-практичних рекомендацій.

Координація виявляється в підтримці слідчим зв'язку з учасниками розслідування, отриманні від них інформації, погодженні та поєднанні всіх дій. У процесі розслідування можливі певні відхилення учасників розслідування від розробленої структури, намічених узгоджених дій. Координація в цьому разі полягає в упорядкуванні всіх дій відповідно до завдань розслідування. Координацію здійснюють як шляхом владних приписів слідчого у формі постанов, так і шляхом узгодження.

Взаємодія – інший рівень зв'язку, що передбачає узгодженість за місцем, часом, колом осіб і прийомами здійснення. Термін «взаємодія» означає

взаємозв'язок, спільні дії. Шляхом координації та взаємодії в розслідуванні забезпечують взаємозв'язок працівників різних підрозділів органу чи самостійних підрозділів. Зокрема, під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, тісною є взаємодія як окремих співробітників, так і підрозділів Національної поліції України, Експертної служби МВС України, ДСНС та ін. Така взаємодія підпорядкована досягненню спільної мети – розслідуванню кримінального правопорушення.

Доходимо висновку, що організація – ґрунтований на кримінальному процесуальному законі процес упорядкування розслідування шляхом визначення та конкретизації його завдань, визначення сил, засобів, прийомів і планування їх використання, процес створення умов для якісного розслідування та управління ним, тобто це організація конкретного розслідування. Таким видається зміст організації розслідування на підставі вивчених джерел і власного досвіду.

Організація розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, поєднує зусилля не лише слідчого, а й інших компетентних суб'єктів, зокрема носіїв спеціальних знань, які діють з метою досягнення спільного результату – реалізації завдань кримінального провадження.

Початок розслідування кримінального правопорушення в літературі визначають з огляду на момент початку досудового розслідування. Згідно зі ст. 214 КПК України, досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей до ЄРДР, що своєю чергою має відбутися невідкладно, але не пізніше ніж за 24 години після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення слідчим, прокурором з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення. Отже, законодавець пов'язує початок кримінального провадження (першою стадією якого є досудове розслідування) з моментом внесення відомостей до ЄРДР [74, с. 241]. Однак це положення наштовхує на певні роздуми.

У контексті власного дослідження, а саме розгляду розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, вважаємо, що організаційна діяльність за таких умов розпочинається з моменту отримання заяви чи повідомлення про пожежу/підпал і застосування системи дій щодо реагування на подію. Згідно з Інструкцією з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України, затвердженою наказом МВС України від 27 квітня 2020 року № 357 [35], до обов'язків посадової особи, уповноваженої на здійснення прийому, опрацювання та реєстрації заяв і повідомлень громадян про правопорушення або події, у разі надходження за скороченим номером телефону «102» заяви або повідомлення про правопорушення чи подію, належить застосування низки дій організаційного спрямування.

Алгоритм орієнтовних невідкладних дій посадової особи, уповноваженої на здійснення прийому, опрацювання та реєстрації заяв і повідомлень громадян про правопорушення або події, у разі надходження за скороченим номером телефону «102» заяви або повідомлення про правопорушення чи подію (п. 11 Інструкції), передбачає з'ясування таких обставин: вид правопорушення або події (визначають з огляду на можливість настання найбільш тяжких наслідків) та попередню кваліфікацію; час, місце (адресу), обставини вчиненого правопорушення або події (у разі неможливості заявника назвати точну адресу вчинення правопорушення уточнити орієнтовну адресу, де вчинено правопорушення (район, напрямок в'їзду або виїзду з міста, розташовані поблизу магазини, торговельні центри, парки або інші орієнтири), на електронній мапі встановити маркер орієнтовного місця вчинення правопорушення та за його допомогою знайти найближчі орієнтири, які допоможуть зорієнтуватися заявнику); дані про потерпілого або заявника (прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, реєстрація місця проживання, місце перебування, абонентський номер, а також чи потребує він або інші особи медичної допомоги; іншу необхідну інформацію, проставивши маркер події за територіальним місцем

розташування підрозділу «102» в разі ненадання заявником своїх установчих даних або адреси місця вчинення правопорушення чи події; територію місця перебування заявника та місця вчинення правопорушення, якщо місце вчинення правопорушення або події не збігається з місцем перебуванням заявника. Внесено до системи «Інформаційний портал Національної поліції України» (ІНП) інформацію в електронному вигляді автоматично передають для реагування працівникам поліції, уповноваженим здійснювати організацію реагування на правопорушення або події [35].

Крім того, після встановлення первинних даних слід зберегти в системі ІНП початкові відомості, які направити відповідним працівникам поліції чи оперативно-диспетчерським службам інших органів державної влади, уповноваженим здійснювати організацію реагування на правопорушення або події, повідомити заявника про виїзд наряду поліції та, за необхідності, продовжити з'ясування і доповнення первинних даних інформацією про: напрямок відходу правопорушників, пішки чи на транспортному засобі вони зникли, їх прикмети, номерні знаки й марку, модель транспортних засобів; наявність на місці вчинення кримінального правопорушення потерпілих, їх стан здоров'я та місце перебування. Якщо потерпілі потребують медичної допомоги, поінформувати про це службу екстреної допомоги «103», у разі отримання повідомлення про пожежу – службу екстреної допомоги «112» («101»); кількість правопорушників, їх прикмети, установчі дані (якщо відомо), наявність зброї; предмети (речі), якими заволоділи правопорушники, і прикмети викраденого; сліди, які могли залишитися на одязі й тілах правопорушників; інші дані, які сприятимуть розкриттю правопорушення по гарячих слідах [35].

Згідно з розділом XXXV додатка 1 до Інструкції з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України (пункт 4 розділу II), алгоритм орієнтовних невідкладних дій працівника чергової служби у випадку надходження заяви чи повідомлення про пожежу додатково включає з'ясування таких обставин: 1) час, місце й обставини

пожежі; 2) адресу та назву об'єкта, на якому сталася пожежа; 3) наявність жертв або потерпілих, стан їх здоров'я та місце перебування; 4) установчі дані й місце перебування заявника.

Необхідно:

- зареєструвати повідомлення в установленому порядку. Негайно поінформувати диспетчера (чергового) територіального органу (підрозділу) ДСНС;

- направити на місце події слідчо-оперативну групу й інші наряди поліції для охорони місця події та публічного (громадського) порядку в районі пожежі, рятування людей, матеріальних цінностей та забезпечення їх збереження;

- доповісти начальнику органу (підрозділу) поліції, його заступникам (відповідно до розподілу функціональних обов'язків), відповідальному органу (підрозділу) поліції (начальнику СРПП) та до чергової служби вищого рівня;

- за наявності потерпілих викликати на місце пожежі бригаду екстреної медичної допомоги та, за необхідності, аварійно-рятувальні служби;

- у разі виникнення масштабних пожеж або пожеж із людськими жертвами повідомити чергових прокуратури, територіального органу (підрозділу) СБУ, інших органів державної влади та місцевого самоврядування. Надіслати до чергової служби вищого рівня інформацію про обставини масштабних пожеж і пожеж із людськими жертвами [35].

Відповідно до розділу XXXVI додатка 1 до Інструкції з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України (пункт 4 розділу II), алгоритм орієнтовних невідкладних дій працівника чергової служби у випадку надходження заяви чи повідомлення про лісову, торф'яну, степову пожежі передбачає, крім зазначених вище, додаткове з'ясування таких обставин:

- площа, на яку поширилася пожежа; напрямок, у якому поширюється пожежа, можливі загрози. Якщо про пожежу повідомили посадові особи підприємств, установ, організацій, з'ясувати: 1) які підприємства, установи,

організації поінформовано про пожежу; 2) які сили залучено до локалізації та ліквідації пожежі; 3) яка потрібна допомога;

- слід вивчити за картою район пожежі, з огляду на природні умови та перешкоди для розширення пожежі, визначити населені пункти, яким пожежа може загрожувати, шляхи до району пожежі та її об'їзду;

- перевірити наявність інформації щодо пожежі в територіальному підрозділі Державного агентства лісових ресурсів України, інших підприємствах та організаціях, господарська діяльність яких пов'язана з районом пожежі;

- з'ясувати, які заходи вживають для локалізації та ліквідації пожежі;

- підтримувати постійний зв'язок з керівництвом територіального штабу (якщо створений) або організацій, які здійснюють роботу з локалізації та ліквідації пожежі;

- знати обстановку в районі пожежі, розстановку залучених сил і засобів. У разі стрімкого погіршення обстановки в районі пожежі, виникнення загрози населеним пунктам або об'єктам господарства негайно доповісти керівництву органу (підрозділу) поліції, до чергової служби вищого рівня, повідомити чергових прокуратури, територіальних органів (підрозділів) ДСНС та СБУ, інших органів державної влади та місцевого самоврядування;

- якщо за рішенням начальника органу (підрозділу) поліції виставлено пости для виконання режимних протипожежних заходів, забезпечити підтримання з ними постійного зв'язку й обмін інформацією [33].

Попри те, що суб'єктом досудового розслідування є слідчий, який буде керувати проведенням досудового розслідування у визначеній кримінальній процесуальній формі, відомості, які було зафіксовано невідкладно на місці події, до початку кримінального провадження, також буде використано для аналізу слідчої ситуації, висунення версій, планування проведення слідчих (розшукових) дій.

Із цього приводу ми поділяємо позицію А. П. Лапкіна, що початок кримінального провадження в значенні кримінальної процесуальної діяльності

відбувається раніше – з моменту надходження до слідчого, прокурора з будь-яких джерел інформації про кримінальне правопорушення [74, с. 244].

Якщо звернутися до «ключової» частини організації досудового розслідування, діяльності слідчо-оперативної групи на місці події, слід розглянути положення Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, що затверджена наказом МВС України від 7 липня 2017 року № 575 [33].

За змістом розділу XIV цієї Інструкції можна виокремити особливості організації взаємодії, зокрема під час досудового розслідування кримінальних правопорушень за фактами повідомлення про загрозу безпеці людей, знищення чи пошкодження об'єктів власності, про незаконне поводження зі зброєю, боєприпасами, вибуховими речовинами. До складу слідчо-оперативної групи, яка виїздить на місце події в разі повідомлення про підготовку вибуху, підпалу або інших дій, які загрожують загибеллю людей, знищенням чи пошкодженням об'єктів власності, іншими тяжкими наслідками, про незаконне поводження зі зброєю, боєприпасами, вибуховими речовинами, крім власне слідчо-оперативної групи в затвердженому складі (слідчий (дознавач), працівник оперативного підрозділу, інспектор-криміналіст (технік-криміналіст) (тобто спеціаліст-криміналіст), слід включати кінолога зі службовим собакою з пошуку вибухівки, спеціаліста-вибухотехніка (групу спеціалістів-вибухотехніків), які діють відповідно до визначених повноважень [33].

Також до виконання важливих завдань розслідування, пов'язаних зі збиранням криміналістично значущої інформації, можуть залучати працівників Експертної служби МВС у складі спеціалізованої пересувної лабораторії, які володіють спеціальними знаннями та можуть надавати консультації, а також пояснення, довідки та висновки під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок та залучені як спеціалісти для надання безпосередньої технічної допомоги сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування.

Зокрема, спеціалізовану пересувну лабораторію Експертної служби МВС можуть залучати до участі в проведенні огляду місця події в кримінальному провадженні за письмовим (як виняток – за усним з подальшим оформленням у письмовій формі) клопотанням керівника органу досудового розслідування або особи, що виконує його обов'язки, у разі виникнення об'єктивних обставин, пов'язаних із вчиненням тяжких кримінальних правопорушень, зокрема, пожежі, під час якої загинуло двоє і більше осіб або госпіталізовано до медичних закладів п'ятеро і більше осіб; вибуху, загрози вибуху або виявлення саморобних вибухових пристроїв [39].

Використання спеціальних знань під час організації розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, передбачає прийняття рішень організаційного характеру; забезпечення ефективної роботи слідчо-оперативною групою; налагодження систематичного обміну інформацією; контроль за діяльністю з розслідування кримінальних правопорушень; аналіз її результатів; матеріальне, науково-технічне, кадрове й інше ресурсне забезпечення. Отже, використання спеціальних знань під час організації розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, є динамічною діяльнісною системою, яка за керівної ролі слідчого передбачає залучення й інших компетентних суб'єктів. Кожний реалізує визначені КПК України, законами України й підзаконними нормативно-правовими актами завдання.

Важливе значення для організації розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, має залучення спеціальних знань у різних формах. Власне поняття «спеціальні знання» визначають як знання та навички їх застосування, з-поміж яких – деякі правові, у вузькій (спеціальній) галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла, отримані в процесі фахової підготовки та професійної діяльності, якими володіють особи-спеціалісти, відповідно до норм кримінального процесуального законодавства, їх використовують для успішного виконання завдань кримінального провадження [19, с. 100].

У контексті досліджуваної проблематики слід акцентувати на Порядку спільних дій Національної поліції України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України під час проведення огляду місця пожежі, виявлення, припинення, попередження та розслідування кримінальних правопорушень та інших подій, пов'язаних з пожежами, затвердженому наказом МВС України від 24 липня 2017 року № 621 [111]. Цей Порядок визначає завдання, функції, права й обов'язки посадових осіб Національної поліції України, ДСНС, Експертної служби МВС під час проведення огляду місця пожежі, виявлення, припинення, попередження та розслідування кримінальних правопорушень та інших подій, пов'язаних із пожежами [111].

Організація взаємодії щодо виявлення, попередження, припинення та розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з пожежами, має на меті: захист прав, інтересів і свобод, життя і здоров'я людини та громадянина, суспільства й держави від протиправних посягань; установлення причин виникнення пожеж, а також винних у цьому осіб і притягнення їх до відповідальності; забезпечення охорони соціальних та майнових прав осіб; запобігання кримінальним правопорушенням.

Відповідно до вимог законодавства, для розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із пожежами:

– органи (підрозділи) поліції проводять слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії, спрямовані на виявлення, фіксацію та збирання доказів, установлення обставин виникнення пожеж, а також умов, що призвели до їх виникнення, установлення осіб, причетних до вчинення правопорушень, та притягнення їх до відповідальності згідно з вимогами чинного законодавства, забезпечення відшкодування збитків, завданих потерпілим;

– територіальні органи ДСНС залучають для установлення причин виникнення пожеж, а також обставин та умов, що сприяли їх виникненню.

Посадові особи поліції, ДСНС та Експертної служби МВС у межах повноважень у разі виявлення, попередження, припинення та розслідування

кримінальних правопорушень та інших подій, пов'язаних із пожежами, повинні у взаємодії зі спеціалістами інших служб, у залученні яких виникла потреба, уживати заходів щодо всебічного, повного й неупередженого дослідження обставин події або кримінального правопорушення [111]. Структурні підрозділи зазначених правоохоронних органів уживають всіх можливих заходів щодо ефективного реагування на пожежі та координації діяльності підрозділів на місці події, а територіальні органи за необхідності здійснюють обмін інформацією щодо кількості пожеж і розпочатих за цими фактами кримінальних проваджень.

Увагу за змістом аналізованого нормативно-правового акту слід акцентувати на організації використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу. З цією метою визначено повноваження таких суб'єктів: Експертної служби МВС, керівників ДНДЕКЦ і НДЕКЦ, керівників ДСНС, начальників територіальних органів ДСНС, керівників структурних підрозділів ГУНП і територіальних підрозділів ГУНП, керівників структурних підрозділів територіальних органів ДСНС, керівників вибухотехнічних підрозділів ГУНП та ін.

Зокрема, Експертна служба МВС у межах повноважень:

- забезпечує підпорядковані структурні підрозділи, які проводять судові пожежно-технічні експертизи й експертні дослідження (вибухотехнічні підрозділи Експертної служби МВС), необхідними технічними засобами, витратними матеріалами, обладнанням;

- під час проведення судової пожежно-технічної експертизи діє відповідно до вимог КПК України, Закону України «Про судову експертизу»;

- забезпечує проведення судової пожежно-технічної експертизи.

Керівники ДНДЕКЦ і НДЕКЦ:

- забезпечують підконтрольні структурні підрозділи необхідними технічними засобами, витратними матеріалами й обладнанням для проведення судових пожежно-технічних експертиз та експертних досліджень;

- забезпечують проведення судової пожежно-технічної експертизи;

- забезпечують участь працівників ДНДЕКЦ та НДЕКЦ як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події;

- надають допомогу органам (підрозділам) поліції в плануванні й проведенні занять у системі службової підготовки з посадовими особами поліції та ДСНС щодо виявлення і розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із пожежами.

ДСНС у межах повноважень:

- за дорученням слідчого як керівника слідчо-оперативної групи здійснює відповідні заходи та виконує дії на місці пожежі, спрямовані на виявлення та фіксацію доказів, установлення обставин і причин виникнення пожеж, а також умов, що призвели до їх виникнення та поширення;

- щокварталу здійснює перевірки роботи територіальних органів ДСНС з питань дотримання законодавства під час здійснення досліджень обставин і причин виникнення пожеж, якості ведення обліково-реєстраційної звітності;

- організовує забезпечення дослідно-випробувальних лабораторій територіальних органів ДСНС та Український науково-дослідний інститут цивільного захисту необхідними технічними засобами, витратними матеріалами й обладнанням для дослідження пожеж із застосуванням фізико-хімічних методів досліджень.

Керівники ГУНП у межах повноважень:

- забезпечують виконання покладених на поліцію завдань щодо проведення якісного та повного дослідження місць пожеж, розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із пожежами, установлення осіб, які їх учинили, забезпечують контроль за результатами цієї роботи;

- у структурних підрозділах ГУНП і територіальних підрозділах ГУНП в межах компетенції забезпечують закріплення осіб, відповідальних за організацію роботи, пов'язаної з виявленням, припиненням, попередженням і розслідуванням кримінальних правопорушень та інших подій, пов'язаних із пожежами;

– забезпечують виїзд керівників слідчих управлінь (відділів і відділень), вибухотехнічних підрозділів та кримінальної поліції на місця пожеж, унаслідок яких завдано збитків у розмірі однієї тисячі та більше неоподатковуваних мінімумів доходів громадян та/або загинуло дві й більше, постраждало три і більше осіб, для організації проведення якісних оглядів місць подій та слідчих (розшукових) дій, спільних дій з фіксації обстановки на місці пожежі, установлення причин пожеж і виявлення винних у їх учиненні осіб;

– залучають відповідальних осіб територіальних органів ДСНС на місця пожеж, унаслідок яких завдано збитків у розмірі однієї тисячі та більше неоподатковуваних мінімумів доходів громадян та/або загинуло дві й більше, постраждало три і більше осіб, для організації проведення якісних оглядів місць подій та слідчих (розшукових) дій, спільних дій з фіксації обстановки на місці пожежі, установлення причин пожеж і виявлення винних у їх учиненні осіб;

– забезпечують виїзди керівників вибухотехнічних підрозділів на місце пожеж, унаслідок яких загинуло дві та більше, постраждало три і більше осіб; площа пожежі становить 1000 і більше метрів квадратних; завдано збитків у розмірі однієї тисячі та більше неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; відбулося загоряння понад двох транспортних засобів в одному місці, для організації проведення якісних оглядів місць подій і слідчих (розшукових) дій, спільних дій з фіксації обстановки на місці пожежі, установлення причин пожеж і виявлення винних у їх учиненні осіб;

– організують проведення занять із залученням слідчих, працівників оперативних підрозділів, вибухотехнічних підрозділів, НДЕКЦ, посадових осіб ДСНС, дослідно-випробувальних лабораторій територіальних органів ДСНС та Українського науково-дослідного інституту щодо відпрацювання практичних прийомів роботи на місцях пожеж, тактики й методики розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із пожежами;

– щокварталу заслуховують на нарадах керівництва ГУНП звіти керівників підпорядкованих служб про результати проведення оглядів місць пожеж, виявлення, попередження та припинення правопорушень, пов'язаних із

пожежами, їх розслідування, установлення осіб, які їх учинили. Своєчасно надають необхідну методичну та практичну допомогу територіальним підрозділам ГУНП для покращення роботи в зазначеному напрямі.

Начальники територіальних органів ДСНС у межах повноважень:

- забезпечують виїзд відповідальних осіб територіальних органів ДСНС на місця пожеж, унаслідок яких завдано збитків у розмірі однієї тисячі та більше неоподатковуваних мінімумів доходів громадян та/або загинуло дві й більше, постраждало три і більше осіб, для організації проведення роботи на місцях пожеж та взаємодії з посадовими особами ГУНП і територіальних підрозділів ГУНП;

- забезпечують участь посадових осіб територіальних органів ДСНС, дослідно-випробувальних лабораторій у проведенні ГУНП і територіальними підрозділами ГУНП занять щодо відпрацювання практичних прийомів роботи на місцях пожеж, тактики й методики розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із пожежами;

- щокварталу заслуховують на нарадах територіальних органів ДСНС звіти керівників підпорядкованих підрозділів про результати роботи на місцях пожеж.

Керівники структурних підрозділів ГУНП і територіальних підрозділів ГУНП, структурних підрозділів територіальних органів ДСНС у межах повноважень:

- забезпечують виїзди слідчо-оперативних груп поліції, уповноважених посадових осіб ДСНС та її територіальних органів на кожен пожежу;

- організовують роботу щодо виявлення осіб, схильних до вчинення підпалів (особи, що страждають на психічні захворювання, піромани), раніше засуджених за вчинення аналогічних кримінальних правопорушень, їх перевірки на причетність до вчинення підпалів.

Керівники вибухотехнічних підрозділів ГУНП:

- забезпечують структурні підрозділи необхідними технічними засобами, витратними матеріалами й обладнанням для проведення оглядів місця події (пожеж);

– забезпечують залучення працівників вибухотехнічних підрозділів до проведення огляду місця події (пожежі), унаслідок якої загинуло дві та більше, постраждало три і більше осіб; площа пожежі становить 1000 та більше метрів квадратних; завдано збитків у розмірі однієї тисячі та більше неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; відбулося загоряння понад двох транспортних засобів в одному місці, для організації проведення якісних оглядів місць подій, спільних дій з фіксації обстановки на місці пожежі й установлення причин пожеж;

– забезпечують участь підлеглих у проведенні занять у системі службової підготовки з посадовими особами територіальних підрозділів поліції та територіальних органів ДСНС щодо виявлення і розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із пожежами [111].

Також в організації розслідування важливе значення має використання криміналістичних обліків й інформаційних баз даних, які формуються з використанням спеціальних знань. Зокрема, ідеться про використання криміналістичних обліків Експертної служби МВС України. Джерелами формування криміналістичних обліків є об'єкти або відомості про них, які мають криміналістичне значення, їх виявляють, вилучають і досліджують правоохоронні органи відповідно до їх повноважень. Криміналістичні обліки створюють з метою використання їх для запобігання, виявлення, розкриття та розслідування кримінальних правопорушень під час здійснення оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування, а також з метою підвищення рівня інформаційного забезпечення проведення експертних досліджень. Серед різноманітних криміналістичних обліків [36], використовують дані пожежно-технічного, вибухотехнічного обліку, а також обліку матеріалів, речовин і виробів, трасологічного, дактилоскопічного, балістичного й інших видів обліків.

Потребує висвітлення з організаційного аспекту використання спеціальних знань під час проведення слідчих (розшукових) дій. Розглянемо організаційні засади використання спеціальних знань у процесі проведення огляду місця події

під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, у подальших підрозділах дисертаційної роботи.

Доходимо висновку про важливість використання спеціальних знань під час організації розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу; нормативно-правові акти регламентують залучення: спеціаліста-криміналіста (згідно з відомчими нормативно-правовими актами, інспектора-криміналіста (техніка-криміналіста)) Національної поліції; працівника Експертної служби МВС; спеціаліста територіального органу ДСНС; працівників дослідно-випробувальних лабораторій ДСНС; кінолога зі службовим собакою; спеціаліста-вибухотехніка; інших осіб, які володіють спеціальними знаннями, їх залучають як спеціалістів (спеціалістів газового господарства, енергонагляду й технічного нагляду, з контролю за устаткуванням та ін.). Однак слід зауважити, що залучення спеціалістів пов'язано з реалізацією організаційної діяльності: починаючи від прийняття рішення про залучення спеціаліста, власне залучення та визначення повноважень спеціаліста, координації його діяльності, використання отриманих даних тощо. Тобто організація розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, крім низки завдань, пов'язаних із забезпеченням ефективної роботи слідчо-оперативною групою, налагодженням систематичного обміну інформацією, контролю за діяльністю та аналізу її результатів, матеріального, науково-технічного, кадрового й іншого ресурсного забезпечення, передбачає і використання спеціальних знань з різних галузей у процесуальних та непроцесуальних формах.

Висновки до розділу 2

1. З'ясовано, що використання спеціальних знань під час встановлення елементів криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, сприяє пізнанню події кримінального правопорушення та дій правопорушника. Спеціальні знання мають різні форми й особливості реалізації залежно від слідчих ситуацій на різних етапах розслідування. За результатами проведених досліджень сформовано основи криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, висвітлено особливості використання спеціальних знань для її побудови.

Попри значну кількість протиправних діянь, посягання на різні групи суспільних відносин, такі кримінальні правопорушення може бути об'єднано за такою ознакою, як «спосіб вчинення», що реалізується шляхом підпалу. Ця ознака визначає зміст криміналістичної характеристики, позначається на методиці розслідування та особливостях використання спеціальних знань, без використання яких неможливо реалізувати завдання кримінального провадження. З таким елементом криміналістичної характеристики, як «спосіб вчинення», пов'язані інші елементи, зокрема: предмет посягання, обстановка вчинення та «слідова картина», особа правопорушника й особа потерпілого.

Під час формування цілісної криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, використання спеціальних знань є обов'язковим, адже сприяє пізнанню події кримінального правопорушення та є підґрунтям для подальшого ефективного досудового розслідування і судового розгляду. Спеціальні знання застосовують комплексно й системно, не обмежуючись наведеним вище переліком, у різних формах і з метою реалізації завдань кримінального провадження.

Обґрунтовано, що зі змін обстановки, слідової картини й інших елементів криміналістичної характеристики лише ті суб'єкти зможуть здобути цінну інформацію, які мають певні знання, що нададуть їм змогу декодувати та

правильно оцінити виявлені перетворення. Систематизація та практичне застосування таких знань є важливою функцією криміналістичної науки. Частиною з таких знань володіє слідчий, а також інші суб'єкти, компетентні проводити досудове розслідування. Вони стосуються питань правозастосування, за своєю сутністю є знаннями юридичними. Така юридична наука, як криміналістика, має тісні зв'язки з природничо-технічними науками: фізіологією, психологією, фізикою, хімією тощо. Завдяки інтеграції наукових знань відбувається в межах вивчення юридичних наук опанування суб'єктом певної системи знань з наук інших галузей. Такі знання є необхідними та корисними. Однак для ефективного здійснення розслідування таких знань недостатньо. Необхідні ґрунтовні знання з інших галузей науки й техніки, для ретельного вивчення слідової та іншої криміналістично значущої інформації, ефективного отримання показань учасників кримінального провадження, правильної організації та планування розслідування. Саме для виконання цих та інших важливих завдань у процесі розслідування різних видів кримінальних правопорушень, зокрема вчинених шляхом підпалу, і залучають спеціалістів та спеціальні знання з різних галузей знань.

2. Розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, є складною організаційною діяльністю. Зміст діяльності з розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, висвітлено, по-перше, з позицій пізнавальних процесів як слідчого, так і спеціаліста, експерта й інших носіїв спеціальних знань; по-друге, з позицій діяльнісного підходу до виконання поставлених завдань. Успішність окресленої діяльності залежить від її належної організації. Акцентовано на використанні спеціальних знань під час організації розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу. Ця діяльність регламентована нормативно-правовими актами, її здійснюють під час практичної діяльності на різних рівнях організації.

Хоча суб'єктом досудового розслідування є слідчий, який керує проведенням досудового розслідування у визначеній кримінальній процесуальній формі, відомості, які було зафіксовано невідкладно на місці події,

до початку кримінального провадження, використовують для аналізу слідчої ситуації, висунення версій, планування проведення слідчих (розшукових) дій. Такі відомості фіксують за допомогою використання спеціальних знань і за умови їх належної організації.

Під час діяльності слідчо-оперативної групи на місці події використання спеціальних знань передбачає організацію залучення спеціаліста-криміналіста, кінолога зі службовим собакою, спеціаліста-вибухотехніка (групу спеціалістів-вибухотехніків), працівників Експертної служби МВС у складі спеціалізованої пересувної лабораторії, працівників ДСНС та інших, які діють відповідно до визначених повноважень.

Використання спеціальних знань під час організації розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, охоплює прийняття рішень організаційного характеру; забезпечення ефективної роботи слідчо-оперативною групою; налагодження систематичного обміну інформацією; контролю за діяльністю з розслідування кримінальних правопорушень; аналізу її результатів; матеріального, науково-технічного, кадрового й іншого ресурсного забезпечення. Отже, організація розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, є динамічною діяльнісною системою, яка за керівної ролі слідчого передбачає залучення спеціальних знань з різних галузей та в різних формах реалізації.

РОЗДІЛ 3

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ У ПРОЦЕСІ РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ВЧИНЕНИХ ШЛЯХОМ ПІДПАЛУ

3.1. Використання спеціальних знань під час проведення огляду місця події в процесі розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу

Визначальне місце серед засобів розслідування кримінальних правопорушень посідають слідчі (розшукові) дії [158]. Відповідно до ч. 1 ст. 223 КПК України, слідчі (розшукові) дії є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні [70].

Україні необхідним є надання практичних рекомендацій щодо підвищення якості розслідування та проведення окремих слідчих (розшукових) дій. Така слідча (розшукова) дія, як огляд місця події, має важливе значення під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, що що вже наголошувалося вченими (А.А. Саковський [175, с. 118-119], В.В. Юсупов [173, с. 195-202] та ін.).

Огляд місця події полягає в дослідженні матеріальної обстановки місця вчинення кримінального правопорушення шляхом безпосереднього особистого його сприйняття слідчим, прокурором, іншими учасниками огляду з метою виявлення, фіксації та вилучення слідів кримінального правопорушення й інших речових доказів, з'ясування механізму події та інших обставин, що мають значення для кримінального провадження [66].

Огляд місця події має такі загальні завдання: безпосереднє вивчення слідчим обстановки місця події для з'ясування характеру й обставин події;

виявлення, фіксація, вилучення, збереження, попереднє дослідження, оцінка слідів і речових доказів; одержання даних для побудови та перевірки версій щодо події, яку розслідують, переслідування підозрюваної особи за «гарячими» слідами, встановлення мотивів учинення кримінального правопорушення; виявлення причин та умов, які сприяли чи полегшували вчинення кримінального правопорушення [66].

Слід зазначити, що правильна організація і тактика огляду місця події має важливе значення під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу. Розглянемо це питання детальніше.

Місце події є одним з найважливіших джерел об'єктивної інформації про подію кримінального правопорушення, його матеріальні сліди й осіб, які його вчинили. Зволікання з проведенням огляду може призвести до небажаних наслідків, зміни обстановки, втрати або приховання слідів кримінального правопорушення. Наслідки несвоєчасно проведеного огляду можуть звести нанівець успіх розкриття та розслідування кримінального правопорушення, а отже, досягнення завдань кримінального провадження.

Огляд місця кримінального правопорушення, вчиненого шляхом підпалу, проводять за загальними процесуальними та організаційно-тактичними тактичними правилами, які сформовано за змістом навчально-методичних праць. Однак цей вид огляду має низку особливостей, які зумовлені способом підпалу, місцем пожежі, характеристикою постраждалого об'єкта, спричиненими збитками, залишеною слідовою картиною.

Невідкладність огляду місця підпалу пов'язана ще й з тим, що якість виявлення та вилучення слідів деяких слідів пожежі (кіптява, випарування, дим) змінюється і знижується з плином часом. Негативно на збереженні слідової інформації позначаються опади, вітер тощо. Власне проведення рятувальних та аварійно-відновлювальних робіт може призводити до спотворення чи навіть втрати слідової інформації.

Пожежі є найбільш руйнівними стихійними лихами, що завдають матеріальних збитків і спричиняють людські жертви. Вони можуть виникати

внаслідок різних причин, однією з яких є навмисний підпал. Для того щоб визначити точну причину виникнення загоряння, а також знайти злочинців, слід провести розслідування кримінального правопорушення. Під час огляду місця події з метою встановлення характеристики пожежі, визначення ознак, які вказують на підпал, слідчий залучає спеціалістів, які вивчають характерні ознаки. До основних характеристик, які засвідчують, що наявний факт підпалу, а не випадковий збіг обставин або стихійне лихо, належать такі:

- ідентифікація більше ніж одного вогнища загоряння або задимлення;
- наявність деталей та конструкційних елементів пристроїв і механізмів для підпалу;
- наявність частинок легкозаймистих і горючих рідин і речовин, запальних елементів або слідів їх дії в осередку спалаху;
- відмітні особливості й динаміка початкової стадії розвитку пожежі;
- низька ймовірність або неможливість утворення вогнища загоряння без додаткового джерела енергії;
- характерне місце розташування вогнища загоряння тощо [43].

Діяльність слідчого, спеціалістів із виявлення ознак пожежі та вставлення ознак вчиненого підпалу під час огляду місця події ґрунтується на вимогах КПК України й підзаконних нормативно-правових актів.

Згідно з Інструкцією з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, затвердженою наказом МВС України від 7 липня 2017 року № 575, після надходження до органу, підрозділу поліції інформації про вчинення кримінального правопорушення та внесення інформації до ЄРДР здійснюють комплекс першочергових заходів і невідкладних слідчих (розшукових) дій, спрямованих на встановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, і з'ясування всіх обставин події [33].

Першочергові заходи й невідкладні слідчі (розшукові) дії розпочинаються з проведення огляду місця події слідчо-оперативною групою. Згідно з п. 5

Інструкції [33], слідчо-оперативні групи створюють при чергових частинах органів і підрозділів поліції. До складу слідчо-оперативної групи входять слідчий (дознавач) (він є старшим), працівник оперативного підрозділу, спеціаліст-криміналіст, а також (за необхідності) кінолог зі службовим собакою. Завданнями слідчо-оперативної групи є виявлення, фіксація, вилучення та пакування слідів кримінального правопорушення, речових доказів, установлення свідків і потерпілих, з'ясування обставин кримінального правопорушення, що мають значення для всебічного, повного й неупередженого їх дослідження та встановлення осіб, які його вчинили.

У цій ситуації доцільно залучати спеціалізовану пересувну лабораторію та працівників Експертної служби МВС України. Відповідно до Інструкції про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби МВС як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події, затвердженої наказом МВС України від 3 листопада 2015 року № 1339, спеціалізовану пересувну лабораторію Експертної служби МВС може бути залучено до участі в проведенні огляду місця події в кримінальному провадженні за клопотанням керівника органу досудового розслідування або особи, що виконує його обов'язки, у разі виникнення об'єктивних обставин, пов'язаних із вчиненням низки злочинів (кримінальних правопорушень), зокрема й «пожежі, під час якої загинуло двоє і більше осіб або госпіталізовано до медичних закладів п'ятеро і більше осіб» [39].

Необхідним є залучення як спеціалістів працівників ДСНС, згідно з Положенням про Державну службу України з надзвичайних ситуацій, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2015 року № 1052 [106], та Порядком спільних дій Національної поліції України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій та Експертної служби МВС України під час проведення огляду місця пожежі, виявлення, припинення, попередження та розслідування кримінальних правопорушень та інших подій, пов'язаних з пожежами, затвердженим наказом МВС України від 24 липня 2017 року № 621 [111].

Цей Порядок визначає завдання, функції, права й обов'язки посадових осіб Національної поліції України, ДСНС, Експертної служби МВС під час проведення огляду місця пожежі, виявлення, припинення, попередження та розслідування кримінальних правопорушень й інших подій, пов'язаних із пожежами.

Для участі в огляді місця пожежі обов'язково залучають спеціалістів з гасіння, ліквідації та дослідження пожежі, за потреби можуть залучати відповідних спеціалістів газового господарства, енергонагляду й технічного нагляду, з ремонту побутової техніки, контролю за устаткуванням, ремонтом та експлуатацією систем пічного опалення тощо. Керівництво територіальних органів поліції та ДСНС узгоджує з керівниками відповідних підприємств, установ та організацій, де працюють такі спеціалісти, порядок їх виклику та прибуття на місце пожежі [111].

Специфічним учасником огляду місця події під час розслідування пожеж є працівник ДСНС. Він набуває статусу спеціаліста, що фіксують у протоколі слідчої (розшукової) дії. Під час проведення огляду місця події його завдання полягають у допомозі слідчому щодо планування проведення слідчої (розшукової) дії, висуненні версій та їх перевірці, передусім стосовно причин виникнення пожежі. Спеціаліст з дослідження пожеж встановлює осередок пожежі, механізм її розвитку, виявляє, попередньо досліджує, фіксує, вилучає зразки, технічну та іншу документацію та предмети, що мають відношення до події кримінального правопорушення й надалі будуть визнані речовими доказами.

Також спеціаліст з дослідження пожеж надає допомогу в складанні протоколу й додатків до нього, адже володіє необхідною термінологією, надає слідчому допомогу у фіксації в протоколі огляду місця події інформації щодо виявлених зразків, об'єктів, речовин тощо. Увагу зосереджують на дослідженні системи протипожежного захисту. Оцінюють її наявність, справність, відповідність встановленим вимогам.

Спеціаліст з дослідження пожеж також реалізує профілактичну функцію, адже повідомляє слідчому, керівництву ДСНС інформацію про недоліки в системі протипожежного захисту, зазначає (письмово й усно) про заходи, які необхідно вжити.

Також цей спеціаліст проводить попереднє дослідження щодо стану справності систем протипожежного захисту чи їх окремих елементів. За результатами проведених досліджень спеціаліст з дослідження пожеж готує та надає слідчому «акт про пожежу». Цей документ має важливе значення для кваліфікації кримінального правопорушення, надалі може бути використаний судовим експертом пожежно-технічної експертизи.

Отже, доходимо висновку про важливість спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу; нормативно-правові акти регламентують залучення: спеціаліста-криміналіста – працівника Національної поліції; експерта – працівника Експертної служби МВС; спеціаліста територіального органу ДСНС. Залежно від слідчої ситуації, до проведення огляду місця події з метою виконання поставлених завдань можуть залучати спеціаліста вибухотехнічного підрозділу, кінолога зі службовим собакою тощо.

Організаційно-тактичними завданнями огляду місця події під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, є:

- 1) пошук осередкового конуса за слідами, залишеними вогнем на вертикальних і горизонтальних поверхнях;
- 2) зіставлення ознак осередку з особливостями конструкції та роботи устаткування, якостями речовин і матеріалів, що застосовують у технологічному процесі;
- 3) перевірка стану засобів автоматичного виявлення та гасіння пожежі;
- 4) застосування всіх наявних можливостей щодо виявлення та вилучення предметів й інших носіїв доказової інформації: електропроводка зі слідами пошкодження ізоляції, короткого замикання; електронагрівальні прилади, зразки дерев'яних конструкцій з найвищим ступенем термічного впливу, пожежного

сміття, ґрунту в районі розміщення передбачуваного осередку пожежі, ємності з рештками легкозаймистих речовин, засоби підпалу тощо.

Особливість підготовки до огляду місця події полягає в тому, що слідчий не має достовірної інформації щодо причини підпалу, виникнення пожежі. Загальними версіями є підпал, порушення правил пожежної безпеки, необережне поводження з вогнем, а також займання під впливом природних факторів.

Огляд місця події проводять за такими трьома етапами:

1. Підготовчий етап на місці події, під час якого вивчають навколишню обстановку. Насамперед встановлюють обставини, які передували пожежі (з'ясовують кількість осіб, які були поряд із місцем події, та їх ознаки; час, умови, обстановку вчинення пожежі; визначення меж згарища й «опорних точок» огляду).

2. Етап безпосереднього огляду місця події: відбувається визначення осередку пожежі, особливостей пожежного навантаження та джерела запалювання; установлення напрямків поширення вогню; порівняння всього побаченого із закономірностями виникнення та розвитку пожежі; виявлення негативних можливих обставин на місці події.

3. Заключний етап огляду місця події: вилучення речових доказів; фіксація результатів огляду місця події.

Необхідність застосування різних науково-технічних засобів також є ознакою огляду місця пожежі. За цільовим призначенням їх поділяють на такі види: 1) технічні засоби фіксації (фотоапарат, відеокамера); 2) засоби виявлення мікрооб'єктів, ледь видимих слідів (лупи, магнітні та немагнітні порошки, пінцети, липкі плівки); 3) засоби для пошуку слідової інформації (ультрафіолетові й інфрачервоні освітлювачі); 4) засоби фіксації та вилучення слідів (гіпс, силіконові пасти, пластилін, лаки); 5) засоби дактилоскопіювання для одержання відбитків пальців у живих осіб і трупів; 6) комплекти науково-технічних засобів (уніфіковані валізи, пересувні криміналістичні лабораторії); 7) засоби для лабораторного дослідження речових доказів тощо.

Під час проведення огляду місця події щодо підпалу в розпорядженні слідчо-оперативної групи мають бути: слідчий портфель, слідча валіза, фото-, аудіо-, відеоапаратура, пакувальні матеріали (посудини зі щільно закритими пробками, скляні банки, щільний папір, целофанові пакети, картонні коробки різних розмірів, мотузки, парафін), набори жиро- та спирторозчинних барвників (для виявлення слідів легкозаймистих рідин), газоаналізатори (для визначення домішок у повітрі), механічні щупи, засоби освітлення [154].

Часто слідчий прибуває на місце огляду ще до завершення пожежі. У такому разі після прибуття на місце події слідчому необхідно виявити й відобразити в протоколі огляду такі обставини: стан погоди, напрям і силу вітру; розміщення будови, що горить відносно сторін світу; зона дії вогню (звідки йде дим і звідки виринається полум'я); колір диму та полум'я; які засоби пожежогасіння та в якій частині будівлі пожежники застосовували в момент прибуття слідчого на місце події [132].

Внесення до протоколу огляду місця події відомостей про засоби гасіння пожежі надасть можливість відобразити можливі зміни хімічних і фізичних якостей предметів, вилучених із місця події. Надалі під час проведення пожежно-технічної експертизи зазначені в матеріалах кримінального провадження засоби гасіння вогню сприятимуть корегуванню експертних висновків, завдяки чому вдасться досягти об'єктивності розслідування. Загалом увагу слід спрямовувати на максимальне збереження та збирання матеріалів, які буде направлено на подальше експертне дослідження.

Безпосередньо на місці проведення огляду забезпечують організацію його охорони (території, предметів, об'єктів, слідів), надання допомоги потерпілим, планування огляду, проведення невідкладних заходів щодо ліквідації небезпечних наслідків події. Сторонніх осіб усувають за межі місця події. Встановлюють огорожу й знаки безпеки, налаштовують тимчасове освітлення.

Слідчий, якій є керівником групи, але не має спеціальних знань, повинен ужити заходів до того, щоб особи, які входять до групи, були проінструктовані про правила техніки безпеки під час розбирання конструкцій та пожежного

сміття. Огляду місця пожежі часто передують розбирання обгорілих перекриттів. Тому учасники огляду мають використовувати спецодяг пожежників й інші відповідні засоби захисту [132].

Розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із підпалами, у більшості випадків потребує врахування значного обсягу інформації, збирання якої, з огляду на масштабність подій, можливе лише в процесі первинного огляду місця події. Ліквідація наслідків пожежі в стислі строки і, як наслідок цього, втрата загальної цілісної картини обумовлюють підвищені вимоги до організації та проведення огляду із застосуванням всіх відомих методів фіксації обстановки, наслідків, обставин, ознак і слідів. Кожен із цих методів дає змогу не тільки зберегти відповідну інформацію, а й іноді виявити нову, не помічену під час огляду. Проте сформуванню повне уявлення картини обстановки неможливо без узагальнення результатів її фіксації з використанням графічного відображення та подальшого уточнення стану об'єкта, умов, обставин, а також місцеперебування та дій учасників події. Належне графічне відображення місця події за результатами його огляду сприяє виявленню причиново-наслідкових зв'язків і підвищенню ефективності подальших слідчих (розшукових) дій.

Належне графічне відображення місця події за результатами його огляду сприяє виявленню причиново-наслідкових зв'язків і підвищенню ефективності слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів. Розрізняють оглядові, вузлові й детальні графічні матеріали.

На оглядових фіксують місце події загалом, позначають взаємне розташування будівель і споруд на території об'єкта чи власне об'єкта в разі його складного планування. Оглядові графічні матеріали подеколи можуть виконувати на аркушах креслярського формату з метою оперативного інформування компетентних суб'єктів про результати огляду місця події. У цих випадках рекомендують доповнювати зображення об'єкта найбільш інформативно орієнтовальними, оглядовими та вузловими фотознімками, які слід розміщувати по периферії аркуша.

На вузлових зображують переважно невеликі за розмірами об'єкти або найважливішу ділянку місця події. На детальних – викреслюють окремі сліди й предмети, принципові схеми (електричні, реконструкції пристосувань чи пристроїв вчинення підпалів, саморобних вибухових пристроїв тощо).

Вирізняють плани місцевості повні, профільні та плани-маршрути. Плани приміщень можуть бути простими, розгорнутими або відображати приміщення в розрізі. У всіх випадках рекомендують максимально використовувати картографічні матеріали й наявну на об'єкті технічну документацію (копії генеральних планів, поверхових планів і розрізів, технологічних проєктів та схем з розміщенням обладнання та інженерних комунікацій), надання якої слід вимагати від адміністрації чи власника, адже в складних випадках її наявність значно спрощує процес графічного відображення обстановки.

Характерну обстановку, що склалася на місці події, фіксують використовуючи загальноновживані графічні позначення зі спеціальних словників, альбомів.

До необхідних реквізитів графічних зображень за результатами огляду місця події належать:

- заголовок, у якому зазначають: назву протоколу слідчої (розшукової) дії та в якому кримінальному провадженні його складено; вид зображення та назву зображеного (місцевості, території, об'єкта); місце (адресу) знаходження об'єкта; фізичну чи юридичну особу, якій належить об'єкт, або його адміністративно-територіальну чи відомчу належність; дату огляду місця події;

- орієнтація зображеної на плані місцевості відносно напрямку «Північ – Південь»;

- умовні позначення;

- масштаб (якщо план масштабний);

- дата складання плану;

- підпис слідчого, за необхідності – підписи понятих.

Оглядові графічні матеріали формують уявлення щодо взаємного розташування об'єктів на місці події загалом. У випадках, коли об'єкт, на якому сталася подія (пожежа, вибух), має прилеглу територію, складають схему, на яку наносять контури території та основних будівель і споруд, вказують їх геометричні розміри й відстані між ними. У межах обрисів об'єкта позначають проєкцію зон пошкоджень та їх розміри на певний момент часу. Оглядові графічні матеріали можуть виконувати поза масштабом (схематичний план) чи в масштабі (масштабний план), застосовуючи окомірну зйомку. Обов'язково слід визначити орієнтацію місця події за сторонами світу, здійснити прив'язку його до плану, застосовуючи компас і рулетку. Прив'язку здійснюють по одному або декількох орієнтирах (об'єктах). Орієнтири повинні бути достатньо статичними, тобто не змінювати свого розміщення на місцевості з плином часу.

На схематичному плані розташування предметів, які стосуються події, відповідають дійсності лише орієнтовно, у зв'язку з чим найважливіші розміри й відстані слід позначати цифрами. Лінія стрілки, яка вказує напрямок «Північ – Південь», має перетинати одну зі сторін непорушного об'єкта, відносно якого визначали цей напрямок.

Для складання схематичного плану рекомендують застосовувати метод кутових засічок:

– за допомогою компаса, зорієнтованого на північ, визначають азимути (кути, які утворені заданим напрямком і напрямком на північ) на об'єкт, який необхідно зафіксувати;

– орієнтири й азимути наносять на схематичний план, у цьому випадку місце розміщення об'єкта легко віднайти за необхідності відтворення обстановки.

Місця виявлення залишків вибухових пристроїв і вибухових речовин під час огляду місця події фіксують шляхом складання схематичного плану, прив'язуючи до базових ліній, утворених від епіцентру вибуху з використанням оглядового комплексу за методами «хреста» або «квадратів» і зорієнтованих за сторонами світу.

Порівняно зі схематичним, масштабний план є точнішим. Для його складання із застосуванням окомірної зйомки слід насамперед обрати масштаб, величина якого залежатиме від розмірів площі, яку фіксують.

Складання масштабного плану здійснюють у такій послідовності методом простого візування:

- планшет з папером орієнтують за сторонами світу, причому бокова сторона аркуша має збігатися з лінією «Північ – Південь» стрілки компаса; зображення магнітної стрілки розміщують у верхньому правому куті аркуша; після завершення орієнтації за напрямком стрілки на північ положення планшета з папером не змінюють протягом всього часу окомірної зйомки;

- здійснюють візування нанесеної на плані вихідної точки, з якої ведуть зйомку, на будь-який об'єкт за допомогою тригранної візирної лінійки; вимірюють відстань, вихідну точку з'єднують на плані з точкою місця розташування об'єкта відрізком в обраному масштабі, у кінці якого наносять топографічний або умовний знак об'єкта;

- з точки розташування першого об'єкта візирують і наносять на план у масштабі місце розташування другого, потім у такий самий спосіб і решту.

Методом лінійних засічок:

- вимірюють відстань між вихідною точкою та об'єктом і наносять на плані відрізок у масштабі лише після першого візування; відрізок між двома цими точками вважають базою всієї подальшої зйомки;

- останні об'єкти візирують з обох базових точок без вимірювання відстаней на місцевості; точка перехрещення нанесених на план візирних ліній відобразить місце розташування кожного наступного об'єкта; за відомими азимутами й базовим відрізком визначають відстані між об'єктами, використовуючи подібність трикутників;

- у разі, якщо обрана база зйомки не задовольняє її потреби, проводять вимірювання між двома інакше розташованими точками (об'єктами); після нанесення на план відповідної лінії її використовують як нову базу для подальшої зйомки.

Використовуюючи метод визначення азимутів, можна здійснити прив'язку об'єктів – речових доказів, виявлених на місцевості. Визначення відстаней між об'єктами та їх лінійних розмірів здійснюють, використовуючи звичайну лінійку з міліметровими поділками шляхом нескладних розрахунків. Оскільки для визначення геометричних розмірів використовують подібність трикутників, то мають бути відомими хоча б один лінійний розмір і протилежний кут, виміряний у тисячних.

Вузлові графічні матеріали мають важливе значення на етапі реконструкції особливостей виникнення та розвитку процесів і явищ на місці події. Якщо фотой відеозйомка дають змогу зафіксувати відокремлені елементи, фрагменти чи епізоди, то графічне відображення сприяє формуванню цілісного уявлення про загальну картину події у найважливіші моменти часу: до її початку, у процесі її розвитку та на час фіксування наслідків. Порівняння та аналіз обстановки надають можливість знайти відповіді на окремі запитання або ж виявити невідповідності, на підставі яких поставити питання для уточнення та результативнішого відпрацювання слідчих версій. З огляду на зазначене, у разі, коли подія сталася в будівлі чи споруді, наявність графічного відображення обстановки до її виникнення є обов'язковою.

У складних випадках, за наявності значних зон руйнувань чи пошкоджень, доцільно негайно після прибуття на місце події вирішувати питання щодо надання трьох–чотирьох копій поверхових планів (за необхідності – розрізів), на які буде нанесено інформацію на відповідні моменти часу відповідно до результатів огляду й опитування посадових осіб і свідків. У всіх випадках під час огляду необхідно складати плани приміщень (будівлі, споруди), на яких у масштабі або із зазначенням розмірів позначають усі планувальні особливості приміщень, віконні та дверні прорізи, технологічні отвори, інженерні комунікації, меблі, прилади й обладнання. Предмети на плані зображують спрощено, ніби їх спостерігають згори. У разі, якщо характерні ознаки предмета за такого зображення не виявляються, його малюють в іншій проєкції. Умовними

позначеннями наносять обстановку на місці події та її наслідки на момент огляду.

На плані об'єкта зазначають також місця виявлення загиблих унаслідок впливу небезпечних факторів вибуху або пожежі та їх розміщення; обвалення або найбільшого пошкодження будівельних конструкцій, технологічного обладнання, комунікацій, предметів інтер'єру; воронки в епіцентрі вибуху та безпосередньо осередку пожежі; характерних пошкоджень, прогарів підлоги.

В окремих випадках, за умови, коли внаслідок вибуху або пожежі сталися руйнування будівельних конструкцій у декількох рівнях будівлі, характер руйнувань зображують на розрізах. У разі застосування інструментальних фізико-хімічних методів досліджень складають відповідні плани з позначенням точок відбору проб речовин і матеріалів чи проведення вимірювань, на яких також відмічають отримані результати. Крім графічних позначень, відображення обстановки рекомендують здійснювати супровідними пояснювальними написами щодо виявлених характерних ознак чи особливостей, а також ділянок приміщень, які відображають на детальних графічних матеріалах.

Скажімо, оцінюючи стан пошкодження однакових елементів (віконних блоків, електричних ламп, пластмасових деталей, металевих стійок, залізобетонних колон тощо), позначають їх і вказують на найбільше пошкоджені чи зруйновані, описуючи характер пошкоджень, лінійні розміри деформацій, напрямок їх наростання. На плані наносять також межі зон: суцільного руйнування, дії вибухової хвилі, горіння, теплового впливу, задимлення; епіцентру вибуху, осередку (осередків) пожежі. Пояснення до позначень вміщують у вільному кутку аркуша. Іноді практикують складання розгорнутого плану приміщення, у якому сталися вибух або пожежа. На такому плані можливо наочно зобразити картину події, оскільки відтворення характеру пошкоджень стін і підлоги формує повніше уявлення про безпосереднє місце їх виникнення.

Детальні графічні матеріали складають у випадках, коли за допомогою фото- та відеоапаратури неможливо зафіксувати подробиці чи відмітні особливості окремих предметів, які можуть стосуватися здійснення вибуху або

виникнення пожежі. Зокрема, фіксацію всієї множини точок відбору проб обвугленої деревини з елементів конструкцій здійснюють лише графічним методом. У цьому випадку доцільно зображувати ті види (спереду, збоку, згори тощо), у площинах яких відбирали проби. Такі описи графічного відображення обстановки на місці події та результатів досліджень за фактами вибухів і пожеж можуть застосовувати на розсуд спеціаліста вибірково, залежно від їх масштабів, наслідків чи ступеня складності [145].

Зазначені й інші криміналістичні рекомендації мають важливе значення для формування протоколу огляду місця події та додатків до нього під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу чи застосування вибухів. Однак слід акцентувати на такому проблемному питанні, що власне форму й вимоги до планів, схем, графічних зображень у КПК не визначено. Ми вважаємо за доцільне унормувати ці питання, окресливши в кримінальному процесуальному законодавстві загальні вимоги до додатків до протоколу слідчої (розшукової) дії [85, с. 167-173].

Таке завдання потребує врахування тієї обставини, що нині, у зв'язку з інноваціями в криміналістиці, з'являються нові методи фіксації обстановки місця пожежі. Ефективність розслідування правопорушень безпосередньо залежить від програмного забезпечення. Однією з ефективних програм є програма «3D Свідок». Це програмне забезпечення розроблено для реконструкції місць злочинів, пожеж і дорожньо-транспортних пригод. Завдяки сучасним 3D технологіям слідчий, прокурор, експерт, суддя зможуть миттєво перенестися на місце кримінального правопорушення та побачити реконструкцію місця події на власні очі. Тривимірні моделі можуть замінити собою звичайні фотографії. «3D Свідок» – програмне забезпечення 3D візуалізації, розроблене спеціально для правоохоронних органів, має інтуїтивно зрозумілий інтерфейс. На відміну від інших програм, «3D Свідок» дає змогу відтворити місце злочину в трьох вимірах з будь-якої точки, автоматично створювати в режимі реального часу прогулянку на місці події та зберігати її як відеофільм. Програма містить понад 1000 3D символів. У цю програму можна

вставити фотографію з місця події, здійснити вимірювання та автоматично обчислити відстані під будь-яким кутом і будь-якої довжини з точністю до 1 мм. Програма надає можливість створювати й переглядати місце пожежі, потім повернути сцену вгору, вниз, ліворуч і праворуч або отримати ідеальний вид з висоти пташиного польоту. Це програмне забезпечення використовують у різних країнах, де в поліції діють нові підрозділи, які реконструюють і візуалізують місце й обставини вчинення злочину, використовуючи анімацію і технології 3D. Нові технології зумовляють революцію в розслідуванні кримінальних правопорушень [155, с. 105–106].

Слід акцентувати на тому, що під час проведення огляду місця події за фактами кримінальних правопорушень, вчинених шляхом пожеж, необхідно керуватися положеннями додатка 1 до Порядку спільних дій Національної поліції України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України під час проведення огляду місця пожежі, виявлення, припинення, попередження та розслідування кримінальних правопорушень та інших подій, пов'язаних з пожежами (пункт 1 розділу V) [111], у якому запропоновано шаблон протоколу огляду місця події для використання в практичній діяльності (додаток В).

Також доцільно керуватися положеннями додатка 2 до Порядку спільних дій Національної поліції України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України під час проведення огляду місця пожежі, виявлення, припинення, попередження та розслідування кримінальних правопорушень та інших подій, пов'язаних з пожежами (пункт 1 розділу V) [111], за змістом якого роз'яснено особливості заповнення протоколу огляду місця події, пов'язаного з пожежами.

Під час здійснення огляду місця події, пов'язаного з пожежею транспортного засобу, необхідно відобразити:

– належність транспортного засобу (якщо встановлено), марку, модель, колір, рік випуску, № шасі, № двигуна, державний номерний знак, показання спідометра, наявність (відсутність) пального в бензобаку;

– зовнішні пошкодження (кузова, коліс, дверей, капота), зокрема механічні (сліди насильницького розкриття дверей, багажника, кузова, бензобаку);

– термічні пошкодження, їх ступінь (сліди підпалу й окопчення конструктивних елементів, оплавлення скла, деформації кузова);

– у разі горіння розлитого під автомобілем пального обгорання кузова буде порівняно рівномірним за висотою, натомість у разі «природного» вигорання тільки вмісту автомобіля на дні кузова і дверях зовні можуть зберегтися залишки лакофарбового покриття;

– наявність осередкових ознак (ззовні транспортного засобу чи всередині). Осередкові ознаки можуть утворитися не тільки внаслідок горіння розлитої під автомобілем чи наливої в салон легкозаймистої рідини, а й унаслідок вигорання запасу пального (наприклад, у разі поступового вигорання бензину з паливного бака автомобіля);

– стан моторного відсіку (двигун, акумулятор, система подачі пального, стартер, електропроводка).

Під час огляду залишків дротів доцільно керуватися принциповою і монтажною схемами електроустаткування автомобіля, позначаючи на них місця виявлення обривів, обгорання ізоляції та оплавлень жил проводів, характерних для короткого замикання і термічного впливу пожежі.

Під час здійснення огляду місця події, пов'язаного з пожежею домоволодіння (іншого житла), необхідно відобразити:

– наявність слідів взуття, транспортних засобів, злому, перешкод й інших слідів проникнення сторонніх осіб. Стан дверних замків і засувів (виявлені в дверях замки вилучають для подальшого дослідження з метою встановлення факту яких-небудь механічних порушень у їх механізмі, спроб відкриття сторонніми ключами чи пристосуваннями). Результати обстеження вікон і дверей (стан засклення вікон та інших конструкцій, наявність шару кіптяви (з якого боку, щільність) на поверхні скла тощо). Наявність у місцях вигорання дерев'яних опорних балок, каркасів і будівельних ферм, настилів підлог, цвяхів, болтів, кріпильних скоб тощо (їх скупчення може вказувати на ознаки

можливого місця виникнення пожежі). Стан підлоги згорілого (пошкодженого вогнем) приміщення (описують сліди горіння на ліжку, дивані, кріслі, меблевій тумбі, де стояли телевізор чи інший радіотехнічний пристрій, електронагрівальний прилад, а також на прилеглих до згорілих предметів об'єктах інтер'єра і стінах);

– наявність різних предметів, що раніше були на стелі й стінах приміщення, слідів після очищення підлоги, відбитків, що утворилися внаслідок поверхневого обгорання, нашарування сажі чи зміни кольору поверхні в разі термічного впливу, локальних обгорань і наскрізних прогарів (у разі їх виявлення здійснити забір проб для дослідження з метою визначення виду речовини, що горіла, з рівнів, розміщених під місцем горіння) тощо;

– стан опалення, опалювальні печі, наявність (відсутність) передтопкового листа, його розміри, матеріал;

– витягнутий з печі вміст (переконатися, що в топці немає вогню), наявність (відсутність) під час зовнішнього огляду тріщин, несправностей пічних розділок (відступок), положення засувок у димоході й топкових дверцят, стан паливника та наявність у ньому золи й будь-яких предметів, стан димоходу, балки перекриття, що проходила безпосередньо через його цегельну кладку (якщо горіла сажа, то внутрішні стінки димоходу будуть покриті яскраво-сірим зольним нальотом, в іншому випадку наліт буде чорним, обумовленим кольором сажі);

– стан печей та димоходів ззовні і зсередини (в останньому випадку із застосуванням дзеркала, що дає змогу побачити світло, яке надходить ззовні через щілини в кладці), пристроїв для приготування їжі, газових приладів (наявність окалини та деформацій, наявність і розмір гнота, положення робочих органів, міцність з'єднань пальника та газового бачка);

– стан газових плит та їхнього устаткування, положення кранів газової плити й відсічного крана подачі газу з магістрального газопроводу (зокрема прапорця клапана подачі газу на редукторі), стан вузла стику редуктора з балоном, трубки подачі газу від редуктора до плити, кранів і пальників плити;

– стан елементів електроустановки, наявність на залишках струмопровідних жил дротів і кабелів слідів впливу електричної дуги (кулясті чи краплеподібні оплавлення, оплавлення у вигляді косоного зрізу чи кратероподібні вигорання, множинні кулясті напливи на поверхні провідника, крихкий злам на торці провідника з характерним металевим блиском), наявність термічних та інших пошкоджень на залишках ізоляції на жилах, наявність на об'єкті захисту від блискавки.

Під час здійснення огляду місця події, пов'язаного з пожежею лісового масиву, необхідно відобразити:

– призначення лісового масиву, окремих лісових угідь і ділянок, що прилягають до них (зі слів представника лісгоспу), вихідну точку огляду (село, дорога, лінія електропередачі, тригонометричний знак, озеро, поворот ріки, струмок, гора, валун тощо);

– фіксацію обстановки місця, яке оглядають, зокрема з повітря (з використанням літака чи вертольота), а також наявність слідів стоянок туристів, заготівників, грибників, рибалок, мисливців, загублені особисті речі, сліди взуття і транспортних засобів, залишки бляшаного та скляного посуду зі слідами пальців рук, стріляні гільзи, пижі від мисливських патронів тощо;

– у разі виявлення в лісовому масиві й на ґрунті слідів пролітої легкозаймистої рідини (автомобільне й інше пальне) указати точне місце їх виявлення та вилучення; зазначати ознаки, властиві прямому удару блискавки (глибокі ями на ґрунті, розщеплення дерева уздовж волокон чи відділення від нього кори, розколювання на частини каменів тощо);

– ознаки осередку пожеж із тильної кромки пожежі (якщо вітер не змінював напрямку) можуть бути виявлені вздовж смуги відводу залізниці, у місцях проведення косовиць та інших сільськогосподарських робіт, уздовж лінії електропередач, місцях, що використовують для відпочинку та риболовлі, тощо. Слід мати на увазі, що в районі осередку пожежі великі дерева можуть мати незначні пошкодження з підвітряного боку, тільки в разі зміни вітру верхова пожежа може перекинутися в район вогнища і пошкодити великі дерева;

– огляд будівель, розташованих у межах вигорілої площі (не виключено, що пожежа почалася всередині, а потім перекинулася на рослинність);

– наявність на деревах та іншій рослинності слідів різання, пиляння і сколювання (вилучають для дослідження зразки зрубаних, спиляних чи позначених насічками дерев, а також пнів і гілок, що частково обгоріли в багатті, виявлених під час огляду зони осередку пожежі).

Під час здійснення огляду місця події, пов'язаного з пожежею виробничого приміщення, необхідно відобразити:

– архітектурно-планувальні дані: число поверхів, під'їздів, воріт. Особливості будинку (наявність підвальних, технічних, горищних та інших приміщень спеціального призначення (зокрема комерційних), матеріали будівельних конструкцій (стіни, перекриття, перегородки, сходові марші, дахи (необхідно зазначити матеріал покрівлі, огорожень)), умови газообміну, наявність зовнішнього чи вбудованого ліфтового устаткування (кількість кабін, тип дверей, матеріал кабін й огорожень ліфтових шахт), можливі шляхи поширення пожежі (наявність технологічних прорізів, систем вентиляції);

– зовнішнє електроустаткування: увідно-розподільчий пристрій, магістральні стояки з поверховими щитками, силове живлення ліфтів, лінії освітлення сходової клітки й технічних приміщень, стан дротів і кабелів, апаратів електрозахисту тощо;

– інженерне устаткування: наявність електротехнічного устаткування, зокрема його стан і працездатність, наявність силової електропроводки та її призначення, газотехнічного й технологічного устаткування (його призначення та спосіб приведення в дію), наявність виробів, речовин і матеріалів (зокрема тих, які використовують у технологічному процесі), що становлять високу небезпеку, наявність і працездатність протипожежних систем (внутрішній протипожежний водопровід, охоронна, охоронно-пожежна й пожежна сигналізація (тип датчиків і приймальних станцій), система пожежогасіння (вид речовини), система димовидалення (спосіб приведення в дію);

– зовнішній огляд будинку (по периметру): стан стін, перекриттів, застосування вікон (обвалення, окопчення тощо), стан електро- і газових введень у будинок, стан електропідстанції, що обслуговує будинок, наявність слідів гасіння пожежі навколо будинку (викинуті предмети, завалені конструкції, сліди біля входу в під'їзд до будинку тощо);

– внутрішній огляд будинку: сходові клітки (задимленість, обгорання й окопчення огорожень, наявність сторонніх предметів, ознака зосередженого горіння, ознаки застосування засобів пожежогасіння), ліфтове господарство (кількість і тип ліфтів у під'їзді, стан ліфтових кабін, стан огорожень та дверей ліфтових шахт, приводного двигуна й апаратів керування його роботою, наявність пошкоджень), вентиляційне устаткування (стан, працездатність, наявність пошкоджень).

Під час здійснення огляду місця події, пов'язаного з пожежею складського приміщення, відображають:

– уточнений план об'єкта на підставі динамічного огляду, у якому вказуються товарно-матеріальні цінності, які зберігали, перелік їх залишків у штучному й ваговому вимірах щодо кожного найменування;

– уточнений план розміщення товарно-матеріальних цінностей та перелік їх залишків, фотографії, фонограми тощо. Фіксують кількість залишків товарно-матеріальних цінностей, їх обсяг, займану площу (після видалення пожежного сміття, розкриття та розроблення конструкцій, проводять виміри, відео- та фотозйомку), дані про кількість відібраних зразків залишків товарно-матеріальних цінностей;

– опис виявлених бухгалтерських та інших документів, чорнових записів (з посиланням на місце виявлення та стан, наявність слідів впливу вогню тощо);

– стан місць збереження фінансової, бухгалтерської та іншої документації, коштів і цінних паперів (сейфи, металеві й дерев'яні шафи, робочі столи тощо), наявність слідів злому замків і запірних пристроїв, висунуті шухляди столів, безлад тощо [111].

Попри те, що метод реконструкції традиційно розглядається у контексті проведення слідчого експерименту, він є вкрай важливий під час розумової діяльності як слідчого, так і спеціаліста, при проведенні огляду місця події у процесі розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу [179].

Тобто порядок проведення такої важливої слідчої (розшукової) дії, як огляд місця події, регламентований нормативно. За змістом цитованого Порядку спільних дій Національної поліції України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України під час проведення огляду місця пожежі, виявлення, припинення, попередження та розслідування кримінальних правопорушень та інших подій, пов'язаних з пожежами, затвердженого наказом МВС України від 24 липня 2017 року № 621 [111], наведено дані про обставини, які повинні бути зафіксовані під час огляду місця події, певні особливості досліджуваних об'єктів, а також типовий бланк протоколу огляду місця події за цих умов.

Саме під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, проведення огляду місця події є *стандартизованим*, що є позитивною практикою, адже відповідає сучасним вимогам науки та практики. Однак, поряд зі стандартизацією, слід ураховувати індивідуальні ознаки об'єктів, які оглядають.

Проблематика стандартизації проведення слідчих (розшукових) дій нині є вкрай актуальною та заслуговує окремої уваги.

Міжнародні стандарти систем управління якістю ISO/IEC 17020 та ISO/IEC 17025, зазначає О. А. Полтавський, гармонізовано в Україні як національні стандарти (ДСТУ). Дві частини міжнародного стандарту ISO 21043 (ISO 21043-1:2018, ISO 21043-2:2018), розроблені ТК 272, що мають бути обов'язково впровадженими в практичну діяльність правоохоронних органів нашої держави, заплановано до гармонізації як національні стандарти (ДСТУ). Детальний аналіз змісту міжнародного стандарту ISO 21043 (далі – Стандарт) у межах його гармонізації як ДСТУ засвідчує, що він регламентує дії під час огляду

(дослідження) місця події від першого реагування на повідомлення про інцидент до закінчення такого огляду, транспортування вилученої слідової інформації до підрозділів досудового слідства, її зберігання до відправлення до установ судової експертизи для проведення експертних досліджень. На підставі аналізу Стандарту можна констатувати, що підрозділи, які проводять огляди (досліджують) місця подій, мають запровадити у своїй діяльності систему управління якістю за вимогами міжнародного стандарту ISO/IEC 17020, що передбачає насамперед наявність задокументованих політик та/або процедур, які повинні охоплювати: а) контроль документів; б) вимоги до освіти й підготовки персоналу для забезпечення компетентності; г) як здійснюють і переглядають корегувальні дії; д) контроль та облік відповідності політикам та процедурам; е) перевірку якості, зокрема експертну оцінку; ж) контроль запису; и) відповідальність, повноваження і роль персоналу; к) технології, методики, стандартні операційні процедури; л) порядок використання зовнішніх постачальників послуг [109, с. 33]. У Стандарті увага зосереджено на оцінюванні ризиків для здоров'я, що можуть бути неочевидними та неконтрольованими, і безпеки персоналу, який буде задіяний під час огляду місця події. Акцентовано на необхідності визначення ролі й обов'язків персоналу, який має бути компетентним і зобов'язаний: знати та застосовувати на практиці знання кримінального процесуального права, тактики й методики проведення огляду місця події, зокрема визначення предметів потенційної судової цінності; розумітися на методах виявлення (розпізнавання), фіксації (записування), вилучення (збирання) з подальшим пакуванням предметів, що можуть мати потенційну судову значущість, їх транспортуванням і зберіганням до проведення судової експертизи; запобігати втратам, руйнуванню, забрудненню або змінам слідової інформації, зокрема вживати заходів для зниження рівня забруднення між задіяними особами, предметами, приміщеннями, обладнанням, учасниками огляду та/або місцями подій тощо [109, с. 339].

Стандарт передбачає, що звіт (протокол) повинен бути точним, чітким, недвозначним, неупередженим і відповідним для передбачуваного

використання. Отже, міжнародне співтовариство отримало унормовану загальну технологію огляду місця події на рівні міжнародного стандарту ISO 21043-2:2018, що містить окремі вимоги, не представлені в нормативних документах України. Зрештою слід зауважити, що міжнародний стандарт ISO 21043 регламентує те, «що» підлягає стандартизації, а не «як» і «хто». Найкращі методики, практичні посібники, стандартні робочі процедури тощо в межах систем управління якістю мають документувати, «як» будуть виконувати його (стандарту) вимоги. Нормативні положення та політика країни визначають, «хто» повинен відповідати цим вимогам. Висвітлене дає підстави для висновку, що міжнародний стандарт ISO 21043-2:2018 «Виявлення, запис, вилучення, транспортування та зберігання предметів», фактично регламентуючи загальну технологію огляду місця події, навіть на рівні гармонізації як національного нормативного документа України – ДСТУ – є актуальним для впровадження в практику розслідування кримінальних правопорушень шляхом розроблення на рівні кодексів усталеної практики, методик, стандартних операційних процедур тощо з питань вимог до персоналу, що задіють до огляду місця події, тактики й методики проведення огляду місця події, методик виявлення, фіксації, вилучення, пакування слідової інформації, її маркування, транспортування та зберігання тощо [109, с. 344]. Узгодження діяльності з огляду місць подій з вимогами міжнародних стандартів стане вдосконаленням забезпечення функціонування державних органів й установ у цій сфері з прогнозованим підвищенням його якості, підвищить довіру міжнародних партнерів під час розслідування транскордонних злочинів і забезпечить поштовх для актуалізації положень криміналістики [109, с. 345].

Вважаємо, що запровадження стандартів проведення огляду місця події та інших слідчих (розшукових) дій є прогресивним напрямом удосконалення процесу досудового розслідування та досягнення завдань кримінального провадження.

Тим більше, що нині, згідно Наказу Державного підприємства «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та

якості» від 10.12.2021 № 496 «Про прийняття національних стандартів», прийнято ДСТУ ISO 21043-1:2021 Криміналістика. Частина 1. Терміни та визначення (ISO 21043-1:2018, IDT), ДСТУ ISO 21043-2:2021 Криміналістика. Частина 2. Виявлення, фіксування, вилучання, транспортування та зберігання об'єктів (ISO 21043-2:2018, IDT) [181].

Практичні працівники, за результатами проведеного анкетування, засвідчили необхідність стандартизації проведення огляду місця події та інших слідчих (розшукових) дій (71,8 % опитаних слідчих і 88,9 % спеціалістів-криміналістів, додаток А).

Обґрунтованим є підхід, за яким проведення огляду місця події під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, є *стандартизованим*, адже на нормативно-правовому рівні визначено обставини, які повинні бути зафіксовані під час огляду місця події, окреслено особливості досліджуваних об'єктів, а фіксацію мають здійснювати з дотриманням форми типового бланку протоколу огляду місця події (відповідно до Порядку спільних дій Національної поліції України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій та Експертної служби МВС України під час проведення огляду місця пожежі, виявлення, припинення, попередження та розслідування кримінальних правопорушень та інших подій, пов'язаних з пожежами). Позитивною є практика стандартизації проведення огляду місця події, що відповідає сучасним вимогам науки та практики. Проблематика стандартизації проведення слідчих (розшукових) дій нині є вкрай актуальною та заслуговує на увагу. Важливими є вимоги як до процесу проведення слідчої (розшукової) дії, так і до спеціалістів та інших учасників, яких залучають до її проведення. У цьому контексті необхідно враховувати досвід передових іноземних держав.

Позитивним, вважає І. В. Пиріг, є досвід проведення огляду місця події поліцією США. Детектив працює з групою спеціалістів, у складі якої: фотограф, що здійснює фото-, відеозйомку; спеціалісти з вилучення доказів залежно від їх виду (трасологічних, біологічних, балістичних тощо); аналітик; спеціаліст із реконструкції місця події. Кожний проходить сертифікацію за своїм напрямом

діяльності в спеціалізованих установах, що мають право підготовки таких спеціалістів. Наприклад, спеціаліст-фотограф отримує сертифікат від Evidence Photographers International Council, Inc., спеціаліст-дактилоскопіст – від International Association for Identification (A Simplified Guide, 2013). Зазначені спеціалісти не є працівниками поліції, їх залучають до проведення огляду місця події за домовленістю [102, с. 34]. Однак у цьому прикладі вважаємо за доцільне спрямувати увагу на вимоги сертифікації учасників огляду, що є обов'язковою складовою стандартизації.

Отже, ефективне та результативне проведення огляду місця події під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, залежить від дотримання відповідних криміналістичних рекомендацій: спершу необхідно дослідити об'єкт пожежі, визначивши його межі. Попередньо слід ознайомитися з технічною документацією на об'єкт, отримати довідкову інформацію від власника чи користувача житла чи іншого приміщення, стосовно якого було здійснено підпал. У випадках, коли на об'єкті пожежі є зачинені виходи з приміщень, необхідно їх ретельно оглянути. Такий огляд дає змогу встановити дії осіб під час пожежі: сліди зломів замків дверей та решіток на вікнах, сліди вибивання дверей і розбиття вікон. Обов'язковим є огляд стану пожежних щитів й іншого аварійного пожежно-рятувального обладнання. Слідами використання такого обладнання можуть бути пісок, плями води на підлозі приміщень. Огляд підлоги надасть можливість виявити сліди присутності людей у певному місці під час пожежі та перевірити версію про підпал. Усі дії під час огляду місця події ретельно фіксують у протоколі й додатках до нього – фототаблиці, відеозаписі. Обов'язковим є проведення відеозапису, якщо місце огляду мало динамічні ознаки: пожежа, що триває, наявність певних ділянок, де відбувається горіння. Увагу під час фіксації зосереджують на слідах пожежі на об'єктах, а також електричних приладах й обладнанні, технічному устаткуванні, характерних змінах конструкцій, виявлених у зоні осередку пожежі [84, с. 88-94].

Під час огляду місця події, з метою встановлення характеристики пожежі, визначення ознак, що вказують на підпал, слідчий залучає спеціалістів, які

вивчають його відмітні ознаки. Для участі в огляді місця пожежі обов'язково залучають спеціалістів з гасіння, ліквідації та дослідження пожежі, за потреби можуть залучати відповідних спеціалістів газового господарства, енергонагляду й технічного нагляду, з ремонту побутової техніки, контролю за устаткуванням, ремонтом та експлуатацією систем пічного опалення тощо. Керівництво територіальних органів поліції та ДСНС узгоджує з керівниками відповідних підприємств, установ та організацій, де працюють такі спеціалісти, порядок їх виклику та прибуття на місце пожежі [111].

Специфічним учасником огляду місця події під час розслідування пожеж є працівник ДСНС. Він набуває статусу спеціаліста, який фіксують у протоколі слідчої (розшукової) дії. За результатами проведених досліджень спеціаліст з дослідження пожеж складає і надає слідчому «акт про пожежу» (95,7 % кримінальних проваджень) або звіт про пожежу (2,2 % кримінальних проваджень) (додаток Б). Такий документ має важливе значення для кваліфікації кримінального правопорушення, надалі може бути використаний судовим експертом під час проведення пожежно-технічної та інших видів судових експертиз.

3.2. Використання спеціальних знань під час проведення інших слідчих (розшукових) дій у процесі розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу

Проведення слідчих (розшукових) дій підпорядковано досягненню завдань кримінального провадження, згідно зі ст. 2 КПК України. Слідчі (розшукові) дії є одним із головних засобів розслідування кримінальних правопорушень. Охарактеризуємо процес розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, і визначимо, які структурні компоненти наповнюють це складне правове явище. Необхідно висвітлити поняття, зміст і завдання слідчих

(розшукових) дій як головного засобу діяльності з розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу.

Проблеми слідчої діяльності та криміналістичного аналізу розслідування злочинів досліджено в наукових працях В. С. Кузьмічова [73]. Комплексно, з позицій кримінально-процесуальної, організаційно-тактичної, морально-етичної та психологічної характеристик слідчі дії розглянуто в роботі Ю. М. Черноус «Слідчі дії: поняття, сутність, напрями розвитку та удосконалення» (Київ, 2005) [159]. Проведення слідчих (розшукових) дій, згідно з новим кримінальним процесуальним законодавством, проаналізовано в дисертації С. Ю. Карпушина (Київ, 2016) [42]. Важливим аспектом дослідження інституту проведення слідчих (розшукових) дій є його тактичний зміст (В.Ю. Шепітько [185; 166 с. 67]). З часу прийняття нового кримінального процесуального законодавства України, вчені звертають особливу увагу на тактику проведення негласних слідчих розшукових дій (А.А. Саковський, А.В. Мирівська [94, с. 186-192]), що є предметом окремих наукових досліджень.

Тобто, є потреба висвітлити сутність використання спеціальних знань під час розслідування слідчих (розшукових) дій у системі засобів діяльності з розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, адже цей аспект є недостатньо дослідженим.

Розслідування злочинів, зауважує В. Г. Лукашенко, – складний, різнобічний соціальний процес, в орбіту якого залучається значна кількість суб'єктів, які мають власні інтереси та специфічні мотиви поведінки, що підпорядковані загальним завданням кримінального судочинства [89, с. 17]. На думку В. С. Кузьмічова, розслідування злочинів можна також визначити як пізнання подій минулого за залишеними матеріальними й ідеальними слідами [73, с. 18]. Діяльність слідчого з розслідування кримінальних справ і доказування, вважає Р. Ю. Савонюк, регламентована законом і за своєю суттю є одним із видів державної діяльності. Діяльність слідчого є соціально важливою, такою, що істотно позначається на суспільних відносинах, формує думку як про органи досудового слідства, так і правосуддя загалом [136, с. 30].

Коло засобів, які використовують під час розслідування кримінальних правопорушень, є достатньо широким. Згідно з результатами проведених досліджень, засоби діяльності слідчого під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, можна поділити на дві групи: 1) процесуальні; 2) непроцесуальні.

Основну частину діяльності з розслідування кримінальних правопорушень становлять процесуальні дії, тобто такі, які передбачені та регламентовані КПК України. Найважливіше значення для забезпечення процесу доказування в кримінальному провадженні під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, мають слідчі (розшукові) дії.

Глава 20 КПК України регламентує засади проведення слідчих (розшукових) дій, безпосередньо ст. 223 визначає загальні вимоги до проведення слідчих (розшукових) дій. У ч. 1 ст. 223 законодавець дає визначення слідчих (розшукових) дій саме як дій, що спрямовані на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні.

Власне слідчі (розшукові) дії мають пізнавальний і водночас процесуальний характер, розшукову спрямованість, сутність якої полягає в намаганні процесуальної особи розшукати й належно зафіксувати у відповідних процесуальних джерелах фактичні дані, що мають значення для кримінального провадження. Важливою метою слідчих (розшукових) дій є також перевірка раніше отриманих у цьому кримінальному провадженні доказів або інших встановлених фактів [71, с. 483].

Проведення слідчих (розшукових) дій нерозривно пов'язано із застосуванням засобів криміналістичної тактики. Поняття тактичного прийому є ключовим у системі категорій криміналістичної тактики. Вважаємо доцільним за основу прийняти визначення, запропоноване В. Ю. Шепітьком, за яким тактичний прийом є способом здійснення процесуальної дії, спрямованим на досягнення її конкретного завдання, що ґрунтується на психологічному

механізмі її реалізації, що є найбільш раціональним та ефективним у певних ситуаціях [167, с. 37].

Тактичні прийоми досягають мети лише тоді, коли їх реалізують у комплексі з іншими тактичними засобами. Пріоритет слід надавати комплексному використанню тактичних засобів [80, с. 106]. Необхідним є надання практичних рекомендацій щодо підвищення якості розслідування та проведення окремих слідчих (розшукових) дій, формування системи криміналістичного забезпечення їх проведення [162, с. 40–51].

До типових слідчих (розшукових) дій, які проводили під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, належать: огляд, зокрема огляд місця події (100 % кримінальних проваджень, спеціальні знання залучали у 100 % випадків), допит (100 %, спеціальні знання залучали у 88,9 % випадків), обшук (92,2 % кримінальних проваджень, спеціальні знання залучали у 100 % випадків), слідчий експеримент (86,7 %, спеціальні знання залучали у 100 % випадків), залучення експерта й проведення експертизи (100,0 %), (додаток Б).

Розглядаючи таку слідчу (розшукову) дію, як допит учасників кримінального провадження, слід зазначити, що допит свідків і потерпілих проводять у більшості випадків вже після огляду місця події за фактом пожежі. Обов'язково підлягають з'ясуванню такі дані: 1) обставини, що передували пожежі, стосуються моменту виникнення пожежі та супроводжували цю подію; 2) якщо особа мешкала чи працювала в приміщенні, яке зазнало впливу пожежі, обов'язково з'ясовують стан пожежної безпеки, дотримання правил експлуатації електроприладів, допущення випадків недбалого поводження з вогнем; 3) слід спрямувати увагу на з'ясування питання, хто міг бути причетним до виникнення підпалу чи спричинив порушення правил пожежної безпеки.

Згодні з результатами дослідження В.М. Кіцелюка, який зазначає, що всіх допитуваних у досліджуваних справах доцільно поділити на три групи:

– особи, які перебували на об'єкті пожежі й усвідомлювали, що їхнім життю та здоров'ю загрожує небезпека. Їх допит насичений емоційною

характеристикою подій, на стадії вільної розповіді вони здебільшого не дотримуються просторово-часових співвідношень між фактами й обставинами, що сталися;

– особи, які сприймали обстановку пожежі, однак їхнім життям та здоров'ям нічого не загрозувало внаслідок займання. Такі свідки детально описують обстановку пожежі, дії пожежних з ліквідації вогню. Їх показання цінні, оскільки позбавлені надмірного емоційного забарвлення та пов'язаного з ним суб'єктивного сприйняття обставин події;

– обізнані особи, які потрапили на місце пожежі відповідно до свого посадового становища чи службових обов'язків. Це бійці пожежних розрахунків і спеціалісти, які сприяють слідчому під час здійснення огляду місця події [45, с. 175].

Учений формує перелік осіб, яких обов'язково має бути допитано під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із пожежами:

1) свідки: особи, які виявили та повідомили про пожежу; особи, які перебували на об'єкті до виникнення пожежі; очевидці пожежі (її виникнення, гасіння та наслідків);

2) особи, відповідальні за пожежну безпеку об'єкта, і керівник об'єкта (представники адміністрації);

3) керівник та учасники гасіння пожежі зі складу пожежних підрозділів;

4) потерпілі [45, с. 176-177].

Поділяючи позицію В. М. Кіцелюка, пропонуємо першу групу свідків розділити на дві умовні «підгрупи»: а) свідків: осіб, які виявили та повідомили про пожежу; осіб, які перебували на об'єкті до виникнення пожежі; очевидців пожежі (її виникнення, гасіння та наслідків); б) свідків-очевидців, які мають відомості, що засвідчують вчинення умисного підпалу. Адже предмет допиту цих двох категорій буде різнитися, як власне й обставини, що підлягають з'ясуванню.

До допиту перших трьох груп учасників кримінального провадження необхідно залучати таких носіїв спеціальних знань, як спеціаліст з пожежної

безпеки, а до завершальної групи допитуваних, коли йдеться про допит потерпілих, – психолога, за необхідності – судового медика.

Спеціаліст-психолог необхідний для надання допомоги особам, які перебувають у стані сильного емоційного хвилювання та у зв'язку з цим не здатні надати адекватну оцінку подіям, що відбулися. Спеціаліста-медика залучають з метою надання медичної допомоги постраждалим від пожежі, безпосередньо – під час отримання показань (свідків, підозрюваних, потерпілих).

На практиці трапляються випадки, коли до проведення слідчих (розшукових) дій за цих умов, крім перелічених спеціалістів, необхідно залучати й інших спеціалістів, що можна проілюструвати на прикладі. Зокрема, 29 листопада 2020 року близько 1-ї години ночі до Бердянського відділу поліції ГУНП в Запорізькій області надійшло повідомлення з міської лікарні про те, що до них доставили хлопця віком 12 років з опіками тіла різного ступеня тяжкості. Для з'ясування всіх обставин на місце події негайно виїхала слідчо-оперативна група відділу поліції та інспектори ювенальної превенції. За цим фактом було відкрито кримінальне провадження за ч. 1 ст. 122 (Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження) КК України. Потерпілий розповів правоохоронцям, що опіки отримав внаслідок підпалу, який вчинили його друзі, а вся компанія намагалася зробити «круте» відео. Для цього двоє однолітків потерпілого зібралися за місцем мешкання одного з них, коли нікого з дорослих не було вдома, облили хлопця спиртом і підпалили. Весь процес знімали на телефон. Карету швидкої допомоги викликала вже мати хлопця. Дитинк з тілесними ушкодженнями у вигляді термічного опіку 2-го ступеня 30 % тіла було направлено до реанімаційного відділення Бердянської дитячої міської лікарні [150]. Тому допит неповнолітніх – потерпілого, свідків, підозрюваного – слід проводити із залученням таких спеціалістів, як педагог і психолог, а також із залученням спеціальних можливостей сучасного криміналістичного забезпечення – наприклад, застосуванням методики «зеленої кімнати», моделі «Barnahus» [97, с. 182-190].

Залежно від конкретних обставин провадження, як свідків під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, може бути також допитано:

- судового медика – про обставини виявлення трупів і місця їх виявлення; сліди, що свідчать про прижиттєве завдання ушкоджень, заподіяння шкоди їх здоров'ю, про можливу причину смерті, дію шкідливих факторів пожежі;

- фахівців у галузі пожежної безпеки – про ймовірну причину пожежі, імовірний спосіб ініціації загоряння, осередок і напрямок поширення вогню, наявність на місці події слідів, що засвідчують вчинення підпалу, застосовані технічні засоби пошуку, вилучення та фіксації слідів пожежі;

- працівники ДСНС України – про режим дотримання вимог пожежної безпеки на об'єкті пожежі, виявлені в процесі перевірок організації порушень вимог пожежної безпеки, винесені на адресу керівника організації приписи щодо усунення недоліків стосовно дотримання норм і правил пожежної безпеки;

- спеціалісти-криміналісти – про можливі підроблення в пожежно-технічній документації організації, де відбулася пожежа [45, с. 177-178], виявлені матеріальні сліди кримінального правопорушення (трасологічні сліди-відображення, сліди горіння, документи та речі на місці події), а також про ознаки, які вказують на вчинення підпалу за умов інсценування пожежі.

Важливим є залучення спеціаліста під час допиту підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення. Адже особа за таких умов починає повідомляти завідомо неправдиві дані, дотримуючись завчасно продуманого алібі, тому необхідно застосовувати комплекс тактичних прийомів з метою подолання такої позиції допитуваного.

Саме залучення спеціалістів з різних галузей знань може забезпечити комплексний підхід і всебічно дослідити обставини кримінального правопорушення під час допиту.

Важливою слідчою (розшуковою) дією є обшук, метою його проведення є виявлення джерел доказової та орієнтувальної інформації; перевірка наявних

доказів; перевірка версій; встановлення обставин, що сприяють учиненню злочину [67].

Під час проведення обшуку слідчий за допомогою спеціаліста може виявити знаряддя та засоби підпалу, взуття, у якому зловмисник був на місці події. Відшукують усі речі та предмети, що пов'язані з імовірним підозрюваним і можуть надати необхідну інформацію. Це одяг та його частини, ганчірки зі слідами паливно-мастильних речовин, документи, зокрема зі слідами горіння, тощо. Під час обшуку може бути знайдено пляшки з горючими рідинами; одяг зі слідами горіння; фото та відеозаписи, які фіксують підготовку, вчинення та приховування кримінального правопорушення. Обшуку в житлі й іншому володінні особи передуює особистий обшук підозрюваного: одягу, взуття, де можуть бути сліди паливних речовин, кіптява, сажа або сліди дії вогню.

Застосовують тактичну комбінацію «відшукання всіх об'єктів пошуку», що полягає в застосуванні тактичних прийомів, спрямованих на дослідження матеріального середовища (аналіз слідів та їх ознак, використання уявної реконструкції події). Окрему групу становлять пізнавальні тактичні прийоми (спрямовані на встановлення обставин кримінального правопорушення шляхом виявлення та дослідження криміналістично значущої інформації). За цих умов можуть застосовувати тактичні прийоми, що ґрунтуються на словесній інформації (бесіда на сторонню тему, роз'яснення значення щирого каяття), а також на матеріалізованій інформації (демонстрування речових доказів, іншої наочної інформації). У процесі розумової діяльності слідчий застосовує тактичні прийоми, що ґрунтуються на логіко-розумовій інформації (аналіз окремих слідів чи обставин, моделювання події) [67].

Посилену увагу за таких умов слід зосередити на тактичних прийомах виявлення та фіксації тайників (схованок) щодо обшукуваних об'єктів.

Використання схованок є одним із способів приховання кримінального правопорушення. Емпіричні джерела засвідчують, під час проведення обшуку в кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, схованки було виявлено: у житлі, іншому володінні особи

(транспортному засобі, гаражі, будівлях чи приміщеннях побутового, службового, господарського, виробничого й іншого призначення), а також на території підприємств, установ, організацій.

Пошук схованок слід проводити із застосуванням засобів криміналістичної техніки (металошукачів, засобів освітлення, ендоскопічного обладнання тощо), залученням кінологів зі службово-розшуковими собаками.

Також за цієї слідчої ситуації важливими є тактичні прийоми щодо використання під час фіксації перебігу та результатів обшуку допомоги спеціаліста (представника ДСНС, фахівця з пожежної безпеки, спеціаліста-криміналіста та ін.). Маючи спеціальні знання, він може акцентувати увагу слідчого, прокурора на неточності опису в протоколі, що стосується використання термінів і найменувань, опису речей, особливостей їх виявлення та вилучення. Ретельно слід описувати порядок використання спеціальних знань і технічних засобів, місце й особливості виявлення шуканих об'єктів, використовуваних технічних засобів; порушення обстановки, цілісності речей, якщо це відбулося (пошкодження підлоги, злом замка, розбита ваза). Ретельно слід описати відшукані об'єкти, зазначаючи їхні загальні й індивідуальні (ідентифікаційні) ознаки.

Значущим є залучення до проведення обшуку за цих умов спеціалістів з підрозділів ДСНС. Наприклад, ідеться про такі ситуації: потреба примусового відкриття приміщень чи житла, щодо якого планують обшук, за відмови зробити це власника/користувача; у разі інформації щодо пошуку чи виявлення предметів, схожих на вибухові пристрої або вибухонебезпечні речовини; за умови ретельного пошуку слідової інформації, зокрема мікрослідів, що пов'язана з пожежею/підпалом.

Залучення працівників ДСНС має відбуватися на підготовчому етапі обшуку. Слід урахувати інформацію, надану оперативними працівниками, щодо можливості проникнення до об'єкта обшуку слідчо-оперативною групою із залученням спеціальних підрозділів. Необхідно зберігати таємницю досудового розслідування щодо запланованого обшуку.

У разі виявлення порушень правил або незаконного поводження з хімічними ц вибухонебезпечними матеріалами, слідчий повинен негайно вжити заходів щодо індивідуальної та громадської безпеки, недопущення подальшого контакту людей і тварин з ними, в обов'язковому порядку повідомити оперативного чергового підрозділу. Оперативний черговий інформує територіальні органи ДСНС, а також територіальні органи (підрозділи) СБУ, Держекоінспекції, Держпродспоживслужби, Держатомрегулювання, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування [24, с. 36]. Першочергові дії слідчого в разі виявлення підозрілих об'єктів під час обшуку додатково регламентовані Інструкцією про порядок дій органів (підрозділів) поліції в разі виявлення радіоактивних, хімічних та ядерних матеріалів або отримання інформації про порушення правил чи незаконне поводження з ними [120].

Сучасні засоби криміналістичної техніки надають можливість оперативно, у межах обшуку, виявляти вибухівку, хімічні й інші небезпечні речовини та матеріали в різних схованках. Зокрема, під час обшуку використовують: настільні та портативні детектори, здатні виявляти й ідентифікувати вибухівку або наркотик – «IONSCAN 500DT», «IONSCAN 400B», «SABRE 5000», «MMTD»; портативні прилади для виявлення отруйних речовин і токсичних промислових відходів – «CAM», «GID-3», «LCD 3.3», «SABRE 5000», «MMTD»; прилади для визначення небезпечних хімічних речовин – «GasID», «GUARDION», «HazMatID Elite», «RESPONDER RCI» [96, с. 193].

Отже, обираючи тактику залучення спеціаліста до обшуку, слід урахувувати: 1) який вид обшуку буде проведено (житла чи іншого володіння особи, приміщення, місцевості, транспортного засобу, особи); 2) об'єкт пошуку (знаряддя злочину, речі й цінності, здобуті злочинним шляхом, а також інші предмети і документи, що мають значення для встановлення істини у справі або злочинця, який переховується); 3) суб'єкта, у якого проводять обшук; 4) мету обшуку; 5) якого спеціаліста слід запросити; 6) необхідність запрошення кількох спеціалістів до проведення обшуку; 7) ситуацію, у якій буде проведено обшук (залежно від наявних матеріалів кримінального провадження); 8) чи буде це

додатковий, повторний обшук; 9) потребу залучення спеціаліста до проведення тактичної операції «груповий обшук» [178].

Розділяємо точку зору І. В. Пирога, що діяльність спеціаліста під час перевірки складних слідчих (розшукових) дій за змістом передбачає два різновиди: фіксацію перебігу слідчої (розшукової) дії та виявлення й вилучення слідів кримінального правопорушення. У ряді випадків такі дії неможливо здійснювати одночасно. Тому доцільно залучати двох спеціалістів. Один зі спеціалістів здійснює відеозапис, інший виявляє та вилучає під час проведення слідчої (розшукової) дії доказову інформацію [101, с. 179-183].

Вирішуючи питання щодо запрошення спеціаліста, слід ураховувати: а) чи плануються види робіт, які неможливо чи складно здійснити без участі спеціаліста; б) чи виникла необхідність дослідження складної, що потребує використання специфічних знань, обстановки; в) чи буде проведено значний обсяг роботи, частину якої може виконати спеціаліст; г) чи буде необхідність виконання робіт, що потребують спеціальних знань і високої кваліфікації (фотозйомка, відеозапис, пошук мікрочастинок) [178].

Переконані, що на рівні нормативно-правового регулювання, а також у практичній діяльності правоохоронних органів, слід забезпечити обов'язкову участь спеціаліста, а саме спеціаліста-криміналіста, фахівців інших галузей знань, з метою підвищення ефективності слідчих (розшукових) дій та досягнення завдань кримінального провадження.

З огляду на те, що в процесі проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, залучають спеціальні знання з різних галузей, що засвідчує їх комплексний характер, слід акцентувати на дотриманні криміналістичних рекомендацій щодо забезпечення ефективної взаємодії спеціалістів між собою та зі слідчим. Щодо використання групи спеціалістів, які мають знання в різних галузях і яких залучають до проведення слідчих (розшукових) дій, можна сформулювати такі криміналістичні рекомендації:

1) своєчасність формування групи спеціалістів, знання яких будуть необхідні під час проведення слідчих (розшукових) дій, і вживання організаційних заходів щодо забезпечення їх участі в запланованих заходах;

2) планомірність використання групи спеціалістів під час слідчих (розшукових) дій, зокрема на підставі плану, який має складати слідчий під час особистої участі всіх залучених спеціалістів після початкового ознайомлення з місцем проведення слідчої (розшукової) дії. У плані мають бути передбачені окремі та спільні дії різнопрофільних спеціалістів щодо виявлення, фіксації та вилучення доказів, а також їхні консультативні функції щодо сформульованих слідчих версій на підставі попередніх досліджень слідів та об'єктів, які перевіряють, визначення кола об'єктів і питань, що підлягають експертному дослідженню. У такому плані необхідно окреслити питання, пов'язані з особливостями застосування відповідних науково-технічних засобів;

3) повнота використання всіх форм і способів взаємодії слідчого зі спеціалістами та спеціалістів один з одним на кожному етапі проведення слідчої (розшукової) дії;

4) активне використання групи спеціалістів у фіксації результатів слідчих (розшукових) дій. Це тактичне правило означає залучення всіх спеціалістів, до складання протоколу слідчої (розшукової) дії, виготовлення доповнень і додатків до нього, що вимагає використання спеціальних знань (спеціальної термінології в описі об'єктів і слідів, технічних характеристик використаних під час виявлення, закріплення та вилучення предметів і слідів науково-технічних засобів) [51].

Криміналістичні рекомендації щодо підвищення ефективності комплексного використання спеціальних знань і залучення до проведення слідчих (розшукових) дій групи спеціалістів з різних галузей знань мають сприяти підвищенню ефективності діяльності з розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу.

3.3. Проведення судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу

Окремою формою використання спеціальних знань і слідчою (розшуковою) дією є залучення стороною кримінального провадження експерта та проведення експертизи. Національне кримінальне процесуальне законодавство регламентує її проведення (ст. 242, 243, 244 КПК України). Згідно зі ст. 242 КПК України, «експертиза проводиться експертною установою, експертом або експертами, яких залучають сторони кримінального провадження або слідчий суддя за клопотанням сторони захисту у випадках та порядку, передбачених ст. 244 КПК України, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Не допускається проведення експертизи для з'ясування питань права» [70], а ч. 2 ст. 242 КПК України регламентує випадки обов'язкового призначення експертизи. Правове регулювання інституту судової експертизи здійснюють відповідно до положень Закону України «Про судову експертизу» 1994 року [126] і підзаконних нормативно-правових актів. Важливе значення має взаємодія слідчого зі спеціалістом та експертом під час призначення та проведення судових експертиз [4, с. 65-74].

Висновок експерта як результат його пізнавальної діяльності становить єдність суб'єктивного та об'єктивного. Об'єктивність, зокрема, полягає в тому, що її джерелом є об'єкти матеріальної дійсності; по-друге, експерт встановлює та оцінює стійкі, індивідуальні й ідентифікаційно значущі ознаки об'єкта. Суб'єктивне полягає в тому, що все зазначене не просто дзеркально копіюється, а творчо відображається у свідомості експерта, який проводив дослідження. Наскільки експерт буде професійно підготовлений, наскільки структура особистості експерта буде відповідати моделі судового експерта, настільки буде висока результативність його пізнавальної діяльності в процесі експертного дослідження та власне висновку загалом. На цьому етапі пізнавальна діяльність

експерта тісно пов'язана з його засвідчувальною діяльністю, яка полягає в тому, що експерт повинен оформити весь пізнавальний процес у відповідну форму фіксації його перебігу та результатів, яка передбачена кримінальним процесуальним законом і відомчими нормативними актами.

Згідно з результатами вивчення кримінальних проваджень (додаток Б), проведених наукових досліджень [83, с. 347-351; 79, с. 83-87], під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, проводили такі види судових експертиз:

1) серед криміналістичних експертиз: трасологічну (88,9 %); вибухотехнічну (34,4%); матеріалів, речовин і виробів (нафтопродуктів і паливно-мастильних матеріалів (37,8 %), лакофарбових матеріалів і покриттів (21,1 %), спиртовмісних сумішей (20,2 %), полімерних матеріалів (17,7 %)); технічну експертизу документів (22,2%); фототехнічну (19,8 %); експертизу зброї та слідів й обставин її використання (8,9 %); почеркознавчу (6,7 %); техногенних вибухів (2,2 %);

2) серед інженерно-технічних експертиз: пожежно-технічну (100 %); безпеки життєдіяльності (38,9 %); оцінно-будівельну (26,7 %); електротехнічну (24,4 %); автотехнічну (20,0 %); комп'ютерно-технічну (13,3 %); інженерно-механічну (12,3 %); будівельно-технічну (8,9 %);

3) серед товарознавчих експертиз: машин, обладнання, сировини (84,4 %); транспортно-товарознавчу (12,3 %); військового майна, техніки й озброєння (8,9 %);

4) судово-медичну експертизу (за умови наявності потерпілих (38,9 %)).

Перелічені експертизи можуть призначати та проводити як комплексні.

Наприклад, ідеться про призначення судово-медичної (за наявності потерпілих) і пожежно-технічної експертиз: перша встановлює причину й час настання смерті чи ступінь ушкоджень здоров'я, друга – причину й осередок виникнення вогню, його напрямок і поширення. У разі виявлення типових слідів, що вказують на підпал чи інсценування самозапалення, призначають також

судову електротехнічну, хімічну експертизи й експертизу матеріалів, речовин і виробів [132, с. 28].

Розглянемо особливості проведення найпоширеніших судових експертиз.

Передусім це *пожежно-технічна експертиза*, яку за цих умов можна розглядати як обов'язкову.

Пожежно-технічна експертиза – це процес дослідження явищ, процесів і матеріальних об'єктів, пов'язаних із горінням, виниклими пожежами, застосуванням пожежно-рятувального обладнання, що використовують для їх гасіння, відповідності прийнятих рішень нормативним вимогам щодо дій пожежно-рятувальних підрозділів, елементів і систем протипожежної автоматики й виявлення обставин виникнення горіння, динаміки пожеж, розвитку та їх поширення, відповідності досліджуваних об'єктів вимогам будівельних і пожежних норм, технологічних регламентів виробничих процесів на предмет відповідності прийнятих конструктивних рішень щодо застосованої протипожежної автоматики в цих процесах, виробленої продукції на предмет її стійкості до виникнення та поширення пожеж, зокрема із застосуванням стандартизованих методів випробування на вогнестійкість і поширення полум'я [168, с. 433].

Основними завданнями пожежно-технічної експертизи є: визначення причин, умов і процесів виникнення пожежі; визначення часу та шляхів поширення пожежі; визначення обставин, які сприяли виникненню та поширенню пожежі; оцінювання умов, засобів і способів гасіння пожежі; відповідність технічного стану об'єкта протипожежним нормам тощо. Основні вирішувані питання: де був осередок пожежі (місце виникнення початкового горіння); якими шляхами поширювався вогонь від осередку пожежі; яка причина виникнення пожежі; чи відповідав стан об'єкта вимогам Правил пожежної безпеки; протягом якого часу тривала пожежа; чим пояснюється найінтенсивніше горіння в цьому місці об'єкта; чи можливе загоряння такої речовини (матеріалу) від цього джерела запалювання; чи можливе самозаймання таких речовин (матеріалів) за певних умов конкретного випадку; яка

температура самоспалахування цієї речовини (матеріалу); яка максимальна температура горіння цих матеріалів; чи не є причиною виникнення пожежі аварійний стан електричної мережі (коротке замикання, перевантаження тощо); що було первинним: пожежа чи вибух; з якої причини не спрацював автоматичний протипожежний пристрій; чи належно використовували протипожежну техніку під час гасіння пожежі; де розміщувалися зони розвитку горіння, теплового впливу та задимлення з огляду на надані фактичні дані про речову обстановку місця пожежі; яке джерело запалювання спричинило займання наявного горючого середовища (матеріалу, речовини) у місці формування осередку пожежі; який механізм виникнення пожежі; які обставини події пожежі зумовили її наслідки; якими вибухо-, пожежонебезпечними властивостями характеризуються надані на дослідження матеріали (речовини); для вирішення зазначених питань експерту слід надати протокол огляду місця пожежі з усіма додатками, протоколи слідчих експериментів, акт про пожежу й інші документи, складені службами пожежної охорони, а також речові докази [40].

Для вдосконалення експертного забезпечення правосуддя співробітники НДУІСЕ Міністерства юстиції України провели наукову роботу «Розробка методики з теоретичних та практичних основ проведення судових пожежно-технічних експертиз» [168, с. 433].

Згідно з Методикою з теоретичних та практичних основ проведення судових пожежно-технічних експертиз» 2019 року (на базі Київського науково-дослідного інституту судових експертиз) [32], об'єктом пожежно-технічної експертизи є будь-які об'єкти, де відбулося як контрольоване, так і неконтрольоване горіння, а також об'єкти, на яких могла виникнути пожежа або набути поширення на них, або поширитися від них.

Крім того, об'єктами пожежно-технічної експертизи є обставини щодо профілактики пожеж, розвитку пожеж, гасіння пожеж, використання пожежної техніки, протипожежного та пожежно-рятувального обладнання, як за

практичного застосування за призначенням, так і щодо знаходження їх у стані, можливому до застосування за призначенням.

Об'єктами дослідження є:

- місце пожежі;
- обгорілі й обвуглені конструктивні елементи та частини будівель (деформовані, зруйновані будівельні конструкції, виконані з металів, каменю, залізобетону, деревини, пластмас тощо), обгорілі предмети інтер'єру;
- пошкоджені транспортні засоби й інші великогабаритні предмети (зокрема громіздке технологічне й інше обладнання, наявне там, вилучене з місця події та вилучення якого не видається можливим);
- механізми й обладнання або їх вузли, деталі;
- пошкоджені та непошкоджені впливом факторів пожежі предмети, їх залишки (зокрема передбачувані технічні засоби підпалу або предмети зі слідами горючих рідин і матеріалів);
- предмети з локалізованими слідами теплового впливу (проплавами, прогарами тощо);
- пожежне сміття (зола, попіл, шлак, вугілля, частини обгорілих предметів, речовин і матеріалів), сліди кіптяви та прогарів на об'єктах, проби матеріалу з ділянок під прогарами;
- пристрої для запалювання речовин і матеріалів;
- пристрої пожежної сигналізації, засоби пожежогасіння;
- електронагрівальні прилади разом зі шнурами;
- залишки пошкоджених електроламп і світильників з ознаками аварійних режимів;
- фрагменти електричних дротів і кабелів зі слідами оплавлень (у прокладках труб і металевих рукавів разом з трубами й металорукавами);
- прилади електрозахисту (плавкі запобіжники, автоматичні вимикачі тощо), електрокомутаційні прилади з ознаками аварійних режимів та без них;
- теплогенеруюче обладнання.

Об'єктами дослідження можуть бути й інші матеріальні об'єкти, на яких міститься інформація, що є предметом дослідження пожежно-технічної експертизи [32].

У ст. 8 Закону України «Про судову експертизу» [126] зазначено, що методики проведення судових експертиз (крім судово-медичних і судово-психіатричних) підлягають атестації та державній реєстрації в порядку, що визначений Кабінетом Міністрів України. Нагальною є потреба в конкретизації та систематизації методичної бази, на підставі якої проводять пожежно-технічні експертизи шляхом створення алгоритму дій судового експерта під час опрацювання отриманого матеріалу з місця пожежі, а також матеріалів стосовно дотримання вимог пожежної безпеки на об'єктах господарювання та іншими суб'єктами.

Проведення судових пожежно-технічних експертиз судові експерти здійснюють, використовуючи методи експертних досліджень, викладені у відповідних інформаційних джерелах, внесених до Реєстру методик проведення судових експертиз, а також до переліків рекомендованої науково-технічної та довідкової літератури, що використовують під час проведення судових експертиз.

На практиці перелік вирішуваних питань, які належать до компетенції судових експертів, постійно розширюється. Зокрема, ініціаторів проведення пожежно-технічних експертиз цікавлять питання стану та придатності до застосування пожежної техніки і протипожежного обладнання, відповідності об'єктів дослідження нормативним вимогам щодо дотримання пожежної та техногенної безпеки тощо. Також часто на вирішення ставлять питання щодо оцінювання дій осіб, які створили обставини, що не відповідають вимогам чинних законодавчих і нормативних документів щодо забезпечення умов дотримання пожежної безпеки. Ініціатори проведення пожежно-технічних експертиз потребують вирішення питань, пов'язаних із відповідністю дій пожежних підрозділів вимогам нормативних документів, що регламентують їх діяльність, під час гасіння пожежі та проведення рятувальних робіт, технічного

стану пожежної техніки й пожежно-технічного обладнання, а також причин виникнення технічних несправностей, як пожежної техніки, так й установок протипожежної автоматики, встановлення причин хибного їх спрацювання або невиконання ними в автоматичному режимі передбачених проєктними розрахунками завдань на гасіння виниклої пожежі або вчасного інформування про її виникнення.

Такі різновекторні завдання експертних досліджень потребують досконалого вивчення та опрацювання нормативної бази, на підставі чого експерт, що виконує пожежно-технічну експертизу, буде мати можливість надати правильну технічну оцінку ситуації відповідно до поставлених на вирішення питань ініціатором проведення судової експертизи або експертного дослідження.

Одним з таких документів є Кодекс цивільного захисту України, прийнятий 2 жовтня 2012 року, що набрав чинності 13 липня 2013 року та замінив низку законів України [32].

Отже, напрями експертних досліджень потребують досконалого вивчення та опрацювання нормативної бази, що регулює різні сфери суспільних і правових відносин (охарактеризована в підрозділі 1.2 дисертації), на підставі чого експерт, що виконує пожежно-технічну експертизу, буде мати можливість надати правильну оцінку ситуації відповідно до поставлених на вирішення питань ініціатором проведення судової експертизи або експертного дослідження. Запорукою належного проведення пожежно-технічної експертизи в кримінальному провадженні є ґрунтовне вивчення нормативно-правової бази.

Зокрема, під час проведення пожежно-технічної експертизи слід ураховувати закони України й підзаконні нормативно-правові акти, які стосуються діяльності суб'єктів, що формують засади безпеки життєдіяльності та пожежної безпеки України. Ідеться власне про Кодекс цивільного захисту України від 2 жовтня 2012 року [54]; закони України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» від 5 квітня 2007 року [124], «Про об'єкти підвищеної небезпеки» від 18 січня 2001 року

[122], Положення про Державну службу України з надзвичайних ситуацій, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 16 грудня 2015 року № 1052 [106]; Методику розроблення критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності та визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду (контролю), затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 10 травня 2018 року № 342 [92], тощо.

Вирішення окреслених та інших питань потребує чіткого формування алгоритму дій судового експерта на підставі теоретичних і практичних опрацювань досліджуваного матеріалу під час проведення пожежно-технічних досліджень.

Відповідно до Методики з теоретичних та практичних основ проведення судових пожежно-технічних експертиз 2019 року [32], цей алгоритм передбачає декілька складових, а саме:

- 1) дослідження обставин виникнення та розвитку пожеж;
- 2) дослідження відповідності об'єкта вимогам чинних нормативних вимог щодо пожежної та техногенної безпеки;
- 3) дослідження відповідності дій пожежно-рятувальних підрозділів під час ліквідації пожеж чинним нормативним документам, які власне й регламентують проведення оперативно-тактичних дій пожежно-рятувальних підрозділів під час гасіння пожеж і проведення рятувальних робіт;
- 4) дослідження питань, пов'язаних із техногенною безпекою, оскільки відповідна структура державного управління ДСНС здійснює нагляд за об'єктами господарювання, організаціями та установами, а також житлом, саме з питань пожежної та техногенної безпеки, оцінюючи повноту й обґрунтованість результатів здійснення таких функцій.

У зв'язку із цим, з метою забезпечення науково обґрунтованою методичною базою експертів під час вирішення таких питань, поліпшення якості, забезпечення повноти проведення експертних досліджень, уникнення можливих хибних висновків працівники НДУІСЕ Міністерства юстиції України розробили

Методику з теоретичних та практичних основ проведення судових пожежно-технічних експертиз [32], використання якої сприяє якісному й ефективному проведенню цього виду експертиз.

У підрозділах Експертної служби МВС також розроблено Методику пожежно-технічної експертизи (10.8), а саме такий її різновид, як «Дослідження обставин виникнення і поширення пожеж та дотримання вимог пожежної безпеки» [30], а практичне проведення судових експертиз й експертних досліджень здійснюють відповідно до наказу МВС України від 17 липня 2017 року № 591 «Про затвердження Інструкції з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України» та інших нормативно-правових актів [34].

Слід акцентувати на важливості правильного формулювання питань, які пропонують на вирішення експерту під час проведення пожежно-технічної експертизи. Поставлені на вирішення питання повинні бути конкретними й безпосередньо пов'язаними з подіями, стосовно яких проводять досудове розслідування. Нерідко, коли з місця пожежі практично не вилучено жодних матеріальних об'єктів, експерту надають матеріали справи і ставлять тільки одне питання: яка причина пожежі. Це значно ускладнює роботу експерта тому, що він у такому разі змушений аналізувати слідчі версії та показання свідків, що межує між використанням спеціальних знань і оцінкою ситуації в галузі знань юриспруденції, що експерту робити заборонено. Експертні висновки в таких випадках можуть не мати достатнього доказового значення. До призначення пожежно-технічної експертизи доцільно заздалегідь проконсультуватися із фахівцем щодо вибору та редакції питань, які виносять на вирішення пожежно-технічної експертизи. Необхідно враховувати, що ставити правові питання, які виходять за межі компетенції експерта, заборонено. Такими питаннями є питання про наявність чи відсутність у діянні конкретної особи (осіб) складу злочину або вини конкретної особи (осіб). Наприклад: хто є винуватцем пожежі; чи мала право особа вчиняти певні дії; чи є вина особи у виникненні пожежі; чи

є причиною пожежі підпал тощо. Правову оцінку фактичних даних справи (з огляду на об'єктивну сторону діяння) проводять тільки органи розслідування та суд. Якщо особі, що призначила експертизу, необхідні дані для оцінки дій (бездіяльності) певних громадян (посадових осіб), то слід ставити питання такого змісту: на кого покладено відповідальність за безпечне виконання певних робіт, якими документами це передбачено; чи наявний факт недотримання правил пожежної безпеки під час виконання певної дії, у чому воно полягало [168, с. 438-439]. Дотримання зазначених та інших криміналістичних рекомендацій є запорукою ефективного та результативного проведення судових експертиз.

Під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, важливою є *трасологічна експертиза*. Трасологія (від фр. *trase* – слід і грецьк. *logos* – учення) – розділ криміналістики, який вивчає теоретичні основи слідоутворення, закономірності виникнення слідів, що відображають механізм вчинення кримінального правопорушення, а також розробляє рекомендації щодо застосування методів і засобів вивчення слідів, їх вилучення та дослідження з метою визначення обставин, суттєвих для розкриття, розслідування та попередження кримінальних правопорушень.

Криміналістичне значення дослідження трасологічних слідів зумовлено наявністю причинового зв'язку з подією кримінального правопорушення, фактом і механізмом власне підпалу. За слідами та результатами проведеної трасологічної експертизи можна з'ясувати: 1) індивідуальну тотожність об'єкта, який залишив слід (ідентифікувати об'єкт); 2) групову належність об'єктів; 3) механізм слідоутворення; 4) окремі обставини кримінально протиправної події (спосіб проникнення в приміщення, кількість учасників події, їх анатомо-фізіологічні особливості, напрямок пересування, використання транспортних засобів, використання речовин і матеріалів для підпалу).

Трасологічні експертизи в досліджуваних матеріалах кримінальних проваджень (додаток Б) переважно проводили експерти Експертної служби МВС. Досліджують сліди-відображення та сліди-предмети, а також

мікрооб'єкти. Тип слідів зумовлює вид дослідження та експертизи. Сліди пальців рук досліджують за допомогою дактилоскопічної експертизи; сліди знарядь злочину на перешкодах, замках, пломбах, а також сліди транспортних засобів – трасологічної експертизи. Методика трасологічного дослідження, так само як й інша ідентифікація, передбачає окремі й порівняльні дослідження, оцінку результатів і формулювання висновків.

Трасологічна експертиза виконує такі завдання: 1) ідентифікаційні, пов'язані зі встановленням тотожності об'єкта, що утворює сліди, за слідами-відображеннями; 2) діагностичні, пов'язані з механізмом утворення сліду, величиною докладеної сили, часом утворення сліду, взаємним розміщенням знаряддя вчинення кримінального правопорушення та об'єкта, що сприймає сліди, послідовністю нанесення слідів, напрямком руху об'єкта, що утворює слід (транспорту, знарядь злочину тощо).

Обов'язковим під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, є проведення *товарознавчих експертиз*: машин, обладнання, сировини; транспортно-товарознавчої; військового майна, техніки та озброєння. Згідно з п. 6 ч. 2 ст. 242 КПК України, проведення експертизи є обов'язковим для «визначення розміру матеріальних збитків, якщо потерпілий не може їх визначити та не надав документ, що підтверджує розмір такої шкоди, розміру шкоди немайнового характеру, шкоди довіллю, заподіяного кримінальним правопорушенням» [70].

Ідеться про експертизу машин, обладнання, сировини та споживчих товарів. Її основними завданнями є: визначення вартості товарної продукції; визначення належності товарів до класифікаційних категорій, наявних у виробничо-торговельній сфері; визначення характеристик об'єктів дослідження відповідно до вимог УКТЗЕД; виявлення змін показників якості товарної продукції; встановлення способу виробництва товарної продукції: промисловий чи саморобний, підприємства-виробника, країни-виробника; визначення відповідності упакування і транспортування, умов і термінів зберігання товарної продукції до вимог чинних правил [40]. За умови проведення експертизи машин,

обладнання, сировини та споживчих товарів у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, основними питаннями, які ставили на вирішення експерту, були: яка вартість об'єктів дослідження на території України; яке найменування та призначення товарів; які дефекти має конкретний товар; чи є ці дефекти істотними; чи можлива реалізація (експлуатація) товару за наявності виявлених дефектів; який розмір матеріальної шкоди, заподіяної власнику майна внаслідок пошкодження цього майна (у разі пожежі, залиття тощо). Важливим є уточнення, що на експертизу може бути поставлено питання про вартість відсутнього товару (майна). У таких випадках у документі про призначення експертизи (залучення експерта) зазначають про відсутність об'єкта та вказуються матеріали справи, на підставі яких мають проводити експертизу (рахунки, товарно-транспортні накладні, описи в позовних заявах, протоколах допиту потерпілих тощо) [40]. Така ситуація є однією з типових, з огляду на механізм і наслідки кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу.

Слід розглянути й такий вид товарознавчої експертизи, як транспортно-товарознавча. До основних завдань транспортно-товарознавчої експертизи належить визначення ринкової вартості колісних транспортних засобів, їхніх складових, а також розміру вартості матеріальних збитків, заподіяних власнику або володільцю колісних транспортних засобів, їх складових, унаслідок пошкодження останнього. Таку експертизу проводили в 12,3 % кримінальних провадженнях (додаток Б), де внаслідок підпалу було пошкоджено транспортні засоби.

Товарознавчу експертизу військового майна, техніки й озброєння проводили в 8,9 % випадків (додаток Б), коли внаслідок дії пожежі було знищено чи пошкоджено зазначене вище майно на особливих об'єктах. Експерт за таких умов може надати відповіді на запитання: який розмір матеріального збитку, завданий унаслідок пошкодження об'єкта, зокрема з огляду на надану в розпорядження експерта калькуляцію відновлювального ремонту; який розмір

матеріального збитку, завданий у разі повного знищення об'єкта, зокрема внаслідок бойових дій.

Основні питання, що ставлять на розгляд *судово-медичної експертизи*, залежно від обставин провадження, можуть мати такий зміст: які пошкодження є на трупі та яке їх походження; чи спричинені пошкодження на тілі потерпілого дією вогню, чи вони є термічними; у прижиттєвий період чи після настання смерті було отримано термічні пошкодження; від чого настало удушся – від диму, газу, фізичного насилля чи з інших причин; коли настала смерть потерпілого; яка причина настання смерті потерпілого; чи переміщувався потерпілий під час пожежі; якщо так, то в якому напрямку він міг рухатися; які частини тіла потерпілого мають опіки та якого ступеня [132, с. 28].

Згідно з даними емпіричних джерел, у низці випадків під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, проведення судово-медичних експертиз є обов'язковим. Це ілюструє випадок із практики. До чергової частини столичної поліції надійшло повідомлення про задимлення у квартирі в Деснянському районі м. Києва. За викликом негайно виїхали наряди поліції, слідчо-оперативні групи, рятувальники й медики. Після того як рятувальники загасили вогонь, у квартирі виявили тіло чоловіка з численними колото-різаними ранами грудної клітини та ніг. Правоохоронці одразу встановили особу потерпілого. Ним виявився 33-річний орендатор помешкання, уродженець Львівської області. Правоохоронці встановили, що чоловіки того самого дня познайомилися на вулиці, у квартирі, яку винаймав потерпілий, розпивали спиртні напої. Згодом між ними виник конфлікт, під час якого гість декілька разів ударив кухонним ножом опонента. Далі, щоб приховати сліди вчинення злочину, зловмисник підпалив квартиру й утік. Для встановлення остаточної причини смерті тіло направлено на проведення судово-медичної експертизи [147].

Слід зауважити, що під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, призначення саме комплексу судових експертиз дає

змогу досягти поставлених завдань. Це засвідчують численні приклади з практики.

Наприклад, згідно з вироком Мурованоктуриловецького районного суду Вінницької області від 12 жовтня 2019 року в кримінальному провадженні № 12019020230000089 про вчинення ОСОБА_5 кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 194 КК України, що полягало в підпалі будинку під час того, коли в ньому спали: ОСОБА_4 , ОСОБА_8 та її малолітня дитини ОСОБА_9. Реалізуючи свій злочинний умисел, спрямований на пошкодження та знищення чужого майна, через неприязні стосунки та з метою помсти ОСОБА_4, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер власного діяння, передбачаючи суспільно небезпечні наслідки та бажаючи їх настання, переодягнувшись в інший одяг, шляхом застосування джерела вогню, а саме за допомогою сірників, ОСОБА_5 підпалила дитячі речі, що знаходилися на веранді будинку, чим спричинила пожежу, після чого через вхідні двері покинула будинок і зникла в невідомому напрямку. Унаслідок протиправних дій ОСОБА_5 будинок і речі, що знаходилися всередині будинку, було охоплено полум'ям, пошкоджено та знищено. У цьому кримінальному провадженні вину підозрюваної ОСОБА_5 у вчиненні кримінального правопорушення було доведено шляхом проведення системи слідчих (розшукових) дій, наданого до матеріалів кримінального провадження акта про пожежу та звіту про пожежу, на підставі яких встановлено, що причиною пожежі в житловому будинку ОСОБА_4 був саме підпал; на підставі висновків: пожежно-технічної експертизи (згідно з яким причиною виникнення пожежі в житловому будинку було нанесення відкритого джерела запалювання на горючі матеріали); судової будівельно-технічної експертизи (встановлено розмір майнової шкоди, заподіяної власнику житлового будинку); судово-психіатричної експертизи (доведено, що на момент вчинення злочину ОСОБА_5 виявляла емоційно нестійкий розлад особистості, імпульсивний тип, однак на момент учинення злочину була здатна усвідомлювати власні дії та керувати ними) [11]. Отже, вину ОСОБА_5 було доведено.

Вивчення значної кількості судових рішень, а також власний практичний досвід дають підстави стверджувати, що переважну більшість застосовуваних заходів у процесі досудового розслідування кримінальних правопорушень здійснюють із залученням різних форм використання спеціальних знань. Ідеться власне про проведення різних видів судових експертиз, а також слідчих (розшукових) дій із залученням спеціаліста.

Наприклад, згідно з вироком колегії суддів Новозаводського районного суду міста Чернігова від 5 жовтня 2022 року (справа № 734/3199/19), встановлено, що 28 березня 2019 року близько 19 год 00 хв ОСОБА_9, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, завдаючи ОСОБА_11 тілесних ушкоджень з метою умисного вбивства, відвів ОСОБА_11 до річки Десна поблизу с. Максим Козелецького району Чернігівської області та, реалізуючи злочинний умисел, спрямований на вбивство потерпілого, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер власних дій, передбачаючи та бажаючи настання суспільно небезпечних наслідків у вигляді смерті, умисно став топити ОСОБА_11 у воді. Однак дії ОСОБА_9 не довів до кінця, оскільки їх припинила ОСОБА_12. Продовжуючи свою протиправну діяльність, ОСОБА_9 відвів ОСОБА_11 до будинку, який розташований за адресою: АДРЕСА_1, де з метою реалізації свого злочинного умислу, спрямованого на умисне вбивство ОСОБА_11, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер власних дій, передбачаючи та бажаючи настання суспільно небезпечних наслідків у вигляді його смерті, стоячи позаду потерпілого, накинув телефонний дріт на шию та почав затягувати кінці дроту навколо шиї потерпілого, чим спричинив потерпілому тілесні ушкодження у вигляді двох гематом на шиї. Однак і ці його дії не були доведені до кінця, оскільки були припинені ОСОБА_12.

Далі ОСОБА_9, діючи без розриву в часі, перебуваючи в стані алкогольного сп'яніння, у приміщенні будинку за адресою: АДРЕСА_1, з метою доведення злочинного умислу до кінця, спрямованого на умисне вбивство ОСОБА_11, завдав удар дерев'яною палицею по голові останнього. Вважаючи, що потерпілий знепритомнів, реалізуючи свій злочинний умисел на вбивство,

усвідомлюючи суспільно небезпечний характер своїх дій, передбачаючи та бажаючи настання суспільно небезпечних наслідків у вигляді його смерті, умисно вчинив підпал будинку, у якому перебував ОСОБА_11, і вважаючи, що вчинив усі необхідні дії, спрямовані на позбавлення життя потерпілого, покинув місце злочину. Однак злочин не було доведено до кінця з причин, які не залежали від його волі, оскільки потерпілий ОСОБА_11 не втратив свідомості та самостійно вийшов з будинку, що палав.

Вину обвинуваченого в учиненні інкримінованих йому кримінальних правопорушень цілком доведено в судовому засіданні належними та допустимими доказами. Серед них слід зазначити про ті, що отримані з використанням спеціальних знань: протокол огляду місця події із залученням спеціалістів; висновок експерта за результатами судової експертизи матеріалів, речовин в виробів, зокрема слідів нафтопродуктів та паливно-мастильних матеріалів; акт про пожежу; звіт про причини виникнення пожежі житлового будинку та господарчих будівель; протокол огляду речей і документів із залученням спеціаліста; висновок судової медичної експертизи; протоколи проведення слідчих експериментів із залученням спеціалістів; висновок судової біологічної експертизи; висновок судово-психіатричної експертизи підозрюваного тощо [12]. Отже, комплексне використання спеціальних знань під час проведення різних процесуальних у процесі досудового розслідування забезпечило належний результат щодо досягнення завдань кримінального провадження.

Розглянуті види судових експертиз є типовими, їх постійно застосовують у практичній діяльності під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу.

Нові напрями експертних досліджень обумовлені потребою розслідування щодо воєнних злочинів, вчинених шляхом підпалу, як результату збройної агресії РФ [86, с. 171-174]. Значні зусилля за цим напрямом докладають Експертна служба МВС України, науково-дослідні інститути Міністерства юстиції України. Нині триває збирання доказової бази в процесі фіксації воєнних

злочинів, вчинених російськими окупантами. Зокрема, вітчизняні фахівці проводять експертизи, використовуючи обладнання, надане американськими партнерами. Надзвичайно важливою стала нещодавно передана урядом США унікальна криміналістична лабораторія. Завдяки проведенню з її допомогою ДНК-досліджень є змога оперативно документувати події, які відбувалися в регіонах, що зазнали російської агресії. Ідеться про руйнування як житла, так і критичної інфраструктури. Експертна служба МВС України у своєму ресурсі має десять повнопрофільних криміналістичних лабораторій [113]. З огляду на масштаби військової агресії, катастрофічну кількість кримінальних правопорушень, вчинених щодо громадян України, потреба в удосконаленні криміналістичного забезпечення досудового розслідування, належного матеріально-технічного оснащення постійно зростає.

Допомагають у виконанні таких завдань європейські партнери. Країни-члени ЄС доручили КМЄС підтримати українських колег, щоб сприяти розслідуванню та переслідуванню будь-яких випадків військових злочинів. Під час спільних візитів до звільнених районів Бучі, Ірпеня та Гостомеля Київської області експерти місії надавали консультації та підтримку щодо збору доказів, методів ДНК-профілю, ідентифікації жертв, збору та ідентифікації слідів тощо. Нещодавно КМЄС в Україні передала Нацполіції України обладнання на 30 тис. євро. Це посилить спроможність українських слідчих збирати докази у справах про воєнні злочини в нещодавно звільнених населених пунктах Донецької, Харківської областей та на Херсонщині [49].

Проблематика проведення судових експертиз згідно з міжнародними та європейськими стандартами завжди була в центрі уваги вчених і практиків. Зазначимо про оригінальні публікації Л. М. Головченка [13, с. 13-18], О. В. Грищенка [17, с. 5-10], Н. І. Клименко [46, с. 35-40], О. А. Лопати [88 с. 97-103], Є. Б. Сімакової-Єфремян [143, с. 175-184], Н. М. Ткаченко [149, с. 120-126] та інших дослідників [141], а нині це завдання стало надзвичайно актуальним у зв'язку з потребою розслідування воєнних злочинів, вчинених на території України, у системі міжнародного кримінального судочинства.

З огляду на сучасні тенденції розвитку науки і практики, доцільно виокремити перспективні напрями розвитку інституту судової експертизи в кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, до яких належать:

- вивчення закономірностей формування та розвитку наявних видів судових експертиз, розширення їх можливостей;
- зміцнення основи теорії судової експертизи; розроблення та вдосконалення засобів, методів і методик експертної діяльності;
- розроблення програмного забезпечення судових експертиз;
- прогнозування процесів, що відбуваються в експертній практичній діяльності, і завдань наукових досліджень у галузі судової експертизи.

Увагу необхідно зосередити на збиранні матеріалів – речових доказів для забезпечення процесу проведення судових експертиз. Передумовою є якісне та ефективно проведення огляду місця події та інших слідчих (розшукових) дій з використання спеціальних знань.

Висновки до розділу 3

1. Визначальне місце серед засобів розслідування посідають слідчі (розшукові) дії, зокрема огляд місця події. Висвітлено питання організації і тактики огляду місця події під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу.

До проведення огляду місця події під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, залучають спеціалізовану пересувну лабораторію та працівників Експертної служби МВС. Згідно з Інструкцією про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби МВС України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події, затвердженої наказом МВС України від 3 листопада 2015 року № 1339, спеціалізовану пересувну лабораторію Експертної служби МВС можуть

залучати до участі в проведенні огляду місця події в кримінальному провадженні за клопотанням керівника органу досудового розслідування або особи, що виконує його обов'язки, у разі виникнення об'єктивних обставин, пов'язаних із вчиненням низки злочинів (кримінальних правопорушень), зокрема «пожежі, під час якої загинуло двоє і більше осіб або госпіталізовано до медичних закладів п'ятеро і більше осіб».

Необхідним є залучення як спеціалістів працівників ДСНС. Для участі в огляді місця пожежі обов'язково залучають спеціалістів з гасіння, ліквідації та дослідження пожежі, за потреби можуть залучати відповідних спеціалістів газового господарства, енергонагляду й технічного нагляду, ремонту побутової техніки, контролю за устаткуванням, ремонтом й експлуатацією систем пічного опалення. Керівництво територіальних органів поліції та ДСНС узгоджує з керівниками відповідних підприємств, установ та організацій, де працюють такі спеціалісти, порядок їх виклику та прибуття на місце пожежі.

Огляд місця події проводять за трьома етапами:

1) підготовчий етап на місці події, під час якого вивчають навколишню обстановку. Встановлюють обставини, які передували пожежі (кількість осіб, які були поряд із місцем події, та їх ознаки; час, умови, обстановку вчинення пожежі; визначення меж згарища й «опорних точок» огляду);

2) етап безпосереднього огляду місця події: визначають осередок пожежі, особливості пожежного навантаження та джерела запалювання; установлення напрямків поширення вогню; порівняння побаченого із закономірностями виникнення та розвитку пожежі; виявлення негативних можливих обставин на місці події;

3) заключний етап огляду місця події: вилучення речових доказів; фіксація результатів огляду місця події.

2. До типових слідчих (розшукових) дій, які проводили під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, належать: огляд, зокрема огляд місця події (100 % кримінальних проваджень, спеціальні знання залучали в 100 % випадків), допит (100 %, спеціальні знання

залучали у 88,9 % випадків), обшук (92,2 % кримінальних проваджень, спеціальні знання залучали в 100 % випадків), залучення експерта і проведення експертизи (100,0 %).

Оскільки в процесі проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, залучають спеціальні знання з різних галузей, що засвідчує їх комплексний характер, увагу акцентовано на дотриманні криміналістичних рекомендацій щодо забезпечення ефективної взаємодії спеціалістів між собою та зі слідчим.

Розроблено криміналістичні рекомендації щодо підвищення ефективності комплексного використання спеціальних знань з різних галузей та залучення до проведення слідчих (розшукових) дій групи спеціалістів з різних галузей знань: своєчасність формування групи спеціалістів, знання яких будуть необхідні, застосування організаційних заходів щодо забезпечення їхньої участі; планованість використання групи спеціалістів за керівної ролі слідчого; повнота використання всіх форм і способів взаємодії слідчого зі спеціалістами та власне спеціалістів на кожному етапі проведення слідчої (розшукової) дії; використання допомоги спеціалістів у фіксації результатів слідчої (розшукової) дії із застосуванням необхідних технічних засобів.

3. Окремою формою використання спеціальних знань і слідчою (розшуковою) дією є залучення стороною кримінального провадження експерта та проведення експертизи. Розглянуто особливості проведення найпоширеніших судових експертиз.

Передусім це пожежно-технічна експертиза, яку за таких умов можна розглядати як обов'язкову. Основними завданнями пожежно-технічної експертизи є: визначення причин, умов і процесів виникнення пожежі; визначення часу та шляхів поширення пожежі; визначення обставин, які сприяли виникненню та поширенню пожежі; оцінювання умов, засобів і способів гасіння пожежі; відповідність технічного стану об'єкта протипожежним нормам тощо. Основні вирішувані питання: де був осередок пожежі (місце виникнення початкового горіння); якими шляхами поширювався вогонь від осередку пожежі;

яка причина виникнення пожежі; чи відповідав стан об'єкта вимогам Правил пожежної безпеки; протягом якого часу тривала пожежа; чим пояснюється найінтенсивніше горіння в цьому місці об'єкта; чи можливе загоряння такої речовини (матеріалу) від цього джерела запалювання; чи можливе самозаймання таких речовин (матеріалів) за певних умов конкретного випадку тощо.

На підставі аналізу численних прикладів з практики встановлено, що під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, досягти поставлених завдань надає можливість призначення саме комплексу судових експертиз.

ВИСНОВКИ

У дисертаційному дослідженні здійснено теоретичне узагальнення, проведено емпіричні дослідження та запропоновано вирішення нового наукового завдання, суть якого полягає у формуванні теоретичних положень і практичних рекомендацій щодо використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу.

1. На підставі ґрунтовного вивчення праць учених (Г. С. Бідняк, М. Ю. Бузинарського, В. Г. Гончаренка, І. В. Гори, Д. П. Гуріної, В. М. Кіцелюка, Н. І. Клименко, О. А. Кравченка, В. К. Лисиченка, А. В. Мировської, І. В. Пирога, Б. В. Романюка, В. М. Реваки, Е. Б. Сімакової-Єфремян, В. В. Семенова, Г. М. Степанової, М. Л. Цимбала, М. Г. Щербаковського та ін.) констатовано відсутність монографічних досліджень, які висвітлювали б проблематику використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу.

Практичні працівники зазначили про необхідність удосконалення навчально-методичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, зокрема шляхом: підготовки навчальних підручників і посібників (54,4 % слідчих, 44,4 % спеціалістів-криміналістів); розроблення методичних рекомендацій (58,3 %; 55,6 %); проведення занять у системі службової підготовки (30,1 %; 26,7 %); залучення до науково-практичних конференцій, тренінгів (39,8 % та 46,7 % опитаних).

Важливим завданням є дослідження воєнних злочинів, вчинених шляхом підпалу, за умов воєнного стану в Україні та подолання збройної агресії РФ. Окреслену проблематику нині активно розробляють сучасні вчені. Це монографічне дослідження авторського колективу Національної академії правових наук України «Правова система України в умовах воєнного стану» (2022); Коваль Д. О., Авраменко Р. А. «Воєнні злочини. Особливості розслідування міжнародних злочинів, скоєних в контексті збройного конфлікту

на Донбасі» (2019); Черноус Ю. М. «Актуальні питання розслідування та судового розгляду Міжнародним кримінальним судом справ про міжнародні злочини» (2020); Дуфенюк О. М. «Розслідування воєнних злочинів: логістичні, криміналістичні та судово-медичні питання» (2022). За змістом сучасних наукових напрацювань висвітлено окремі питання використання спеціальних знань під час розслідування воєнних злочинів, зокрема вчинених шляхом підпалу.

Формування наукових засад використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, слід здійснювати в контексті галузі наукового знання, залучення якої є необхідним у кримінальному провадженні.

2. Нормативно-правові акти, які регламентують розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, і використання спеціальних знань у кримінальному провадженні, мають комплексний характер, їх умовно об'єднано відповідно до таких груп:

1) закони України й підзаконні нормативно-правові акти, які стосуються безпеки життєдіяльності держави та її громадян (Конституція України 1996 року, Кодекс цивільного захисту України 2012 року тощо);

2) закони України й підзаконні нормативно-правові акти, які стосуються діяльності суб'єктів, що формують засади безпеки життєдіяльності та пожежної безпеки України. Такі нормативно-правові акти передусім регулюють діяльність ДСНС, а також центральних органів виконавчої влади, інших державних органів, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання, громадських організацій та інших суб'єктів, повноваження, завдання та обов'язки яких визначені Кодексом цивільного захисту України від 2 жовтня 2012 року. Це закони України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» 2007 року, «Про об'єкти підвищеної небезпеки» 2001 року, Методика розроблення критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності та визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду

(контролю), затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 10 травня 2018 року № 342, тощо;

3) закони України й підзаконні нормативно-правові акти, які стосуються діяльності суб'єктів досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із підпалами. Це КК України 2001 року, КПК України 2012 року, Закон України «Про Національну поліцію» 2015 року, Інструкція з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України, затверджена наказом МВС України від 27 квітня 2020 року № 357, Порядок спільних дій Національної поліції України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій та Експертної служби МВС України під час проведення огляду місця пожежі, виявлення, припинення, попередження та розслідування кримінальних правопорушень та інших подій, пов'язаних з пожежами, затверджений наказом МВС України від 24 липня 2017 року № 621, тощо;

4) закони України й підзаконні нормативно-правові акти, які регулюють діяльність суб'єктів застосування спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, і використання отриманих результатів з метою досягнення завдань кримінального провадження. Це КПК України 2012 року, Закон України «Про судову експертизу» 1994 року, Інструкція про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події, затверджена наказом МВС України від 3 листопада 2015 року № 1339, Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затверджена наказом Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року № 53/5, тощо.

3. Запропоновано класифікацію форм спеціальних знань залежно від використання їх результатів у доказуванні під час кримінального провадження щодо розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу:

1) процесуальна форма використання спеціальних знань: залучення спеціаліста до проведення слідчих (розшукових) дій; надання письмового пояснення спеціаліста як додатка до протоколу слідчої (розшукової) дії; надання висновку спеціаліста в кримінальних провадженнях про кримінальні проступки; залучення експерта та проведення судових експертиз; допит експерта під час судового розгляду;

2) змішана форма, що має довідково-консультативний характер, результати якої відображаються в документах, підлягають додатковому оцінюванню за критеріями належності й допустимості щодо можливості визнання таких документів джерелами доказів (ст. 93, ст. 99 КПК України): висновки ревізій та акти перевірок; акти про пожежу, звіти про причини виникнення пожежі, складені спеціалістом з дослідження пожеж, тощо;

3) непроцесуальна форма використання спеціальних знань: попередні експрес-дослідження слідів кримінального правопорушення; перевірка за криміналістичними обліками й інформаційно-довідковими базами; усні консультації спеціаліста; використання власних спеціальних знань слідчим, дізнавачем, прокурором, суддею, захисником.

Під час застосування спеціальних знань слід урахувувати об'єктивні обставини, пов'язані з численністю галузей знань науки, техніки, мистецтва, ремесла; потребами правоохоронної діяльності; з огляду на системні інтеграційні процеси в науці та практиці.

Висвітлено актуальні питання довідково-консультаційної діяльності спеціаліста на прикладі розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із пожежами й підпалами. Досліджено особливості застосування консультації спеціаліста в письмовій формі, адже посадова особа територіального органу ДСНС як спеціаліст із дослідження пожеж, якого залучають до кримінального провадження як спеціаліста, у результаті виконання поставлених завдань і використання спеціальних знань складає такий документ, як «акт про пожежу», «звіт про причину виникнення пожежі та інші матеріали стосовно пожежі (фототаблиці тощо)», що долучають до матеріалів кримінального провадження.

«Акт про пожежу», «звіт про причину виникнення пожежі та інші матеріали стосовно пожежі (фототаблиці тощо)», складені компетентним суб'єктом, містять криміналістично значущу інформацію, їх використовують під час проведення подальших експертних досліджень, вони є предметом оцінки під час досудового розслідування та судового розгляду. За умови відповідності «акту про пожежу», «звіту про причину виникнення пожежі та інших матеріалів стосовно пожежі (фототаблиці тощо)» вимогам, які ставлять до джерел доказів, їх визнають документами (ст. 99 КПК України) і джерелами доказів (ч. 2 ст. 84 КПК України).

4. Обґрунтовано, що встановлення елементів криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, здійснюють із залученням спеціальних знань. Використання спеціальних знань у різних формах і з різних галузей знань дає змогу виконати низку завдань під час формування криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу. Зокрема:

1) для з'ясування характеру предмета посягання – використовують як спеціальні:

а) товарознавчі знання (з метою встановлення розміру матеріальної шкоди, заподіяної власнику внаслідок пошкодження його майна);

б) економічні знання (зادля документального підтвердження нестачі товарно-матеріальних цінностей, основних засобів на виробництві після факту пожежі);

в) екологічні знання (з метою визначення впливу пожежі на навколишнє природне середовище, наслідків і заподіяних збитків; визначення екологічних наслідків, унаслідок ведення бойових дій та/або застосування військової техніки й озброєння; визначення розміру збитків від забруднення навколишнього природного середовища, пошкодження або знищення об'єктів тваринного та рослинного світу);

2) для характеристики обстановки вчинення кримінального правопорушення – використовують як спеціальні:

а) пожежно-технічні знання (для встановлення механізму й осередку пожежі; діагностування: горючого середовища та динаміки горіння, взаємодії джерел запалювання з горючим середовищем, причинового зв'язку між вибухом і пожежею; причин виникнення пожеж з ознаками підпалу; причинового зв'язку виникнення пожежі з протипожежним станом об'єкта; діагностування механізму виникнення та розвитку пожеж, встановлення їх технічних причин);

б) електротехнічні знання (зادля з'ясування стану електромережі й електрообладнання, причини виникнення аварійних режимів унаслідок перетворення електричної енергії в теплову);

в) будівельно-технічні знання (з метою встановлення технічного стану будівлі до й після пожежі, відповідності нормативним вимогам конструктивних елементів споруди та будівельних матеріалів);

3) для з'ясування способу вчинення кримінального правопорушення – використовують як спеціальні:

а) вибухотехнічні знання (під час дослідження вибухових пристроїв: факту вибуху вибухового пристрою на місці події; визначення виду вибуху; визначення належності об'єкта до вибухових пристроїв (боєприпасів) та його потужності; встановлення здатності пристрою спричинити вибух і можливості вибуху пристрою в конкретних умовах (струс, нагрівання тощо); встановлення наявності в обставинах справи даних, що стосуються особи, яка виготовила саморобний вибуховий пристрій і привела його в дію);

б) знання з криміналістичного дослідження зброї та слідів її використання. Це використання спеціальних знань під час дослідження гранатометів і ствольної артилерійської зброї, встановлення їх належності до вогнепальної або реактивної зброї, визначення їх типу, виду, моделі або зразка (для виробів промислового виробництва), способу виготовлення та придатності для використання за призначенням;

4) з метою формування слідової картини події – використовують як спеціальні:

а) трасологічні знання (для дослідження слідів рук і ніг людини, її взуття; слідів рукавичок, одягу людини, слідів пошкоджень на об'єктах, слідів нашарувань на об'єктах; дослідження знарядь, агрегатів, інструментів, холодної зброї та залишених ними слідів; ідентифікація цілого за частинами, дослідження слідів знаряддя та інструментів; дослідження слідів транспортних засобів; дослідження замикальних і контрольних засобів тощо);

б) знання з криміналістичного дослідження матеріалів, речовин і виробів (дають змогу встановити в складі речовини, які зазнавали впливу високих температур (вивчають лакофарбові матеріали, пластмасу, гуму, метали та сплави);

5) з метою встановлення та вивчення особи потерпілого і правопорушника – використовують як спеціальні:

а) судово-медичні знання (за наявності потерпілих): встановлюють причину та час настання смерті чи ступінь ушкоджень здоров'я, причини таких наслідків;

б) психологічні знання (зادля дослідження індивідуально-психологічних особливостей, рис характеру, визначальних рис особистості підозрюваного; мотивотворних чинників психічного життя і поведінки; емоційних реакцій та станів; закономірностей перебігу психічних процесів; щоб з'ясувати, чи могли індивідуально-психологічні особливості підекспертної особи суттєво вплинути на її поведінку під час вчинення нею підпалу);

в) психіатричні знання (за наявності сумнівів щодо осудності підозрюваного, можливості за психічним станом брати участь у слідчих (розшукових) діях або судовому засіданні).

Під час встановлення елементів криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, використання спеціальних знань є обов'язковим, адже сприяє пізнанню події кримінального правопорушення та є підґрунтям для подальшого ефективного досудового розслідування і судового розгляду.

Визначено, що предметом посягання в кримінальних правопорушеннях, вчинених шляхом підпалу, є власне людина, її життя та здоров'я, а також будь-

які речі матеріального світу (житло, транспортні засоби, техніка, продукція, тварини, зелені насадження тощо). Коли розглядають обстановку вчинення, ідеться передусім про місце та час. Шляхом підпалу вчинюють кримінальні правопорушення: у житлових приміщеннях (25,5 % вивчених кримінальних проваджень); на виробництві (13,3 %); складах і в торговельних приміщеннях (25,5 %); масово-культурних заходах (3,3 %); об'єктах транспорту (14,4 %); об'єктах сільського господарства (7,8 %); лісових насадженнях (8,9 %). За часом виникнення події кримінального правопорушення – ідеться переважно про нічний час (з 22-ї до 6-ї год (66,7 % кримінальних правопорушень). Під час аналізу способу вчинення кримінального правопорушення акцентовано на тому, що підпал – один з найпоширеніших способів вчинення пожеж. Типовими способами підпалу є: використання легкозаймистих предметів (бензин, газ, спирт) (32,2 % кримінальних проваджень); використання спеціально підготовлених пристосувань як дистанційної, так і контактної дії (23,3 %); застосування спеціальних пристроїв для запалення від сонячної енергії (2,2 %); створення умов для самозаймання предметів (неправильне складування вугілля тощо) (4,4 %); використання вибухонебезпечних предметів або речовин (22,2 %) тощо. Слідова картина як елемент криміналістичної характеристики є інформативною, представлена матеріальними, ідеальними й електронними слідами. Особливість полягає в наявності таких матеріальних слідів, як сліди горіння, що виникають унаслідок хімічного впливу вогню, процес якого передбачає нагрівання, окопчування, обпалення, обвуглювання, спопеління. Типова особа правопорушника: особи, раніше засуджені за підпал та інші кримінальні правопорушення (23,3 % вивчених кримінальних проваджень); особи, які ведуть аморальний спосіб життя, вживають алкоголь і наркотики, схильні до хуліганських дій (28,9 %); особи без певного місця проживання та роботи, волоцюги (8,9 %); виконавці підпалів на замовлення за винагороду (17,8 %); працівники підприємств, установ, організацій, які мають справу з різними джерелами підвищеної небезпеки (13,3 %); особи, які недбало поводяться з вогнем (діти, хворі люди (5,6 %); інші категорії (2,2 %). Щодо особи

потерпілого важливим є встановлення взаємозв'язку між особою потерпілого й особою правопорушника, і в цьому контексті – дослідження проблеми віктимності.

5. Встановлено, що організація розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, крім низки завдань, пов'язаних із реагуванням і своєчасним виїздом на місце події, документуванням кримінального правопорушення, забезпеченням ефективної роботи слідчо-оперативною групою, налагодженням систематичного обміну інформацією, контролю за діяльністю та аналізу її результатів, матеріального, науково-технічного, кадрового й іншого ресурсного забезпечення, об'єктивно охоплює під час вирішення перелічених та інших завдань також використання спеціальних знань з різних галузей у різних формах.

Окреслено порядок використання спеціальних знань під час організації розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, із залученням таких суб'єктів: спеціаліста-криміналіста Національної поліції України; працівника Експертної служби МВС України; спеціаліста територіального органу ДСНС; кінолога зі службовим собакою; спеціаліста-вибухотехніка; інших осіб, які мають спеціальні знання і залучаються як спеціалісти (спеціалісти газового господарства, енергонагляду й технічного нагляду, з контролю за устаткуванням та інші), відповідно до повноважень, визначених нормативно-правовими актами.

Доведено, що процес залучення спеціальних знань розпочинається з початку організації розслідування, моменту отримання заяви чи повідомлення про пожежу/підпал і застосування системи дій щодо реагування на подію. Зокрема, згідно з Інструкцією з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України, затвердженою наказом МВС України від 27 квітня 2020 року № 357, до обов'язків посадової особи, уповноваженої на здійснення прийому, опрацювання та реєстрації заяв і повідомлень громадян про правопорушення або події, у разі

надходження за скороченим номером телефону «102» заяви або повідомлення про правопорушення чи подію, належить застосування низки дій організаційного характеру із залученням спеціальних знань. Попри те, що суб'єктом досудового розслідування є слідчий, який керує досудовим розслідуванням у визначеній кримінальній процесуальній формі, відомості, які було зафіксовано невідкладно на місці події до початку кримінального провадження, буде використано для аналізу слідчої ситуації, під час висунення версій, планування проведення слідчих (розшукових) дій.

Охарактеризовано особливості використання спеціальних знань під час організації досудового розслідування, зокрема в межах діяльності слідчо-оперативної групи на місці події. Акцентовано, що залучення спеціалістів до складу слідчо-оперативної групи пов'язано з реалізацією організаційної діяльності: від прийняття рішення про залучення, власне залучення та визначення повноважень спеціаліста, координації його діяльності, використання отриманих даних у процесі розслідування тощо.

6. Огляд місця події за фактом підпалу проводять за загальними процесуальними й організаційно-тактичними правилами. Проте цей вид огляду має низку особливостей, зумовлених способом підпалу, місцем пожежі, характеристикою об'єкта посягання, спричиненими збитками, залишеною слідовою картиною. Обґрунтованим є підхід, за яким проведення огляду місця події під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, є стандартизованим, адже на нормативно-правовому рівні визначено обставини, які мають бути зафіксовані під час огляду місця події, визначено особливості досліджуваних об'єктів, а фіксацію слід здійснювати, дотримуючись форми типового бланка протоколу огляду місця події, однак за умови обов'язкової фіксації індивідуальних ознак об'єктів. Практичні працівники, за результатами проведеного анкетування, засвідчили необхідність стандартизації проведення огляду місця події, а також інших слідчих (розшукових) дій (71,8 % опитаних слідчих і 88,9 % спеціалістів-криміналістів).

Невідкладність огляду місця підпалу зумовлена тим, що якість виявлення та вилучення слідів деяких слідів пожежі (кіптява, випари, дим) змінюється та знижується з плином часу. Негативно на збереженні слідової інформації позначаються опади, вітер тощо. Власне проведення рятувальних й аварійно-відновлювальних робіт можуть спричиняти спотворення чи навіть втрату слідової інформації.

Під час огляду місця події з метою встановлення характеристики пожежі, визначення ознак, що засвідчують підпал, слідчий залучає спеціалістів, які вивчають характерні ознаки. До основних характеристик, які вказують на підпал, належать такі: ідентифікація більше ніж одного вогнища загоряння або задимлення; наявність деталей та конструкційних елементів пристроїв і механізмів для підпалу; наявність частинок легкозаймистих і горючих рідин, речовин, запальних елементів або слідів їх дії в осередку спалаху; характерні особливості й динаміка початкової стадії розвитку пожежі; низька ймовірність або неможливість утворення вогнища загоряння без додаткового джерела енергії; характерне місце розташування вогнища загоряння тощо.

Специфічним учасником огляду місця події за таких умов є працівник ДСНС, якого залучають як спеціаліста. Його завдання полягають у допомозі слідчому щодо планування проведення слідчої (розшукової) дії, висуненні версій та їх перевірці, передусім стосовно причин виникнення пожежі. Спеціаліст з дослідження пожеж встановлює осередок пожежі, механізм її розвитку, виявляє, попередньо досліджує, фіксує, вилучає зразки, технічну й іншу документацію та предмети, що пов'язані з подією кримінального правопорушення, а згодом будуть визнані речовими доказами. Спеціаліст із дослідження пожеж акцентує увагу слідчого на ознаках, що засвідчують умисний характер події, і безпосередньо – спосіб, засоби та сліди підпалу.

Також спеціаліст із дослідження пожеж надає допомогу щодо складення протоколу й додатків до нього, адже володіє необхідною термінологією, допомагає слідчому зафіксувати в протоколі огляду місця події інформацію щодо виявлених зразків, об'єктів, речовин тощо. Увагу зосереджують на

дослідженні системи протипожежного захисту. Оцінюють її наявність, справність, відповідність встановленим вимогам.

За результатами здійснених досліджень спеціаліст з дослідження пожеж готує «акт про пожежу» (95,7 % кримінальних проваджень) або звіт про пожежу (2,2 % кримінальних проваджень). Зазначений документ має важливе значення для кваліфікації кримінального правопорушення, його використовує як слідчий під час досудового розслідування, так і судовий експерт під час проведення пожежно-технічної та інших видів судових експертиз.

Усі дії під час огляду місця події ретельно фіксують у протоколі й додатках до нього (фототаблиці, відеозапис). Необхідно обов'язково проводити відеозапис, якщо місце огляду мало динамічні ознаки: пожежа, що триває; наявність певних ділянок, де відбувається горіння. Посилену увагу під час фіксації спрямовують на сліди пожежі на об'єктах, а також електричні прилади й обладнання, технічне устаткування, характерні зміни конструкцій, виявлені в зоні осередку пожежі. Доведено, що належне графічне відображення місця події за результатами його огляду сприяє виявленню причиново-наслідкових зв'язків і підвищенню ефективності досудового розслідування. Висвітлено особливості підготовки й використання оглядових, вузлових і детальних графічних матеріалів.

7. До типових слідчих (розшукових) дій, які проводять під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, належать: огляд, зокрема огляд місця події (100 % кримінальних проваджень, спеціальні знання залучали в 100 % випадків), допит (100 %, спеціальні знання залучали у 88,9 % випадків), обшук (92,2 % кримінальних проваджень, спеціальні знання залучали в 100 % випадків), залучення експерта і проведення експертизи (100,0 %).

Визначено особливості використання спеціальних знань під час проведення допиту. Окреслено завдання залучення спеціаліста з пожежної безпеки під час проведення допиту таких суб'єктів: 1) свідків: які виявили та повідомили про пожежу; перебували на об'єкті до виникнення пожежі; очевидців пожежі (її виникнення, гасіння, наслідків); 2) свідків, зокрема очевидців, що мають

відомості, які свідчать про вчинення умисного підпалу; 3) осіб, відповідальних за пожежну безпеку об'єкта, і керівника об'єкта (представників адміністрації), власника житла чи іншого володіння особи; 4) учасників гасіння пожежі зі складу ДСНС; 5) потерпілих; 6) підозрюваних.

Обґрунтовано доцільність залучення спеціалістів з таких галузей для підвищення ефективності допиту: пожежної безпеки – з метою отримання необхідної та повної інформації щодо визначення причини пожежі та виявлення ознак умисного підпалу; психології – для надання допомоги особам, які перебувають у стані сильного емоційного хвилювання та у зв'язку з цим не здатні надати адекватну оцінку подіям, що відбулися; медицини – з метою надання медичної допомоги постраждалим від пожежі, і безпосередньо – під час отримання показань (свідків, підозрюваних, потерпілих).

Надано криміналістичні рекомендації щодо проведення обшуку із залученням спеціаліста, який може допомогти виявити знаряддя та засоби підпалу, взуття, у якому підозрюваний був на місці події, відшукати речі, предмети, які пов'язані з підозрюваним і можуть надати необхідну інформацію (одяг, його частини, ганчірки зі слідами паливно-мастильних речовин, документи, зокрема зі слідами горіння, тощо). Під час обшуку може бути знайдено пляшки з горючими рідинами; одяг зі слідами горіння; фото- й відеозаписи, які фіксують підготовку, вчинення та приховування кримінального правопорушення. Обшуку в житлі й іншому володінні особи передують особистий обшук підозрюваного: одягу, взуття, де можуть бути сліди паливних речовин, кіптява, сажа або сліди дії вогню. Увагу зосереджено на тактичних прийомах виявлення та фіксації тайників щодо обшукуваних об'єктів. Окреслено можливості сучасних засобів криміналістичної техніки, які використовують під час обшуку за цих умов, зокрема за умови виявлення ознак використання хімічних і вибухонебезпечних речовин, забезпечення безпеки учасників кримінального провадження.

Розроблено криміналістичні рекомендації щодо підвищення ефективності комплексного використання спеціальних знань з різних галузей та залучення до

проведення слідчих (розшукових) дій групи спеціалістів з різних галузей знань: своєчасність формування групи спеціалістів, знання яких будуть необхідні, застосування організаційних заходів щодо забезпечення їхньої участі; планомірність використання групи спеціалістів за керівної ролі слідчого; повнота використання всіх форм і способів взаємодії слідчого зі спеціалістами та власне спеціалістів на кожному етапі проведення слідчої (розшукової) дії; використання допомоги спеціалістів у фіксації результатів слідчої (розшукової) дії із застосуванням необхідних технічних засобів.

8. Окремою формою використання спеціальних знань і слідчою (розшуковою) дією є залучення стороною кримінального провадження експерта та проведення експертизи. Вивчення кримінальних проваджень засвідчило, що під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, проводили такі види судових експертиз:

Згідно з результатами вивчення кримінальних проваджень, під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, проводили такі види судових експертиз:

1) серед криміналістичних експертиз: трасологічну (88,9 %); вибухотехнічну (34,4%); матеріалів, речовин і виробів (нафтопродуктів і паливно-мастильних матеріалів (37,8 %), лакофарбових матеріалів і покриттів (21,1 %), спиртовмісних сумішей (20,2 %), полімерних матеріалів (17,7 %)); технічну експертизу документів (22,2%); фототехнічну (19,8 %); експертизу зброї та слідів й обставин її використання (8,9 %); почеркознавчу (6,7 %); техногенних вибухів (2,2 %);

2) серед інженерно-технічних експертиз: пожежно-технічну (100 %); безпеки життєдіяльності (38,9 %); оцінно-будівельну (26,7 %); електротехнічну (24,4 %); автотехнічну (20,0 %); комп'ютерно-технічну (13,3 %); інженерно-механічну (12,3 %); будівельно-технічну (8,9 %);

3) серед товарознавчих експертиз: машин, обладнання, сировини (84,4 %); транспортно-товарознавчу (12,3 %); військового майна, техніки й озброєння (8,9 %);

4) судово-медичну експертизу (за умови наявності потерпілих (38,9 %)).

Перелічені експертизи переважно мали комплексний характер. Зокрема, практичні дані засвідчили, що призначали судово-медичну (за наявності потерпілих) і пожежно-технічну експертизи: перша встановлює причину й час настання смерті чи ступінь ушкоджень здоров'я, друга – причину та осередок виникнення вогню, його напрямок і розповсюдження. У разі виявлення типових слідів, що вказують на підпал чи інсценування самозаймання, призначали також судову електротехнічну, хімічну експертизи й експертизу матеріалів, речовин і виробів.

Увагу зосереджено на проведенні пожежно-технічної експертизи, яка є обов'язковою під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу. Об'єктом її дослідження є будь-які об'єкти, де відбулося як контрольоване, так і неконтрольоване горіння, а також об'єкти, на яких могла виникнути пожежа, або поширитися на них чи від них. Крім того, об'єктами пожежно-технічної експертизи є обставини щодо профілактики пожеж, розвитку пожеж, гасіння пожеж, використання пожежної техніки, протипожежного й пожежно-рятувального обладнання, як у разі практичного застосування за призначенням, так і щодо перебування їх у стані можливому до застосування за призначенням.

На підставі вивчення експертної практики розглянуто проблемні аспекти, а саме: на вирішення пожежно-технічної експертизи ставлять достатньо широке коло питань, зокрема пов'язаних з оцінкою дій осіб, які створили обставини, що не відповідають вимогам чинних законодавчих і нормативних документів щодо забезпечення умов дотримання пожежної безпеки, а також пов'язаних з відповідністю дій пожежних підрозділів вимогам нормативних документів, що регламентують їхню діяльність, під час гасіння пожежі та проведення рятувальних робіт, технічного стану пожежної техніки й пожежно-технічного обладнання, а також причин виникнення технічних несправностей як пожежної техніки, так й установок протипожежної автоматики тощо. Така різноспрямованість експертних досліджень потребує досконалого вивчення та

опрацювання масиву нормативної бази, що регулює різні сфери суспільних і правових відносин (охарактеризована в підрозділі 1.2 дисертації), на підставі чого експерт, що виконує пожежно-технічну експертизу, буде мати можливість надати правильну оцінку ситуації відповідно до поставлених на вирішення питань замовником проведення судової експертизи або експертного дослідження.

Виокремлено перспективні напрями розвитку судової експертизи в кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, до яких належать: вивчення закономірностей формування та розвитку наявних видів судових експертиз, розширення їх можливостей; зміцнення підґрунтя теорії судової експертизи; напрацювання та вдосконалення засобів, методів і методик експертної діяльності; розроблення програмного забезпечення судових експертиз; прогнозування процесів, що відбуваються в експертній практичній діяльності, і завдань наукових досліджень у галузі судової експертизи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонюк П. Є., Пясковський В. В. Письмове пояснення спеціаліста в системі процесуальних джерел доказів на досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень. *Криміналістика і судова експертиза*. 2021. Вип. 66. С. 332–341. URL: <https://digest.kndise.gov.ua/wp-content/uploads/2021/04/Antoniuk2.pdf>.
2. Бишевец О. В. Використання спеціальних знань у доказуванні в кримінальних провадженнях. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 2. С. 187–193. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/2_2015_Bushevec.pdf.
3. Бідняк Г. С. Теорія і практика використання спеціальних знань при розслідуванні шахрайств : монографія. Дніпро : ДДУВС, 2019. 152 с.
4. Бідняк Г. С. Взаємодія слідчого з експертом під час призначення та проведення судових експертиз. *Научный журнал Академии «Штефан чел Маре» МВД Республики Молдова*. 2021. № 13. С. 65–74.
5. Бідняк Г. С. Застосування спеціальних знань поліцейськими під час перевірки документів. *Науковий вісник приватного та публічного права*. 2019. Вип. 1. Т. 2. С. 130–133.
6. Боднар А. В. Форми використання спеціальних знань під час розслідування знищення або пошкодження майна. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 3 (104). С. 46–56.
7. Бондар В. С. Проблеми теорії і практики використання спеціальних криміналістичних знань в розслідуванні крадіжок з проникненням у житло : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2008. 20 с.
8. Бондаренко О. О. Поняття та класифікація обізнаних осіб у кримінальному провадженні. *Право і суспільство*. 2022. № 2. Ч. 3. С. 88–92. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2020/2_2020/part_3/16.pdf.

9. Бузинарський М. Ю. Методика розслідування умисного знищення або пошкодження майна шляхом підпалу : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2011. 16 с.
10. Викрадення майна на 1,4 млн грн: на Чернігівщині затримали групу серійних крадіїв. *Національна поліція України* : [сайт]. URL: <https://www.npu.gov.ua/news/vykradennia-maina-na-14-mln-hrn-na-chernihivshchyni-zatrymaly-hrupu-seriinykh-kradiiv>.
11. Вирок Мурованокуріловецького районного суду Вінницької області від 12 жовтня 2019 року, справа № 139/772/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84683717>.
12. Вирок колегії суддів Новозаводського районного суду міста Чернігова від 5 жовтня 2022 року, справа № 734/3199/19, провадження № 1-кп/751/68/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106605014>.
13. Головченко Л. М. Міжнародне співробітництво в галузі судової експертизи – важливий чинник удосконалення судово-експертної діяльності. *Теорія та практика судової експертизи та криміналістики*. 2004. Вип. 4. С. 13–18.
14. Гончаренко В. И. Использование данных естественных и технических наук в уголовном судопроизводстве. (Методологические вопросы). Киев : Вища шк., 1980. 160 с.
15. Гора И. В. Организационные проблемы судебно-экспертной деятельности в Украине. *Criminalistics and forensic expertology: science, studies, practice*. Vilnius, Varsuva, 2016. С. 263–278.
16. Гора І. В. Проблеми використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві України. URL: <http://www.pravnuk.info/2013-12-27-15-13-14/358-problemi-vikoristannya-specialnix-znan-u-kriminalnomu-sudochinstvi-ukra%D1%97ni.html>.

17. Грищенко О. В. Сучасний стан і перспективи акредитації підрозділів експертної служби МВС України відповідно до вимог ISO/IEC 17025. *Криміналістичний вісник*. 2006. № 2 (6). С. 5–10.
18. Гуріна Д. П. Експертна профілактика: становлення та перспективи розвитку : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Донецьк, 2009. 213 арк.
19. Гусаченко Є. О. Слідчий експеримент: використання спеціальних знань та умови їх нормативного застосування. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Вип. 1. С. 98–103. (Серія «Юридичні науки»).
20. Гусаченко Є. О. Історико-правові передумови використання спеціальних знань. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. Вип. 3. С. 243–254.
21. Даніч Є. О. Використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту : дис. ... канд. юридичних наук : 12.00.09. Київ, 2019. 238 с.
22. Даніч Є. О. Використання спеціальних знань під час проведення слідчого експерименту : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2019. 20 с.
23. Державна служба України з надзвичайних ситуацій : [офіц. сайт]. URL: <https://dsns.gov.ua/>.
24. Дії поліції під час виявлення фактів незаконного поводження з небезпечними матеріалами : метод. рек. / [І. М. Максимчук, О. М. Сура, А. А. Саковський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. 81 с.
25. Докази та доказування у кримінальному провадженні : навч. посіб. / [Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк, О. М. Дуфенюк та ін.]. Львів : ЛьвДУВС, 2018. 272 с.
26. Дондик Г. П. Використання спеціальних бухгалтерських знань при розслідуванні злочинів у сфері сільськогосподарського виробництва : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпропетровськ, 2011. 20 с.

27. Дондик Н. Я. Використання спеціальних бухгалтерських знань при розслідуванні економічних злочинів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2006. 21 с.

28. Дуфенюк О. М. Розслідування воєнних злочинів: логістичні, криміналістичні та судово-медичні питання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 4. С. 369–374. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-4/88>.

29. Дячук В. І. Використання спеціальних знань при розслідуванні дорожньо-транспортних пригод : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2010. 19 с.

30. Експертна служба МВС України. Дослідження. URL: <https://dndekc.mvs.gov.ua/%D0%B4%D0%BE%D1%81%D0%BB%D1%96%D0%B4%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F/>.

31. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за 2021 та 2022 роки. *Офіс Генерального прокурора* : [сайт]. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.

32. Звіт про науково-дослідну роботу за темою IV.2.2.-2018/2 «Розробка методики з теоретичних та практичних основ проведення судових пожежно-технічних експертиз». Київський науково-дослідний інститут судових експертиз. Державний реєстраційний номер 0118U000977. Київ, 2019.

33. Інструкція з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 7 лип. 2017 р. № 575. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17?find=1&text=%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%BF%D1%80%D0%B5%D1%81#w1_1.

34. Інструкція з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ

України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 17 лип. 2017 р. № 591. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1024-17#Text>.

35. Інструкція з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 27 квіт. 2020 р. № 357. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0443-20#n7>.

36. Інструкція з організації функціонування криміналістичних обліків Експертної служби МВС України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 10 жовт. 2009 р. № 390. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0963-09>.

37. Інструкція з формування та ведення інформаційної підсистеми «СЛІД» інформаційно-телекомунікаційної системи «Інформаційний портал Національної поліції України» : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 16 берез. 2020 р. № 257. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0319-20#Text>.

38. Інструкція про поводження з вибуховими матеріалами в органах і підрозділах Національної поліції України та підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 19 серп. 2019 р. № 691. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1081-19#Text>.

39. Інструкція про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 3 листоп. 2015 р. № 1339. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1392-15>.

40. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : наказ

Міністерства юстиції України від 8 жовт. 1998 р. № 53/5. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>.

41. Інструкція про участь співробітників та працівників Українського науково-дослідного інституту спеціальної техніки та судових експертиз Служби безпеки України як спеціалістів в кримінальному провадженні : наказ Центрального управління Служби безпеки України від 19 берез. 2016 р. № 138. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0564-16>.

42. Карпушин С. Ю. Проведення слідчих (розшукових) дій : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 18 с.

43. Кваліфікаційні ознаки підпалу. 2019. *Евросервис. Центр пожарной безопасности*. URL: <https://euroservis.com.ua/ua/osnovnye-priznaki-podzhoga/>.

44. Кіцелюк В. М. Розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної безпеки : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2017. 20 с.

45. Кіцелюк В. М. Розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної безпеки : монографія. Надвірна : Надвірнян. друкарня, 2018. 296 с.

46. Клименко Н. И. Интеграция европейской сети судово-экспертных учреждений. *Криминалистика и судебная экспертиза*. Київ, 2015. Вип. 60. С. 35–40.

47. Клименко Н. И. Судова експертологія : курс лекцій. Київ : Ін Юре, 2007. 521 с.

48. Клименко Н. И. Криминалистика как наука. Киев : НВТ Правник, 1997. 83 с.

49. КМЄС посилює потенціал українських судово-медичних експертів у розслідуванні воєнних злочинів. URL: <https://euneighbourseast.eu/uk/news/latest-news/kmyes-posylyuye-potenczial-ukrayinskyh-sudovo-medychnyh-ekspertiv-u-rozsliduvanni-voenyh-zlochyniv/>.

50. Коваленко В. В. Типові способи, сліди й обстановка вчинення злочину як елементи криміналістичної характеристики торгівлі людьми.

Прикарпатський юридичний вісник. 2020. Вип. 2 (31). С. 182–186. DOI: [https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i2\(31\).589](https://doi.org/10.32837/pyuv.v0i2(31).589).

51. Коваленко В. В. Застосування науково-технічних засобів спеціалістами при проведенні слідчих дій : монографія. Луганськ : РВВ ЛДУВС, 2007. 248 с.

52. Коваль Д. О., Авраменко Р. А. Воєнні злочини. Особливості розслідування міжнародних злочинів, скоєних в контексті збройного конфлікту на Донбасі. Київ : ГО Truth Hounds ; Одеса : Фенікс, 2019. 36 с.

53. Когутич І. І. Окремі питання сутності та форм використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. *Вісник Академії адвокатури України*. 2015. Т. 12. Число 2 (33). С. 121–123.

54. Кодекс цивільного захисту України : Закон України від 2 жовтня 2012 р. № 5403-VI. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text>.

55. Колесніков В. В. Обставини, що підлягають встановленню при розслідуванні злочинів, пов'язаних з пожежами. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. 2004. № 27. С. 48–52.

56. Колесніков, В. В. Розслідування злочинів, пов'язаних з пожежами : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2005. 20 с.

57. Компанець Є. М. Висновок спеціаліста як передумова доказування порушення прав інтелектуальної власності. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 2. С. 318–323. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.2.2020.60>.

58. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Актуальні проблеми кримінального права». Дніпро, 2016. 232 с. <https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/lectures/0905/16.1.pdf> С. 33.

59. Конституція України : Закон України від 26 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр/conv>.

60. Консультаційний. *Словопедія*. <http://slovopedia.org.ua/32/53402/31155.html>.

61. Копча В. В., Копча Н. В. Криміналістична техніка, тактика і методика : навч. посіб. Одеса : Гельветика, 2022. 286 с.
62. Косміна Н. М. Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2011. 19 с.
63. Кофанова О. С. Теоретичні та практичні аспекти використання спеціальних знань при розслідуванні злочинних посягань на культурні цінності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2011. 18 с.
64. Кравченко О. А. Застосування спеціальних знань під час збирання, дослідження та використання речових доказів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Запоріжжя, 2012. 20 с.
65. Криміналістика. Криміналістическая тактика и методика расследования преступлений : учебник / под ред. проф. В. Ю. Шепитько. Харьков : Одиссей, 2001. 528 с.
66. Криміналістика : підручник / [В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Самодін та ін.] ; за заг. ред. В. В. Пясковського. 2-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Право, 2020. 752 с.
67. Криміналістика : підручник / [В. В. Пясковський, Ю. М. Чорноус, А. В. Іщенко та ін.]. Київ : Центр учб. літ., 2015. 544 с.
68. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квіт. 2001 р. № 2341-III. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
69. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., доповн. Харків : Право, 2013. Т. 2 : Особлива частина / [Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.]. 2013. 1040 с.
70. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-172>.

71. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. коментар / за заг. ред. проф. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ : Юстиніан, 2012. 1224 с.

72. Кримінально-процесуальні та криміналістичні прийоми і засоби протидії злочинній діяльності : монографія / С. В. Євдокіменко, Я. В. Кузьмічов, В. В. Семенов. Київ : Паливода А. В., 2006. 352 с.

73. Кузьмічов В. С. Криміналістичний аналіз розслідування злочинів : монографія. Київ : НАВСУ – Правник, 2000. 450 с.

74. Лапкін А. В. Деякі проблеми визначення початкового моменту кримінального провадження. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави*. Харків, 2017. С. 241–244. URL: https://www.univd.edu.ua/general/publishing/konf/01_12_2017/pdf/76.pdf.

75. Лисиченко В. К., Циркаль В. В. Использование специальных познаний в следственной и судебной практике. Киев : Киев. гос. ун-т им. Т. Г. Шевченко, 1987. 100 с.

76. Лисиченко В. К. Криміналістичне дослідження документів (правові та методологічні проблеми) : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Киев, 1974. 66 с.

77. Лісіцький А. В. Використання спеціальних знань у кримінальних провадженнях щодо злочинів, вчинених шляхом підпалу. *Правове життя: сучасний стан та перспективи розвитку* : тези наук.-практ. конф. (Ірпінь, 30 жовт. 2020 р.). Ірпінь : Ун-т ДФС України, 2020. С. 30–34.

78. Лісіцький А. В. Використання спеціальних знань для побудови криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу. *Юридична психологія*. 2022. № 2 (31). С. 85-93. DOI: <https://doi.org/10.33270/03223102.85>

79. Лісіцький А. В. Особливості використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу. *Особливості розслідування злочинів, пов'язаних з використанням вибухонебезпечних матеріалів: криміналістичні аспекти* : матеріали Міжнар.

кругл. столу (Київ, 18 лют. 2021 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 83–87.

80. Лісіцький А. В. Особливості проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування злочинів, вчинених шляхом підпалу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2021. № 50. С. 104–108. (Серія «Юриспруденція»). URL: <http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc50/25.pdf>.

81. Лісіцький А. В. Поняття спеціальних знань у кримінальному провадженні. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи* : тези Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 19 листоп. 2020 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. С. 251–254. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/17669/1/zbirnyk_19112020.pdf.

82. Лісіцький А. В. Правова регламентація використання спеціальних знань за умови розслідування злочинів, вчинених шляхом підпалу. *Правовий дискурс* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. здобувачів та викладачів закладів вищої освіти (Черкаси, 12 жовт. 2021 р.). Черкаси : Третяков О. М., 2021. С. 145–147.

83. Лісіцький А. В. Проведення судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу. *Інновації в криміналістиці та судовій експертизі* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 25 листоп. 2021 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 347–351.

84. Лісіцький А. В. Тактика проведення огляду місця події під час розслідування злочинів, вчинених шляхом підпалу. *Юридична психологія*. 2021. № 1 (28). С. 88–94. DOI: <https://doi.org/10.33270/03212801.88>.

85. Лісіцький А. В. Щодо необхідності нормативно-правової регламентації графічного відображення обстановки місця події за фактами вибухів і пожеж. *Реформування кримінального провадження в Україні: кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. В. П. Бахіна, В. К. Лисиченка, І. Я. Фрідмана (Ірпінь, 20 трав. 2022 р.). Ірпінь : УН-Т ДФС України, 2022. С. 172-177.

86. Лісіцький А. В. Особливості розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, в умовах воєнного стану. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 25 листоп. 2022 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 171–174.

87. Лісові пожежі, війна і несподівані наслідки: що робити зі згарищем? *Рубрика*. URL: <https://rubryka.com/article/war-and-forest-fires/>.

88. Лопата О. А. Зміст, завдання та форми міжнародного співробітництва у сфері судово-експертної діяльності. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. Aug. P. 97–103.

89. Лукашевич В. Г. Проблеми оптимізації діяльності з розслідування злочинів. *Теоретичні та практичні проблеми використання криміналістики і судової експертизи у розкритті і розслідуванні злочинів*. Київ, 1996. С. 17–19.

90. Лукьянчиков Е. Д., Цильвик В. П. Использование специальных знаний при розыске пропавших без вести лиц. *Криминалистика и судебная экспертиза*. 1990. Вып. 40. С. 46–52.

91. Матусовський Г. А. Криминалистика в системе научных знаний. Харків : Вища шк., 1976. 113 с.

92. Методика розроблення критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності та визначається періодичність проведення планових заходів державного нагляду (контролю) : постанова Кабінету Міністрів України від 10 трав. 2018 р. № 342. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/342-2018-%D0%BF#n62>.

93. Мировська А. В. Використання спеціальних знань при розслідуванні фальшивомонетництва : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Ірпінь, 2012, 20 с.

94. Мировська А. В., Саковський А. А. Проблемні питання правового регулювання проведення негласних слідчих (розшукових) дій. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2021. Вип. 6. С. 186–192.

95. Національний класифікатор України «Класифікатор професій ДК 003:2010» : наказ Держспоживстандарту України від 28 лип. 2010 р. № 327. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/va327609-10?find=1&text=%D0%BF%D0%BE%D0%B6#w1_1.
96. Нечваль А. О. Тактика обшуку у житлі та іншому володінні особи : дис. ... канд. юрид. наук (доктора філософії) : 12.00.09. Київ, 2020. 204 с.
97. Нікітіна-Дудікова Г. Ю., Черноус Ю. М. Міжнародні та європейські стандарти правосуддя, дружнього до дитини, під час розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості дітей. *Нове українське право*. 2022. Вип. 2. С. 182–190. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2022.2.25>.
98. Олішевський О. В. Організація розслідування злочинів у системі криміналістики. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2013. № 5. С. 160–168. URL: https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/856/organizaciya_rozsliduvannya_zlochiviv_u_sistemi_kriminalistiki.pdf?sequence=2&isAllowed=y.
99. *Офіс Генерального прокурора* : [сайт]. URL: <https://www.gp.gov.ua>
100. Пиріг І. В. Теорія і практика використання спеціальних знань при розслідуванні розкрадань вантажів на залізничному транспорті : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2006. 20 с.
101. Пиріг І. В. Участь працівників експертної служби МВС при проведенні відтворення обстановки і обставин події. *Право і суспільство*. 2011. № 4. С. 179–183.
102. Пиріг І. В. Організація і тактика проведення огляду місця події в сучасних умовах розвитку науки і техніки. *Криміналістичний вісник*. 2019. № 2 (32). С. 30–37. DOI: <https://doi.org/10.37025/1992-4437/2019-32-2-30>.
103. Пиріг І. В. Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування : монографія. Дніпропетровськ : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2015. 432 с.

104. Пілюков Ю. Використання спеціальних знань у кримінальних провадженнях. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. № 4 (20). С. 240–245. <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/38408/1/%D0%9F%D1%96%D0%BB%D1%8E%D0%BA%D0%BE%D0%B2.pdf>.

105. Поліцейські Київщини скерували до суду обвинувальний акт щодо пошкодження майна журналіста. *Національна поліція України* : [сайт]. <https://www.npu.gov.ua/news/politseiski-kyivshchyny-skeruvaly-do-sudu-obvynuvalnyi-akt-shchodo-poshkodzhennia-maina-zhurnalista>.

106. Положення про Державну службу України з надзвичайних ситуацій : постанова Кабінету Міністрів України від 16 груд. 2015 р. № 1052. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1052-2015-%D0%BF#Text>.

107. Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 3 листоп. 2015 р. № 1343. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1390-15>.

108. Положення про Оперативно-рятувальну службу цивільного захисту Державної служби України з надзвичайних ситуацій : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 03 лип. 2014 р. № 631. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0853-14#Text>.

109. Полтавський А. О. До питання стандартизації технології огляду (дослідження) місця події. *Криміналістика і судова експертиза*. 2019. Вип. 64. С. 331–349. http://nbuv.gov.ua/UJRN/krise_2019_64_33.

110. Порядок обліку пожеж та їх наслідків : постанова Кабінету Міністрів України від 26 груд. 2003 р. № 2030. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2030-2003-%D0%BF#Text>.

111. Порядок спільних дій Національної поліції України, Державної служби України з надзвичайних ситуацій та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України під час проведення огляду місця пожежі, виявлення, припинення, попередження та розслідування кримінальних правопорушень та інших подій,

пов'язаних з пожежами : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 24 лип. 2017 р. № 621. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0998-17#Text>.

112. Послуги дослідно-випробувальної лабораторії. *Головне Управління ДСНС України у Дніпропетровській області* : [сайт]. URL: <https://dp.dsns.gov.ua/platni-poslugi/poslugi-doslidno-viprobuvalnoyi-laboratoriyi>.

113. Постійний представник США при ООН Лінда Томас-Грінфілд вражена роботою українських експертів-криміналістів. URL: <https://dndekc.mvs.gov.ua/%d0%bf%d0%be%d1%81%d1%82%d1%96%d0%b9%d0%bd%d0%b8%d0%b9%d0%bf%d1%80%d0%b5%d0%b4%d1%81%d1%82%d0%b0%d0%b2%d0%bd%d0%b8%d0%ba-%d1%81%d1%88%d0%b0-%d0%bf%d1%80%d0%b8-%d0%be%d0%be%d0%bd-%d0%bb%d1%96%d0%bd/>.

114. Правова система України в умовах воєнного стану : зб. наук. пр. / за заг. ред. О. О. Кота, А. Б. Гриняка, Н. В. Міловської, М. М. Хоменка. Одеса : Гельветика, 2022. 540 с.

115. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лют. 2022 р. № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.

116. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих положень кримінального процесуального законодавства : Закон України від 4 жовт. 2019 р. № 187-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187-20#Text>.

117. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про електронні комунікації» щодо підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам : Закон України від 15 берез. 2022 р. № 2137-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2137-20#n7>.

118. Про документи про вищу освіту (наукові ступені) державного зразка : постанова Кабінету Міністрів України від 31 берез. 2015 р. № 193. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/193-2015-%D0%BF>.

119. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 7 лип. 2017 р. № 575. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE30805.html.

120. Про затвердження Інструкції про порядок дій органів (підрозділів) поліції в разі виявлення радіоактивних, хімічних та ядерних матеріалів або отримання інформації про порушення правил чи незаконне поводження з ними : наказ Міністерства внутрішніх справ України від 6 верес. 2017 р. № 754. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1240-17>.

121. Про Національну поліцію : Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/580-19/print1434469263087461>.

122. Про об'єкти підвищеної небезпеки : Закон України від 18 січня 2001 р. № 2245-III. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2245-14#Text>.

123. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 22. Ст. 303. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2135-1>.

124. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності : **Закон України** від 5 квіт. 2007 р. № 877-V. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16#Text>.

125. Про охорону навколишнього середовища : Закон України від 25 черв. 1991 р. № 1264-XII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>.

126. Про судову експертизу : Закон України від 25 лют. 1994 р. № 4038-XII. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>.

127. Про судову практику в справах про злочини проти життя і здоров'я особи : постанова Пленуму Верховного Суду України від 7 лют. 2003 р. № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-03#Text>.

128. Пчеліна О. В. Типові сліди злочинів у сфері службової діяльності. *Forum Prava*. 2017. (5). Р. 342–348. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.1204355>.

129. Палав фольцваген Постанова Верховного Суду України від 10 грудня 2019 року № 559/1094/17. *Закон и Бизнес*. 2020. <https://zib.com.ua/ua/141647.html>.

130. Ревака В. М. Попереднє дослідження об'єктів у стадії порушення кримінальної справи. *Правова держава*. 2009. № 11. С. 183–189. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CN R=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21 STR=Prav_2009_11_37.

131. Ревака В. М. Форми використання спеціальних пізнань в досудовому провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2006. 20 с.

132. Розслідування порушень встановлених законодавством вимог пожежної безпеки : метод. рек. / О. В. Таран, В. М. Кіцелюк, М. А. Грига. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. 48 с.

133. Романюк Б. В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2002. 222 с.

134. Романюк Б. В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві : монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 2002. 196 с.

135. Росія підпалює поля в Україні, щоб мільйони людей у світі зіткнулися з голодом. *Сьогодні*. URL: <https://www.segodnya.ua/ua/strana/podrobnosti/rossiya-podzhigaet-polya-v-ukraine-chtoby-milliony-lyudey-v-mire-stolknulis-s-golodom-mid-1629648.html>.

136. Савонюк Р. Ю. Доказування у досудовому слідстві : навч. посіб. / за ред. О. М. Бандурки. Сімферополь : Доля, 2003. 183 с.

137. Салтевский М. В. Проблема соотношения специальных и профессиональных знаний, используемых при производстве следственных действий. *Становление и развитие органов внутренних дел Украинской ССР*. Киев, 1973. С. 134–135.

138. Свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір № 45088. Науковий твір «Методика розслідування злочинів, вчинених шляхом підпалу та пов'язаних з порушенням вимог пожежної безпеки» / Л. Д. Удалова, В. В. Юсупов, С. С. Чернявський, О. Ю. Татаров, О. В. Калиновський, О. В. Таран; Нац. акад. внутр. справ. № 45088 ; заяв. 08.06.2012 ; зареєстр. 08.08.2012.

139. Семенов В. В. Спеціальні знання в розслідуванні злочинів (зміст, організація використання) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2006. 205 с.

140. Семенов В. В. Спеціальні знання в розслідуванні злочинів (зміст, організація використання) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2006. 18 с.

141. Система забезпечення судово-експертної діяльності в державах – членах НАТО : наук.-практ. огляд / С. О. Любченко, Ю. Ю. Нізовцев, О. А. Парфило; за заг. ред. О. А. Парфила. Київ: АртЕк, 2015. 56 с.

142. Сімакова-Єфремян Е. Б. Теоретико-правові та методологічні засади комплексних судово-експертних досліджень : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2017. 503 с.

143. Сімакова-Єфремян Е. Б., М'ясоєдов В. В., Дереча Л. М. Актуальні проблеми співробітництва з організаціями іноземних держав у сфері судово-експертної діяльності. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2018. Вип. 18. С. 175–184.

144. Слідчі Київщини повідомили про підозру мешканцю Рокитного у підпалі автівок. *Національна поліція України* : [сайт]. URL:

<https://www.npu.gov.ua/news/slidchi-kiiivshchini-povidomili-pro-pidozru-meshkantsyu-rokitnogo-u-pidpali-aktivok>.

145. Степаненко С. Г., Пащенко В. І., Мороз В. П. Графічне відображення обстановки місця події вибухів і пожеж : метод. рек. Київ : ДНДЕКЦ МВС України, 2003. 26 с.

146. Степанова Г. М. Особливості предмету доказування у справах про підпали з метою приховування злочинів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2004. 17 с.

147. Столичні правоохоронці затримали киянина, який вбив знайомого та підпалив його квартиру. *Національна поліція України* : [сайт]. URL: <https://www.npu.gov.ua/news/stolichni-pravookhorontsi-zatrimali-kiyanina-yakiy-vbiv-znayomogo-ta-pidpaliv-yogo-kvartiru>.

148. Таран О. В. Розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням вимог законодавства про охорону праці : монографія. Київ : ДІА, 2012. 352 с.

149. Ткаченко Н. М. Актуальні питання науково-методичного забезпечення судово-експертної діяльності в Україні. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2012. Вип. 12. С. 120–126. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Trsek_2012_12_20 с.

150. У Бердянську поліція відкрила кримінальне провадження за фактом підпалу 12-річного хлопця. *Національна поліція України* : [сайт]. URL: <https://www.npu.gov.ua/news/u-berdyansku-politsiya-vidkrila-kriminalne-provazhennya-za-faktom-pidpalu-12-richnogo-khloptsya>.

151. У Києві поблизу житлового будинку невідомий підпалив припарковані авто, один з автомобілів належав поліцейському. У рамках захисту системи оперативники ДВБ спільно з працівниками столичної поліції встановили обставини події. *Національна поліція України* : [сайт]. URL: <https://www.npu.gov.ua/news/vstanovleno-cholovika-yakiy-pidpaliv-avto-politseyskogo-vnutrishnya-bezpeka-natpolitsi>.

152. Хань Г.А. Теоретичні засади планування та організації розслідування злочинів : дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.09. Донецьк, 2007. 221 с.

153. Цимбал М. Л. Тактика огляду місця події при розслідуванні пожеж : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 1999. 20 с.
154. Цимбал М. Л. Розслідування пожеж (огляд місця події та проблеми застосування спеціальних знань : монографія. Харків : Гриф, 2004. 360 с.
155. Цільмак О. М. Криміналістичні засоби та методи розкриття та розслідування кримінальних правопорушень : підручник. / О. М. Цільмак, О. Є. Користін, О. С. Шаптала, Д. В. Талалай. Одеса : ОДУВС, 2015. 302 с.
156. Чернявський С. С. Фінансове шахрайство: методологічні засади розслідування : монографія. Київ : Хай Тек Прес, 2010. 624 с.
157. Чигирин Г. Л. Форми використання спеціальних знань у процесі збирання документів на стадії досудового розслідування. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2018. Вип. 1–2 (10–11). С. 251–257.
158. Чорноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів : монографія. Вінниця : Нілан-ЛТД, 2017. 492 с.
159. Чорноус Ю. М. Слідчі дії: поняття, сутність, напрями розвитку та удосконалення : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2005. 241 с.
160. Чорноус Ю. М. Актуальні питання розслідування та судового розгляду Міжнародним кримінальним судом справ про міжнародні злочини. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2020. № 4. С. 93–101. DOI: [https://doi.org/10.37635/jnalsu.27\(4\).2020.267-281](https://doi.org/10.37635/jnalsu.27(4).2020.267-281).
161. Чорноус Ю. М. Вплив міжнародних договорів та практики Європейського суду з прав людини на розвиток криміналістики в Україні. *Право України*. 2021. № 8. С. 77–90. URL: https://pravoua.com.ua/ua/store/pravoukr/pravo_2021_8/pravo_2021_8_s5/.
162. Чорноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення кримінального провадження: рівні, напрями та форми реалізації. *Криміналістика і судова експертиза*. 2020. Вип. 65. С. 40–51.
163. Чорноус Ю. М., Лісіцький А. В. Особливості організації розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу. *Науковий вісник*

Міжнародного гуманітарного університету. 2022. № 59. С. 74–79. (Серія «Юриспруденція»). DOI: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2022.59.14>.

164. Чорноус Ю. М., Лісцький А. В. Спеціальні знання у кримінальному провадженні: поняття, зміст, форми реалізації під час розслідування кримінальних правопорушень. *Електронний юридичний журнал*. 2023. № 1. С. 477–480. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-1/112>.

165. Чорноус Ю. М. Криміналістична характеристика злочинів міжнародного характеру. *Криміналістичний вісник*. 2012. № 1 (17). С. 34–40.

166. Шепітько В. Ю. Система слідчих (розшукових) дій за Кримінальним процесуальним кодексом України: стан і напрями оптимізації. *Наукові праці Одеської національної юридичної академії*. 2015. Т. 15. С. 66–73. doi: <https://doi.org/10.32837/npnuola.v15i0.359>. С. 67.

167. Шепітько В. Ю. Теория криминалистической тактики : монографія. Харків : Гриф, 2002. 349 с.

168. Шмерего О. Ю. Використання спеціальних знань при проведенні пожежно-технічних експертиз та експертних досліджень. *Криміналістика і судова експертиза*. 2020. Вип. 65. С. 432–441. DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2020.65.42>.

169. Шрамко О. М. Використання спеціальних знань під час розслідування корупційних кримінальних правопорушень : дис. ... д-ра філософії : 081 «Право». Київ, 2021. 269 с.

170. Шуневич К. А. Судова експертиза у кримінальному процесі Італії. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2020. Вип. 1. С. 122–129. URL: http://jes.nuoua.od.ua/archive/1_2020/28.pdf.

171. Щербаковский М. Г. Судебные экспертизы: назначение, производство, использование : учеб.-практ. пособие. Харків : Эспада, 2005. 544 с.

172. Щербаковський М. Г. Теоретико-методологічні та праксеологічні засади судових експертиз у кримінальному процесі : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2016. 40 с.

173. Юсупов В. В. Огляд місця події у справах про злочини, пов'язані з пожежами і умисними підпалами. *Правове і криміналістичне забезпечення розслідування окремих видів злочинів: сучасний стан, міжнародний досвід та перспективи розвитку* : тези наук. доп. та повідомл. круглого столу. Київ, 2010. С. 195–202.

174. Юсупов В.В. Криміналістика в Україні у ХХ – на початку ХХІ ст. (історико-теоретичне дослідження) : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 40 с.

175. Юсупов В., Саковський А. Загальні положення проведення огляду місця пожежі. *Кримінально-правові, кримінологічні, кримінальні процесуальні та криміналістичні проблеми протидії злочинності в умовах воєнного стану* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ – Львів – Дніпро, 20 квіт. 2022 р.). Київ – Львів – Дніпро, 2022. С. 118–119.

176. Як податися на компенсацію за житло, знищене через агресію Росії: інструкція. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/kompensatsii-zruynovani-budynky/32105775.html>.

177. Яремчук В. О. Залучення спеціаліста до проведення слідчих дій (організація і тактика) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2014. 20 с.

178. Яремчук В. О. Організаційні засади участі спеціаліста у проведенні обшуку. *Теорія і практика правознавства*. 2016. № 2. С. 2.

179. Case of Pichugin v. Russia, 6 June 2017. Справа «Пічугін проти Росії», 6 червня 2017 року. *European Court of Human Rights*. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-174061%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-174061%22]}).

180. Hryhorenko A., Musiienko O., Boiko-Dzhumelia V., Myrovska A., Sakovskyi A. Reconstruction as a method of crime investigation. *Amazonia Investiga*. 2021. Vol. 10. № 45. P. 113–119. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2021.45.09.12>.

181. ISO (International Organization for Standardization) URL: <https://www.iso.org/standard/72041.html>

182. Shepitko V. Theoretical and Methodological Model of Criminalistics and its New Directions. *Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*. 2021. 3 (25). P. 9–20. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.3.2021.02>.

183. Shepitko V., Olkhovsky V., Shepitko M. The Process of Scientific Knowledge integration in Crime Prevention and Trends of Medical Criminalistics Development in Ukraine in XIX – early XX Century. *Wiadomosci Lekarskie* (Warsaw, Poland: 1960). 2020. 73 (1). P. 176–179. (*Scopus*).

184. Shepitko V., Shepitko M. Nuclear Forensics: Formation and Role in Modern Conditions. *Criminalistics and Forensic Expertology: Science, Studies, Practice*. 2022. Issue 3 (25). P. 20–30. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.1.2019.01>.

185. Shepitko V., Shepitko M. The Role of Forensic science and Forensic Examination in International Cooperation in the Investigation of Crimes. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. 2021. 28 (1). P. 179–186. (*Scopus*). DOI: [https://doi.org/10.37635/jnalsu.28\(1\).2021.179-186](https://doi.org/10.37635/jnalsu.28(1).2021.179-186).

186. Teteriatnyk H., Piaskovskyi V., Myrovska A., Sakovskyi A., Gunchenko D. International standards for criminal proceedings in emergency legal regimes. *Cuestiones políticas*. 2022. Vol. 40. № 72. DOI: <https://doi.org/10.46398/cuestpol.4072.29>.

ДОДАТКИ

Додаток А

АНКЕТА

узагальнених результатів проведеного анкетування 103 слідчих Національної поліції та 45 спеціалістів-криміналістів щодо дослідження особливостей використання спеціальних знань, під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу

Анкетування проведено у Житомирській, Київській, Вінницькій, Волинській, Дніпропетровській, Черкаській, Харківській, Хмельницькій областях та в м. Києві.

	запитання анкети	відповіді слідчих (103 осіб)	відповіді спеціалістів-криміналістів (45 осіб)
1.	Ваш стаж роботи в правоохоронних органах:		
	менше 1 року	12,7	8,8
	1-3 роки	44,4	24,5
	4-10 років	27,0	44,5
	більше 10 років	15,9	22,2
2.	Чи обізнані Ви з особливостями розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу?		
	так	97,1	91,1
	ні	—	—
	окремі випадки	2,9	8,9
3.	Чи вбачаєте Ви необхідність дослідження кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, розробки криміналістичного забезпечення вказаних питань?		
	так	83,3	95,6

	ні	1,6	–
	в окремих випадках	15,1	4,4
4.	Якщо «так», існує потреба такого дослідження, то у яких формах?		
	підготовка відомчих нормативно-правових актів	65,9	48,9
	підготовка наукових праць, монографій	62,7	33,3
	розробка криміналістичних рекомендацій	68,3	84,4
	проведення додаткових занять у системі службової підготовки	61,1	40,0
5.	Які пропозиції щодо розробки навчально-методичного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу?		
	підготовка навчальних підручників та посібників з проблематики	54,4	44,4
	розробка методичних рекомендацій	58,3	55,6
	проведення додаткових занять у системі службової підготовки	30,1	26,7
	залучення до науково-практичних конференцій, тренінгів з проблематики	39,8	46,7
	інший варіант	5,8	4,4
6.	Визначте ознаки, яким повинні відповідати спеціальні знання, які використовуються у кримінальному провадженні, у тому числі й при розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу:		
	науково обґрунтовані;	93,2	91,1
	мають практичну цінність;	94,2	93,3
	отримані у результаті спеціального навчання та практичної діяльності;	87,4	88,8

	відповідають сучасному стану розвитку науки і техніки;	84,5	86,7
	є системою знань, вмінь, навичок та набутого в результаті їх застосування досвіду;	79,6	84,4
	використовуються згідно кримінального процесуального законодавства, відповідно до правових підстав та форм реалізації;	81,6	80,0
	забезпечують процес доказування, що здійснюється у встановленому законом порядку;	74,7	77,8
	використовуються з метою досягнення завдань кримінального провадження;	85,4	91,1
	не є загальнодоступними та загальновідомими;	64,1	66,7
	застосовуються обізнаною особою у певній галузі науки, мистецтва, техніки, ремесла;	76,7	73,3
	інший варіант	17,5	11,1
7.	Чи завжди використовуються у процесі розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, спеціальні знання у різних формах?		
	так	100,0	100,0
	ні	—	—
	інший варіант	—	—
8.	Спеціальні знання у яких формах реалізації Ви залучали або Вам відомо про їх використання (стосовно розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу)?		
	залучення спеціаліста до проведення слідчих (розшукових) дій	98,1	97,8
	надання письмового пояснення спеціаліста як додатку до протоколу слідчої (розшукової) дії	22,3	15,6
	надання висновку спеціаліста у кримінальних провадженнях про кримінальні проступки	25,2	33,3

	залучення експерта та проведення судових експертиз	99,0	97,8
	допит експерта під час судового розгляду	64,1	35,6
	надання висновків ревізій та актів перевірок	66,0	48,9
	складення актів про пожежу, звітів про причини виникнення пожежі	91,3	93,3
	проведення попередніх експрес досліджень слідів кримінального правопорушення	48,5	64,4
	перевірка за криміналістичними обліками та інформаційно-довідковими базами	86,4	82,2
	усні консультації спеціаліста	97,1	97,8
	використання власних спеціальних знань слідчим, дізнавачем, прокурором, суддею, захисником	67,9	73,3
	інший варіант	3,9	4,5
9.	Чи вбачаєте Ви необхідність стандартизації проведення огляду місця події та інших слідчих (розшукових) дій (за умови регламентації у нормативно-правових актах), у тому числі під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу?		
	так	71,8	88,9
	ні	17,5	8,9
	інший варіант	10,7	2,2
10.	Які проблеми розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, є актуальними й потребують вирішення?		
	складнощі організації розслідування цієї групи кримінальних правопорушень (відсутність належної взаємодії між слідчими й оперативними працівниками, складнощі взаємодії слідчих і спеціалістів, значне навантаження тощо);	60,2	62,2
	прогалини та колізії законодавства, підзаконних нормативно-правових актів, що спричиняють складнощі правозастосування;	50,5	40,0
	складнощі в пошуку й опрацюванні наукової, навчально-методичної літератури;	55,7	42,2

відсутність актуальної інформації щодо розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, за умов воєнного стану;	77,7	66,7
необхідність підвищення ефективності залучення спеціальних знань у різних формах, з метою розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, в різних формах;	78,6	64,4
інший варіант.	12,6	11,1

Зведені дані

за результатами узагальнення вивчених кримінальних проваджень щодо розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу (90 кримінальних проваджень), що здійснювалося органами досудового розслідування Національної поліції України за п. 5 ч. 2 ст. 115 КК України «Умисне вбивство, вчинене способом, небезпечним для життя багатьох осіб» (п. 5 ч. 2 ст. 115 КК України); ч. 2 ст. 194 КК України «Умисне знищення або пошкодження майна, вчинене шляхом підпалу»; ч. 2 ст. 252 КК України «Умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду»; ст. 270 КК України «Порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки»; ст. 294 КК України «Масові заворушення» протягом 2018–2022 років

№	Запитання анкети	%
1.	Кримінальне провадження здійснювалося у зв'язку з вчиненням таких кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу:	
	умисне знищення або пошкодження майна, вчинене шляхом підпалу (ч. 2 ст. 194 КК України);	51,1
	умисне знищення або пошкодження територій, взятих під охорону держави, та об'єктів природно-заповідного фонду (ч. 2 ст. 252 КК України);	5,6
	порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки (ст. 270 КК України);	26,7
	масові заворушення (ст. 294 КК України);	2,2
	умисне вбивство, вчинене способом, небезпечним для життя багатьох осіб (п. 5 ч. 2 ст. 115 КК України).	14,4
2.	Які слідчі (розшукові) дії проводилися у кримінальних провадженнях щодо розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу:	
	огляд, у тому числі огляд місця події;	100
	допит;	100
	обшук;	92,2
	слідчий експеримент;	86,7
	освідування;	48,9
	залучення експерта і проведення експертизи;	100
	пред'явлення для впізнання;	53,3
	інший варіант.	2,2

3.	Чи залучалися, під час проведення огляду у кримінальних провадженнях щодо розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, спеціальні знання?	
	так;	100
	ні;	–
	інший варіант.	–
4.	Чи залучалися, під час проведення допиту у кримінальних провадженнях щодо розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, спеціальні знання?	
	так;	88,9
	ні;	11,1
	інший варіант.	1,1
5.	Чи залучалися, під час проведення обшуку у кримінальних провадженнях щодо розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, спеціальні знання?	86,7
	так;	100
	ні;	–
	інший варіант;	–
6.	Чи залучалися при проведенні слідчого експерименту у кримінальних провадженнях щодо розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, спеціальні знання?	
	так;	100
	ні;	–
	інший варіант.	–
7.	Місцем вчинення кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, є:	
	житлове приміщення	25,5
	виробництво	13,3
	склади і торгівельні приміщення	25,5
	культурно-масові заходи	3,3
	об'єкти транспорту	14,4
	об'єкти сільського господарства	7,8
	лісові насадження	8,9
	інше	1,1
8.	За часом учинення, кримінальні правопорушення вчинені у:	
	денний час;	33,3

	нічний час (з 22 до 6 години);	66,7
9.	Типовими способами підпалу є:	
	використання легкозаймистих предметів (бензин, газ, спирт);	32,2
	використання спеціально підготовлених пристосувань, як дистанційної, так і контактної дії;	23,3
	застосування спеціальних пристроїв для запалення від сонячної енергії;	2,2
	створення умов для самозаймання предметів (неправильне складування вугілля тощо)	4,4
	використання вибухово небезпечних предметів або речовин	22,2
	інший варіант	11,1
10.	Підпал є наслідком пожежі. Пожежа виникла як наслідок таких дій / обставин:	
	порушення правил монтажу і експлуатації електромережі та /чи електроприладів;	
	порушення технології виготовлення, зберігання, транспортування та використання легкозаймистих і вибухонебезпечних речовин та матеріалів;	
	порушення правил виконання вибухо- та пожежонебезпечних робіт;	
	необережне поводження з вогнем;	
	використання на виробництві обладнання без надійного протипожежного захисту;	
	пожежа виникла внаслідок обстрілів, результату ведення бойових дій за збройної агресії на території РФ.	
	інші причини (природні явища та ін.).	
11.	Які ознаки у особи правопорушника, що вчиняє кримінальні правопорушення шляхом підпалу:	
	особи, раніше засуджені за підпал та інші кримінальні правопорушення;	23,3
	особи, які ведуть аморальний спосіб життя, вживають алкоголь та наркотики, схильні до хуліганських дій;	28,9
	особи без певного місця проживання та роботи, ведуть бродячий образ життя;	8,9
	виконавці підпалів на замовлення за винагороду;	17,8
	працівники підприємств, установ, організацій, які мають справу із різними джерелами підвищеної небезпеки;	13,3
	громадяни, які недбало поводяться з вогнем;	5,6
	інші категорії	2,2
12.	Чи наявний у матеріалах кримінального провадження «акт про пожежу», «звіт про пожежу», який був складений спеціалістом з дослідження пожеж?	

	так;	95,7
	ні;	–
	інший варіант	2,2
13.	Під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, проводилися такі види судових експертиз:	
	<i>серед криміналістичних експертиз:</i>	
	трасологічна	88,9
	вибухотехнічна	34,4
	технічна експертиза документів	22,2
	<i>матеріалів, речовин та виробів</i>	
	лакофарбових матеріалів і покриттів	21,1
	полімерних матеріалів	17,7
	нафтопродуктів і пально-мастильних матеріалів	37,8
	спиртовмісних сумішей	20,0
	експертиза зброї та слідів і обставин її використання	8,9
	фототехнічна	18,9
	почеркознавча	6,7
	техногенних вибухів	2,2
	<i>серед інженерно-технічних експертиз</i>	
	пожежно-технічна	100,0
	інженерно-транспортна (автотехнічна);	20,0
	будівельно-технічна	8,9
	оціночно-будівельна	26,7
	безпеки життєдіяльності	38,9
	електротехнічна	24,4
	комп'ютерно-технічна	13,3
	інженерно-механічна	12,3
	<i>серед товарознавчих експертиз</i>	–
	машин, обладнання, сировини	84,4
	транспортно-товарознавча	12,3
	військового майна, техніки та озброєння	8,9
	<i>судово-медична експертиза (за умови наявності потерпілих)</i>	38,9
	інший варіант	17,7

Додаток 1
до Порядку спільних дій Національної поліції
України, Державної служби України з
надзвичайних ситуацій та Експертної служби
Міністерства внутрішніх справ України під
час проведення огляду місця пожежі,
виявлення, припинення, попередження та
розслідування кримінальних правопорушень
та інших подій, пов'язаних з пожежами
(пункт 1 розділу V)

ПРОТОКОЛ

огляду місця події, пов'язаного з пожежею

_____ «__» _____ 20__ року
(назва населеного пункту)

Огляд розпочато о __ год. __ хв.

Огляд закінчено о __ год. __ хв.

Слідчий _____
(посада, звання, орган, прізвище та ініціали)

_____ ,
отримавши заяву (повідомлення) про пожежу, яка виникла о __ год. __ хв.
(час орієнтовний або точний - потрібне підкреслити)

У _____ ,
(вказати об'єкт пожежі)

прибув _____
(назва населеного пункту, місцевості)

та за участю
інспектора-криміналіста поліції _____ ,
(посада, звання, орган, прізвище, ім'я, по батькові)

посадової особи Державної служби України з надзвичайних
ситуацій _____ ,
(посада, звання, орган, прізвище, ім'я, по батькові)

посадової особи дослідно-випробувальної лабораторії (у разі залучення)

_____ ,
(посада, звання, орган, прізвище, ім'я, по батькові)

працівника вибухотехнічного підрозділу поліції (у разі залучення)

_____ ,
(посада, звання, орган, прізвище, ім'я, по батькові)

інших спеціалістів з дослідження та гасіння пожежі (у разі залучення)

(посади, звання, органи, прізвища, ім'я, по батькові)
відповідно до статей 104, 105, 106, 237, 223 КПК України
у присутності понять:

1. _____,
(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання, телефон)

2. _____,
(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання, телефон)

яким відповідно до статей 11, 13, 15, 223 КПК України роз'яснено їхні права і обов'язки,
за участю потерпілого

(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання, телефон)
якому відповідно до частин першої, другої статті 56 та статті 57 КПК
України роз'яснено його права і обов'язки,
за участю підозрюваного

(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання, телефон)
якому відповідно до частин третьої, п'ятої - сьомої статті 42 КПК України
роз'яснено його права і обов'язки,
за участю захисника

(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, телефон)
якому відповідно до статей 46, 47 КПК України роз'яснено його права і
обов'язки,
за участю представника

(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, телефон)
якому відповідно до частини п'ятої статті 44, частини четвертої статті 58,
частини другої статті 59 КПК України роз'яснено його права і обов'язки,
за участю інших спеціалістів

(посади, звання, органи, прізвища, імена, по батькові)
яким відповідно до частин четвертої, п'ятої статті 71 КПК України роз'яснено
їхні права і обов'язки,
за участю власника (користувача) приміщення чи іншого володіння

(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, місце проживання, телефон)
(перед початком огляду вищезазначеним особам роз'яснено їхнє право бути
присутніми при всіх діях, які проводяться у процесі огляду, робити зауваження,
що підлягають занесенню до протоколу. Особам, які беруть участь у проведенні
огляду, також роз'яснено вимоги частини третьої статті 66 КПК України про
їх обов'язок не розголошувати відомості щодо проведеної процесуальної дії, а
також про застосування технічних засобів фіксації, умови та порядок їх
використання)

провів огляд місця пожежі _____

(об'єкт огляду, його місце проведення)

Огляд проводився в умовах _____
(снігопад, похмура, дощова, сонячна погода тощо)

При _____ освітленні.
(штучне, природне)

Під час огляду застосовувалися такі технічні засоби:

фотоапарат _____ з об'єктивом _____,
фотоплівкою _____ чутливістю _____,
цифровий _____,
відеокамера _____ з відеоплівкою (електронним носієм) _____,
диктофон (магнітофон) _____ з носієм _____,
металошукач _____, переносний газоаналізатор _____,
набір індикаторних порошоків _____,
інше _____.

ОГЛЯДОМ УСТАНОВЛЕНО:

(місце розташування, детальний опис місця пожежі та об'єктів, які вилучаються в ході огляду)

Під час огляду місця пожежі виявлено та вилучено:

(зазначаються всі предмети, речі, матеріали тощо, що були вилучені під час огляду, та спосіб їх упакування)

Вилучене з місця пожежі сфотографовано (за потреби підкреслити), опечатано (опломбовано або в інший спосіб) _____

Під час огляду складено:

(плани, схеми, креслення, ескізи, акт про пожежу тощо)

які є невід'ємною частиною протоколу огляду місця пожежі.

Протокол _____

(вказати спосіб ознайомлення, прізвище та ініціали особи, яка ознайомлювала з протоколом)

Заяви і зауваження понятих, спеціалістів та осіб, які брали участь в огляді

_____ (якщо заяв і зауважень не було, про це зазначається у протоколі огляду)

Плани і схеми до протоколу огляду місця події, матеріали відео- та фотофіксації на електронному носії (диск, флеш-карта пам'яті) приєднано до зазначеного протоколу і є його невід'ємною частиною.

Зміст описової частини протоколу відповідає реальним діям.

Поняті:

_____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)

_____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)

Особи, які брали участь в огляді (із зазначенням посади у разі необхідності):

_____ (посада) _____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)

_____ (посада) _____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)

_____ (посада) _____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)

_____ (посада) _____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)

_____ (посада) _____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)

_____ (посада) _____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)

_____ (посада) _____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)

_____ (посада) _____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)

_____ (посада) _____ (підпис) _____ (прізвище та ініціали)

Слідчий _____

(посада, прізвище, ініціали та підпис особи, яка здійснювала огляд)

ВИТЯГИ З ВИСНОВКІВ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ

Висновок 1

ІНСТИТУТ
СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ

Акредитований:

ENFSI (Європейська мережа судово-експертних установ) –

НААУ –

ДП «Укрметртестстандарт» –

ФДМУ –

ВИСНОВОК ЕКСПЕРТІВ

за результатами проведення експертного судового пожежно-технічного та електротехнічного дослідження

27.07.2021 до [REDACTED] надійшла заява від керуючого партнера [REDACTED] без дати та номеру про призначення пожежно-технічного дослідження.

Разом із згаданою заявою надійшла копія акта про пожежу №351 від 22.07.2021 року на 2-х аркушах.

На вирішення експертного дослідження поставлені питання:

1. Яка причина виникнення пожежі?
2. Де був осередок пожежі (місце виникнення початкового горіння)?
3. Якими шляхами поширювався вогонь від осередку пожежі?
4. Чи відповідав стан об'єкта вимогам Правил пожежної безпеки?».

Проведення судової експертизи, відповідно до розпорядження директора [REDACTED]

[REDACTED] доручено експертам:

- [REDACTED] - [REDACTED]

судовому експерту вищого кваліфікаційного класу, який має вищу освіту, другого рівня за ступенем магістра, кваліфікацію судового експерта за спеціальностями: 10.8 «Дослідження обставин виникнення і поширення пожеж та дотримання вимог пожежної безпеки», свідоцтво від 21.12.2017, № 37-11, видане ЕКК КНДІСЕ, дійсне до 21.12.2022; 10.5 «Дослідження причин та наслідків порушення вимог безпеки життєдіяльності та охорони праці» від 21.12.2017, № 700-17, видане ЕКК КНДІСЕ, дійсне до 21.12.2022; 10.18 «Дослідження технічної експлуатації електроустаткування», свідоцтво від 11.06.2019, № 886-19, видане ЕКК КНДІСЕ, дійсне до 11.06.2024, 5.2 «Дослідження вибухових пристроїв, слідів та обставин вибуху», свідоцтво від 11.06.2019, № 884-19, видане КНДІСЕ, дійсне до 11.06.2024; 10.2 «Дослідження технічного стану транспортних засобів», свідоцтво від 11.06.2019, № 885-19, видане КНДІСЕ, дійсне до 11.06.2024, 10.23 «Дослідження технічного стану та умов експлуатації машин та механізмів» свідоцтво від 20.05.2021, № 110-21/Д, видане Кваліфікаційною палатою Центральної експертно-кваліфікаційної комісії при Міністерстві юстиції України, Міністерство юстиції України, дійсне до 20.05.2024, стаж експертної роботи з 2003 року, стаж роботи в галузі дослідження пожеж з 1976 року.

[REDACTED] –провідному судовому експерту [REDACTED], судовому експерту другого кваліфікаційного класу, який має вищу освіту другого рівня за ступенем магістра, кваліфікацію судового експерта за спеціальностями 4.2 «Дослідження знарядь, агрегатів, інструментів і залишених ними слідів, ідентифікація цілого за частинами», стаж експертної роботи з 2017 року, свідоцтво від 10.07.2017 року, № 609-17, видане ЕКК КНДІСЕ, дійсне до 10.07.2022 року; 10.8 «Дослідження обставин виникнення і поширення пожеж та дотримання вимог пожежної безпеки» (кваліфікаційне свідоцтво № 313-21/Д, видане ЦЕКК Міністерства юстиції України 02.12.2021, дійсне до 02.12.2024), 10.18 «Дослідження технічної експлуатації електроустаткування» (кваліфікаційне свідоцтво № 314-21/Д, видане ЦЕКК Міністерства юстиції України 02.12.2021, дійсне до 02.12.2024), стаж експертної роботи з 2016 року, стаж роботи в галузі дослідження пожеж з 1985 року; 10.23 «Дослідження технічного стану та умов експлуатації машин та механізмів» (кваліфікаційне свідоцтво № 108-21/Д, видане Кваліфікаційною палатою Центральної експертно-кваліфікаційної комісії при Міністерстві юстиції України 20.05.2021, дійсне до 20.05.2024).

10.08.2021 на адресу замовника експертизи за супровідному листі за № 24992/21-46 направлено клопотання експерта, в якому зазначено:

Я, [REDACTED], якому доручено виконання експертного пожежно-технічного дослідження № 24992/21-46, за результатами попереднього вивчення заяви керуючого партнера [REDACTED]

■■■■ без дати та вихідного номера та наданих матеріалів, на підставі п. 2.1. Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України 08.10.1998 № 53/5, заявляю клопотання щодо:

- надання ілюстраціяграфій об'єкту пожежі в електронному вигляді (на носії інформації), виконані під час гасіння пожежі та проведення огляду місця події;

- пояснень щодо обставин виникнення та розвитку пожежі.
- можливості експерту провести огляд об'єктів дослідження.

Відповідно до пп. 1.13, 4.10 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України 08.10.1998 №53/5, у разі незадоволення клопотання експертів у строк 45 календарних днів, Ваша заява буде залишена без виконання.

06.08.2021 у присутності власника торгових приміщень по вул. ■■■■. був проведений огляд місця, де згідно акту про пожежу від 22.07.2021 № 351, виникла пожежа.

Під час проведення огляду об'єкта дослідження експертом було зроблено 171 ілюстраціязнімків із використанням зазначеного нижче ілюстраціяапарата, які використані для складення ілюстративної таблиці на 15 арк., яка є невід'ємною частиною цього висновку.

Станом на 15.06.2022 заявлених експертом матеріалів замовником проведення досліджень експертам не надано. Тому, зазначене дослідження проводиться за наявними матеріалами.

При проведенні експертизи використовувалися наступні інформаційні джерела:

1. Методика з теоретичних та практичних основ проведення судових пожежно-технічних експертиз. - КНДІСЕ, 2019. – 88 с. (код в реєстрі методик судових експертиз МЮ України 10.8.35).

2. Методи дослідження пожеж: Методичний посібник. – Київ: УкрНДІПБ, 2009. (код в реєстрі методик судових експертиз МЮ України 10.8.31)

3. Пракшин Ю.К., Зернов С.И. Методика осмотра места пожара. РИО МВД УССР. Киев, 1988 (код у реєстрі методик судових експертиз МЮ України, 10.8.14).

4. ДСТУ 2272:2006 Пожежна безпека. Терміни та визначення основних понять.

5. Дослідження пожеж. Довідково-методичний посібник., УкрНДІПБ МВС України, К., 1999.

6. Степаненко С.Г. Методики дослідження пожеж із застосуванням магнітного методу. Методика /ДНДЕКЦ МВС України. – К., 2005. -48 с. з іл.

7. Безвесільний В.Д., Дьяченко О.Ф. Розслідування та судова експертиза пожеж: Довідково-методичний посібник. Харків: ТОВ «Компанія СМІТ» 2007. -360 с.: іл.

9. Правила устройства электроустановок. – Х.: Издательство «Индустрия», 2007. – 416 с.

10. Методичні рекомендації щодо проведення судових електротехнічних експертиз і експертних досліджень /В.О. Горбенко, В.О. Дмитрієв, Б.М. Ільченко та ін./ – Х.,: ХНДІСЕ, 2012. – 52 с.

11. Шналь Тарас. Вогнестійкість та вогнезахист дерев'яних конструкцій: Навчальний посібник. – Львів. Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2006.-220 с.

та інші джерела

При проведенні експертного дослідження використовувалися наступні вимірювальні та технічні засоби: лупа криміналістична (збільшення до 10^X), рулетка, лінійка ГОСТ 427-75 з ціною поділки 1 мм, штангенциркуль ШЦ-1-150 (к71007445; повірений). Для оформлення результатів експертного дослідження застосовувався ПЕОМ «LOGIC POVER», ілюстраціяапарат «Canon» «Power Shot SX420 IS», принтер «Canon MF4010 Series UFR II LT».

Для оформлення результатів експертного дослідження застосовувався ПЕОМ, принтери «HP Laser Jet 1010 та EPSON XP-100».

Зважаючи на те, що для вирішення поставлених у вказаній вище заяві питань, необхідне було застосування спеціальних знань в галузі електротехніки, то це експертне дослідження відповідно до п. 4.2 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України 08.10.1998 № 53/5 виконувалось як експертне пожежно-технічне та електротехнічне дослідження.

ДОСЛІДЖЕННЯ

1 – 4. Дослідження виконувались шляхом вивчення наданих задля цього матеріалів та огляду експертом місця пожежі, результатів дослідження наданих об'єктів, інформаційних та літературних джерел на підставі послідуочого їх аналізу та оформлення висновків, відповідно до поставлених на вирішення експертного дослідження питань відповідно до відомих методів проведення пожежно-технічних та електротехнічних досліджень.

З проведеного аналізу наданих на дослідження матеріалів встановлено наступне.

В Акті про пожежу від 22.07.2021 № 351 зазначено: *пожежа у продовольчому магазині за адресою:* [REDACTED]

[REDACTED] *виникла 22.07.2021 орієнтовно о 20 год. 40 хв.*

Місце виникнення пожежі – торговельна зала

Пожежу виявлено 22.07.2021 о 20 год. 54 хв. невстановленою особою

експертом ██████████ огляду об'єктів дослідження, вивченням ілюстраціяматеріалів зроблених під час проведення огляду у співвідношенні з вимогами чинних нормативно-правових актів з питань пожежної безпеки відповідно до загальновідомих методів, оскільки вирішувані питання між собою є взаємопов'язаними.

Як зазначалось у вступній частині висновку 06.08.2021 експертом ██████████ у присутності власника торгівельних приміщень по вул. ██████████ був проведений огляд території та приміщень, в яких відповідно до акту про пожежу від 22.07.2021 № 351, виникла пожежа.

Будівля магазину цегляна, двоповерхова. Перекриття та несучі елементи покрівлі з дерев'яних балок. Перекриття штукатурене по дерев'яній дранці. Дах двоскатний, покриття з азбоцементного хвильового листа. На другому поверсі будинку розташовано 7 вікон, два крайніх яких з правого боку (північний) з слідами нашарування кіптяви (*ілюстрація №1 ілюстративної таблиці*).

Вхід до досліджуваного об'єкта виконаний із східного боку через тамбур, закритий ролетами. Безпосередньо вхід до торгової зали магазину здійснюється через металопластикові двері (*ілюстрації №№ 1, 2 ілюстративної таблиці*).

Оглядом приміщень досліджуваного об'єкта встановлено, що в центральній та лівій половині торгової зали (південно-східний кут) стіни, стеля, прилавки, стелажі вкриті незначним нашаруванням кіптяви. Стеля приміщення оздоблена гіпсокартонними перфорованими панелями білого кольору.

Від середини приміщення, умовно розділеного цегляними колонами, оздобленими глазурованою плиткою, поверхнями в правий – північний бік, на стелі спостерігається руйнування гіпсокатронних плит оздоблення, яке локалізується від північно-західного кута та з наближенням до північної стіни та північно-східного кута інтенсивність руйнування збільшується. Зокрема у північно-східному куті та під північною стіною панелі осипались, спостерігається обвуглений дерев'яний каркас (*ілюстрації №№3-6, 12 ілюстративної таблиці*). Уздовж східної стіни магазину ступінь пошкоджень оздоблення стелі менша, на що вказує наявність плит (*ілюстрації №№6, 7 ілюстративної таблиці*).

Оглядом встановлено, що уздовж північної стіни розташовані дерев'яні вітражі, прилавки, за якими стоїть пошкоджений дією високої температури побутовий холодильник без дверки від верхньої камери, яка знаходиться в середині зали (*ілюстрація № 10 ілюстративної таблиці*). Відстань від холодильника до східної стіни складає 4 м. За холодильником у східний бік розташовується металевий стіл (*ілюстрації №№ 6, 8 ілюстративної таблиці*).

З лівого боку від холодильника знаходиться вигоріла секція дерев'яного стелажа, найширша частина якого розташовується у нижній частині і в напрямку до верху зона вигорання дерев'яної панелі розширюється, що свідчить про висхідний характер вигорання деревини. Поверхня глазурованої плитки між холодильником і залишками панелі вкрита кіптявою. Вище холодильника спостерігається осипання плитки зі стіни. На підлозі навколо холодильника

На момент огляду на зазначеному електроприладі не встановлено будь-яких маркувальних позначень, а від заявника не надійшла інформація про марку холодильника і його технічні характеристики.

Оглядом встановлено, що в холодильнику відсутня дверка верхньої камери. В середині камери знаходяться рештки продуктів. У верхній камері по усій її висоті відсутня панель оздоблення з теплоізоляцією на бокових та задній стінках. Внутрішні стінки верхньої камери від її низу ближче до дверей вкриті нашаруванням кіптяви. В задній частині нашарування іржі, що під конусом піднімається до верху (*ілюстрації №№ 8, 27, 28 ілюстративної таблиці*). Верхня частина камери вкрита нашаруванням іржі, а в середині холодильника, у місці стику з боковою лівою стінкою нашарування сірої окалини. Також спостерігається деформація верхньої стінки камери, у вигляді прогину до дна камери, більше з лівого боку (*ілюстрація № 27 ілюстративної таблиці*).

Ззовні найбільшого термічного впливу холодильник зазнав з лівого боку, поверхня якого повністю вкрита нашаруванням іржі, а ближче до передньої частини від середини до верху камери спостерігається нашарування сірої окалини (*ілюстрація № 9 ілюстративної таблиці*).

З правого боку зона термічних уражень спостерігається у верхній частині, де разом з нашаруванням іржі наявні і нашарування кіптяви. В нижній частині лакофарбове покриття повністю збереглося (*ілюстрація № 11 ілюстративної таблиці*).

Дверка верхньої камери знаходиться в торговій залі, оперта об колону. Оглядом встановлено, що найбільших термічних ушкоджень її поверхня зазнала у верхній лівій половині, на якій з середнього рівня камери від лівого боку (відкривання холодильника у правий бік) у вигляді висхідного потоку практично до правого краю локалізується нашарування іржі. Нижче нього нашарування кіптяви. У нижній частині з лівого боку та частково у верхній з правого боку збереглося лакофарбове покриття. Зазначене свідчить, що найбільший температурний вплив на поверхню дверцят завдався на рівні середньої частини верхньої камери з лівого боку (*ілюстрація № 10 ілюстративної таблиці*).

Дверка нижньої камери холодильника має термічні ушкодження у лівій частині, де разом з нашаруванням іржі наявні і нашарування кіптяви (здебільшого знизу). В правій частині лакофарбове покриття поверхні дверцят повністю збереглося (*ілюстрація № 29 ілюстративної таблиці*).

У подальшому залишки продуктів з верхньої камери були вилучені, від'єднано задню стінку холодильника та конденсатор (у вигляді металевої решітки) (*ілюстрація № 30 ілюстративної таблиці*). Як зазначалось вище, на рівні верхньої камери теплоізоляція стінок холодильника вигоріла. В масі розплавленого матеріалу ізоляції спостерігаються залишки трубок випарника, залишки корпусу терморегулятора, струмоведучих багатодротових жил без ізоляції, які піддавались значному термічному впливу, на що вказує їх ламкість. Тобто, провідники, які були прокладені у середині холодильника у найбільшому ступені піддані термічному впливу факторів пожежі. На кінцях спостерігаються

оплавлення, які утворились при горінні електричної дуги. (*ілюстрація № 31 ілюстративної таблиці*).

Дослідженням мотор-компресора досліджуваного холодильника безпосередньо на ньому, за та над місцем його встановлення не виявлено слідів вигорання лакофарбового покриття, термічних, механічних або будь-яких інших пошкоджень розподільчої коробки, пуско-захисного реле тощо (*ілюстрація № 32 ілюстративної таблиці*)

Від розподільчої коробки відходить електричний провід з ізоляційною оболонкою білого кольору. Зазначений провід протягнуто повз задню стінку холодильника в лівий бік, де вище рівня підлоги виведено металеву трубу з розподільчою коробкою з якої виведено струмоведучу багатодротову жилу з залишками електричної розетки. У цій розетці під'єднано контактні штирі вилки, з'єднані з кінцем проводу без ізоляції, прокладеного від холодильника. Таким чином, досліджуваний холодильник на момент пожежі був підключений до описаної вище розетки (*ілюстрації №№ 33, 34 ілюстративної таблиці*).

Під час розвитку пожежі найбільші руйнування будівельних матеріалів, предметів та конструкцій, від впливу на них факторів пожежі (полум'я, тепла, продуктів горіння), відбуваються ближче до місця виникнення пожежі (осередку), через порівняно довший термін їх впливу на зазначені елементи. Передача тепла конвекцією відбувається під впливом руху розігрітих газоподібних продуктів згорання вгору з поступовим віддаленням від осередку пожежі. Тепловий потік рухається із зони з високою температурою, в зону з нижчою температурою. Швидкість руху потоку пропорційна різниці температур, між двома зазначеними зонами.

Газоподібні продукти згорання взаємодіють з вертикальними та горизонтальними поверхнями огорожувальних конструкцій, де відбуваються зазначені процеси, тепла енергія передається цим поверхням, а самі продукти згорання охолоджуються. З моменту утворення продуктів згорання, у першу чергу, найбільшому тепловому впливу піддаються стеля та верхня частина стін, що стосується приміщень у будівлях та спорудах.

Під осередковими ознаками розуміють характерні термічні ушкодження речовин і матеріалів, обладнання, обстановки та конструктивних елементів, будинків і споруд, по яким встановлюються координати, за якими власне й визначається місцезнаходження осередку пожежі – місця, де виникає неконтрольоване горіння речовин та матеріалів.

Впродовж розвитку пожежі та її гасіння, на тій чи іншій стадії перебігу цих подій, осередок пожежі може бути встановлений за характерними ознаками, у вигляді слідів термічного впливу, відкладенні продуктів горіння, руйнуванні конструкцій тощо, що знаходились у зоні горіння.

Розвиток зони горіння у просторі формує сліди направленості розповсюдження горіння, по яким можна досліджувати направленість розповсюдження напрямку (напрямоків) поширення пожежі і у кінцевому випадку визначати місце знаходження *осередку пожежі*.

За відомою класифікацією дана пожежа відноситься до класу А – горіння твердих речовин, підкласу А2, характер горіння яких обумовлюється тим, що пальне та окисник знаходяться у газовій або паровій фазі, причому виділення легких фракцій з твердих матеріалів починається за досягнення температури не нижче 150-200 °С.

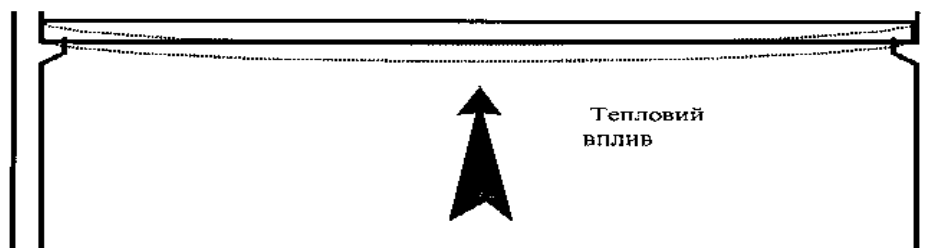
При нагріванні деревини, паперових та текстильних матеріалів до температури понад 220 °С виділяється така кількість горючих газів, що у суміші з повітрям перевищують нижню концентраційну межу займання утвореної газоповітряної суміші.

Таким чином, поширення горіння відбувається по мірі нагрівання матеріалів дією променевого впливу полум'я та розігрітих предметів в умовах пожежі, температура якого достатня задля протікання таких процесів вже з 850°С та за умови досягнення більш високих значень температур, швидкість зростання площі пожежі збільшується.

Враховуючи об'ємно-планувальні особливості даного об'єкта та реальний механізм розвитку пожежі, досліджувана пожежа відноситься до пожеж в огорожах, які можуть розвиватися за умови вільного газообміну (при повністю або частково відкритих отворах – підгрупа 2 а), тобто інтенсивне поширення горіння здійснюється у напрямку відкритих отворів, при цьому теплообмін здійснюється більшою мірою за рахунок теплопередачі та випромінювання з зони горіння, яке діє на присутнє пожежне навантаження.

Подібні до досліджуваної пожежі характеризуються швидким зростанням температури, створенням умов для займання пожежного навантаження поза осередком пожежі, охоплення його полум'ям та переростанням горіння з поверхневого в об'ємне.

Через віконні (дверні) пройми відбувається поширення пожежі назовні з приміщення, у якому знаходиться *осередок пожежі*, з поширенням горіння у суміжні приміщення. Або в умовах недостатнього (обмеженого) газообміну, який відбувається здебільшого за рахунок інфільтрації повітря та горючих газів що утворюються при нагріванні твердих горючих матеріалів, через нещільності у заповненнях пройм тощо (підгрупа 2 б), які характеризуються теплообміном, який відбувається за рахунок теплопередачі та випромінювання, що має місце на протязі менш тривалого часу.

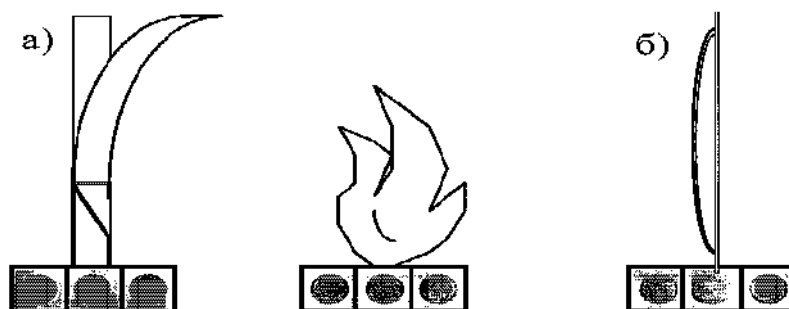

Рисунок 1. Ознаки спрямованості горіння на будівельних конструкціях.

Навіть за умови інтенсифікації горіння, з використанням легкозаймистих рідин, первісне горіння може перейти у тління з утворенням глибоких, чітко зазначених у плані приміщення, прогарів в *осередку пожежі*.

Подібний стан осередку може спостерігатися, коли пожежа виникла за сприятливих для доступу повітря умов, від впливу малокалорійного джерела запалювання на матеріали, для горіння яких необхідне джерело запалювання більшої потужності. Відсутність активного горіння матеріалу у цьому випадку може погіршити умови газообміну у наступний період, внаслідок заповнення об'єму приміщення продуктами горіння, що буде перешкоджати поширенню вогню і сприятиме утворенню значних місцевих руйнувань в *осередку пожежі* та поблизу нього.

Слідами й характерними ознаками *осередку пожежі* при недостатньому газообміні можуть бути: глибоке перевуглення деревини у центрі (осередку пожежі та поблизу нього) і порівняно менше на прилеглих ділянках; утворення наскрізних прогарів підлоги, перегородок, дерев'яного перекриття; поява білих (світлих) плям вигорілої кіптяви на поверхні залізобетонних та оштукатурених, дерев'яних перекриттів, покриттів, стін, перегородок, колон, що мають закіпчення поверхні (вкриті кіптявою); відшарування захисного шару арматури залізобетонних конструкцій, або штукатурки; наявність смолистих нашарувань та кіптяви на холодних поверхнях об'єкту (наприклад на віконному склі, стінах або дверях, емностях з рідиною тощо).

З наближенням до *осередку пожежі*, під впливом високих температур має місце більш глибоке обвуглення деревини і руйнування залишків конструктивних елементів будівлі споруди.

У даному випадку на досліджуваному об'єкті термічному впливу піддавались стіни, стеля, дерев'яні конструктивні елементи перекриття та покрівлі, а також металевих балок.

За рахунок підйому розігрітого повітря разом із продуктами горіння, які спрямовувались угору, куди пожежа набувала поширення, обумовлені руйнуванням будівельних конструкцій, які відбулись під час розвитку даної пожежі.

З огляду зовнішніх термічних пошкоджень стін, вітрини, стелі, перекриття тощо приміщення торгової зали спостерігається руйнування та вигорання горючих конструктивних елементів, із значними пошкодженнями та

деформаціями верхньої частини холодильника, вітрини ліворуч та стелі і перекриття над холодильником.

Довгі вертикальні конструктивні елементи та металеві елементи під час пожежі дугоподібно деформуються з боку нагріву, відхиляючись за рахунок усадки волокнин під впливом теплового потоку; металеві листи обшивки мають прогин в сторону теплового впливу (рисунок 1) [7].

Наслідки теплового впливу на пожежі на метали (сплави) і конструкції з них можна розділити на 6 основних груп, умовно розташувавши їх (виходячи з температури впливу) в наступний ряд: 1 - деформації; 2 - утворення окислів на поверхні металу; 3 - структурні зміни, що супроводжуються зміною фізико-хімічних і механічних властивостей; 4 - розчинення металу в металі; 5 - розплавлення і проплавлення; 6 - горіння металу (сплаву).

Результати протікання цих процесів при огляді місця пожежі можна зафіксувати візуально або за допомогою інструментальних засобів, а отриману таким чином інформацію використовувати при пошуках осередку пожежі.

Розглядаючи послідовно перераховані вище процеси і можливості експертного використання отриманих відомостей, основна увага при цьому приділяється сталям, як найбільш поширеним сплавам, що піддаються деформації

Відомо, що критична температура, при якій металеві конструкції втрачають несучу здатність, становить: у сталевих конструкцій - від 440-500 до 550 – 600 °С ; у конструкцій з алюмінієвих сплавів - близько 250 °С.

Втрата несучої здатності у металоконструкції пов'язана, насамперед, з тим, що вона гнеться, деформується. Ці деформації при огляді місця пожежі можна побачити і потрібно оцінити з урахуванням наведеного на рисунку 1.

Помітні деформації у сталевих конструкцій відбуваються, як відзначають фахівці у галузі таких досліджень, вже при температурі 300 °С. При нагріванні до 550 - 600 °С деформації стають значними за величиною і в 15-20% випадків можуть привести до обвалення конструкції або проявитись у її значній деформації.

Оцінка величини і спрямованості деформацій дає певну інформацію про відносну інтенсивності та спрямованості теплового впливу в тих чи інших зонах.

Тому є візуальні ознаки, які під час проведення досліджень фіксувались та оцінювались. При цьому оцінювались:

а) Напрямок деформації конструкцій, вироблених з металевих сплавів. Металоконструкції та їх окремі елементи деформуються, як правило, у бік найбільшого нагріву. До речі, ця властивість притаманна не тільки виробам з металів, але і більшості інших матеріалів, наприклад, скла.

б) Величина деформації конструкції повинна бути пропорційна температурі і тривалості її нагрівання. Тому, здавалося б, на місці пожежі найбільш «гарячою» зоною можна сміливо вважати ту, в якій металоконструкції мають найбільшу деформацію. Однак не все так просто, і найбільша деформація відбувається не завжди там, де мало місце найбільша температура, найбільш інтенсивний і тривалий нагрів. Вона може бути і там, де конструктивний елемент

несе більш високе навантаження або на нього діє найбільший згинальний момент

Проте на розосереджених по зоні горіння однотипних і відносно однаково навантажених конструкціях оцінити величину деформації в порівнянні один з одним є доцільним.

Щоб кількісно оцінити ступінь деформації враховують так звану величину відносної деформації.

в) Взаємне розташування деформованих (тих, що обрушились та значною мірою деформувались) конструкцій.

При огляді місця пожежі звертається увага на взаємне розташування в просторі, деформованих або конструкцій, що обрушились, бо це дає корисну для встановлення місцезнаходження осередку пожежі інформацію.

г) «Висота зламу» вертикальних несучих конструкцій.

Водночас при огляді ряду однотипних вертикальних несучих металокопструкцій порівняно мінімальну висоту, на якій починається істотна деформація кожної з конструкцій. Помічено, що при нагріванні в ході пожежі вертикальні несучі металокопструкції (наприклад, металеві стійки павільйонів, ангарів та інших подібних споруд) як би «підламуються» на певній висоті.

Чим ближче осередок пожежі до конструкції, тим на меншій висоті вона прогрівається до критичної температури висхідними конвективними потоками. Таким чином, зафіксувавши висоту зламу вертикальних конструкцій, ми маємо можливість проявити своєрідний «макроконус» - ознака спрямованості поширення горіння від вогнища до периферії.

д) Значні за величиною локальні деформації є чітко виражені на металокопструкціях, особливо балок перекриття і тому подібних елементів - важлива осередкова ознака, на яку під час проведення досліджень зверталась увага. Дані деформації утворюються в початковій стадії пожежі, коли в об'ємі приміщення, праворуч і ліворуч від локально ділянки, що нагрівається ще холодно, а під даною ділянкою власне і відбувається горіння. В іншому випадку, якщо деформація балки відбувалася на стадії пожежі, що набула розвитку, при відносно рівномірній температурі на рівні стелі у всьому приміщенні, то вона повинна була деформуватися відносно рівномірно, з максимальним прогином по центру, де на балку діє максимальний згинальний момент.

Якщо поверхня сталевого виробу оброблена та гладка, то перша ознака теплового впливу, який можна виявити візуально, це - так звані «кольори мінливості». Вони з'являються при нагріванні сталі до температури 200 – 300 °С завдяки утворенню на її поверхні мікронної товщини окисної плівки. Товщина шару оксиду залежить від температури нагріву (чим більше температура, тим плівка є товщою), а за рахунок інтерференції світла з зміною товщини плівки змінюється і її колір. Таким чином, виходить, що колір плівки окисла (колір мінливості) залежить від температури нагріву сталі і може використовуватися для її зразкового визначення при дослідженні пожежі.

Оцінка нагріву металевих конструкцій по «кольорами мінливості» при пошуках осередку пожежі використовується рідко. Найчастіше це робиться при

встановленні причини пожежі, пов'язаного з тертям, локальним перегрівом в технологічних установках, двигунах і т.д.

Слід зазначити, що високотемпературний оксид - окалина - утворюється на сталях звичайної якості (за час нагріву, характерне для середньої сили пожежі) при температурі від 700 °С і вище.

Зростання товщини окалини відбувається по параболічного закону; чим більше температура і тривалість нагрівання, тим шар її товще.

Від температури утворення окалини залежить і її склад. Вона може складатися з трьох шарів різних окислів - вустіту (оксиду двовалентного заліза, FeO), гематиту (оксиду тривалентного заліза Fe₂O₃) і магнетиту (оксиду двох - тривалентного заліза, Fe₃O₄) . Чим вище температура, тим більше в окалині вустіта і менше гематиту. Вустит має чорний колір, а гематит рудий. Ця обставина дозволяє за кольором окалини та її товщині приблизно , орієнтовно оцінювати температуру нагрівання металокопункцій.

Низько температурна окалина (700 – 750 °С), в якій мало вустіту, зазвичай має рудуватий відтінок і є досить тонкою. Окалина, що утворилася при 900 – 1000 °С і більше, - товста і чорна. Якщо окисел на поверхні сталевій копункції пухкий і рудий - це , швидше за все, взагалі не окалина, а звичайна іржа.

Колір окалини і її товщина дають можливість приблизної оцінки температури нагріву сталевих копункцій на пожежі. При цьому, однак , не виключені помилки, тому краще все-таки проводити інструментальні дослідження окалини і визначати таким чином не тільки температуру, але і тривалість нагріву копункції.

Відповідно до наведеного під час огляду холодильника (*ілюстрація 9 ілюстративної таблиці*), на лівій боковій його стінці виявлено пляму, з нашаруванням сталевій окалини сірого кольору, навпроти якої, з внутрішньої сторони був розташований терморегулятор.

Водночас наявність окалини сірого кольору навіть і через певний час після пожежі не вкривається іржею, і утворюється тоді коли стрімко у цьому місці зростає температура пожежі. Саме ця обставина, напряду вказує початок термічного впливу на ліву стінку холодильника у вищеописаному місці і вказує на те, що горіння розпочалось у місцезнаходженні терморегулятора, який вмикав і вимикав мотор-компресор холодильника, який обслуговував верхню камеру холодильника.

Осіпання штукатурки свідчать про тривалий температурний вплив у цих місцях і зазначені явища відбуваються під час нагрівання поверхні стін, штукатурки з вмістом крейди, гіпсу вапна та цементу до 900°С. *Досягнення вказаної температури під час пожежі у зазначених місцях на поверхні стін та стелі, вказує на тривалий температурний вплив факторів пожежі, що діяли під час вигорання пожежного навантаження у приміщенні торгової зали досліджуваного магазину, а саме, тих частин приміщення, де така штукатурка була наявною і має на своїй поверхні вигорання кіптяви, яка там відклалась (ілюстрація №8 ілюстративної таблиці).*

Тривалий температурний вплив міг відбутись не тільки від того, що горіння під час виникнення пожежі розпочалось у вказаного місця, а й через те, що у місці виникнення та поблизу нього знаходилось пожежне навантаження, у кількості необхідній для створення такої високої температури. При нагріванні поверхонь твердих горючих матеріалів (дерева) від контактів з газоподібними продуктами згорання, отримане тепло передається всередину цих матеріалів завдяки тому, що вони мають певний рівень теплопровідності. Завдяки пористій структурі, яку мають дерев'яні будівельні конструкції відбувається всмоктування нагрітих газоподібних продуктів згорання, що зумовлює нагрівання їх поверхні до високих температур, унаслідок чого відбувається виділення летких речовин та їх згорання у вигляді відкритого полум'я.

Такі процеси відбувались у горючих елементах вітрини, які розташовані ліворуч від місця розташування холодильника (ілюстрація №№9, 10 ілюстративної таблиці).

Подібний механізм поширення горіння на початку пожежі відбувався по матеріалах пожежного навантаження, яке знаходилось у досліджуваній будівлі, а саме з середини верхньої камери холодильника (ілюстрація №9 ілюстративної таблиці), на що вказує повне вигорання лакофарбового покриття (надалі ЛФП).

З проведеного аналізу інформації, що містилась у наданих для проведення цих досліджень матеріалів встановлено, що найбільші руйнування, завдані впливом факторів пожежі у досліджуваній будівлі спостерігаються у її частині, де саме знаходився холодильник.

З наведеного вище слідує, що *найбільші термічні ушкодження від виниклої пожежі, що сталася у досліджуваній будівлі знаходились саме у верхній частині холодильника та у північно-східному куті торгової зали у місці встановлення холодильника ліворуч позаду та над холодильником.*

Таким чином, з урахуванням вищевикладеного є підстави зазначити, що осередок пожежі, яка мала місце 22.07.2021 року у приміщенні продовольчого магазину за адресою: м. [REDACTED] знаходився у середині верхньої камери холодильника, що був встановлений у північно-східному куті приміщення торгового залу. Місце початкового горіння було на поверхні горючого матеріалу (ізоляція електропроводу, матеріал корпусу терморегулятора), у місці підключення одного з електричних проводів до терморегулятора, яким здійснювалось вмикання та вимикання мотор-компресора цього холодильника.

Від встановленого за результатами проведених досліджень осередку пожежі вогонь поширився по наявним горючим матеріалам у холодильнику, далі на горючі матеріали підвісної стелі, та у приміщення, що знаходились на другому поверсі будинку по наявним горючим конструктивним елементам міжповерхового перекриття, а також по горючій ізоляції електропроводу, за допомогою якого зазначений холодильник був підключений до електромережі горіння поширилось на меблі, які були встановлені поруч із вказаним холодильником.

Відомо, що горіння речовин та матеріалів виникає та протікає у визначених умовах: при наявності горючої речовини, кисню повітря та джерела запалювання.

Тому, під час проведення досліджень, оскільки з питань наявності пожежного навантаження у приміщенні, де знаходився встановлений осередок пожежі було встановлено його достатність (горюче внутрішнє оздоблення холодильної камери, та його утеплювач) для виникнення і поширення пожежі, а кисню повітря також вистачало для протікання екзотермічної реакції (горіння) були розглянуті можливості проявів дії джерел запалювання, які спроможні були за певних обставин спричинити дану пожежу, оскільки в якості утеплювача використовувався пінополіуретан, а в якості внутрішнього оздоблення використовувався полістирол, які мають властивості легко займатись та поширювати горіння.

Виходячи з результатів вивчення обставин справи (часу та обставин виявлення горіння тощо) є підстави виключити як можливі джерела запалювання (ДЗ), що відносяться до груп: розжареного тіла, іскор вогневого та механічного походження; процесів самозагоряння, у результаті взаємодії матеріалів, речовин сполук з киснем повітря, або між собою, оскільки під час вивчення наданих матеріалів не було виявлено слідів або об'єктів, які свідчили би про проведення електро-газозварювальних робіт та роботи механічним інструментом з матеріалами, що утворюють іскри механічного походження у цьому приміщенні та суміжних приміщеннях не проводились, там не зберігались речовини й матеріали, які при взаємодії з киснем повітря або поміж собою спроможні до самозагоряння.

Оскільки надані матеріали не містять інформацію про використання опалювальних печей, які й не знаходились у досліджуваній будівлі, то потреба у їх дослідженні на предмет можливості виникнення пожежі внаслідок використання їх для опалення, або приготування їжі була відсутньою, і причина виникнення пожежі не є пов'язаною з використанням опалювальних печей та опалювальних приладів.

У той же час, в цьому приміщенні знаходились об'єкти електрообладнання, які були підключеними до джерела електропостачання (прилади електроосвітлення тощо), а приміщення досліджуваної будівлі мало електромережу тому подальше експертне дослідження було спрямоване на визначення прояву потенційних ДЗ електричної природи (великі перехідні опори, струмові перевантаження, коротке замикання тощо), оскільки на вирішення експертизи було поставлене питання, що стосувалось можливості наявного причинного зв'язку між виниклою пожежею і електрообладнанням.

Основною складовою електромережі є електропроводка. *Електропроводкою є сукупність проводів і кабелів з елементами їх кріплення, підтримуючими захисними конструкціями і деталями».*

З усіх видів електропроводок, найбільшу пожежну небезпеку представляють електропроводки відкриті, прокладені безпосередньо по поверхні конструкцій механізмів, будівель та споруд. У разі загорання таких

електропроводок вони здатні не тільки запалити опорні конструкції, на яких прокладені, а і служити шляхом поширення пожежі, по якому полум'я вільно розповсюджується.

Основними пожежонебезпечними проявами електричного струму являються: коротке замикання, перевантаження, великі перехідні опори, іскріння, що виникає через несправності при експлуатації електрообладнання, а також тепловий (променевий та конвективний) вплив, що надходить з електронагрівальних елементів. Небезпечному нагріву проводів сприяє також, неякісне виконання монтажних робіт, технічного обслуговування, коли замість пайки, зварки або обтиску проводів обмежуються простою механічною скруткою.

Причиною нагрівання провідників служать не тільки процеси, пов'язані із зміною сили струму та перевантаженням мережі. При використанні проводу, який виготовлений з багатодротових жил, з'єднаного з електроприладом, можуть вийти з ладу (зруйнуватись) одна або декілька дротів жил проводів. Внаслідок чого збільшується опір протікання струму через проходження його зменшеним перерізом і провід у цьому потоншенні може перегріватись, і навіть, розжарюватись. Пошкодження проводу та порушення електричного контакту може створити також умови для іскроутворення та швидкого нагріву проводу до стану, при якому може зайнятися ізоляція та викликати заpalення розташованих навколо горючих матеріалів, *що під час огляду експертом холодильника й було встановлено за вище переліченими ознаками.*

Коротке замикання (КЗ) як фізичне явище виникає внаслідок різкого зменшення опору провідника, не передбаченого режимом роботи електричного кола, машини чи апарата. При короткому замиканні загальний опір електричного кола різко зменшується, що призводить до значного збільшення сили струму у ньому, у порівнянні із струмом номінального режиму роботи даного електричного кола.

Це призводить до різкого розігріву струмоведучих жил, температура яких може значно перевищувати максимально допустиму, коли їх ізоляція вже не спроможна виконувати свою функцію, що проявляється в її руйнації та займані. Виникнення режиму короткого замикання у електрообладнанні завжди супроводжується наявністю фізичного контакту між різнойменними струмоведучими жилами, що можливе внаслідок термічного або механічного пошкодження ізоляції цих проводів.

Характерною ознакою короткого замикання є оплавлення проводів і інших частин електроустановок від виниклої електричної дуги. У місці короткого замикання може відбуватися електричний вибух рідкої перемички розплавленого металу між двома замкненими провідниками, внаслідок чого утворюється велика кількість розплавлених часток. Початкова швидкість їх польоту може досягати 10-12 м/с, вони мають температуру, достатню для запалювання горючих матеріалів при сприятливих умовах.

За даними [5] температура часток, утворених у зоні короткого замкнення (КЗ), складає 2050÷2700 °С, а температура горіння електричної дуги – 4000÷6000

°С, що в декілька разів вище температур займання практично будь-якої горючої речовини (матеріалу).

Запалювання частками металу провідника, температура яких може сягати 1000 °С, горючих речовин може статися лише за умови, якщо розпечена частка до згаданої температури буде здатна нагріти певний об'єм речовини, а тепловий вплив цієї частки, потрапивши на речовину перевищить тепловіддачу в оточуюче середовище. У цьому випадку тепла енергія зазначеного джерела запалювання має бути такою, щоб на протязі певного часу підтримувати критичні умови, необхідні для формування фронту полум'я.

Зовнішній вигляд проводів (струмоведучих жил та ізоляції) дозволяє оцінити максимальну температуру нагрівання проводу в умовах пожежі. Там, де ізоляція збереглася, не змінила колір, мідний провідник зберіг чистоту і блиск поверхні металу – термічної дії не було, або була незначною, температура не перевищувала 100 °С. Там, де ізоляція відсутня, а на поверхні міді є шар окалини, яка повністю не видаляється при протиранні тканиною зі спиртом, але жили і дріт у жилах механічно розділяються - температура відпалювання становила 500-700 °С. Спікання мідних дротів у жилах, зміна форми і розмірів перетину, крихкість (дроту ламаються після 2-4 перегинів) свідчать про те, що температура відпалу була більше 900 °С. Необхідно звернути увагу і на стан ізоляції на ділянках, де вона збереглась. Переважно розплавлення і обвуглювання ізоляції по зовнішній поверхні, як правило, є наслідком термічного впливу пожежі. Обвуглювання або розплавлення ізоляції з середини, з боку жили є важливою ознакою нагріву струмоведучої жили струмами короткого замкнення або режимами перевантаження даного електричного кола. Встановлення природи оплавлення проводів чи інших ділянок електропроводки надає можливість визначити, що саме призвело до оплавлення струмоведучих жил, аварійний процес в електропроводці, чи наслідок дії високої температури пожежі.

Оплавлення в електропроводці можуть бути наслідком: нагрівання на пожежі певної ділянки проводу до температури плавлення міді (алюмінію) і перевищувати її; дії електричної дуги при короткому замиканні; потрапляння на провід легкоплавкого металу у розплавленому стані.

Дугові оплавлення відрізняються від оплавлення, утвореного під дією високої температури пожежі за зовнішніми ознаками, ці ознаки можна визначити шляхом візуального огляду дротів. Від температури пожежі провід нагрівається не в точці, а на більш широкій ділянці. Тому такі оплавлення зазвичай розосереджені по певній ділянці проводу. Це можуть бути множинні бісеринки крапельок розплавленого металу по довжині струмоведучої жили проводу. Для оплавлень жил проводу характерна нерівна пориста поверхня, оплавлення часто мають каплеподібну форму, витягнуту в напрямку дії сили земного тяжіння. Оплавлення дугою КЗ, як правило, локальні – коли горить

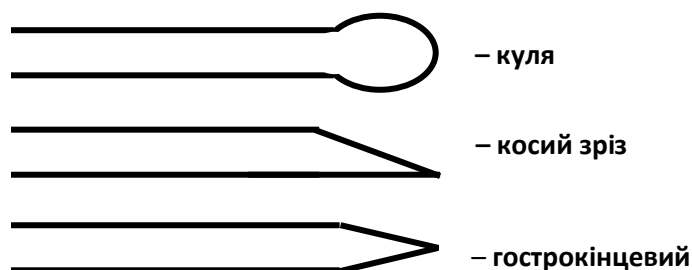

Рисунок 2. Форми дугових оплавлень.

дуга, в декількох сантиметрах ліворуч і праворуч ще відносно «холодної», а в локальній зоні, майже точці, дуга плавить метал. Дугові оплавлення можуть мати форму (рисунок 2): кульки, загостреного кінця, косоного зрізу, кратера. Оплавлена ділянка зазвичай витягнута уздовж осі провідника. Поверхня оплавлення гладка без газових пор і вирив.

Перевантаження у провідниках виникають, коли сила струму перевищує величину, допустиму для матеріалу, з якого він вироблений і перерізу з урахуванням виду ізоляції, конструкції і способу прокладки. Режим перевантаження виникає внаслідок невірної вибору даних провідників за цими показниками, включення потужніших споживачів, ніж допустимі для застосованої електропроводки та вмикання пошкоджених із закороченими струмоведучими жилами споживачів струму, а також споживачів з пошкодженою ізоляцією.

Внаслідок перевантаження провідники занадто нагріваються, викликають у багатьох випадках при перегріві струмоведучої жили загорання електричної ізоляції і горючих матеріалів, що знаходяться поруч з розігрітими провідниками.

Найбільший вплив під час дії аварійного процесу роботи електрообладнання - перевантаження відбувається на контактах комутаційної апаратури і у місцях з'єднання провідників, вилках, у розетках тощо. Саме у цих місцях перш за все відбувається утворення високої температури, руйнація і загорання ізоляції. Саме вказані ознаки, за описаних при встановленні місцезнаходження осередку пожежі обставин вказують на наявність подібних процесів у електричному колі на ділянці терморегулятор-компресор досліджуваного холодильника.

Перехідні опори практично мають місце за будь-яких способів з'єднання провідників один з одним, а також з контактними затискачами у щитах, приладах тощо. За умови правильного (якісного) з'єднання перехідні опори мають невеликі значення і практично не відрізняються від інших ділянок, з часом перехідний опір контактів збільшується, а у випадках їх порушення (погіршення прилягання у місцях з'єднань) різко зростає. Великі перехідні опори утворюються за рахунок: погіршення електропровідності (утворення оксидних плівок на контактних поверхнях, підгоряння контактних поверхонь, їх забруднення), ослаблення та порушення щільності болтових контактів через вібрацію або різницю коефіцієнтів температурного розширення спряжених струмоведучих елементів, утворення пластичної деформації тощо. Ділянки з великими перехідними опорами сильно нагріваються, що призводить до займання ізоляції поблизу такого з'єднання, іскріння і навіть до запалення електричної дуги.

Сила струму, у електромережі через виникнення великих перехідних опорів зменшується і завжди є значно меншим від номінальних значень, тому навіть правильно обрані запобіжники у цих гілках електромережі, що захищають таке коло не здатні знеструмити мережу, коли виникають явища великих перехідних

опорів. Тому, такі явища з практики є найбільш пожежонебезпечними і у досліджуваному випадку попри наявність апаратів захисту в електромережі у розподільчому щитку (ілюстрація № 35 ілюстративної таблиці) могли мати місце, оскільки під час проведення досліджень експертом не було встановлено фактів перегорання плавких вставок електрозаобіжників, спрацювання апаратів захисту, у колах електрообладнання, що використовувались у досліджуваній будівлі.

До найбільш характерних ознак утворення великих перехідних опорів відносяться: поява на металі, у місцях з'єднань кольорів мінливості, раковин (каверн), виниклих внаслідок електрохімічної ерозії або горіння електричної дуги, роз'єднання контактних площадок, внаслідок іскріння та (або) твердофазної взаємодії металів внаслідок нагрівання, крихкості та розтріскування ізоляції, розплавлення припою на замках тощо [5]. Саме на ілюстрація 31 зображено залишок корпусу терморегулятора, на якому відсутній фрагмент корпусу, у місцях, від яких він відокремився спостерігаються оплавлення характерні для горіння електричної дуги.

У разі виникнення великого перехідного опору чи струмового перевантаження на ділянці електромережі живлення будь якого із споживачів, вони могли призвести у першу чергу до займання ізоляції електричного проводу живлення з поширенням по ізоляції горіння, навіть за відсутності наявного режиму короткого замикання або перевантаження у тому колі електромережі, до якого споживач був підключений, а запалення електричної дуги відбулось вже під час виниклого процесу горіння.

Великі перехідні опори, як правило виникають у місцях переходу струму з однієї контактної поверхні на іншу, через площини їх дійсного (неповного, ненадійного) торкання, що призводить до значного локального виділення тепла, і як наслідок до температур тління або самозаймання ізоляції та інших горючих матеріалів [5].

Зважаючи на характер термічних ушкоджень, які вбачаються у визначеному осередку пожежі видно, що найбільш висока температура під час виникнення пожежі була навколо нього, де під час проведеного огляду місця виявлено як сам залишок терморегулятора (ілюстрація №31 ілюстративної таблиці) так і місце із ознаками найбільшого та тривалішого термічного впливу, на яких були б наявні сліди характерні для аварійних режимів роботи електрообладнання, а саме початкового термічного впливу, який діяв ще до виникнення горіння..

Тому, безпосередньо, виникненню початкового горіння у встановленому осередку пожежі, зважаючи на вищевикладені обставини, послужило теплове випромінювання, яке надходило з місця встановленого первинного горіння, де знаходився терморегулятор, за допомогою якого здійснювалось підтримання завданої температури у верхній камері холодильника, а саме у місці з'єднання одного з проводів із його виводом (терморегулятора).

Таким чином, причиною досліджуваної пожежі послужило самозаймання горючого матеріалу (ізоляція електропроводу, матеріал корпусу

терморегулятора) у встановленому осередку пожежі. Цей процес відбувся внаслідок виникнення аварійного режиму роботи електрообладнання у колі живлення мотор-компресора за допомогою якого здійснювалось охолодження зазначеної камери холодильника внаслідок наявного перехідного опору, через який при пониженій напрузі у електромережі (імовірно), до якої був підключений холодильник, відбулось підвищення температури у місці приєднання одного з проводів до виводу терморегулятора, встановленого у верхній камері. Нагрів згаданого контактного з'єднання (виводу терморегулятора та електричного проводу) до температури самозаймання згаданих горючих матеріалів (ізоляція проводу, матеріал корпусу терморегулятора) призвів до займання одного з них. Зазначеному явищу сприяло (імовірно) пониження напруги на ділянці електромережі, до якої був підключений холодильник.

Осередок пожежі, яка мала місце 22.07.2021 року у приміщенні продовольчого магазину за адресою: м. [REDACTED] знаходився у середині верхньої камери холодильника, що був встановлений у приміщенні торгового залу. Місце початкового горіння було на поверхні горючого матеріалу (ізоляція електропроводу, матеріал корпусу терморегулятора), у місці підключення одного з електричних проводів до терморегулятора, яким здійснювалось вмикання та вимикання мотор-компресора цього холодильника.

Від встановленого за результатами проведених досліджень осередку пожежі вогонь поширився по наявним горючим матеріалам у холодильнику, далі на горючі матеріали підвісної стелі, та у приміщення, що знаходились на другому поверсі будинку по наявним горючим конструктивним елементам міжповерхового перекриття, а також по горючій ізоляції електропроводу, за допомогою якого зазначений холодильник був підключений до електромережі горіння поширилось на меблі, які були встановлені поруч із вказаним холодильником.

У зв'язку з ненаданням додаткових матеріалів, заявлених у клопотанні експерта, та відсутності відповідних документів щодо протипожежного стану об'єкта, де сталася пожежа, а також внаслідок наявних змін на досліджуваному об'єкті після пожежі вирішити питання: «Чи відповідав стан об'єкта вимогам пожежної безпеки?», не вдалось за можливе.

Узагальнюючи отримані результати проведених експертних досліджень, з наданих для цього матеріалів, безпосереднього огляду об'єкту досліджень за місцем його розташування та інформації, отриманої з літературних джерел, експерти дійшли до наступних висновків:

ВИСНОВКИ

1. Причиною досліджуваної пожежі послужило самозаймання горючого матеріалу (ізоляція електропроводу, матеріал корпусу терморегулятора) у встановленому осередку пожежі. Цей процес відбувся внаслідок виникнення аварійного режиму роботи електрообладнання у колі живлення мотор-компресора за допомогою якого здійснювалось охолодження зазначеної камери холодильника внаслідок наявного перехідного опору, через який при пониженій напрузі у електромережі (імовірно), до якої був підключений холодильник,

відбулось підвищення температури у місці приєднання одного з проводів до виводу терморегулятора, встановленого у верхній камері. Нагрів згаданого контактного з'єднання (виводу терморегулятора та електричного проводу) до температури самозаймання згаданих горючих матеріалів (ізоляція проводу, матеріал корпусу терморегулятора) призвів до займання одного з них. Зазначеному явищу сприяло (імовірно) пониження напруги на ділянці електромережі, до якої був підключений холодильник.

2. Осередок пожежі, яка мала місце 22.07.2021 року у приміщенні продовольчого магазину за адресою: м [REDACTED] знаходився у середині верхньої камери холодильника, що був встановлений у приміщенні торгового залу. Місце початкового горіння було на поверхні горючого матеріалу (ізоляція електропроводу, матеріал корпусу терморегулятора), у місці підключення одного з електричних проводів до терморегулятора, яким здійснювалось вмикання та вимикання мотор-компресора цього холодильника.

3. Від встановленого за результатами проведених досліджень осередку пожежі вогонь поширився по наявним горючим матеріалам у холодильнику, далі на горючі матеріали підвісної стелі, та у приміщення, що знаходились на другому поверсі будинку по наявним горючим конструктивним елементам міжповерхового перекриття, а також по горючій ізоляції електропроводу, за допомогою якого зазначений холодильник був підключений до електромережі горіння поширилось на меблі, які були встановлені поруч із вказаним холодильником.

4. У зв'язку з ненаданням додаткових матеріалів, заявлених у клопотанні експерта, та відсутності відповідних документів щодо протипожежного стану об'єкта, де сталася пожежа, а також внаслідок наявних змін на досліджуваному об'єкті після пожежі вирішити питання: «Чи відповідав стан об'єкта вимогам пожежної безпеки?», не вдалось за можливе.

[REDACTED]

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ
ЕКСПЕРТНО-КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ ЦЕНТР

ВИСНОВОК ЕКСПЕРТА

12.11.2021

м. [REDACTED]

До [REDACTED] науково-дослідного експертно-криміналістичного центру Міністерства внутрішніх справ України 01.11.2021 із супровідним листом від 23.10.2021 № [REDACTED] із Відділення поліції № 1 [REDACTED] районного управління поліції Головного управління Національної поліції у [REDACTED] області надійшла постанова від 23.10.2021 про призначення судової експертизи матеріалів, речовин та виробів, винесена слідчим СВ Відділення поліції № 1 [REDACTED] районного управління поліції Головного управління Національної поліції у [REDACTED] області [REDACTED] у кримінальному провадженні, внесеному до Єдиного реєстру досудових розслідувань [REDACTED].

Проведення судової експертизи доручено завідувачу сектору дослідження наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів відділу досліджень матеріалів, речовин і виробів [REDACTED] науково-дослідного експертно-криміналістичного центру Міністерства внутрішніх справ України [REDACTED], яка має вищу хімічну освіту, кваліфікацію судового експерта з правом проведення експертизи матеріалів, речовин та виробів за експертною спеціальністю 8.4 «Дослідження нафтопродуктів і пально-мастильних матеріалів» ([REDACTED]).

[REDACTED], стаж експертної роботи з 2005 року.

Про відповідальність за завідомо неправдивий висновок експерта та відмову без поважних причин від виконання покладених на неї обов'язків за статтями 384, 385 Кримінального кодексу України попереджена.

Обставини справи

(відомі з постанови про призначення судової експертизи):

«... До ВП № 1 [REDACTED] РУП ГУНП у [REDACTED] області надійшла заява від [REDACTED] про те, що 21.10.2021 біля 19.30 години невідома особа здійснила підпал підсобного приміщення, яке розташоване в с. Погоріла [REDACTED] району по вул. Незалежності, 28, в якому знаходилося сіно,

Судовий експерт [REDACTED]

належного _____, внаслідок чого останньому спричинено матеріального збитку.

З метою фіксації відомостей, щодо обставин вчинення кримінального правопорушення та з метою не допущення знищення та пошкодження слідів вчинення вказаного злочину, 21.10.2021 проведено огляд місця події домогосподарства, що розташоване за адресою: вул. Незалежності, 28, с. Погоріла, _____ області, під час якого виявлено та вилучено в правому боці при вході до сараю пожежне сміття, яке поміщено до спец пакету № 7051108 «НПУ ГСУ», з лівого кута згарища вилучено пожежне сміття, яке поміщено до спец пакету № 7050966 «НПУ ГСУ», з правого кута згарища вилучено пожежне сміття, яке поміщено до спец пакету № 7050965 «НПУ ГСУ». ...».

На експертизу надано:

1. 3 (три) спеціальних пакета Головного слідчого управління Національної поліції України, за номерами 7051108, 7050965, 7050966, з об'єктами дослідження.

На вирішення судової експертизи поставлено запитання:

1. «чи містяться на наданому на дослідження пожежному смітті сліди нафтопродуктів? Якщо так, то яких саме?»

Під час проведення експертизи використовувалися такі інформаційні джерела:

1. «Виявлення і дослідження слідів легкозаймистих і горючих рідин в речових доказах, що вилучаються з місця пожежі» (реєстраційний код 8.4.20 Реєстру методик проведення судових експертиз): Кутуев Р. Х., Чешко И. Д., Голяев В. Г., Егоров Б. С. «Обнаружение и исследование следов легковоспламеняющихся и горючих жидкостей в вещественных доказательствах, изымаемых с места пожара. (Методика). – М.: ВНИИПО, 1985. – 49 с. ДСП».

2. Демидов П. Г., Шандыба В. А., Щеглов П. П. «Горение и свойства горючих веществ». – М.: Химия, 1981. – 172 с.

3. «Застосування методу ТШХ для виявлення і ідентифікації НП» (реєстраційний код 8.4.04 Реєстру методик проведення судових експертиз): Золотаревская И. А., Киселева В. А. «Применение метода ТСХ для обнаружения и идентификации нефтепродуктов. Экспертная практика и новые методы исследования. Выпуск 11. М.: ВНИИСЭ, 1979».

4. «Криміналістичне дослідження нафтопродуктів і паливно-мастильних матеріалів» (реєстраційний код 8.4.32 Реєстру методик проведення судових експертиз): Золотаревская И. А. и др. «Криминалистическое исследование нефтепродуктов и горюче-смазочных материалов. Методическое пособие для экспертов, следователей и судей. Выпуски 1, 2. М.: ВНИИСЭ, 1989».

5. Наказ МВС України від 17 липня 2017 року № 591 «Про затвердження Інструкції з організації проведення та оформлення експертних проваджень у

Судовий експерт

підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України».

Відповідно до вимог статті 69 Кримінального процесуального кодексу України для проведення експертизи слідчим надано дозвіл на повне або часткове знищення об'єктів дослідження або зміну їх властивостей.

ДОСЛІДЖЕННЯ

Зовнішній огляд

Об'єкти надійшли на дослідження через сектор документального забезпечення [REDACTED] науково-дослідного експертно-криміналістичного центру Міністерства внутрішніх справ України до сектору фізико-хімічних досліджень відділу досліджень матеріалів, речовин і виробів [REDACTED] науково-дослідного експертно-криміналістичного центру Міністерства внутрішніх справ України, упакованими в 3 (три) спеціальних пакета.

1. Спеціальний полімерний пакет Головного слідчого управління Національної поліції України, за номером 7051108, з розмірами сторін 164 мм × 252 мм, із заклеваним клапаном. На пакеті наявні друкований та рукописний тексти наступного змісту: «НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІЦІЯ УКРАЇНИ ГОЛОВНЕ СЛІДЧЕ УПРАВЛІННЯ ГУНП у [REDACTED] обл ВП № 1 [REDACTED] РУП ФАБУЛА: ОМП по вул. Незалежності 28 в с. Погоріле по факту пожежі ВИЛУЧЕНО: пожежне сміття з входу в накриття СЛІДЧИЙ: (підпис) [REDACTED] ПОНЯТІ: 1. (підпис) [REDACTED] (підпис) [REDACTED] СПЕЦІАЛІСТ: (підпис) [REDACTED] ДАТА ПАКУВАННЯ: 21.10.2021 СРДР № [REDACTED]».

Цілісність упакування не порушено (зображення 1.1-1.4 ілюстративної таблиці, що додається до висновку експерта).

При відкритті упакування встановлено, що в ньому знаходиться:

- вологе (на дотик) пожежне сміття чорного кольору – об'єкт 1 (нумерація експерта) (зображення 1.5 ілюстративної таблиці, що додається до висновку експерта).

При відкритті упакування запаху, характерного для нафтопродуктів не відчувалось.

2. Спеціальний полімерний пакет Головного слідчого управління Національної поліції України, за номером 7050965, з розмірами сторін 162 мм × 253 мм, із заклеваним клапаном. На пакеті наявні друкований та рукописний тексти наступного змісту: «НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІЦІЯ УКРАЇНИ ГОЛОВНЕ СЛІДЧЕ УПРАВЛІННЯ ГУНП у [REDACTED] обл ВП № 1 [REDACTED] РУП ФАБУЛА: ОМП по вул. Незалежності 28 в с. Погоріле по факту пожежі ВИЛУЧЕНО: пожежне сміття з правого кута накриття СЛІДЧИЙ: (підпис) [REDACTED] ПОНЯТІ: 1. (підпис) [REDACTED] 2. (підпис) [REDACTED] СПЕЦІАЛІСТ: (підпис) [REDACTED] ДАТА ПАКУВАННЯ: 21.10.2021 СРДР № [REDACTED]».

Цілісність упакування не порушено (зображення 1.6-1.9 ілюстративної таблиці, що додається до висновку експерта).

При відкритті упакування встановлено, що в ньому знаходиться:

Судовий експерт

- вологе (на дотик) пожежне сміття чорного кольору – об'єкт 2 (нумерація експерта) (зображення 1.10 ілюстративної таблиці, що додається до висновку експерта).

При відкритті упакування запаху, характерного для нафтопродуктів не відчувалось.

3. Спеціальний полімерний пакет Головного слідчого управління Національної поліції України, за номером 7050966, з розмірами сторін 162 мм × 252 мм, із заклясним клапаном. На пакеті наявні друкований та рукописний тексти наступного змісту: «НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІЦІЯ УКРАЇНИ ГОЛОВНЕ СЛІДЧЕ УПРАВЛІННЯ ГУНП у _____ обл ВП № 1 _____ РУП ФАБУЛА: ОМП по вул. Незалежності 28 в с. Погоріле по факту пожежі ВИЛУЧЕНО: пожежне сміття з лівого кута накриття СЛІДЧИЙ: (підпис) _____ ПОНЯТІ: 1. (підпис) _____ 2. (підпис) _____ СПЕЦІАЛІСТ: (підпис) _____ ДАТА ПАКУВАННЯ: 21.10.2021 ЄРДР № _____».

Цілісність упакування не порушено (зображення 1.11-1.14 ілюстративної таблиці, що додається до висновку експерта).

При відкритті упакування встановлено, що в ньому знаходиться:

- вологе (на дотик) пожежне сміття чорного кольору – об'єкт 3 (нумерація експерта) (зображення 1.15 ілюстративної таблиці, що додається до висновку експерта).

При відкритті упакування запаху, характерного для нафтопродуктів не відчувалось.

Вміст упакувань відповідає переліку, наведеному в постанові про призначення судової експертизи.

Для вирішення поставлених питань проводили дослідження методами якісного люмінесцентного аналізу та тонкошарової висхідної хроматографії.

Якісний люмінесцентний аналіз та підготовка проб для подальшого дослідження

З метою визначення локалізації можливо присутніх слідів нафтопродуктів надані на дослідження об'єкти 1-3 було оглянуто в ультрафіолетовому випромінюванні (УФВ) з довжиною хвилі 366 нм. При огляді об'єктів 1-3 зон з люмінесценцією, яка відрізнялася б від фону поверхонь не спостерігалось.

З метою вилучення можливо присутніх слідів нафтопродуктів частини об'єктів 1-3 були поміщені до скляних бюксів, залиті дихлорметаном та екстрагувались 60 хвилин. Отримані екстракти були профільтровані через паперові фільтри, сконцентровані шляхом вільного випаровування розчинника та позначені як об'єкти 1д-3д відповідно. Аналогічно готували пробу чистого розчинника (дихлорметану), яку позначали як об'єкт К.

Об'єкти 1д-3д та К були нанесені на паперовий фільтр, який оглядався в УФВ з довжиною хвилі 366 нм.

В результаті проведеного дослідження встановлено, що:

Судовий експерт

- об'єкти 1д-3д мають люмінесценцію жовто-блакитного кольору, яка може бути характерною для нафтопродуктів;
- об'єкт К люмінесценції не має.

Дослідження методом тонкошарової висхідної хроматографії

Дослідження методом тонкошарової висхідної хроматографії проводили з метою виявлення в об'єктах 1д-3д нафтопродуктів. Дослідженню також підлягав об'єкт К в якості контрольного зразка розчинника.

Дослідження проводилось за наступних умов:

- Нерухома фаза: - пластинки «MERCK TLC aluminium sheets Silica gel 60» з люмінофором на 254 нм.
- Рухома фаза (елюент): - октан-бензол (5:1).
- Підйом фронту елюенту: - 85 мм.
- Детектування зон: - ультрафіолетове випромінювання (УФВ) з довжиною хвилі 366 нм;
- реактив Маркі (розчин 1,0 мл формаліну в 9,0 мл концентрованої сульфатної кислоти).
- Зразки порівняння: - концентровані дихлорметанові розчини зміненого бензину, нафтової оливи та залишкового нафтопродукту (бітум).

Перед використанням хроматографічна пластинка була активована при температурі 105°C протягом 30 хвилин.

По 2-3 мкл об'єктів 1д-3д, К та розчинів зразків порівняння, за допомогою скляних капілярів, наносили на стартову лінію хроматографічної пластинки. Отриману хроматограму оглядали в УФВ та обробляли реактивом Маркі. Внаслідок цього на пластинці спостерігали серію забарвлених зон, значення Rf і кольори яких наведені в таблиці 1.

$$Rf = \frac{L}{L_0}, \quad (1)$$

де

- Rf – відношення відстані від центру забарвленої хроматографічної зони до лінії старту до відстані від лінії старту до лінії фронту елюента;
- L – відстань від центру забарвленої хроматографічної зони до лінії старту;
- L₀ – відстань від лінії старту до лінії фронту елюента.

Судовий експерт

Таблиця 1

Значення Rf і забарвлення хроматографічних зон

Об'єкти	Огляд в УФВ		Обробка реактивом Маркі	
	Колір люмінесценції зон	Rf	Забарвлення зон	Rf
1д-3д	блакитний	0,26	коричневе	0,31
	фіолетовий	0,29	синє	0,37
	блакитно-зелений	0,35	оливкове	0,49
	фіолетовий	0,39	буро-малинове	0,62
К	–	–	–	–
Дихлорметанові розчини зразків порівняння:				
Змінений бензин	блакитний	0,26	коричневе	0,31
	фіолетовий	0,29	синє	0,37
	блакитно-зелений	0,35	оливкове	0,49
	фіолетовий	0,39	буро-малинове	0,62
Нафтова олива	блакитний	0,15–0,55	коричневе	0,37
Бітум	коричнево-блакитний	0,0–0,69	буро-малинове	0,64
			коричневе	0,0–0,69

В УФВ на хроматограмах об'єктів 1д-3д, в області хроматографічних показників Rf=0,26-0,39, спостерігались зони, що яскраво люмінесціюють з переходами відтінків кольорів від блакитного до фіолетового. Така люмінесценція характерна для ароматичних та гібридних вуглеводів.

При обробці пластинки реактивом Маркі на хроматограмах об'єктів 1д-3д, в області хроматографічних показників Rf=0,31-0,62, спостерігали забарвлені зони, які по мірі збільшення значень Rf розташовані на пластинці в такому порядку: коричневе → синє → оливкове → буро-малинове. Наявність таких зон характерна для ароматичних та гібридних вуглеводів.

В результаті проведеного дослідження встановлено, що:

- на хроматограмах об'єктів 1д-3д виявлено зони з люмінесценцією, забарвленням та хроматографічною рухливістю, які характерні для вуглеводів нафтопродуктів;

- картини хроматографічного розподілення, отримані для об'єктів 1д-3д, є характерними для зміненого світлого нафтопродукту;

- на хроматограмі об'єкта К зон з люмінесценцією та забарвленням не виявлено.

Результати проведеного дослідження

1. Зовнішнім оглядом встановлено, що:

- при відкритті упакувань з об'єктами дослідження 1-3 запаху, характерного для нафтопродуктів не відчувалось.

2. Якісним люмінесцентним аналізом встановлено, що:

- об'єкти 1д-3д мають люмінесценцію жовто-блакитного кольору, яка може бути характерною для нафтопродуктів;

Судовий експерт

- об'єкт К люмінесценції не має.

3. Методом тонкошарової висхідної хроматографії встановлено, що:

- на хроматограмах об'єктів 1д-3д виявлено зони з люмінесценцією, забарвленням та хроматографічною рухливістю, які характерні для вуглеводнів нафтопродуктів;

- картини хроматографічного розподілення, отримані для об'єктів 1д-3д, є характерними для зміненого світлого нафтопродукту;

- на хроматограмі об'єкта К зон з люмінесценцією та забарвленням не виявлено.

Слід зазначити, що склад органічної частини нафтопродуктів, сліди яких виявлено на об'єктах дослідження 1-3, знаходились в умовах, які сприяють процесам випаровування, сорбції та окислення вуглеводнів, відрізняються від складу товарних нафтопродуктів. Окрім того, досліджувані нафтопродукти знаходились у вигляді слідів на предметах-носіях, що призвело до фізико-хімічної зміни їх складу та втрати індивідуалізуючих і групових ознак під впливом сорбційних властивостей, що притаманні різним видам матеріалів.

Таким чином, сукупність результатів, отриманих методами якісного люмінесцентного аналізу та тонкошарової висхідної хроматографії, свідчить про те, що в наданому на дослідження пожежному смітті (об'єкти 1-3) виявлено сліди зміненого світлого нафтопродукту (бензину, гасу, дизельного палива тощо), встановити вид якого не вдалось можливим з причини його фізико-хімічних змін в процесі випаровування та сорбції.

Під час проведення дослідження застосовувалися:

- дозатор «Торсцієн» (100-1000 мкл) Зав. № S01M90624182 (свідоцтво про калібрування від 19.08.2021 № 06/0189/21);

- металева лінійка (500 мм) ГОСТ 427-75 (свідоцтво про калібрування від 25.06.2020 № 200/84К);

- піпетка градуйована (1,0 мл) (свідоцтво про калібрування від 03.07.2017 № UA/34/170714/001034);

- піпетка градуйована (2,0 мл) (свідоцтво про калібрування від 03.07.2017 № UA/34/170714/001035);

- піпетка градуйована (5,0 мл) (свідоцтво про калібрування від 03.07.2017 № UA/34/170714/001036);

- УФ-випромінювач «САМАГ»;

- пластинки для хроматографії в тонкому шарі сорбенту «Merck TLC Silica gel 60 F₂₅₄»;

- камера хроматографічна;

- фільтри беззольні біла смуга;

- посуд хімічний ГОСТ 1770-74;

- хімічні реактиви (сертифіковані).

Судовий експерт

Висновок експерта від 12.11.2021 № _____, сторінка 8 з 12

Об'єкти дослідження 1-3 разом із первинними упаковками поміщено в спеціальні полімерні пакети Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України, за номерами 5263091, 5263092, 5263117, із самоклеючимися клапанами, на лицевих сторонах яких наявний рукописний текст наступного змісту: «Відділення поліції № 1 _____ РУП Висновок експерта від 12.11.2021 № _____ к/п _____ від _____ Пожежне сміття Судовий експерт: (підпис) _____» (зображення 1.16-1.19 ілюстративної таблиці, що додається до висновку експерта) та повертаються ініціаторові призначення судової експертизи разом із висновком експерта.

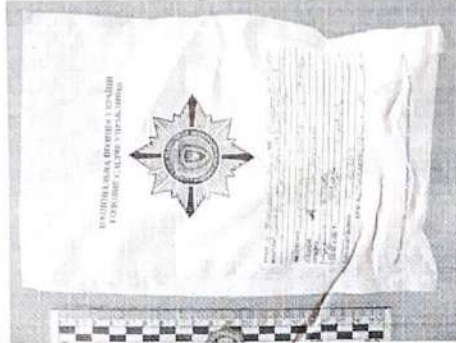
До висновку експерта додається ілюстративна таблиця на 4 (чотирьох) сторінках.

ВИСНОВКИ

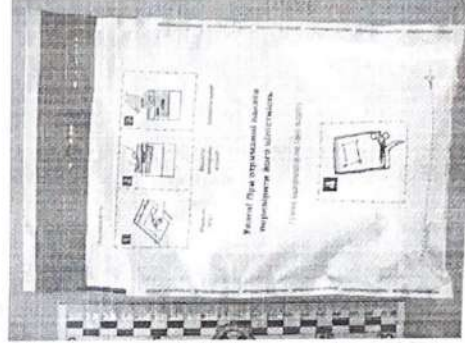
1. В наданому на дослідження пожежному смітті виявлено сліди зміненого світлого нафтопродукту (бензину, гасу, дизельного палива тощо), встановити вид якого не вдалось можливим з причини його фізико-хімічних змін в процесі випаровування та сорбції.

Судовий експерт _____

Ілюстративна таблиця

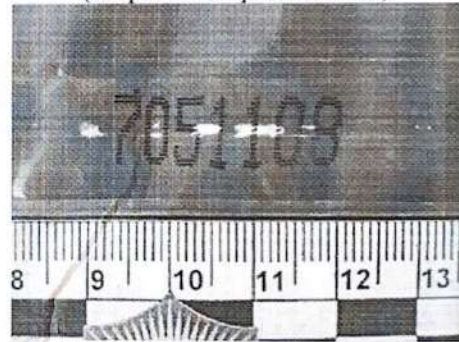

Зображення 1.1. Загальний вигляд
упакування об'єкта дослідження 1
(лицева сторона пакета)

Зображення 1.2. Загальний вигляд
упакування об'єкта дослідження 1
(зворотна сторона пакета)

Зображення 1.3. Детальний вигляд
пояснювального напису на пакеті

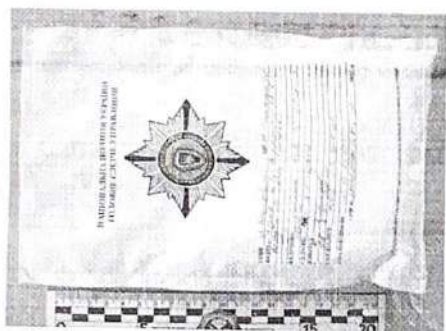
Зображення 1.4. Детальний вигляд
номера пакета

Зображення 1.5. Загальний вигляд об'єкта дослідження 1

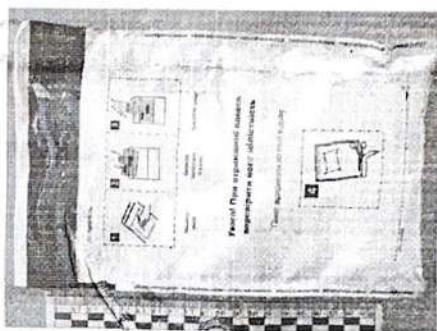

Судовий експерт

Продовження додатка 1

Зображення 1.6. Загальний вигляд упаковки об'єкта дослідження 2 (лицева сторона пакета)

Зображення 1.7. Загальний вигляд упаковки об'єкта дослідження 2 (зворотна сторона пакета)

Зображення 1.9. Детальний вигляд номера пакета

Зображення 1.8. Детальний вигляд пояснювального напису на пакеті

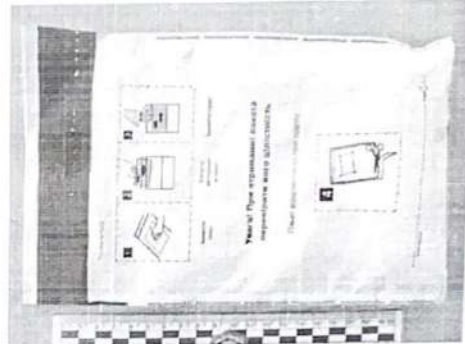
Зображення 1.10. Загальний вигляд об'єкта дослідження 2

Судовий експерт

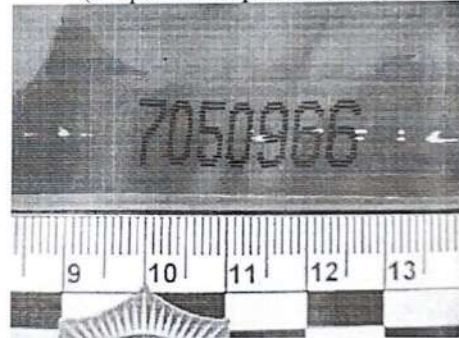
Продовження додатка 1

Зображення 1.11. Загальний вигляд
упакування об'єкта дослідження 3
(лицева сторона пакета)

Зображення 1.12. Загальний вигляд
упакування об'єкта дослідження 3
(зворотна сторона пакета)

Зображення 1.14. Детальний вигляд
номера пакета

Зображення 1.13. Детальний вигляд
пояснювального напису на пакеті

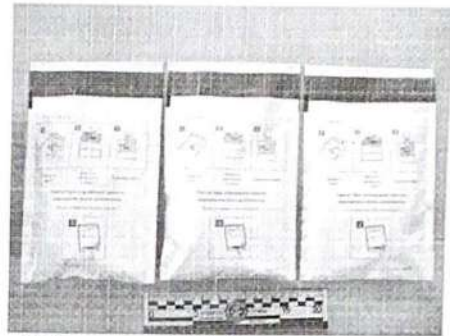
Зображення 1.15. Загальний вигляд об'єкта дослідження 3

Судовий експерт

Продовження додатка I

Зображення 1.16. Загальний вигляд упакувань об'єктів дослідження 1-3 після завершення експертизи (лицеві сторони пакетів)

Зображення 1.17. Загальний вигляд упакувань об'єктів дослідження 1-3 після завершення експертизи (зворотні сторони пакетів)

Судовий експерт

Судовий експерт

АКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Заступник голови Національної
поліції України – начальник
Головного слідчого управління,
доктор юридичних наук, доцент,
Заслужений юрист України

Максим ЦУЦКІРІДZE

13.12.2022

А К Т

впровадження у практичну діяльність органів досудового розслідування
матеріалів дисертаційного дослідження здобувача ступеня доктора
філософії Національної академії внутрішніх справ
Лісіцького Андрія Валерійовича на тему: «Використання спеціальних знань
під час розслідування злочинів, вчинених шляхом підпалу»

Комісія у складі: начальника відділу ГСУ НП України, доктора юридичних наук, доцента Шевчишена А.В., заступника начальника відділу ГСУ НП України Жерняка С.М., старшого слідчого в особливо важливих справах ГСУ НП України Кобзаря В.А., склала цей акт про те, що матеріали дисертаційного дослідження Лісіцького Андрія Валерійовича на тему: «Використання спеціальних знань під час розслідування злочинів, вчинених шляхом підпалу» можуть застосовуватись у практичній діяльності слідчих підрозділів НП України, а також під час проведення занять у системі службової підготовки.

Начальник відділу
ГСУ НП України
доктор юридичних наук, доцент

Артем ШЕВЧИШЕН

Заступник начальника відділу
ГСУ НП України

Сергій ЖЕРНЯК

Старший слідчий в особливо важливих справах
ГСУ НП України

Василь КОБЗАР

ЗАТВЕРДЖЕНО

Директор ДНДЕКЦ МВС –
керівник Експертної служби МВС

Сергій КРИМЧУК
10 . 02 . 2023 р.

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ

результатів дисертаційного дослідження

Лісіцького Андрія Валерійовича

на тему: «Використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу»,
на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 – Право,
до практичної діяльності підрозділів Експертної служби МВС

Комісія у складі: заступника директора ДНДЕКЦ МВС, кандидата юридичних наук Грищенка Олександра Володимировича, та завідувача лабораторії криміналістичного дослідження транспортних засобів та ведення реєстру, доктора технічних наук Бичкова Андрія Сергійовича, склала цей акт про те, що наукові роботи, підготовлені Лісіцьким Андрієм Валерійовичем, використовуються у практичній діяльності підрозділів Експертної служби МВС. Отримані в результаті дослідження висновки, пропозиції, рекомендації відображені в опублікованих автором працях, основними із яких є:

1. Лісіцький А.В. Тактика проведення огляду місця події під час розслідування злочинів, вчинених шляхом підпалу. *Юридична психологія* 2021. № 1 (28). С.88-94.
2. Лісіцький А.В. Особливості проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування злочинів, вчинених шляхом підпалу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2021 № 50. С. 104-108.
3. Лісіцький А.В. Використання спеціальних знань для побудови криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу. *Юридична психологія*. 2022. №2 (31). *Журнал друкується*.
4. Черноус Ю.М., Лісіцький А.В. Особливості використання спеціальних знань у процесі організації розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2022. № 59. С.60-64.
5. Лісіцький А.В. Особливості проведення судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2022. № 1 (45). С. 182-187.
6. Лісіцький А.В. Використання спеціальних знань у кримінальних провадженнях щодо злочинів, вчинених шляхом підпалу. *Правове життя*:

сучасний стан та перспективи розвитку: тези науково-практичної конференції (м. Ірпінь, 30 жовтня 2020 року). Ірпінь: Університет ДФС України, 2020. С. 30-34.

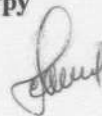
7. Лісіцький А. В. Поняття спеціальних знань у кримінальному провадженні. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи* : тези Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 19 листоп. 2020 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. С.251-254.

8. Лісіцький А.В. Проведення судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу. *Інновації в криміналістиці та судовій експертизі* [Текст] : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 25 листоп. 2021 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. С. Чернявський, А. А. Саковський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 347-351.

9. Лісіцький А.В. Щодо необхідності нормативно-правової регламентації графічного відображення обстановки місця події за фактами вибухів і пожеж. *Реформування кримінального провадження в Україні: кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті професорів В. П. Бахіна, В. К. Лисиченка, І. Я. Фрідмана, 20 травня 2022 року. – Ірпінь : Університет ДФС України, 2022. С 167-173.

Члени комісії дійшли висновку, що надані матеріали свідчать про належний науковий та практичний рівень розробки теми дисертаційного дослідження, використовуються у практичній діяльності підрозділів Експертної служби МВС.

**Завідувач лабораторії
криміналістичного дослідження
транспортних засобів та ведення реєстру
ДНДЕКЦ МВС
доктор технічних наук**

Андрій БИЧКОВ

**Заступник директора
ДНДЕКЦ МВС
кандидат юридичних наук**

Олександр ГРИЩЕНКО

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший заступник
Проректор Національної
академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор
Станіслав ГУСАРЄВ

06. 2023 р.

АКТ

**впровадження результатів дисертації аспіранта Національної академії внутрішніх справ Лісіцького Андрія Валерійовича на тему:
«Використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу» в освітній процес Національної академії внутрішніх справ**

Комісія в складі: завідувача кафедри криміналістики та судової медицини, кандидата юридичних наук, старшого лейтенанта поліції Кононенко Наталії Олександрівни (голова комісії), заступника начальника навчально-методичного відділу кандидата юридичних наук, капітана поліції Биєтрицького Богдана Юрійовича, старшого наукового співробітника відділу докторантури та ад'юнктури, кандидата юридичних наук, старшого дослідника, старшого лейтенанта поліції Панченко Ольги Іванівни складала цей акт про те, що результати дисертації аспіранта кафедри криміналістики та судової медицини Лісіцького Андрія Валерійовича на тему: «Використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу» впроваджено в освітній процес академії.

Результати дисертаційного дослідження Лісіцького А.В. відображені в наукових статтях і науково-практичних конференціях для здобувачів вищої освіти, де в якості джерел для підготовки навчальних матеріалів рекомендовано такі публікації:

1. Лісіцький А.В. Тактика проведення огляду місця події під час розслідування злочинів, вчинених шляхом підпалу. *Юридична психологія* 2021. № 1 (28). С.88-94.
2. Лісіцький А.В. Особливості проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування злочинів, вчинених шляхом підпалу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2021 № 50. С. 104-108.

3. Лісіцький А.В. Особливості проведення судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2022. № 1 (45). С. 182-187.

4. Лісіцький А.В. Використання спеціальних знань у кримінальних провадженнях щодо злочинів, вчинених шляхом підпалу. *Правове життя: сучасний стан та перспективи розвитку*: тези науково-практичної конференції (м. Ірпінь, 30 жовтня 2020 року). Ірпінь: Університет ДФС України, 2020. С. 30-34.

5. Лісіцький А. В. Поняття спеціальних знань у кримінальному провадженні. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи*: тези Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Київ, 19 листоп. 2020 р.). Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2020. С.251-254.

6. Лісіцький А.В. Особливості використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу. *Особливості розслідування злочинів, пов'язаних з використанням вибухонебезпечних матеріалів: криміналістичні аспекти* [Текст]: матеріали І-го Міжнародного круглого столу (Україна, Київ, 18 лютого 2021 р.). Київ: НАВС, 2021. С. 83-87.

7. Лісіцький А.В. Правова регламентація використання спеціальних знань за умови розслідування злочинів, вчинених шляхом підпалу. *Правовий дискурс*: [Текст]: матеріали І Всеукраїнської науково-практичної конференції здобувачів та викладачів закладів вищої освіти. (м. Черкаси, 12 жовтня 2021 року). Черкаси: Видавець Третяков О. М., 2021. С.145-147.

8. Лісіцький А.В. Проведення судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу. *Інновації в криміналістиці та судовій експертизі* [Текст]: матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 25 листоп. 2021 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. С. Чернявський, А. А. Саковський та ін.]. Київ: НАВС, 2021. С. 347-351.

9. Лісіцький А.В. Щодо необхідності нормативно-правової регламентації графічного відображення обстановки місця події за фактами вибухів і пожеж. *Реформування кримінального провадження в Україні: кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті професорів В. П. Бахіна, В. К. Лисиченка, І. Я. Фрідмана, 20 травня 2022 року. Ірпінь: Університет ДФС України, 2022. С. 167-173.

Члени комісії дійшли висновку, що надані матеріали свідчать про належний науковий та практичний рівень розробки теми дослідження, ґрунтуються на достатній кількості опрацьованих А.В. Лісіцьким законодавчих, наукових та емпіричних джерел, відображені у методичних

матеріалах навчальних дисциплін з криміналістики для здобувачів вищої освіти бакалавра і магістра, використовуються при підготовці методичних рекомендацій та у системі підвищення кваліфікації слідчих та інших категорій практичних співробітників Національної поліції та Міністерства внутрішніх справ України.

Голова комісії – завідувач кафедри криміналістики та судової медицини,
кандидат юридичних наук
старший лейтенант поліції

Наталія КОНОНЕНКО

Члени комісії:
заступник начальника навчально-методичного відділу
кандидат юридичних наук
капітан поліції

Богдан БИСТРИЦЬКИЙ

старший науковий співробітник
відділу докторантури та ад'юнктури
кандидат юридичних наук, старший дослідник
старший лейтенант поліції

Ольга ПАНЧЕНКО

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Лісіцький А. В. Тактика огляду місця події під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу. *Юридична психологія*. 2021. № 1 (28). С. 88–94. DOI: <https://doi.org/10.33270/03212801.88>.

2. Лісіцький А. В. Особливості проведення слідчих (розшукових) дій під час розслідування злочинів, вчинених шляхом підпалу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2021 № 50. С. 109–112. (Серія «Юриспруденція»). DOI: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2021.50.23>.

3. Лісіцький А. В. Використання спеціальних знань для побудови криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, учинених шляхом підпалу. *Юридична психологія*. 2022. № 2 (31). С. 85–93. DOI: <https://doi.org/10.33270/03223102.85>

4. Черноус Ю. М., Лісіцький А. В. Особливості організації розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2022. № 59. С. 74–79. (Серія «Юриспруденція»). DOI: <https://doi.org/10.32841/2307-1745.2022.59.14>

5. Черноус Ю. М., Лісіцький А. В. Спеціальні знання у кримінальному провадженні: поняття, зміст, форми реалізації під час розслідування кримінальних правопорушень. *Електронний юридичний журнал*. 2023. № 1. С. 477–480. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-1/112>.

6. Лісіцький А. В. Особливості проведення судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2022. № 1 (45). С. 182–187. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2022.1.27> (Республіка Польща).

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Лісіцький А. В. Використання спеціальних знань у кримінальних провадженнях щодо злочинів, вчинених шляхом підпалу. *Правове життя*:

сучасний стан та перспективи розвитку : тези наук.-практ. конф. (Ірпінь, 30 жовт. 2020 р.). Ірпінь : Ун-т ДФС України, 2020. С. 30–34.

8. Лісіцький А. В. Поняття спеціальних знань у кримінальному провадженні. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи* : тези Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 19 листоп. 2020 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. С. 251–254. http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/17669/1/zbirnyk_19112020.pdf.

9. Лісіцький А. В. Особливості використання спеціальних знань під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу. *Особливості розслідування злочинів, пов'язаних з використанням вибухонебезпечних матеріалів: криміналістичні аспекти* : матеріали Міжнар. кругл. столу (Київ, 18 лют. 2021 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 83–87.

10. Лісіцький А. В. Правова регламентація використання спеціальних знань за умови розслідування злочинів, вчинених шляхом підпалу. *Правовий дискурс* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. здобувачів та викладачів закладів вищої освіти (Черкаси, 12 жовт. 2021 р.). Черкаси : Третяков О. М., 2021. С. 145–147.

11. Лісіцький А. В. Проведення судових експертиз під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу. *Інновації в криміналістиці та судовій експертизі* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 25 листоп. 2021 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 347–351.

12. Лісіцький А. В. Щодо необхідності нормативно-правової регламентації графічного відображення обстановки місця події за фактами вибухів і пожеж. *Реформування кримінального провадження в Україні: кримінальні процесуальні та криміналістичні аспекти* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. В. П. Бахіна, В. К. Лисиченка, І. Я. Фрідмана (Ірпінь, 20 травн. 2022 р.). Ірпінь : Ун-т ДФС України, 2022. С. 172-177.

13. Лісіцький А. В. Особливості розслідування кримінальних правопорушень, вчинених шляхом підпалу, в умовах воєнного стану. *Актуальні питання криміналістики та судової експертизи* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 25 листоп. 2022 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 171–174.